

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLE

TÁRSADALOM • TUDOMÁNY • MŰVÉSZET

2010 | 1

- ANTALL ISTVÁN
- BENE JÁNOS
- BODA ISTVÁN
- BODNÁR ZSUZSANNA
- ELEK ANDRÁSNÉ
- FEKETE ANTAL
- HAMAR PÉTER
- JOÓB ÁRPÁD
- KARÁDI ZSOLT
- KISS GÁBOR
- KOMISZÁR DÉNES
- MARIK SÁNDOR
- NAGY LÁSZLÓ
- RICZU ZOLTÁN
- SIPOS LÁSZLÓ
- TATAI ZOLTÁN
- TÓTH SÁNDOR
- VESZPRÉMY LÁSZLÓ

írásai

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLE

XLV. évfolyam

2010. február

1. szám

**SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYE ÖNKORMÁNYZATÁNAK FOLYÓIRATA
NYÍREGYHÁZA MEGYEI JOGÚ VÁROS TÁMOGATÁSÁVAL**

SZERKESZTŐSÉG:

NÉMETH PÉTER
főszerkesztő

MARIK SÁNDOR
főszerkesztő-
helyettes

FÁBIÁN GERGELY
társadalom

KARÁDI ZSOLT
művészet

NAGY FERENC
tudomány

ERDÉLYI TAMÁS
tervező
szerkesztő

E SZÁMUNK SZERZŐI:

ANTALL ISTVÁN rádiós újságíró, Budapest
BENE JÁNOS megyei múzeumigazgató, Nyíregyháza
BODA ISTVÁN tanszékvezető egyetemi docens, Debrecen
BODNÁR ZSUZSANNA néprajzkutató, Nyíregyháza
ELEK ANDRÁS NÉ gyűjteményvezető, Nyíregyháza
FEKETE ANTAL újságíró, Nyíregyháza
HAMAR PÉTER irodalomtörténész, Fehérgyarmat
JOÓB ÁRPÁD ny. tanszékvezető, Debrecen–Nyíregyháza
KARÁDI ZSOLT főiskolai tanár, Nyíregyháza
KISS GÁBOR politikus, Nyíregyháza
KOMISZÁR DÉNES helytörténész, Nyíregyháza
MARIK SÁNDOR újságíró, Nyíregyháza
NAGY LÁSZLÓ könyvtárigazgató, Nyíregyháza
RICZU ZOLTÁN főiskolai tanár, Nyíregyháza
SIPOS LÁSZLÓ docens, megyei főügyész-helyettes, Ny.háza
TATAI ZOLTÁN közgazdász, Budapest
TÓTH SÁNDOR helytörténész, Nyíregyháza
VESZPRÉMY LÁSZLÓ igazgató, Budapest

A címlapon: Monteverdi Tankréd és Klorinda párviadala (1978).
Tankréd: Szakály György, Klorinda: Sebestény Katalin

A SZEMLE KORÁBBI SZÁMAI 2003-TÓL AZ INTERNETEN:
<http://szemle.szszbmo.hu>

monográfia

Bene János

Nyíregyháza az I. világháborúban

1914

Az utolsó békeévek távolabbi összetűzései nem váltottak ki különösebb visszhangot Nyíregyházán. A helyi sajtóból, a Nyírvidékből az olvasó közönség értesülhetett a Balkán-háborúkról, a Bosznia-Hercegovinában zajló nagygyakorlatról. Sokkal megrendítőbb hír volt Kossuth Lajos fia, Kossuth Ferenc halála, melyet az 1914. június 12-i közgyűlésen jelentette be Májerszky Béla polgármester. A képviselő, megemlékezve arról is, milyen sokat tett az elhunyt a vasútállomás bővítéséért, részvéttáviratot küldött az özvegynek. A gyász mellett az aggodalom is átjárta ezt az ülést, hiszen kósza hírek terjedtek el arról, hogy a közös hadügyminisztérium esetleg elvezényli a városból a kedvenc háziezredet, a 14-es huszárokat. A polgármester azonban azt a megnyugtató kijelentést tette, miszerint a napokban Nyíregyházán járt gróf Huyn Károly közös hadseregbeli lovassági felügyelő és arról biztosította őt, hogy a lovasság marad a városban.¹

Az 1914. június 28-i szarajevói merénylet híre még aznap a kora délutáni órákban megérkezett Nyíregyházára. A pesti újságírók táviratozták meg a tragédiát. A helyi sajtó azonnal rendkívüli kiadásban számolt be az eseményekről.

Másnap reggel Májerszky Béla polgármester gyászkeretű falragaszokon hívta fel a város lakosságát a részvét és a gyász kifejezésére:

„Nyíregyháza város közönségéhez!

A megdöbbenés és irtózat, a mélységes részvét és fájó elkeseredés viharzó érzései hatották át az egész országot arra a rettenetes hírre, hogy a magyar szent korona várományosa, az ország trónjának örököse, fenséges hitvesével együtt, emberi alakba öltözött vadállatok gyilkos merényletének áldozataivá lettek.

Ez a megdöbbenés és irtózat, ez a mélységes részvét és elkeseredés hatja át Nyíregyháza város közönségének a lelkét is.

Annak a nagy gyásznak, amely a szörnyű tettel reánk borult, adjunk Polgártársaim külsőleg is kifejezést.

Tűzzünk gyászlóbogót házunkra!

A temetés órájában tartsuk zárva az üzleteket, függesszük fel hétköznapi munkáinkat!

Gyászoljuk meg ekként is elhunyt trónörökösünket és mártírhálált halt hitvesét!

1. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár (a továbbiakban: SzSzBMÖL.) V.B.181. közgyűlési jegyzőkönyv (a továbbiakban: jkv.) 1914. jún. 12. Kgy. 228., 229/1914.

És imádkozzunk a magyarok istenéhez, hogy oly sok csapást, oly sok szenvedést átélt Uralkodónkat erősítse meg e nehéz napokban is a fájdalom elviselésére, népeinek üdvére és boldogságára!

Nyíregyháza, 1914. június hó 29.”²

Az 1914. június 30-i közgyűlésen „Elnöklő polgármester helyéről fölemelkedve, megilletődött szavakkal jelenti a képviselőtestület közgyűlésének, hogy ő szászári és királyi fensége: Ferencz Ferdinánd főherceg, a magyar trón és korona várományosa és fenséges hitvese a folyó június hó 28-ik napján Serajevó városban bűnös merénylet áldozatául estek. Jelenti, hogy a gyászos hír vétele után intézkedett, hogy a városházára a gyászlobogó kitűzessék, hirdetményileg hívta fel a helybeli egyleteket és magánosokat is, hogy házukra gyászlobogót tűzzenek ki és a gyász jeléül a zajos mulatságoktól tartózkodjanak, a kereskedőket felhívta, hogy a temetés órájában az üzleteket tartsák zárva, a helybeli egyházakat megkereste, hogy az egyöntetűség kedvéért a temetés órájában összes harangjaikat egy félórán át huzzassák meg, a rendőrség útján pedig az iránt intézkedett, hogy 8 napon keresztül a nyilvános helyeken való zenélés szüneteljen. Végül indítványozza, hogy az elhunyt trónörökös és hitvesének emlékezete a gyűlés jegyzőkönyvében örökíttessék meg és intéztessen a közgyűlés részvétfeliratot koronás királyunkhoz az őt oly közről ért nagy csapás alkalmából.”³ A bejelentéseket a közgyűlés egyetértőleg elfogadta. A részvétfelíratra egyébként 1914. szeptember 22-én érkezett meg a köszönő válasz.

A megdöbbentő hírek után a város élete a korábbi kerékvágásba zökkent vissza, bár a sajtóban egyre-másra jelentek meg a hírek a Monarchia és Szerbia közötti köztélhúzásról, s érezhető volt a levegőben az elkövetkező háború szele is. Július 9-én arról számolt be a Nyírvidék, hogy a városba látogatott Lóránt Ferenc csendőrezredes, a Belügyminisztérium csendőrségi osztályvezetője. Hivatalos úton járt itt, mert a képviselőtestület már korábban kérvényezte, hogy a minisztérium Nyíregyháza nagy kiterjedésű tanyavilágának közbiztonságát erősítse meg. A város három új őrs felállítását kérte, Királytelekre, Nagycserkeszre és Simapusztára. Királytelken a Desseffy grófok ígérték az őrs számára alkalmas helyiséget, Nagycserkeszen és Simapusztán a város rendelkezett megfelelő épülettel. Egy gyalogos őrs berendezése 3000 koronába, évi fenntartása 9000 koronába, egy lovas őrs 10 ezer, illetve 13 ezer korona költséggel járt akkor, amit a városnak kellett fizetnie. Egy-egy őrsön 5-6 csendőr teljesített szolgálatot. Mind a csendőrség, mind a város kölcsönösen tájékoztatták egymást ezekről, majd Lóránt Ferenc visszautazott a fővárosba.⁴

A július 24-i közgyűlésen hirdette ki a polgármester, hogy a császári és királyi 14. huszárezred parancsnokává Nagy Ákos alezredest nevezte ki a hadügyminisztérium. Már jó ideje ő vezényelte az ezredet mint helyettes ezredparancsnok. „A kinevezés városszerte nagy örömet keltett, mert a rokonszenves parancsnokot régebbi idő óta ismerik Nyíregyházán, hol már évek óta állomásozik, s nem csak katonai körökben, hanem a polgárság körében is általános tiszteletnek és szeretetnek örvend.” – olvashatjuk a Nyírvidékben.⁵

Július 25-től egymást érték a városban a háború mellett szóló tüntetések. Szombat volt, piacnap, már a kora reggeli óráktól igen nagy néptömeg tartózkodott az utcákon, különösen a Kossuth téren, türelmetlenül várva a Belgrádból érkező híreket. „Soha a táviró és a telefon ennyire igénybe véve nem volt még, mint ezen

2. *Nyírvidék* [a továbbiakban: Nyv.] 1914. július 2. XXXV. évfolyam, 53. szám, 2.

3. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1914. jún. 30. K. 13415/1914.

4. Nyv. 1914. júl. 9. XXXV. évf. 55. sz. 4.

5. Nyv. 1914. júl. 23. XXXV. évf. 59. sz. 5.

a napon...” Amikor a delegáció elhagyta Belgrádot, Nyíregyházán is érezhető volt a háborús hangulat. Este és az éjszaka folyamán állandósult a háború melletti tüntetés előbb a Korona szállóban, majd a Kossuth téren. Éjfélkor olvasták fel azt a táviratot, melyben a monarchia közölte, nem fogadja el a szerb válaszjegyzéket. Küszöbön állt a háború!

Július 27-én, hétfő este újabb tüntetés zajlott a Városháza előtt a háború mellett. Az Iparos Ifjak Egylete kért és kapott engedélyt a demonstrációra. Fáklyákkal, cigányzenével gyülekeztek a Kossuth szobor elé, majd a Kossuth nótá elénekzése után a Megyeháza elé vonultak. Ujfalussy Dezső főispán lakása előtt éltették a háborút, majd ismét a Városházához fordult a tömeg, ahol a Kossuth szobornál dr. Pröhle Vilmos tanár mondott lelkesítő beszédet.⁶

A Szerbia elleni 1914. július 28-i részleges mozgósítás érintette a nyíregyházi huszáralakulatokat is. Július 29-én éjszaka búcsúztatta Nyíregyháza háziezredét, a 14-eseket. A nyíregyházi önkéntes tűzoltók laktanyájában hat behívott bajtársától búcsúztak a még fegyverbe nem szőlítottak. A város polgársága elébe ment a tűzoltóknak, a császári és királyi 14. huszárezred tisztikara pedig Nagy Ákos alezredessel az élükön a Kossuth szobor előtt várták a bevonulókat.

Este 9 órakor indult ki a menet a Bethlen utcai tűzoltó laktanyából. Az úttest két oldalán száz fáklyavivő tűzoltó és városi polgár haladt, középen Kertész Bertalan főkapitány és számos városi előkelőséggel együtt a városi dalárda. Az élen cigányzenekar, míg a menetet a polgárság tömege zárta be. Az utcák két oldalán és az ablakokban zsúfolásig szorongott a nép, öregek, ifjak, asszonyok, lányok, kiknek a menetben hely már nem jutott. A cigányok a Kossuth nótát, a Rákóczi indulót és a Fel-fel vitézek kezdetű csatadalt húzták fáradhatatlanul, a felvonulók pedig lelkesen énekeltek. Közben-közben nagy visszhangot keltve harsogták: Éljen a király! Éljen a hármasszövetség! Éljen Vilmos császár! Éljen a hadsereg! Vesszen Szerbia!

A Nyírvidék tudósítója által 8–10 ezer főre becsült tömeg a Szabolcs utcán, a Széchenyi úton és a Zrínyi Ilona utcán keresztül vonult a Kossuth szobor elé. Odaérve dr. Konthy Gyula tartott hazafias buzdító beszédet, majd Nagy Ákos alezredes szólt a tömeghez: „... A szabolcsi fiúk becsületet fognak szerezni ennek a városnak, ennek a derék polgárságnak. Rajta leszünk, hogy a szabolcsi fiúkat, akiket szüleik most büszkén küldenek a harctérre, dicsőséggel, sértetlenül visszahozzuk. Ha pedig közülünk valaki ott maradna a csatatéren, kérem önöket, zárják szívükbe a mi emlékezetünket.”⁷

Leírhatatlan lelkesedés és éljenzés követte Nagy Ákos szavait és a dalárda rázendített a Talpra magyarra. Időközben a miskolci 69. gyalogezred zenekara kíséretével a térre érkezett a búcsúzó háziezred, a császári és királyi 14. huszárezred is. Nagy Ákos alezredes búcsúszavai után Nagy Lajos református lelkész áldotta meg a hadba vonuló huszárokat. Beszéde után a fellelkesült tömeg a vállán vitte át a parancsnokot a Korona szállóba, ahol a város díszvacsorát adott a tisztikar részére, majd július 30-án hajnalban Ujfalussy Dezső főispán és Májerszky Béla polgármester köszönt el a vasútállomáson a bevagonírozott ezredtől. A fellobogózott, virágdiszes állomásról, a Himnusz hangjai mellett gördültek ki lassan, méltóságteljesen a feldiszipált szerelvények a messzi ismeretlenbe, a háborúba.⁸ A szintén Nyíregyházán szolgáló magyar királyi 5. honvéd huszárezred II. osztálya is

6. Nyv. 1914. júl. 30. XXXV. évf. 61. sz. 2.

7. Nyv. 1914. júl. 30. XXXV. évf. 61. sz. 2.

8. Bene, 1991. 40–41.

teljesen feltöltve és felszerelve július végén szintén eltávozott a városból Kassára, ahol csatlakozott ezredéhez.

Július 31-én este háromnegyed nyolckor azután megjelentek a város utcáin az általános mozgósítást elrendelő plakátok is. A katonai ügyi osztály Trak Géza tanácsos vezetésével és a hivatal megkezdte a mozgósítással járó feladatok végrehajtását.

Az általános mozgósítás elrendelése után Nyíregyháza fontos katonai gócpont lett. Az orosz frontra, Galíciába irányított katonavonatok nagy része itt futott keresztül. Éppen ezért augusztus elejétől a vasútvonalakat katonák őrizték és mindenkit igazolásra szólítottak fel. Augusztus 5-én bevezették a hadi menetrendet, amelynek értelmében személyvonatok egyáltalán nem közlekedtek, a személyforgalmat a napi egy postavonat bonyolította le, amire magánutas csak külön engedéllyel szállhatott fel.

1914. augusztus 28-án a polgármester „Különösen meleg hanggal emlékezik meg arról, hogy mikor a mozgósítás elrendeltetett, a város tisztviselő kara éjjel-nappal egy téve, fáradságot nem ismerő buzgalommal igyekezett élen a polgármesterrel megtenni a reáharuló fokozott feladatokat...” A városban azonnal megindult a gyűjtés egyrészt a hadbavonultak itthon maradt családtagjainak megsegítésére, másrészt a sebesültek gyógykezelésére. A közgyűlésen a hadbavonultak itthon maradt családtagjainak segélyezésének ügyéről is beszámolt Májerszky Béla. Elmondta, hogy augusztus 3-án értekezletet hívott össze, melyen a helybeli jótékony egyletek és a Vörös Kereszt Egylet intézősége is részt vett. Az ott megjelentek bizottságot alakítottak dr. Ujfalussy Dezső főispán elnökletével. Alelnökké Májerszky Béla polgármestert, jegyzővé pedig Balla Jenő főjegyzőt választották. A széleskörű gyűjtés megindításáról hoztak határozatot, ugyanakkor egy albizottságot is kiküldtek a segélyre szorulókat kérelmének megvizsgálására, a segélyek szétosztására. A gyűjtést a városban a két jótékony nőegylet, a Feministák Egyesülete és a Leányegylet vállalta magára, a város határában a tanyabírákra bízta a feladatot. Az eredmény már meghaladta a tízezer koronát. A városi tisztikar, a pénzügyi tisztikar és az igazságügyi tisztviselők fizetésük 1 százalékát ajánlották fel. A Vörös Kereszt Egylet részére külön is gyűjtöttek, majd a 9000 koronát is meghaladó összeget átadták nekik. Ebből kaphattak a rászorultak pénzsegélyt, vagy a Szabolcsvármegyei Pártfogó Egyesület népkonyhájában ebédutalványokat. Ugyanez az egyesület a római katolikus egyház által átengedett elemi iskolai helyiségben a szegény gyermekek részére napközi otthont állított fel, ott felügyelet mellett reggelit és uzsonnát osztottak, ebédet pedig a Nyíregyházi Leányegyesület által felállított és fenntartott gyermekkonyhában főztek. A Nyíregyházi Feminista Egyesület irodája vállalta el a levelezést a fronton lévőkkel és a munkaközvetítést is. Augusztus 11-én a belügyminiszter megküldte az állami segélyre vonatkozó nyomtatványokat, az összeírások megkezdődtek. Arról is döntött a közgyűlés, hogy a hadba vonult városi alkalmazottak ugyanúgy kapják javadalmazásukat mint korábban, a családok semmilyen sérelmet nem szenvedhetnek. Bejelentette azt is a polgármester, hogy a bevonultak helyett az itthon maradtak vállalták a munkát és voltak önként ajánlkozó polgárok is.⁹

A mozgósítás érintette a városi hivatalnokokat is. Hadba vonult Oltványi Ödön adóügyi tanácsnok, Nagy Elek városi főmérnök, Kovács Tibor műszaki tiszt, Oberländer Gusztáv műszaki rajzoló, Stépán István útibiztos, Motoska Sámuel

9. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1914. aug. 28. K. 15537., 15890., 16950/1914.

házipénztári ellenőr, Nagy József alszámvevő, Gaal Elek irattárnok, Bánszki János, Rajtik Miklós, Prekopa Dániel adótisztek, Juhász Mihály helyettes közigazgatási gyakornok, Bencs János községi bírói írnok, Kiss Lajos és Pásztor Sándor végrehajtók, továbbá három napidíjas, egy polgári biztos, egy helyettes rendőrbiztos, két lovas közrendőr, huszonkét gyalogos közrendőr, öt hites, nyolc hajdú, négy lovas kézbesítő, egy vámszedő, egy kerülő, három kocsis, két hetes, egy útkaparó, két szegényházi felügyelő, összesen 73 városi alkalmazott. Munkájukat vagy az itthon maradtak között osztották el, vagy kiegészítő napidíjasokat vett fel a város.¹⁰

A későbbi, az 1915. évről szóló jelentésben Balla Jenő polgármester újabb behívásokról is szólt. 1915-ben a városi alkalmazottak közül bevonult dr. Májerszky Jenő árvaszéki ülnök, Körmöczy Imre közvágóhídi felügyelő, Kondrács Ágost állatorvos, egy írnok, három végrehajtó, négy napidíjas írnok, egy kiegészítő végrehajtó, a gőzfürdői gépész, három hites és két hajdú.¹¹

A város 16 fizetéses, tehát hivatásos tűzoltója közül az első napokban katonaruhát öltött 12, az önkéntesek közül pedig 31 a 69 fős csapatból. Őket először a gimnáziumi tanulókból toborzott önkéntesekkel, később napidíjasokkal próbálták helyettesíteni.¹²

A megcsappant számú rendőrséget 21 katonával erősítették meg. A tanyákon az újonnan szervezett lovas őrség ügyelt a rendre.

A laktanyák közben újra benépesedtek, a harctéri veszteségek pótlására a nagylaktanyában a császári és királyi 14., illetve 15. huszárezredek pótkeretei kezdték meg a menetszázadok behívását, kiképzését, a honvédlaktanyába pedig a császári és királyi 7. ulánus ezred pótszázada és egy honvédtüzér pótkeret szállásolt be. 1914 őszétől a helybeli iparosság egyre nagyobb mértékben dolgozott a hadiszállításnak, szeptemberben Lakatos Lajos cipésmester és társai a kincstár által szállított bőrből 1300 pár katonai bakancs varrására kaptak megbízást.¹³

Az 1914. szeptember 22-i közgyűlésen jelentette be Májerszky Béla azt is, hogy a császári és királyi 14. huszárezred augusztus 23-án Bucsacs mellett nagy veszteségeket szenvedve átesett a tűzkeresztségen, az ezred II. osztályának parancsnoka, Mayer Béla huszár alezredes csapatai élén hősi halált halt. „Az elhunyt alezredest előzőeken modoráért, a polgársággal fenntartott meleg baráti viszonyáért mindenki szerette és tisztelte városunkban.” Emlékét jegyzőkönyvben örökítették meg.¹⁴ Ugyanakkor döntött a közgyűlés arról is, hogy a Vörös Kereszt Egylet kérésére 250 koronát adnak arra a célra, hogy az egylet a vasúti állomáson az átvonuló katonák és sebesültek részére táplálékot és üdítő italokat tudjon kiszolgálni.

A háború első hónapjaiban a város az alapvető élelmiszerekkel való ellátása biztosítva volt, dacára annak, hogy a hadműveletek megindulása után egyre több és nagyobb sebesültszállítmány érkezett a város kórházaiba, vagy haladt tovább, s a menekültek is – elsősorban Galíciából – számosan lepték el Nyíregyházát. Az élelmiszerszükséglet biztosítása érdekében a szeptember 16-i közgyűlés a vidékről érkező elárusítók részére a háború végéig helypénz- és kövezetvám-mentességet biztosított. A mentesség a napi piacra terjedt ki, ahol tejet, tejterméket, tojást, baromfit és egyéb élelmiszereket lehetett vásárolni.¹⁵

10. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1914. szept. 22. 18546/1914.

11. Nyv. 1916. jan. 30. XXXVII. évf. 8. sz. 1–2.

12. Bene, 1999/a. 56–57.

13. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1914. szept. 22. Kgy. 419/1914.

14. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1914. szept. 22. Kgy. 403/1914.

15. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1914. szept. 16. Kgy. 451/1914.

A sebesültek és menekültek érkezése miatt a közegészségügyben az egyik legfontosabb feladat a járványveszély elhárítása volt. A már idézett szeptember 22-i közgyűlésen a polgármester felhívta „... a város területén működő összes orvosokat, bábákat, tanyabírákat és tanítókat, lelkészeket és halottkémeket, hogy a lakosság egészségét fokozott éberséggel ügyeljék, a fertőző és nagyobb számban előforduló betegségeket, különösen a himlőt, továbbá a hányással és hasmenéssel járó betegségi és haláleseteket a városi orvosnak haladéktalanul jelentsék be.”

A sebesültek ellátására már 1914. július 29-én kérte Somogyi Gyula királyi tanácsos, a Vörös Kereszt Egyesület nyíregyházi fiókjának elnöke dr. Bartók Jenő református lelkésztől a református leányinternátus helyiségeit és Kovács Andrástól a Gazdaszövetség termeit kórház céljára. Augusztusban a vasútállomás II. osztályú várótermében 12 ágyas kórházat rendeztek be. Ugyanabban az időben az I. osztályú váróteremben a Vörös Kereszt Egyület nyíregyházi fiókja alakította ki az átutazó katonák részére átkötöző és üdítő állomást. Ebben a helyiségben a nap minden órájában élelemhez és üdítő italokhoz juthatott az átutazó katona. 1917 elejére a hadszínterek eltolódása és az állomás közelében álló két tartalékkórház működésével az üdítő állomás feleslegesnek bizonyult, ezért azt bezárták és a helyiséget a vasútállomásnak visszaadták.¹⁶

1914. szeptember 28-án a városi szegény és betegmenházat alakították át katonai tartalék kórházzá, illetve járványkórházzá. A sebesültek kórházba szállítását az időközben a katonai szolgálat alól felmentett Varga Sándor tűzoltó őrmester és a betegszállításra kiképzett tűzoltók végezték. A nagyszámú beteg és sebesült katona fehérneművel való ellátására varró- és javító műhelyt rendezett be a város. Az ellátandó katonák élelmezésnek javítására pedig szeptember 4-én Mikecz Dezső alispán a vármegye lakosságától kért élelmiszer felajánlásokat.

1914 szeptember végén már mintegy ezer katonát ápoltak a város különböző kórházakká berendezett helyiségeiben.

1914. október 14-én gr. Apponyi Albert, az Országos Hadsegélyező Bizottság népjóléti albizottságának ügyvezető alelnöke Nyíregyházán járt, s örömmel tapasztalta, hogy milyen nagy lelkesedéssel folyik a háború miatt szükségessé vált társadalmi tevékenység, s ezért meleg dicséretben részesítette a városi tisztviselő kart és a lakosságot.

Bármennyire is igyekeztek a járványveszélynek elejét venni 1914 őszére az észak felől érkező sebesült- és hadifogoly-szállítmányok vagy a menekültek behurcolták a vármegyébe a kolerát. Október 2-án már intézkedéseket kellett tenni a járvány megakadályozására. Ezek az intézkedések a köztisztaság fokozott fenntartására, az árnyékszék- és nyitott csatornák sűrűbb kitisztítására, fertőtlenítésére irányultak. Polgármesteri rendelet tiltotta meg az állomáson átutazó katonákkal való társalgást. A fertőző betegek részére járványkórházat állítottak fel, a vasútállomáson kolera megfigyelő személyzet tevékenykedett. 1914 december végéig 65 kolerás került Nyíregyházára, közülük 45 nyíregyházi: 40 katona és 5 civil. 1915-ben ázsiai kolerában 189 megbetegedés volt és 66-an haltak meg.¹⁷

A sebesült és beteg katonák elhelyezését dr. Ujfalussy Dezső főispán mint miniszteri biztos irányította. A várostól már akkor igénybe vette az egész Sóstót, ahol 460 ágyat helyeztetett el, részint a Wetzel Károlynak bérbe adott épületekben, részint a város használatában álló, részint a Leányegyesület által felállított szünidei gyermektelep helyiségeiben. Wetzelt ekkor a város a bérletből kibocsátotta és

16. Nyv. 1917. febr. 1. XXXVIII. évf. 17. sz. 3.

17. Horváth, 1982. 169–199.

közvetlenül a kormánybiztossal egyezkedett a kincstár és a város közötti bérlet nagyságáról. A bérlet a Sóstó egészére szült 1914. november 1-jétől évi tizezer korona bér fejében.¹⁸

A frontról egyre nagyobb számban érkező sebesültek részére épült 1914 őszén Nyíregyházán a barakk-kórház. Ennek létrehozására is dr. Ujfalussy Dezső főispán, miniszteri biztos kapott megbízatást, pontosan 5000 ember számára megfelelő barakkrendszerű megfigyelő kórház felállítására. A barakk-kórház céljára a kormánybiztos a vasúti fűtőház mögötti területet találta a legalkalmasabbnak, a területet addig bérlőknek kárpótlást nyújtott, s az építkezést már 1914. október végén megindította.¹⁹ A barakk-kórház 50 nagyobb faépületből állt, az épületek falát kettős deszkasor alkotta, kívülről kátránypapírral borítva, belülről fehérre meszelve. A barakkok mindkét végén ajtó volt, de azok nem a betegszobákba nyíltak egyenesen, hanem a folyosókra, melyekből jobbra-balra nyíltak a mellékhelyiségek, szemben pedig a betegszoba ajtaja állt. Minden barakkot villanyvilágítással, fűtéssel, víz- és szennyvízvezetékekkel láttak el, mindenütt volt mosdó, WC, ápolónői szoba. A fertőző betegek részére szolgáló barakkokban külön fürdőszobák is voltak. Az 50 épületből 42 állt a betegek rendelkezésére, ebből 8 barakkban a fertőzők feküdtek. A 8 ellátó barakkban helyezték el az órséget, a betegvárót, a műtőt és a felvételi helyiségeket, a gazdasági hivatalt, a kórházgondnok lakását, a raktárakat, a főző- és mosókonyhát, a fa- és szénraktárakat, tűzoltó szertárat, fertőtlenítő kemencét, a szivattyút. A barakktábor mellett terült el a Hősök temetője. Az egész telepet a főispán körülkerítette és az állomásról külön sín pár vezetett oda.²⁰ 1915 májusában a bérleti díjat is meghatározták, a katonai kincstár a barakktáborért évi 2000, a Hősök temetőjéért szintén évi 2000 korona bért fizetett.

A kórház gyorsan, mintegy 3 hónap alatt épült fel. Sietni is kellett, hiszen egyre több sebesült érkezett, 1915 januárjában már 2700 katonát ápolt ott 23 orvos, 160 ápolónő és 200 kiszolgáló férfi alkalmazott. Még e nagy barakkváros sem tudta azonban befogadni az összes beteg és sebesült katonát, így aztán a Sóstón kívül kórházat rendeztek be a polgári leány- és fiúiskola épületében, a fogházban és az Erzsébet köz-kórházban is, ahol a 222 ágyból 120-on sebesült katonák feküdtek.²¹ Ennyi katona ellátásához nagyobb számú szakképzett ápolónőre volt szükség. 1914 folyamán az Erzsébet köz-kórházban 97 önkéntes ápolónők képeztek ki, majd az év őszén a Vörös Kereszt Egylet hirdetett önkéntes ápolónői tanfolyamot.

A katonakórházak mellett a Vörös Kereszt Egylet nyíregyházi fiókja is tartott fenn kórházakat a városban. A fiókegylet elnöke, Ujfalussy Dezső vármegyei főispán, dr. Somogyi Gyula ügyvezető alelnök és dr. Konthy Gyula orvos három kórházat szervezett.

Az I. számú kórház a református internátus Bethlen utcai épületében működött 72 ágygal. A kórház orvosa dr. Konthy Gyula, főápolónője özv. ifj. Soltész Gyuláné volt.

A II. számú kórházat Gazdakör helyiségeiben rendezték be. Itt 50 ágyon gyógyított dr. Roserberg Emil orvos, Kovács Gerőné és Énekes Etelka főápolónők segítségével.

18. SzSzBMÖL. V.B.186. 587. dob. III. 627/1911.

19. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1914. nov. 3. Kgy. 462/1914.

20. Jakó-Kührner, 2006. 369–371.

21. Bene-Margócsy, 1999. 62–63.

A III. számú kórház a polgári fiúiskola épületében 78 ágygal üzemelt. Az intézmény orvosai dr. Vadász Leó és dr. Flegmann Sándor voltak, a főápolónő pedig Kardos Istvánné.

Tiszti kórház működött a szabadkőművesek Szabolcs-páholyának Károlyi téri épületében dr. Vietórisz Józsefné, Szikszay Sándorné, Baruch Arturné főápolónők irányításával.²²

A lábadozó sebesültek, átvonuló katonák kulturált kikapcsolódására, fővárosi mintára Nyíregyházán is Katona-Otthont létesítettek, elsőként a budapesti otthon után. Geduly Henrik evangélikus püspök állt e nemes kezdeményezés élére, felajánlva erre a célra az evangélikus népiskola dísztermét. A helyiség mellett az egyház biztosította a terem fűtését, világítását, takarítását. A Katona-Otthon minden nap délután 2 órától estig tartott nyitva, s az ott tartózkodókat levélpapírral, kellő számú olvasnivalóval látták el, olyan nyelven, amilyen anyanyelvű katona az otthonban megfordult. Társasjáték is szolgálta a pihenést és a kikapcsolódást, a kártyát és a hazardjátékot azonban kitiltották a falak közül. A Katona-Otthont az egyház egyik segédlelkésze igazgatta.²³

A háborús költségek fedezésére a kormány hamarosan a hadikölcsönök kibocsátásához folyamodott. Az 1914. november 13-i közgyűlés úgy döntött, hogy a kibocsátott 6 százalékal kamatozó adómentes állami járadékkölcsön (hadikölcsön) kötvényeiből a város 400 ezer korona névértékben jegyzett.²⁴ Ugyanazon közgyűlésen a városatyák megszavazták, hogy a közélémezés, elsősorban a téli ellátás biztosítására a Nyíregyházi Termény és Áruraktár Részvénytársaságtól tízezer korona értékben 200 métermázsza babot szerezzen be és raktározzon el a város.²⁵

A város társadalma, a jótékony egyesületek az első napoktól kezdve különböző akciókat indítottak a fronton harcolók segélyezésére. 1914. augusztus 27-én a város hölgyei csatlakoztak az „Aranyat vasért” nevű országos akcióhoz, melynek során a haza oltárára felajánlott arany ékszerekért vas karikagyűrűt kapott a felajánló. Az Ipartestületben „Hósapka Bizottság” alakult, mely októberre mintegy 1500 meleg holmit küldött a Hadsegélyező Bizottsághoz. Karácsony előtt indították a városban a Karácsonyi ajándék a harctérre akciót, melynek keretében több száz 5 kilogrammos, tartós étellemmel, dohánnyal, borral, meleg ruhával megtöltött csomag gyűlt össze az akciót lebonyolító főispán feleségénél, aki azokat a harctéren harcolókhoz továbbította. A december 18-i közgyűlés nemes gesztussal a Vörös Kereszt Egylet kérésére a sebesült katonák számára összegyűjtött bormennyiség után a boritaladót 1200 literig elengedte, azon felül a karácsonyi ajándékozáshoz való gyűjtést 300 koronával támogatta.²⁶

A háborús kérdések mellett napi ügyek is terítékre kerültek a városi közgyűlésben. 1914. július 17-én olvasták fel a közgyűlésben dr. Wilt György királyi tanfelügyelő értesítését, mely szerint ősztől, bérelt helyiségben megnyílik Nyíregyházán az állami tanítóképző intézet.²⁷

A Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspökség székhelyére szervezte meg a Vallás- és Köznevelésiügyi Minisztérium 1914. július 15-én a 95375/1914. számú rendeletével azt az állami tanítóképzőt, melyben a magyar görög katolikus növendékek részére az egyházi éneket és szertartást már az I. osztálytól kötelezővé tette. Nyíregyháza

22. Nyv. 1915. máj. 16. XXXVI. évf. 39. sz. 2.

23. Nyv. 1915. febr. 7. XXXVI. évf. 11. sz. 1–2.

24. SzSzBMÖL. V.B.186. 620. dob. III. 804/1914.

25. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1914. nov. 13. K. 21894/1914., ill. V.B.186. 620. dob. III. 756/1914.

26. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1914. dec. 18. K. 25155/1914.

27. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1914. júl. 17. Kgy. 295/1914.

az intézet részére 4 hold területű telket ingyen és az építkezéshez 300 ezer koronát ajánlott fel. Az intézet, Kuzaila Péter igazgatóságával, Lukács Béla és Orbán András tanárokkal 1914. szeptember 18-án nyitotta meg kapuit a Vay Ádám utca 68. szám alatti bérelt házban, az internátus pedig a Szabolcs utca 4. számú házban működött. Az internátusban 38-an, a városban 14-en laktak.²⁸

A Hajdúdorogi Görög Katolikus Egyházmegyét 1912-ben alapította meg az uralkodó. A püspökség székhelyét Debrecenben jelölték ki, ott azonban 1914. február 23-án bombamerénylet követke el Miklósy István (1857–1937) püspök ellen, ő sértetlen maradt, de három munkatársa meghalt, többen súlyosan megsebesültek. A tragédia után, a kormány beleegyezésével döntött úgy Miklósy püspök, hogy székhelyét Nyíregyházára teszi át.²⁹ A nyíregyházi képviselőtestület azonban már az 1912. március 14-i közgyűlésen elhatározta, ha a püspökség Nyíregyházán működik, a szervezési költségekhez 250 ezer koronát adnak, a papnevelde céljaira 500 négyszögöl területet biztosítanak a Károlyi tér végén a Károlyi utca betorkollásánál.³⁰

A merénylet után Miklósy püspök és kísérete 1914. október 3-án érkezett a városba. A főpap háborús viszonyok miatt mellőzni akart mindenféle ünnepélyességet, így dísz és fény nélkül történt bevonulása. Májerszky Béla polgármester a város tisztikarával október 5-én kereste fel és üdvözölte. A püspök kijelentette, hogy őt a szeretet vezérli, s szeretetet és tiszteletet kér és vár a maga személye és működése iránt. Elve a felekezetek közötti béke, azt ápolni kell. Ígérte, hogy érdeklődni fog a város közolgai iránt, azokból a részét kiveszi.³¹

1914 végén az evangélikus főgimnázium élén is váltás történt, Leffler Sámuel (1851-1915) igazgató nyugállományba vonult és az iskola kormányzó tanácsa 6 évre dr. Vietórisz József (1868-1954) rendes tanárt bízta meg az igazgatói teendőkkal.

1915

A második háborús év kezdete már jelezte a későbbi, általánossá vált gondokat, a lakosság élelmiszerekkel, közszükségleti cikkekkel való ellátásának nehézségeit. Az élelmiszerek ára elviselhetetlenül magasra szökött és a lakosság élelmezésében nehézségek állottak elő, immár oly mértékben, hogy 1915 februárjában „a legközönségesebb és legszükségesebb élelmi cikk: a liszt... gyakran napokig egyáltalán nem volt kapható” és hiány mutatkozott a főzelékfélékben is.³²

Az 1915. február 26-i közgyűlés több intézkedést is hozott az ellátás javítására. Először is azt jelentették be, hogy a polgármester és a rendőrkapitány többször tárgyalt a belügyminiszterrel az élelem biztosításáról, kérve a rekvirálás engedélyezését. A belügyminiszter egyelőre csupán annyit tett, hogy felhatalmazta a főispánt a városból való élelmiszer kivitelének megtiltására. A közgyűlés a lakosság élelmiszerekkel való ellátása biztosítása érdekében úgy döntött, ha az élelmezéshez szükséges elsőrendű élelmiszerek rendes úton nem szerezhetők be, akkor a város vásárolja meg azokat és bocsássa a lakosság rendelkezésére. A megvett búzát, árpát, rozst és tengerit a város megőrleti, majd átadja a kereskedőknek és pékeknek, de a város is nyit boltot kenyér eladásra. A kicsinyben való eladás árát

28. Korányi, 1931. 179–180.

29. Pirigy, 1987. 23–24.

30. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1912. márc. 14. K. 3552/1912.

31. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1914. okt. 6. Kgy. 439/1914.

32. Takács, 1987. 149.

a polgármesteri hivatal határozza meg, az a kereskedő, aki azt túllépi, többé nem kaphat lisztet árusításra. A városi boltban a liszt mellett a már beszerzett bab kicsinyben való árusítását is megkezdik. A város kezelésében lévő állatállomány részére szükséges mintegy 600 métermázsa zabot a város saját földjein feles bérlőkkel termeltette meg. Ennek céljaira Császárszálláson mértek ki 200 katasztrális hold földet. A bérleti szerződés szerint a feles bérlő kötelessége volt a föld felszántatása, a vetőmag biztosítása, a vetés, a géppel való csépelgetés, de még a zabnak a város magtárába való beszállítása is.³³

A szemesztermény tavaszi nagy hiánya miatt 1915. március 5-én a város tanácsa a földművelésügyi miniszter törvényi felhatalmazásra hivatkozva Nyíregyháza egész területén elrendelte a búza, rozs, árpa és a zab készletek összeírását és a felesleges készletek lefoglalását. A lefoglalt gabonát a tulajdonos nem adhatta el, azt az országos gazdasági bizottságnak a meghatározott hatósági áron kellett átadni. A rendelet szerint egy család minden tagja részére 90 kg búza, rozs és árpa maradhatott birtokban, vetőmagra minden bevetendő katasztrális hold után 110 kg árpa, illetve 130 kg zab. A Magyar Általános Hitelbank megbízásából a Szabolcsi Hitelbank nevében Berger József, a gabonaosztály vezető tisztviselője volt a városban a rekvirálások megbízottja.³⁴

1915 márciusában a hús- és zsírellátásban is zavarok mutatkoztak. Az árak emelkedtek, a hentesek és mészárosok az élőállatot már csak a legnagyobb nehézségek mellett tudták beszerezni, a lakosság vásárlóereje pedig csökkent. Ezért a város saját kezébe vette a hús- és zsírszükséglet ellátását. A marhahús biztosítására 250 darab szarvasmarhát szereztek be, melyeket a császárszállási legelő megnyitásáig a városi istállókban tartottak, a város költségén. A zsírszükséglet biztosítására 250-300 már hizlalás alá fogott sertést akart beszerezni az 1915. március 16-i közgyűlés. A sertéseket a tulajdonosoknál kötötték le, a közgyűlés közbenjárt, hogy a tulajdonosok kapjanak tengerit az Országos Gazdasági Bizottság részére rekvirált kukoricából. A hizott sertéseket a város fokozatosan vette át és fizette ki. A közgyűlés azt is elhatározta, hogy kísérletet tesz a lóhús kimérésére is, úgy, hogy a vágásra alkalmas lovakat külön vágókamrákban vágják le, és külön lóhús-mészárszékekben árulják majd. A lehetőségekhez mérten vásárolnak juhokat is. Minderre 250-300 ezer koronát szánt a képviselőtestület. Az összeget kölcsönként 1915 áprilisában a Nyíregyházi Takarékpénztár Egyesülettől vették fel.³⁵

Az első háborús tél, a galíciai veszteségek, az élelmezési gondok alaposan lehűtötték a korábbi háborús lelkesedést. A hangulat némileg az 1915. május eleji gorlicei győztes áttörés után javult. Május 7-én számolt be, a már 70. életévét is betöltött Májerszky Béla polgármester a sikerekről, a közgyűlés pedig hazafias örömet fejezte ki a győzelem felett, s reményét adta, hogy az áhított béke hamarosan bekövetkezik. A gondok azonban csatát átmenetileg javultak. A galíciai menekültek ugyan elhagyták a várost és hazatértek, de a kórházak továbbra is működtek, sőt a városi szegény- és betegmenházban kibővítették a katonai tartalékkórházat és az ott lévő hét női beteget a Szabolcsvármegyei Pártfogó Egyesület helyezte el. 1915 májusában Kende János nyíregyházi lakos a Búza utca 18. szám alatti kétszobás, konyhás, kamrás lakását a hadiállapot további tartamára díjtalanul átengedte a városnak a szegényházból kikerültek részére.³⁶ A szegényház 12 holdas kertjét

33. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1915. febr. 26. K. 2927., 4380., 4527/1915.

34. Nyv. 1915. márc. 7. XXXVI. évf. 19. sz. 1. és 5.

35. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1915. márc. 16. K. 6039/1915.

36. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1915. máj. 25. 10094/1915.

195 korona bérért Papp Istvánnénak adta megművelésre a közgyűlés, azzal az indokkal, hogy férje Przemyslben népfelkelő őrmesterként harcol.³⁷

Gondot jelentett a városban őrzött, a 4–5 ezres létszámú orosz hadifogolytábor ellátása is. Őket a nagylaktanyába hozták először, s onnan irányították tovább.

A városra nehezedő terheket tovább fokozta, hogy 1915. május 25-én újabb hadikölcsön jegyzéséről kellett döntenie a képviselőtestületnek. A friss galíciai sikerek miatti bizakodó hangulatban a város ismét 400 ezer koronát, a gyámügyi hivatal pedig a gyámpénztári tartalékalapból 25 ezer koronát jegyzett.³⁸

Az I. világháború idején összesen nyolc alkalommal hirdette meg a kormányzat a hadikölcsönök jegyzését. Az 1915. október 28-án lekötött 400 ezer koronás harmadik hadikölcsön jegyzése ellen már volt két ellenszavazat is. Az 1916. május 2-i negyedik és az 1916. december 1-jei ötödik kölcsönnél is 400 ezer koronát jegyzett a város és mellette a gyámpénztár is 50 ezer koronát. 1917. május 29-én a közgyűlés a hatodik kölcsönből 400 ezer koronát jegyzett. 1917 őszén hirdették meg a hetedik kölcsönt, melyből a város (1917. november 23-án) 400 ezer koronát jegyzett, de a gyámpénztár terhére 200 ezer koronát szándékozott jegyezni. A belügyminiszter tiltására azonban visszakozott a képviselőtestület úgy, hogy 600 ezer koronát vállalt és mentesítette a gyámpénztárat a kötvényvásárlástól. 1918. június 22-én történt meg az utolsó, a VIII. hadikölcsön jegyzése a városban, ismét 400 ezer korona értékben.

1915 közepén változás történt a város vezetésben is. A 70. életévét betöltött Májerszky Béla, elérvén 40 év és 10 hónapos szolgálati viszonyát, 1915. július 1-jével nyugállományba vonult. A június 15-én megtartott általános tisztújító közgyűlésen polgármesterré Balla Jenő eddigi főjegyzőt választották meg, a főjegyzői tisztségbe pedig dr. Géczy Gézát emelték. A közigazgatási tanácsnoki tisztelet Trak Géza, a pénzügyi tanácsnokit dr. Bencs Kálmán, az adóügyi tanácsnokit pedig Oltványi Ödönnel töltötte be a képviselőtestület.³⁹

Balla (1900-ig Sztompák) Jenő (1869–1919) 1893-tól állt a város szolgálatában, 1897-től adóügyi és gazdasági tanácsos, 1914 márciusától, Bogár Lajos nyugállományba vonulásától főjegyző, 1915-től polgármester. Mozgékony, figyelemre méltó ember volt. Főmunkatársa a Nyíregyházi Hírlapnak, 1897–1898-ban társ-szerkesztője a Nyíregyháza című hetilapnak. Ő készítette elő és fogalmazta meg az önálló törvényhatósági jogért folyamodó memorandumot, melyért jegyzőkönyvi elismerést kapott, mint ahogy az 1906-ban a képviselőtestület elé tett vagyoni és gazdálkodási helyzetjelentésért. A nyomtatásban is megjelent műben, 15 fejezetben elemezte és mérte fel a helyzetet és határozott következtetéseket vont le a városi gazdálkodás új útjairól, új távlatokat tervezett. 1912-től üttettek ki rajta a nagyolás jelei – új színházat álmodott, nagyjából a mai Bessenyei szobor helyén, esetleg vigadóval egybekötve, nagyobb nézőtérrel, fűtéssel, a vigadóban kaszinóval, hangversenyeremmel. Ezek a nagyzási hóbortok azután a polgármestersége alatt váltak veszélyessé, amikor megbízást adott a Korona Szálló és a Városháza háromemeletesre való építésének tervezésére. Alispáni fegyelmi eljárás indult ellene, és orvosi ellenőrzés alá vették. 1917. április 7-én Budapestre a Moravcsik-klinikára vitték, majd a Kékgolyó utcai Schwartz Ferenc-féle elme- és ideggyógyintézetben kezelték, és óvatosságból a család gyámság alá helyezte. Az alispán előbb háromhavi egészségügyi szabadságra küldte, majd a fegyelmit megszüntetve kezdeményezték

37. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1915. ápr. 16. K. 6870/1915.

38. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1915. máj. 25. K. 11479/1915.

39. Nyv. 1915. jún. 17. XXXVI. évf. 48. sz. 2.

nyugdíjazását. Állapota nem javult, ezért a nagykállói elmeógyógyintézetbe utalták, ahol két évi élőhalott tengődés után 1919. március 27-én elhunyt.⁴⁰

Balla Jenő nagy lendülettel látott munkájához. Legfontosabb feladata város el-látásának megoldása volt. A lisztszükséglet biztosításának megoldására hívta össze az 1915. július 30-i közgyűlést, melyen megállapították, hogy 1910-ben a város lakossága 38 198 lélek volt, abból 15 133-an foglalkoztak hivatásszerűen mezőgazdasággal, az eltartott cselédek száma 1474 fő, az itt állomásozó katonaság 1385 fő, összesen 17 992 lakos, akinek terményszükséglete megoldott. A fennmaradó 20 ezer lakosból ötezren szintén gondoskodnak lisztszükségletük beszerzéséről, így 15 ezer embert kell ellátni a város részéről. A közgyűlés úgy döntött, hogy beszerzessenek 10 ezer métermázsa búzát, 5000 métermázsa rozst, valamint a városi fogatok számára 600 métermázsa zabot. Mindezek beszerzésére a földművelésügyi miniszterhez fordultak, engedélyt kérve, hogy a vármegye területén vásárolhasanak. Fedezetül a város 550 ezer korona hitelt vett fel.⁴¹ Időközben megérkezett a kereskedelemügyi miniszter engedélye is, így a képviselőtestület 1915 augusztusában közvetlenül a termelőktől megvásárolt 16 726 métermázsa búzát, valamint 5980 métermázsa rozst és zabot. Az őrleést a Júlia gőzmalom, a büdszentmihályi Weinberger, Klein és Társai cég tulajdonában lévő Vásártéri Gőzmalom, valamint Cibás Ferenc polgári gőzmalom végezte, úgy, hogy a malmokat fenntartók a lisztet a Nyíregyházi Termény és Áruraktár raktáraiba be is szállították.⁴²

Lelkesen ünnepelte meg az 1915. augusztus 27-i közgyűlés az uralkodó 85. születésnapját. A képviselőtestület tagjai rajongó szeretettel köszöntötték és felállva éljeneztek meg a polgármester bejelentését. Balla Jenő szervezte meg azt is, hogy a Hősök temetőjét Halottak Napja előtt kivilágítsák.⁴³ Ugyanazon a szeptember 24-i közgyűlésen a polgármester „büszke örömmel emlékezik meg a mi katonáinknak: az 5-ös honvéd huszároknak, a 14-es és 15-ös közös huszároknak a most folyó világháborúban tanúsított bátor és vitéz magatartásáról.” A közgyűlés üdvözlő iratokat küldött az ezredparancsnokságokhoz.

Az év végén ismét gyűjtött a város. Az Országos Hadsegélyező Hivataltól érkezett megkeresés a harctéren küzdő katonaság meleg ruhával való ellátására. A szervezőmunkát a Nyíregyházi ipartestület vállalta. Ruhaanyagra a közgyűlés 400 koronát, a műhelyek céljára átengedett Ipartestületi székház tanácstermének fűtésére 2 öl fát, egyéb kiadásokra pedig még 600 koronát szavazott meg.⁴⁴ A háborús károk helyreállítására, A Háborúban Feldúlt Tűzhelyeket Újrafelépítő Országos Bizottság elnökének kérésére a közgyűlés 10.000 koronát küldött, s a kihirdetett gyűjtésből is befolyt még 6563 korona 60 fillér.⁴⁵

Már a második háborús évben megkezdődött a hadsereg fegyverrel való ellátásához, elsősorban az ágyúk öntéséhez, lőszerhüvelyek készítéséhez szükséges színesfém rekvirálása. A felhívásra az egyházak harangjaikat, templomaik és tornyaik rézborítását ajánlották fel. A római katolikus egyház a Samassa templom két tornyának rézsüvegeit, harangjait, az evangélikus egyház tanácsa a nagytemplom nagyharangját és a két kisebbiket ajánlotta fel hadicélokra, s csak azt a harangot tartotta meg, mellyel a delet, a tüzet jelezték és a halottakért csendítettek.⁴⁶ A

40. Oberländer, 1997. 319–345.

41. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1915. júl. 30. K. 16786/1915.

42. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1915. aug. 27. 20283/1915.

43. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1915. szept. 24. K. 23126/1915.

44. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1915. nov. 26. K. 27555/1915.

45. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1915. dec. 17. K. 29471/1915.

46. Nyv. 1915. okt. 24. XXXVI. évf. 85. sz. 6.

felajánlott harangokért 1917 tavaszán érkezett meg a harangokat rekviráló bizottság. Végigjárták a templomokat, a harangokat leengedték, ám az evangélikus templom nagyharangjával nem bírtak. Így aztán azt fenn a toronyban összetörték, majd a darabokat az ablakon keresztül dobálták ki az összegyűlt városi közönség legnagyobb megdöbbenésére és keserűségére.⁴⁷

1915 őszén rendezte véglegesen a város a piaci elárúsító helyek higiéniai helyzetét, piaci áruló asztalkák készítésével és használatra kötelezésével. A város saját erőből készíttette el az asztalokat, melyeket a Városháza udvarán és Zöldség téri Kleinmann-féle telken létesítendő színben tároltak, onnan reggelenként a városi utcaseprők hordták ki a piacra. Az asztalokért darabonként és esetenként 8 fillért fizettek az árusok, ha többen használtak egy asztalt, akkor egyenként 4 fillért. Az asztalok használatának kezdetétől azután a napi és heti piacokon tej és tejtermék kizárólag csak ilyen asztalról volt árusítható.⁴⁸

A város kulturális életében nagy változást hozott a mozgóképszínház, a mozi elterjedése. A 320 ülőhelyes Apolló moziban az első előadást 1908. november 7-én tartották meg. A mozi egyre növekvő népszerűsége miatt a színházban is rendeztek mozielőadásokat a színházi évadok szünetében, de sokszor még a színházi előadások szünnapjaiban is.

1915. június 28-án Jakobovits Adolf az alábbi levéllel fordult a polgármesterhez: „... Mint a város számottévvó adó fizető polgára, hogy polgártársaim szellemi művelődését és korral való haladását tölem telhetőleg előmozdítsam, mivel városunk lakosainak létszáma az újabb időben folyvást növekedik, így azok szellemi élvezetének céljára itt helyben az újabb rendszerű és kor követelményeinek minden tekintetben megfelelő mozgóképszínházat óhajtok létesíteni...” Azzal is érvelt, hogy az év nagy részében üresen álló, jövedelmet nem hozó színház épületét bérelné ki hat évre évi 1000 koronaért. Mások is pályáztak a mozgóképszínházra. A hat pályázóból végül is Jakobovits Adolf nyert, csak a bérlet ment fel évi 12 ezer, azaz 72 ezer koronára. Így, mint a legjutányosabban vállalkozóval, vele és feleségével, Weisz Máriával kötött a város szerződést 1916. június 1-jén 1916. augusztus 1. és 1922. július 31. közötti időre. 1916. augusztus 17-én ezt a szerződést kiegészítik belevéve Borbély Lilly budapesti színművésznő, akkor nyíregyházi lakost azzal, hogy a mozgóképpel egybekötött kabaré előadásokat is tartanak a színházban.⁴⁹

Színházi idényben továbbra is színtársulatok bérelték a színházat. 1915-ben és 1916. április 26. és július 16. között dr. Patek Béla győri színiigazgató társulata játszott Nyíregyházán, az év többi napjaiban a mozi foglalta el az épületet. Patek Béla 1916. június 23-án kötött szerződést a várossal arról, hogy 1920. szeptember 1-jéig megkapja a színházat a tavaszi idényekre. A közönség kifogásai miatt azonban 1917 novemberében a bérletet felmondta a képviselőtestület.⁵⁰ 1918 tavaszán már Kiss Árpád színigazgató társulata játszott a városban.

1916

1915–1916 fordulóján ismét a város lisztellátásának kérdése lett a közgyűlések egyik legfontosabb napirendi pontja. Az immár krónikussá vált liszthiány miatt 1916. január 10-től Nyíregyháza is rákényszerült a liszt- és kenyérjegy bevezeté-

47. Margócsy, 1986. 228.

48. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1915. nov. 26. K. 27600/1915., ill. V.B.186. 635. dob. VI. 99/1915.

49. SzSzBMÖL. V.B.186. 632. dob. III. 385/1915.

50. SzSzBMÖL. V.B.186. 620. dob. III. 824/1914.

sére. A január 6-án kiadott városi rendelet szerint a liszt- és kenyérjegyek kétféle színűek voltak.

Az egyik jegy szürke színű, s azzal csak a városi lisztes boltokban lehetett lisztet vásárolni. Ezt a jegyet azok kapták, akik addig is a városi lisztes boltokban vásároltak könyvecskére, melyet az első vásárláskor be kellett szolgáltatni.

A másik fajta jegy kék színű volt, azzal ott lehetett vásárolni, ahol az illetők addig is vásároltak, de nem a városi lisztes boltokban, hanem a malmokban.

A jegyeken annyi szelvény volt, amennyit egy héten le lehetett vásárolni, s a szelvényeket a boltos vagy a malmos vágta le. A liszt- és kenyérjegyeket a lakosság 1916. január 8-tól váltotta ki a Városházán. Egyszerre háromheti jegyet kapott mindenki, de csak hetente lehetett felhasználni. Csak az a jegy volt érvényes, melyre a város pecsétjét is ráütötték. Meghatározták a fejadagokat is, hetente és fejenként a szellemi munkásoknak 240 dekagramm kenyérliszt, 49 dekagramm főzőliszt és 21 dekagramm tészta liszt járt. Aki kész kenyeret kívánt venni, annak egy hétre 3 kilogramm kenyér jutott. A napszámosok és az őstermelők a nehéz fizikai munka figyelembevételével 300, illetve 400 dekagramm kenyérlisztre voltak jogosultak.⁵¹

A liszthiány egész évben megmaradt, ezért 1916 őszén az Országos Közélelmezési Hivatal tovább csökkentette a fejadagokat, a 240 grammos adagot 200-ra, a 300-ast 250-re, a 400-at pedig 300 grammra szállítva le. Azon túl egy személy egy hónapra 6 kilogramm lisztet, vagy 840 dekagramm kenyeret, az erősebb munkával foglalkozók 7 és fél kilogramm lisztet, vagy 10 és fél kilogramm kenyeret, a földművelők pedig 9 kilogramm lisztet vagy 12 kilogramm 60 deka kenyeret kaphattak.⁵²

Az 1916. év első hónapjának gondjain enyhített, hogy a város által korábban a Gömörben megvásárolt tűzifa első szállítmányai megérkeztek, s annak árusítása is megkezdődött. A szénellátással továbbra gondok voltak, mert a megrendelés ugyan megtörtént, de a vasut elsősorban a hadiszállítást végezte.⁵³

Megoldandó feladatként jelentkezett az iskoláskorú szegény gyermekek cipővel való ellátása. 1915. december 18-án a polgármester értekezletet hívott össze Énekes János római katolikus prépost főesperes plébános, Paulik János evangélikus igazgató lelkész, Ruttkay György görög katolikus főesperes, Orsovsky Gyula római katolikus, Ruhman Andor evangélikus, Szabó Pál református, Tóth György görög katolikus, Halász Mór izraelita elemi iskolai igazgató tanítók, Garay Mariska és Ruzsonyi Kató leányegyesületi elnökök részvételével. A megbeszélést azért tartották, mert sok gyermek nem járt iskolába amiatt, mert nem volt cipője. Az értekezleten született megállapodás szerint minden iskolában összeírták a cipősegélyre jogosultakat. Az egyik kimutatás szerint az izraelita iskolában 11, a görög katolikusban 21, a reformátusban 15, a polgári fiúiskolában 15, az evangélikusban 45, a római katolikusban 20 gyermek szorult segélyre. 1915. december 22-én a városi pénztárból cipősegélyre Bernstein Béla főrabbi kezéhez 220 koronát, Ruhman Andorhoz 200, Szabó Pálhoz 300, Orsovsky Gyulához 240, Kardos István polgári fiúiskolai igazgatóhoz 260, Tóth Györgyhez pedig 420 koronát jutattak. A polgári fiúiskolában akkor Vietórisz Aranka (I. o.), Kovács Árpád (II. o.), Balogh Sándor (III. o.) és Nagyváthy Ferenc (IV. o.) voltak az osztályfőnökök. Ezt a segélyt az 1916. január

51. Nyv. 1916. jan. 9. XXXVII. évf. 2. sz. 6., ill. Nyv. 1916. jan. 16. XXXVII. évf. 4. sz. 7.

52. Nyv. 1916. nov. 26. XXXVII. évf. 94. sz. 4.

53. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1916. jan. 28. Kgy. 2/1916.

28-i közgyűlés még 115 gyermek ellátására fejenként 20-20, összesen 2300 korona megszavazásával egészítette ki.⁵⁴

1916 tavaszán ismét közgyűlési téma lett a tanítóképző ügye. Az 1916. március 17-i közgyűlésen a képviselőtestület egyhangú szavazással 4 katasztrális hold területet engedett át az intézmény céljaira az Erzsébet királyné ligetben a szabályozási terv szerint a kiszélesítendő Erdősor utca és a Kótaji út szögleténél kezdődő, a Sóstói út és a Kótaji utca között nyitandó új útvonalig terjedő területen. A városatyák azonban feltételeket is szabtak: 1. A terület csak a tanítóképző céljaira hasznosítható. 2. Csak akkor adják át, ha az építkezés megkezdődik. Erről az államnak a várost legalább 3 hónappal korábban értesítenie kell. 3. A területen a fák és ültetvények a város tulajdonában maradnak. A telket az állam biztonságosan és szépen körülkeríteni tartozik. 4. Az egyezség a háború befejezése utáni két évig érvényes, s további két év alatt az építkezést be is kell fejezni. 5. Ha a tanítóképző megszűnik, a terület visszaszáll a városra. Ha az állam az épületeket nem bontja el egy év alatt és nem szállítja el, azok is a városéi lesznek.

A kijelölt terület a közgyűlés szerint fekvésénél, talajviszonyainál fogva a célnak kitűnően alkalmas, nincs messze a város központjától, a villamossal a közlekedés könnyen megoldható, ugyanakkor a csendes, zárt hely a tanítóképző számára kitűnő. Elmélkedésre, tanulásra közel van az Erzsébet királyné liget.⁵⁵

A munkaképes, de kereset nélküli lakosság megsegítésére a város felújította a korábbról már ismert munkateremtő lehetőséget, kassai katonai parancsnokság felkérésére szalmafonó műhelyt állított fel, a katonaság részére szükséges szalma felső cipők tömeges előállítására. Az 1915 december közepén megszervezett műhely 1916. március 8-án zárt be. A műhelyt Garay Kálmán I. aljegyző szervezte és irányította, s az ott dolgozóknak 9033 korona 50 fillér munkabért fizetett ki a város. A műhelyben naponta mintegy 40 munkást foglalkoztattak, 2 koronás bérért. 7690 pár szalmafonatot készítettek. Az összesítésből az is kiderült, hogy a munkabérek kifizetése és a költségek leszámítása után nyereséggel zárult a műhely, melynek felállítására és üzemben tartására a képviselőtestület 400 koronát adott, a fűtést természetben. A műhely helyiségét Friedmann Sélíg ingyen engedte át, hazafias tetteért köszönetet mondtak neki. Jutalmat kapott Garay Kálmán és Szollár Pál mandái evangélikus tanító is, aki iskolájában is berendezett egy szalmafonó műhelyt, s saját erőből hordta és vitte a szalmát és a fonatokat.⁵⁶

A frontvonalak állandósulásával, s a határoktól való távolodásával a barakk-kórház az érkező sebesültek fogadására elegendő lett, s ezért tartalék kórházzá szervezték át. 1916. április 5-én egy katonai és polgári vegyes bizottság megsemmisítette a barakkokat, majd meghatározták, hogy április 15-ig átszervezik a kórházat tisztán katonai kórházzá, úgy azonban, hogy megmarad benne a fertőző betegségek osztálya is. A kórház új parancsnokává dr. Stetz László ezredorvost, az addigi csapatkórház parancsnokot nevezték ki.

Mindezekkel párhuzamosan a városban és a Sóstón lévő katonai egészségügyi intézetek is felszabadultak. A Sóstóról a barakk-kórházba szállították be a betegeket, így aztán a katonaság visszaadta a városnak.

A Gazdák körében, a Leányinternátusban működő kórházak betegei is kikerültek a barakkokba. Felszabadult a városi szegény- és betegmenház, melyet április 20-ra üritett ki a katonaság, s oda a város visszavitte szegényeit, kiknek egy része addig

54. SzSzBMÖL. V.B.186. 636. dob. VII. 132/1915.

55. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1916. márc. 17. K. 4886/1916.

56. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1916. márc. 17. K. 6522/1916., ill. V.B.186. 628. dob. I. 101/1915.

magánházaknál volt elszállásolva, más részük pedig pénzsegélyt kapott. A polgári leányiskola épületéből június végére költözött ki a katonaság, a felújításokat nyáron elvégezte az iskola, s így ősszel már megkezdődhetett ott a tanítás.⁵⁷

Az átvétel után a város azonnal rendbe hozatta a Sóstó épületeit és a kedvelt pihenőhelyet 1916. május 15-én nyitották meg a fürdőző és kiránduló közönség előtt.⁵⁸ A város attól az évtől Győri Sándorra bízta a Sóstó üzemeltetését évi 3000 korona, 1918-tól pedig 7500 korona bérösszegért.

A katonai kórházak fokozatos megszüntetése a Katona-Otthon is érintette. Már nem volt szükség arra, hogy a városban működjön, így az otthon is a barakk-kórházba költözött. De amíg a városban naponta 30-40 katona látogatta, a barakkban 300-400 embernek kellett biztosítani olvasni- és füstölnivalót, levélpapírt. Ezért Szelecsán János evangélikus segédlelkész, az otthon vezetője nagyszabású népünnepélyt rendezett a Sóstón 1916. július 23-án. A város közönsége nagy számban vett részt a népünnepélyen, félóránként indultak a tömött villamosok. Bruckner Hermann állomásparancsnok, a 14-es huszárok alezredese katonaságot és fogatokat biztosított, Patek Béla színigazgató adott a színházával műsort.⁵⁹ A gyűjtés és a szervezés sikerrel járt, s 1916. november 26-án délután 3 órakor a barakktáborban megnyílt az új Katona-Otthon egy teljesen újonnan épített barakkban. A Katona-Otthon továbbra is az evangélikus egyház, személy szerint Geduly Henrik püspök védnöksége alatt működött, vezetője Szűcs Sándor katonai lelkész lett.⁶⁰

A városi szegény- és betegmenházban ápoltak élelmezésére 1907-től özvegy Mórícz Józsefnével kötött szerződést a város napi 1 korona 43 filléres fejadagok előállítására, úgy, hogy azok a 340 gramm rozskenyérrel 1 korona 60 fillérre emelkedtek.

1916-ban háborús étlapot vezettek be, a leves és a főzelék 3,5 deciliter, ugyanannyi a főtt tészta, a kenyér továbbra is 340 gramm és a főtt hús, csont nélkül 10 dekagramm.

Háborús étlap:

Nap	Reggeli	Ebéd		Vacsora
		Leves	Főzelék	
Vasárnap	Keménymagos leves	M a r h a h ú s leves	Burgonyafőzelék	Kása
Hétfő	Keménymagos leves	Rántott leves	Babfőzelék	Káposzta
Kedd	Keménymagos leves	Rántott leves	Főtt tészta	Tört burgonya
Szerda	Keménymagos leves	Rántott leves	Kása	Bab
Csütörtök	Keménymagos leves	M a r h a h ú s leves	Burgonyafőzelék	Kása
Péntek	Keménymagos leves	Rántott leves	Főtt tészta	Tört burgonya
Szombat	Keménymagos leves	Rántott leves	Babfőzelék	Burgonya

57. Nyv. 1916. ápr. 9. XXXVII. évf. 28. sz. 4.

58. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1916. máj. 19. Kgy. 192/1916.

59. Nyv. 1916. júl. 27. XXXVII. évf. 59. sz. 3.

60. Nyv. 1916. nov. 26. XXXVII. évf. 94. sz. 3.

1916. augusztus 1-jétől 1918. január 1-éig az ellátásra özvegy Soltész Jánosné Uhlarik Annával kötött szerződést a város.⁶¹

1916 nyarán a Hősök temetőjének kibővítésére volt szükség. Az eddigi 1324 négyszögölhöz a város – a tulajdonjog fenntartása mellett – még 2 hold 1160 négyszögöl területet engedett át, a temető területe így összesen 5 hold 884 négyszögöl területet tett ki. A helybeli katonai parancsnokság bizottságot hozott létre a sírok gondozása és kicsinosítása érdekében. Ezen állandó bizottság tagja volt Balla Jenő polgármester, dr. Kállay Rudolf kórházigazgató főorvos, udvari tanácsos és Mikecz István vármegyei főjegyző.⁶² Emlékoszlopot is emeltek a hősöknek a temetőben, melyhez a város 565 korona 10 fillérrel járult hozzá.

A korábbi évekhez hasonló lelkesedéssel ünnepelte a közgyűlés az uralkodó 86. születésnapját az 1916. augusztus 18-i közgyűlésen, majd a kassai parancsnokság azon kérdésére, hogy a háború után vállal-e katonaságot a város, a testület régebbi határozatát erősítette meg, nevezetesen, hogy gyalogezredet, ezredtörzset és kiegészítő parancsnokságot látna szívesen Nyíregyházán.⁶³

1916. március 17-én a közgyűlés városi tejjgazdaság létesítését határozta el, hogy így enyhítsenek az égető tejhiányon. A közgyűlés által engedélyezett 150 ezer korona rendkívüli hitelből 80 fejőstehen beszerzését mondták ki. A teheneket a város Bundi épületének istállójában helyezték el, gondozásukra orosz hadifoglyokat állítottak munkába. A takarmányozáshoz szükséges széna rendelkezésre állt, burgonyát és korpát az illető központoktól igényeltek. Takarmányrépát házilag termelt a város, nyáron pedig a városi közlegelőre hajtották ki a teheneket.⁶⁴ 1916. május 16-án, hétfőn reggel kezdték meg a tej árusítását, a jövedékkezelési bizottság döntése alapján az arra rászorultak között. A vállalkozás azonban csődbe jutott, 1917. július 13-án 41.000 koronát meghaladó veszteséggel fel kellett számolni.

Az 1915–1916-os tél megpróbáltatásai után, 1916. július 28-án már arról kellett a polgármesternek beszámolni, hogy a kormány zár alá vette az egész termést és október 15-ig mindenki köteles volt a terményfelesleget bejelenteni. A lakosság szorongását csak növelte, hogy a földművelésügyi minisztérium közölte, a várt 44 millió mázsás termés helyett csak 32 millió mázsát takarítottak be az országban.⁶⁵

Az 1916. szeptember 22-i közgyűlésen Balla Jenő polgármester be is jelentette, hogy a Haditermény Részvénytársaság nem tudott elegendő terményt beszerezni, így a rekvirálást azonnal megkezdték ott, ahol a cséplés befejeződött. A város egyelőre nem tud terményt vásárolni az ellátatlanok részére. A gazdák körében is szűkre szabta a kormány a fejadagokat, a 15 évnél idősebbek részére havonta és fejenként 18, a 15 évnél fiatalabbakra pedig 14 kilogramm terményt lehet visszatartani, a többi be kell jelenteni.⁶⁶

Balla Jenő másik bejelentése, miszerint Románia átállásával a román csapatok betörték Erdélybe, már nem volt újdonság, hiszen a hírek eljutottak a lakossághoz, s a menekülőkről is volt tudomásuk. A városba már korábban megérkezett a minisztérium azon értesítése is, hogy Nyíregyházára a Maros-Torda vármegyei menekülteket irányítják, de a vasúti szállítások kavarodása miatt mások is érkeztek a városba. A szeptember 22-i közgyűlés a menekültek ellátásával foglalkozott, megállapítva, hogy először csak szórványosan jöttek a menekülők, majd amikor

61. SzSzMÖL. V.B.186. 645. dob. III. 221/1916.

62. SzSzMÖL. V.B.181. jkv. 1916. aug. 18. K. 20916/1916.

63. SzSzMÖL. V.B.181. jkv. 1916. aug. 18. Kgy. 418., 420/1916.

64. SzSzMÖL. V.B.181. jkv. 1916. márc. 17. K. 5844/1916.

65. Takács, 1987. 152.

66. SzSzMÖL. V.B.181. jkv. 1916. szept. 22. Kgy. 462/1916.

befutottak az előre jelzett vonatok, a tömegesen érkezőket a nagylaktanya fedett lovardáiban helyezték el, ahol ellátták élelemmel, majd pedig részint a város területén már berendezett szállásokra, részint a vármegye különböző járásaiba irányították. A Nyíregyházán elhelyezettek száma 1100-ra tehető. Ők a körülményekhez képest jól vannak ellátva, bár a segítő akcióra szánt pénz kevés. A kormány százezer koronát bocsátott az alispán rendelkezésére, kikötve, hogy egy menekülte egy napra 1 koronánál többet nem lehet költeni, de ebbe beszámítandó a Haditermény által ugyanezen célra bocsátott termény is. Ez az összeg így kevés. A polgármester a társadalom áldozatkészségére számított és bejelentette, hogy a gyűjtés a legrövidebb időn belül elkezdődik. Egy hónap múlva az október 20-i közgyűlésen már arról számolt be Balla Jenő, hogy az összes ide utalt erdélyi menekültet elhelyezték. 2400-an vannak a városban, 800-an laknak tömegszállásokon. A korábbi 1 koronás fejadagot a kormány 2-re emelte, így ellátásuk biztosított. Fűtőanyaggal is el vannak látva, mert Énekes János prépost közbenjárására a Dessewffy grófok megengedték, hogy a birtokukon lévő egyik út melletti akácost kivághassák.⁶⁷ A fa kitermelését a huszárok, a szállítást a városi fogatok végezték. Az erdélyi menekültek sorsa akkor rendeződött igazán, amikor 1916. november 30-án különvonatokkal hazatérhettek otthonukba. 1917 márciusában a közgyűlés az ellenség által elpusztított Erdély felsegítésén munkálkodó Pro Transsylvania országos bizottság munkáját 1000 korona megszavazásával segítette.

1916 őszétől ismét a romló közellátási helyzet a közgyűlések fő tárgya. Az 1916. október 20-i közgyűlésen a polgármester bejelentette, hogy a gabonaneműek rekvirálása a város területén zavartalanul megtörtént, a gazdaközönség beszolgáltatta a főlősleges terményt. A tengeri beszolgáltatására az alispán a városra 5500 métermázsát vetett ki, ez az össztermés 20 %-a, erre a gazdákat felhívták. Nincs elegendő köles és gersli, teljesen hiányzik a petróleum. Só és cukor sem áll megfelelő mennyiségben rendelkezésre. Bár a belügyminiszter legutóbb 30 métermázsas kölest és gerslit utalt ki a város részére, de az még nem érkezett meg. Ugyancsak ameg a már megvásárolt és kifizetett 20 vagon só sem a forgalmi zavarok miatt. A belügyminiszter megígérte, hogy hamarosan jön egy vagon petróleum, azt haladéktalanul szétosztják a kereskedők között. Gyufából most nincs hiány, nemrég érkezett megfelelő mennyiségű szállítmány. Zöldségféléből túrhetően el van látva a város, a legutóbb 20 kocsis burgonyát is sikerült vásárolni. Azt is bejelentette Balla Jenő, hogy a kereskedelemügyi miniszter engedélyt adott arra, hogy a városban a heti és kirakodó vásárokat szerda helyett szombaton tartsák meg.

A kereskedelemügyi miniszter ugyanis korábban elrendelte, hogy a háborúra való tekintettel hetente csak egy vásárt szabad csak tartani, a vásárnaphoz közelebb. Ezt alapul véve hirdette ki Balla Jenő, hogy 1916. július 1-től szombatonként tartják a piacot és a hetivásárt, ha szombaton ünnep lenne, pénteken, az országos vásárokat pedig hétfőn rendezik. A miniszter később leiratot küldött arról, hogy a helybeli izraeliták felterjesztését figyelembe véve, a nyíregyházi vásárok szerdán lesznek. Erre Balla Jenő azt válaszolta, hogy a szombati vásár ellen tiltakozó ortodox izraeliták nagyon kevesen vannak a városban, a neológ izraeliták pedig eddig is megjelentek a szombati vásárokon és kötöttek üzleteket is, a dolgos hetet pedig szerdai vásárral nem jó megbontani, így a város a szombati vásárt hirdette ki, s úgy is tartja meg.⁶⁸

67. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1916. okt. 20. Kgy. 536/1916.

68. SzSzBMÖL. V.B.186. 651. dob. X. 341/1916.

1916. október 27-én arról értesült a közgyűlés, hogy többszöri távirati sürgetésre egy vagon cukor utaltatott ki a város részére. Petróleum is érkezik két kocsirakománnyal, a sóküldemények is útban vannak. Egy vevő viszont 5 kilogramm illetve 5 liternél többet nem kaphat. A néhány hete érkezett dánvaj (1 kocsirakomány) nagy kelendőségnek örvend, még két-három hétre elegendő.⁶⁹

A november 17-i közgyűlés újra a közellátással foglalkozott, kimondva, hogy a lisztellátás nehézségekbe ütközik. Sóból érkezett két kocsirakomány. A cukorral való ellátásban a lakosság a hibás, mert több hónapra, sőt évre valót halmozott fel, csempészték Ausztriába is, másoknak meg nem jutott. A Cukorközpont ezt felismerte, a kiutalt négy kocsi cukrot már csak jegyre lehet kapni. Baj van a tüzelőanyaggal. Bár a város Rimabányán megvett 300 vagon fát, de azt a szállítási gondok miatt nehéz elhozni.⁷⁰

Az 1916. december 15-i közgyűlés még mindig a rekvirálással foglalkozott, ugyanis az első rekvirálás nem járt eredménnyel, így a Haditermény Részvénytársaság nem tudta a hadi- és közellátást biztosítani. Ezért rendelték el a második rekvirálást, melynek során Szabolcs vármegyéből 800 vagon terményt kellett összegyűjteni. A kijelölt mennyiségből Nyíregyházára 92 vagon jutott, s hogy azt a város biztosíthassa, a fejadagokat leszállították. Az újabb rekvirálás december 12-én kezdődött, eredményét a közgyűlés nem ismerte, de az bizonyos volt, hogy a 92 vagon nem lesz meg, hiszen a gazdák már korábban is sok terményt ajánlottak fel. Fölösleges készlet alig van, legfeljebb a leszállított fejkvótából várható még termény.⁷¹

1916. szeptember 23-án a Városháza nagytermében az agg uralkodó nevében Jakab Bertalan nyíregyházi lakatosmestert 500 koronával és a király nevének kezdobetűjével ellátott ezüst órával jutalmazták, mert mind a hét fia hadbavonult.

Az 1916. december 1-jén megtartott közgyűlésen vegyes érzelmeket kiváltó hírekről számolt be a polgármester. A rendkívüli ülést I. Ferenc József halála és IV. Károly trónra lépése okán hívta össze Balla Jenő, de ekkor jelentették be az erdélyi menekültek hazatérését, és ekkor jegyezték az ötödik hadikölcsönt is.

A város 1916-os közéletéről számolt be Balla Jenő polgármester az 1917. január végi városi közgyűlésen. 1916 januárjában még maga látta el a lakosságot a város azzal a liszttel, amit 1915-ben vásárolt fel. 1916 januárjától más rendszer: zár alá vették a még meglévő termést és az ellátást a Hadi Termény Részvénytársaságra bízták, egyben behozták a lisztjegyeket. A Hadi Termény itteni kirendeltség-vezetője: Gábor József. A tejhiány enyhítésére 80 fejős tehenet állított be a város. A borsodi szénbányákból idejében és elegendő köszönet rendeltek, Gömör vármegyében pedig bőséges mennyiségű tűzifát kötöttek le. Fűszerhiány a szállítási nehézségeken kívül, mint ahogy az a tüzelővel is történt, azért volt, mert lelketlen kufárok felvásárolták és titkos utakon kicsempészték a városból.

1916-ban a város a lakosság rendelkezésére bocsátott: 12 100 mázsa kását, 95 mázsa árpagyöngyöt, 9 mázsa hántolt borsót, 100 mázsa aszalt szilvát, 121 mázsa dán vaját, 1 mázsa szalámit, 34 mázsa burgonyát, 58 mázsa szappant, 10 mázsa vöröshagymát, 900 mázsa cukrot, 300 mázsa sót, 82460 liter tejet. Levágatott a város 68 szarvasmarhát, 48 borjút, 215 sertést, melyeket saját hússzékében méretett ki. Forgalomba bocsátott 367 vasúti kocsi tűzifát, 143 vagon porosz és magyar szenet.⁷²

69. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1916. okt. 27. Kgy. 586/1916.

70. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1916. nov. 17. Kgy. 616/1916.

71. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1916. dec. 15. Kgy. 676/1916.

72. Nyv. 1917. jan. 31. XXXVIII. évf. 16. sz. 2.

1917

Az 1917. február 16-i közgyűlésen ismét a nehézségekről beszélt Balla Jenő polgármester. Szinte teljesen megbénult a vasúti teher- és személyforgalom a legutóbbi napokban bekövetkezett korlátozások miatt. A teherárak közül csak a fa, szén és petróleum szállítható, a többire szállítási tilalom van érvényben. Így nem tudták a város részére a cukrot elhozni, pedig azt a gyár már rendelkezésre bocsátotta. Öt hét óta vesztegel Debrecenben egy vagon dohány. A személyforgalom sem jobb: Budapestre és vissza naponta csak egy-egy vonat közlekedik. Súlyosította a helyzetet, hogy a Budapestről érkező vonat mindig késett, így az utasok rendre lemaradtak a csatlakozásokról, újabb fél nap veszteglésre kényszerültek. A bécsi katonai vonalparancsnoksághoz pedig hiába fordult a város orvoslásért. Napok óta nem érkezett szén, így a villanytelep és a kisvasutak forgalma is veszélybe kerülhet. Az Országos Szénbizottság a nyíregyházi villanytelepet a harmadik osztályba sorolta, ami azt jelentette, hogy a rendes szénszükséglet 1/10-ét kapja csak a település. A polgármester sürgönyökkel bombázta a bizottságot arra hivatkozva, hogy a Villamossági Rt. a villanyvilágítás mellett a kisvasutakat, a barakk-kórházat és a malmokat is ellátja, ha nincs áram, liszt sem lesz!⁷³

Ezen a közgyűlésen a város az 5-ös huszárok Hegedüs Pál alapjához, mely a hősi halottak és rokkantak családtagjait segélyezte 100 koronával, a császári és királyi 65. gyalogezred, ahová nagy számmal vittek nyíregyháziakat, özvegy- és árvaalapját 300 koronával támogatta.

1917 márciusában valamit javult a helyzet, a fővonalakon naponta már két vonatpár, a vicinális vonalakon naponta egy vonatpár közlekedett. A város forgalomba bocsátotta szilva, árpagyöngy, köleskása készletét, melyet a közélélmzési hivatal utalt ki és jegy ellenében árusították. 40 vagon burgonya is a közélélmzés piacaira került, melyet még az elmúlt évben szerzett be a város. A közgyűlés úgy látta, ha szűkösen is, de ez a mennyiség elegendő lesz. Azok számára, akik hatósági lisztellátásra szorultak, a legutóbbi időben 1/5 részben tengeri lisztet utaltak, mely csírátlanitva van, jó minőségű, élvezhető, mondta a polgármester. Szén még mindig nincs, a villanytelep nem a szénbizottságtól, hanem az annak hatáskörébe nem tartozó kurittyáni szénbányából hozott fűtőanyagot. – Mindezekről a március 9-i közgyűlésen számolt be Balla Jenő.

Romlottak a közerkölcsök is. Elszaporodtak a tolvajlások. A korábban tucatnyi kéjhölgy helyett már 44-et tartottak nyilván a városban. Súlyosbodtak a megélhetési nehézségek. Megnövekedett a hadiözvegyek és hadiárvak száma és előbb német, majd bécsi gyermekeket utaztattak Nyíregyházára, javítandó élelmzésüket. Mindezen gondokba Balla Jenő beleroppant, s néhány, józan ésszel meg nem ítélni intő intézkedése miatt, az ellene indított fegyelmi eljárás árnyékában, idegszantóriumba vonult. Trak Géza vitte tovább az ügyeket mint helyettes polgármester 1917. április 20-tól. A nehézségeken már az sem segített, hogy egyre határozottabb ígéreteket kapott a város arra, hogy a háború után az új városi törvény lehetővé teszi majd az önálló törvényhatósági jog megszerzését. Nagy gondot jelentett az is, hogy megkezdődött a feketézés. A városban idegen, főleg bécsi kereskedők jelentek meg, felvásárolva az élelmiszert, s ezzel is nehezítve a helybeli lakosok megélhetését. A közgyűlésben elhangzott interpellációra adott válaszból derült ki, hogy ezek a kereskedők belügyminiszteri engedéllyel járnak az országot, mert Bécs ellátása ezt szükségessé tette.⁷⁴

73. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1917. febr. 16. Kgy. 60/1917.

74. Takács, 1987. 154.

A szökött, vagy szabadságos katonák által elkövetett tolvajlások, rablások megfékezésére 1917. március 21-től katonai rendőrség is cirkált a városban. A parancsnoka Girlich vadászszázados, rajta kívül egy főhadnagy, egy hadnagy, egy tiszthelyettes, 6-8 altiszt alkotta a parancsnokságot. Az 50 tagú rendőrlegénység felét a császári és királyi 14., a másik felét pedig a császári és királyi 15. huszárezred pótszázadától vezényelték. Elsősorban a katonai bűnösökkel szemben jártak el, de támogatást nyújtottak a városi rendőrségnek is. A katonai rendőrség a várost nyolc kerületre osztotta, minden kerületben állandóan egy őrző járőr cirkált. A járőr 4-8 tagból állt, egy altiszt vezetésével, aki karszalagot viselt: Militár-Polizei – Katonai-rendőrség felirattal. Minden járőr mellett egy egyenruhás polgári rendőr is szolgált, aki adott esetben a polgári személy ellen léphetett fel.⁷⁵

Balla Jenő polgármester kiesése után 1917. május 16-án elhunyt dr. Géczy Géza főjegyző (1878–1917) is. 1917 nyarán azután Trak Gézát Egerbe választották meg főjegyzővé. Így az 1917. június 21-i részleges tisztújító közgyűlésen Oltványi Ödön, addigi adóügyi tanácsost választotta meg a közgyűlés főjegyzővé. Oltványi Ödön tartalékos tüzérfőhadnagy még a fronton szolgált, de a város azonnal megindította a fölmentése iránti kérvényezést, s így augusztus 18-án foglalta el hivatalát. Adóügyi tanácsossá dr. Garay Kálmánt, első aljegyzővé pedig dr. Walter Géza hírlapírót választotta meg a közgyűlés.⁷⁶ A hivatalnokok mozgása azonban ezzel nem szűnt meg: 1917. július 1-jén elbúcsúzott Trak Géza, így megürült a közigazgatási tanácsosi állás. Augusztus 2-án tehát újból összeült a közgyűlés és dr. Garay Kálmánt választották meg közigazgatási tanácsossá. Helyére Moesz Béla addigi árvaszéki ülnököt választották adóügyi tanácsossá.⁷⁷

A későbbi közgyűléseken azután hol Oltványi Ödön, hol dr. Bencs Kálmán pénzügyi tanácsos (1914. augusztus 26-án választotta a város erre a tisztségre) szerepelnek helyettes polgármesterként, az ügyeket azonban inkább Bencs Kálmán viszi, akit azután az 1918. január 8-i tisztújító közgyűlésen Trak Géza Eger város főjegyzője, dr. Bencs Kálmán pénzügyi tanácsos és Oltványi Ödön városi főjegyző közül Bencs Kálmánt 102 szavazattal polgármesterré választották. Trak Géza 64, Oltványi Ödön pedig 16 szavazatot kapott.⁷⁸ Dr. Bencs Kálmán 1918. január végén vette át a polgármesteri hivatalt, Oltványi Ödön helyettes polgármester pedig a főjegyzőit.⁷⁹ Bencs Kálmán helyére 1918. április 9-én dr. Garay Kálmánt választotta pénzügyi tanácsossá a képviselőtestület, a közigazgatási tanácsosi állást Krecsányi Lajos rendőralkapitánnyal töltötték be, a megüresedett rendőrtiszti helyre pedig Vertse K. Andor törvényszéki jegyzőt állították.

1917 tavaszán-nyarán ismét a lisztellátás nehézségei kerültek előtérbe. Május 29-én ismertették a közgyűléssel azt a tényt, hogy az Országos Közélelmezési Hivatal lisztet csak június 1-jéig utalt ki, attól kezdve az ellátást rekvirálással kell biztosítani, tehát a lakosság fölös terményeit kell átvenni maximált áron. A rekvirálás még aznap megkezdődött. A nehézségeket valahogy átvészelte a város, a cséplés befejezése után a közgyűlés azonnal elhatározta, hogy az 1917–1918-as évre az ellátatlanok részére lisztet vásárol, azt vásárlási igazolványok ellenében fogja kiszolgáltatni a Nyíregyházi Termény- és Áruraktár Részvénytársaság.⁸⁰

75. Nyv. 1917. márc. 18. XXXVIII. évf. 55. sz. 3., illetve Nyv. 1917. márc. 22. XXXVIII. évf. 58. sz. 2.

76. Nyv. 1917. jún. 22. XXXVIII. évf. 133. sz. 2.

77. Nyv. 1917. aug. 3. XXXVIII. évf. 168. sz. 2.

78. SzSzMÖL. V.B.181. jkv. 1918. jan. 8. Kgy. 6/1918.

79. Nyv. 1918. jan. 24. XXXIX. évf. 20. sz. 2.

80. SzSzMÖL. V.B.181. jkv. 1917. júl. 27. K. 20893/1917.

Zár alá vétellel igyekezett a város a zsirellátást is megoldani, mert dacára a bevezetett zsírjegynek, drágán lehetett hozzájutni a szalonnához és a zsírhoz. 1917. június 2-án vették zár alá, de azokat meghagyták a kereskedőknél azzal a feltétellel, hogy június 5-étől csak jegy ellenében lehetett kiszolgáltatni a zsírt és a szalonnát. A zsírjegy értéke személyenként havonta 80 deka, vagy 1 kiló szalonna volt.⁸¹

Ugyanakkor hizósértéseket is beszerzett a város. A Nyírvidék szeptember elején arról adott hírt, hogy a városmajorban 250 sertést hizlalnak. Szeptember 2-án, vasárnap a város újra megnyitotta a Széchenyi tér 9. szám alatti húsboltját. Éppen jókor, hiszen a lakosság már teljesen kifogyott a zsírból, szalonnából, s csak nagy csaták után lehet egy kis sertéshúshoz jutni. Naponta egy-két sertést vágtak, péntek hústalan nap volt, vasárnap viszont hármát mértek szét. Csak egy kilót kaphatott mindenki, azt is maximált áron, 6 korona 40 fillérért. A szalonnát is kimérték, zsírjegy ellenében, kilónként kilenc koronaért. Számítottak a hosszú sorokra, tolakodásra, ezért a vásárlók a jelentkezés sorrendjében sorszámot kaptak.⁸²

Hasonlóan nehéz helyzetben volt Nyíregyháza a szénellátással. A május 29-i közgyűlésen a Nyíregyházi Villamossági Rt. igazgató-főmérnöke közölte, hogy a társaság május 25-től nem tud nappali áramot szolgáltatni, mert a napi szénmennyiségnek csak 1/3-át szolgáltatja a bánya. Ez a helyzet csak súlyosbodott a következő hónapban. A Szénközpont a kurittyáni bányából 45, a borsodi szénbányából 20 vagon szenet utalt ki havonta, de júniusban Kurittyánból csak néhány, a borsodiból egy vagon szén érkezett. A közgyűlés dr. Meskó László képviselőt kérte fel, hogy személyesen járjon el Budapesten a fenyegető veszély, az áramszolgáltatás megszüntetésének elkerülése érdekében. A közgyűlés és dr. Meskó László határozott fellépésének, ha átmenetileg is, de volt sikere, a július 27-i közgyűlésen a helyettes polgármester a szenet szállító vagonok beérkezéséről tett jelentést.

Az ellátási nehézségeket ugyan nem oldotta meg, de a város lakosságának „kulturális éhségén” javított a második mozi megnyitása. A Diadal-Mozgóban 1917. szeptember 22-én tartották az első vetítést. Ez a mozi a későbbi Béke mozi, ma Európa ház helyén állt.⁸³

Az új mozit üzemeltető társaság a Nyírvidék 1917. március 21. és 22-i számában felhívást tett közre a leendő mozi nevére. A felhívás nagy sikert aratott, hiszen 75 pályamunkában 131 névre érkezett ötlet. Ezek közül a március 28-án beküldött 67. számú pályázat a Diadal-Mozgó nevet ajánlotta. „A pályázat feltételeinek ez a legjobban megfelel, mert magyar, nem sablonszerű, nem elkoptatott név, Kellően kifejezésre juttatja az új mozgó programját, mert elsőrendű műsorral, tökéletes vetítésben diadalt kell aratni.” Két pályázó a Kristály, öt pedig a Délibáb nevet ajánlotta, melyekről – jobb híján – még lehetett volna gondolkodni. Így a 100 koronás jutalmat a 67. számú pályázónak, Csósz Juliska övönőjelölt, Árpád utca 43. szám alatti lakosnak ítélték 1917. március 31-én.⁸⁴

A Diadal-Mozgó megnyitásának napján az első előadás jövedelmét jótékony célokra a helybeli Leányegyletnek juttatták. Az első film A nap átka volt Maria Carmival a főszerepben. A mozi előadásait hétköznapi fél hétkor és fél kilenckor, vasárnap és ünnepnapokon fél háromkor, fél ötkor, fél hétkor és fél kilenckor kezdte. Jegyeket a mozi büféjében lehetett vásárolni, vagy megrendelni a 378-as telefonszámon.⁸⁵

81. Nyv. 1917. jún. 2. XXXVIII. évf. 117. sz. 2.

82. Nyv. 1917. szept. 1. XXXVIII. évf. 191. sz. 2.

83. Margócsy, 1986. 179–190.

84. Nyv. 1917. ápr. 1. XXXVIII. évf. 67. sz. 2.

85. Nyv. 1917. szept. 23. XXXVIII. évf. 209. sz. 3.

1917 nyarán a vármegye élén és a város országos képviseletében is változás történt. Dr. Ujfalussy Dezső főispánt az uralkodó saját kérésére felmentette a főispáni tisztség alól, helyére dr. Meskó Lászlót, Nyíregyháza országgyűlési képviselőjét nevezte, akit 1917. július 23-án Nyíregyházán a Vármegyházán beiktattak.⁸⁶ Dr. Meskó László képviselői helyére 1917. augusztus 13-án időközi választásokat tartottak Nyíregyházán. A városban az országgyűlési képviselői választó körzeteket 1914-ben a belügyminiszter 56.000/1914. X. számú körrendelete értelmében jelölték ki. A rendelet szerint egy szavazókörhöz 1500 szavazónál több nem tartozhat. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint akkor 4182 szavazó volt, így 1914-ben négy körzetet alakítottak ki:

I. szavazókör: a város belterületének a Bethlen utca, Kossuth Lajos tér és a Vay Ádám utcától északnyugatra elterülő része. Idetartozik tehát az Ó- és Újszőlő és a Himeskert, valamint az északi temető.

II. A város belterületének a Vay Ádám utca, a Kossuth Lajos tér, a Luther utca és a Debreceni utcától keletre elterülő része. Idetartozik a Bujtos, a régi Vásártér, a déli temető és a Mintakert is.

III. A város belterületének a Debreceni utca, a Kossuth Lajos tér és a Bethlen utcától délnyugatra elterülő része. Idetartozik az Érkert a két vasúti állomás, a nyugati temető, a dohánybevéltő hivatal és a villanytelep is.

IV. A város határa az azon lévő pusztákkal és tanyákkal.⁸⁷

Az időszaki választáson a város országgyűlési képviselője Fényes László „... országos nevű, közismert és mindnyájunk által nagyrabecsült hírlapíró...” lett.⁸⁸ Fényes László (1871–1944) az Est című lapnál dolgozott újságíróként. Érdeklődése a polgári radikálisokhoz vitte a háború második felében. Így kapcsolódott a nyíregyházi a Kereskedők és Gazdák Köréhez, ők hívták meg 1917-ben a megüresedett képviselői helyért folyó harcba. Élvezte a kormány bizalmát, a Somogyi Gyula mögött álló függetlenségi érzelműek is mellé álltak. Kortes útjain sokfelé megfordult, jó szónok, jó kapcsolatteremtő személyiség, így 1917. augusztus 13-án ellenjelölt nélkül választották meg. Zsidó származása ellenére egyértelműen elfogadták. Többször sikerült felsőbb fórumokon elintéznie a város ügyes-bajos dolgait. Közbenjárására nyílt meg 1918-ban a Kereskedők és Gazdák Körének felsőkereskedelmi iskolája. A háború és a forradalmak után nem járt Nyíregyházán, a rendőrségi üldözések elől 1926-ban külföldre menekült, 1940-től haláláig az Egyesült Államokban élt.⁸⁹

1917 őszére már kormány- és alispáni határozatok szabták meg a liszt nagy- és kiskereskedelmi árát. A rossz termés, a közellátás elégtelensége, az újabb és újabb rekvirálások arra késztették a közgyűlést, hogy a város el nem látott lakossága ellátása érdekében a polgármester mellé Közellátási Bizottságot szervezzen. Ennek a testületnek a véleménye alapján szerezte be a polgármester az alapvető köz- és élelmészeti cikkeket, és osztotta azokat el. Ez a bizottság döntött a 100 ezer korona feletti kiadásokról is. A Közellátási Bizottság elnöke a polgármester, előadója a közellátási ügyek intézésével megbízott tanácsstag, tagjai a képviselő-testület által választott 3 fogyasztó és 2 termelő, ugyancsak 3 kiskereskedő tag és még 6 szakképzettséggel bíró bizottsági tag. A döntéshez legalább öt tag jelenléte volt szükséges. A bizottságot végül is Közellátási Ügyosztályként szervezték meg,

86. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1917. júl. 27. Kgy. 381/1917.

87. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1914. ápr. 24. K. 6659/1914.

88. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1917. aug. 17. Kgy. 433/1917.

89. Margócsy, 1995. 205–227.

december 1-jével működését megkezdte, tagjai a fogyasztók részéről dr. Kovách Elek, Fekete Sándor, Szalay Béla, termelőként Klár Gusztáv, Bogdán (Rosenthal) Ferenc és Zomborszky János, a kiskereskedők Hoffman Mihály, Heuffel Lajos, Surányi István, valamint a szaktagok Gábor Jenő, Gábor József, Guttmann József, Kéry József, Kovács András (János bokori), Silberstein Ignác és Palicz Pál hentes.⁹⁰ A Közellátási Ügyosztály javasolta azután, hogy a jegyre beszerezhető élelmiszerek kiadásánál a visszaélések elkerülésére vezessék be az úgynevezett vásárlási könyveket, melyekkel ugyan csökkent a visszaélések száma, de sohasem szűnt meg.

Az őszi beköszöntével a tüzelőanyag biztosítása lett újra fontos kérdés. A szénellátás továbbra is akadozott, úgyhogy 1917. november 1-től 1918. március 31-ig a Városházán hétköznapiakon 8-tól 2-ig tartott a hivatalos, 11 és 1 óra között pedig a fogadó és tudakozó óra.

A tűzifa szükséglet megoldására pedig a város a Rimamurányi Részvénytársaságtól Gömör megyében erdőt vásárolt, amit dr. Bencs Kálmán meg is tekintett. Az erdőben 13 ezer köbméter tűzifa kivágva várt elszállításra, de a vasút miatt a szállítás is bizonytalan volt.

A nem háborús és nem közellátási ügyek közül fontos volt a város számára egy evangélikus leánygimnázium beindítása, ami 1917 szeptemberében az I. és V. osztályok megszervezésével megtörtént. Az évnyitó ünnepséget szeptember 15-én tartotta meg az evangélikus elemi iskolában dr. Popini Albert igazgató, majd két nap múlva ugyanott a tanítás is megkezdődött. A város induláskor 4000 koronával, azután pedig évi 12 ezer koronával támogatta az új intézményt, de azt kikötötte, hogy a támogatás fejében az iskola kormányzatában a városnak megfelelő befolyást kell bírnia, így az igazgató tanácsába Huray Sámuel és Antal János képvisleti tagokat delegálta, és azt is kikötötték, hogy a tanári karba egy modern filológiai és egy matematika szakos tanárt a képviselőtestületből kijelölt bizottság választja meg, valamint a nyíregyházi állandó lakosok gyermekei felekezet nélkül egyenlő elbánásban részesítendőek a felvételnél és a tandíj fizetésénél.⁹¹

Az 1918. február 20-i közgyűlésen számolt be dr. Bencs Kálmán polgármester az előző év legfontosabb történéseiről. Kiemelkedő eseményként könyvelte el, hogy a magyar királyi pénzügyminiszter megengedte, hogy Nyíregyháza a gyümölcs és törköly feldolgozására központi szeszfőzdét állítson fel. A szeszgyár helyét a huszárlaktanya és kisvasúti állomás közötti területen jelölte ki a város. Az építkezésre két ajánlat érkezett, a Nyíregyházi Cementárugyár Rt-től és Barucha Pál vállalkozótól. A város a Cementárugyár ajánlatát tartotta előnyösebbnek, s a gyár augusztus végén elkezdte az építkezést. Szeptember végére 250 ezer koronás beruházással elkészült az üzem, és 1917. november 1-jén megkezdte működését. Beindításában dr. Garay Kálmán közigazgatási tanácsnok működött közre a legtöbbet, ezért jegyzőkönyvi dicséretben is részesítették.

Az 1917. október 15-i rendkívüli közgyűlésen meghatározták a szeszgyár szerkezeti felépítését is. Ügyvezető igazgatónak Mangesius Ödön pénzügyőri felügyelőt, kiváló szakembert kértek fel. Gyárvezetővé Pap Ferenc vizsgázott szeszfőzőt, helyettesévé Ségel Fülöp szintén vizsgázott szeszfőzőt nevezték ki. Rajtuk kívül még két szeszfőzőt bíztak meg a munkákkal.⁹²

Az 1917. október 15-i rendkívüli közgyűlésen a város tűzifával való ellátása is napirendre került. A város még 1915-ben vásárolt a Salgótarjáni Kőszénbánya

90. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1917. okt. 26. K. 30158/1917.

91. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1917. máj. 29. K. 14101/1917.

92. Nyv. 1917. okt. 18. XXXVIII. évf. 230. sz. 2.

Részvénytársaságtól Gömör vármegyében 26 ezer úrköbméter tűzifát tartalmazó, de kitermeletlen erdőt, köbméterenként 6 korona 60 fillérért. A szerződés szerint a megvett fát a város 1917 áprilisáig köteles lett volna elszállítani. Mivel a kitermeléssel bajok voltak, a közgyűlés idején még 12–13 ezer köbméter kitermeletlen fa volt a város erdejében. Éppen ezért Oltványi Ödön Guttmann József nyíregyházi fakereskedővel elutazott Gömörbe, és ott ajánlatot kért a rimakokovai Cserhántoló és Fakitermelő Rt-től, akik a kitermeletlen fát köbméterenként 12 korona 60 fillérért akarták megvenni. Arra is kötelezte magát a részvénytársaság, hogy 800 vagon fát részben Homonnáról, részben Biharból vagononként 950 koronáért szállít a városnak. A közgyűlés úgy döntött, hogy a város eladja el a gömői erdőt és megvásárolja a homonnai és a bihari fát.⁹³

1917. november 5-én ismét rendkívüli közgyűlésen ismét előkerült a tűzifa ügye, mert a vásárlást Cserhántoló és Fakitermelő Rt. attól tette függővé, hogy az eladó Salgótarjáni Rt. meghosszabbítja-e a fakitermelési határidőt. Fényes László képviselő közbenjárására ez sikerült is. November 6-án a városba utazott Sebők Frigyes, a fakitermelő részvénytársaság igazgatója, aki Oltványi Ödön helyettes polgármesterrel, dr. Bencs Kálmán pénzügyi tanácsossal, dr. Murányi László főügyész helyettesével, Guttmann Lajos, Klein Miksa szakértőkkel tárgyalt a vételről, majd megkötötték a szerződést, mely szerint a fakitermelő részvénytársaság elad 80.000 métermázsa száraz tűzifát mázsánként 9 korona 50 fillérért. Végül is ebből a szerződésbe csak 600 vagon, tehát 60 ezer mázsa került, mert az eladó 15–20 százaléknyi nyers vágású fát is el akart adni, de ebbe a város nem ment bele. Megegyeztek a szállítás ütemében is, november, december, január hónapokban 150-150 vagon, február, márciusban pedig 75-75 vagon fának kellett volna Nyíregyházára érkeznie.⁹⁴

Néhány nap múlva azonban kiderült, hogy a fakitermelő részvénytársaság nem is létezik, és Sebők Frigyes ismét Nyíregyházán járva kérte, hogy a szerződést Finály Zsigmond budapesti fakereskedőre írják át.

Az 1917. december 21-i közgyűlésen Somogyi Gyula közjegyző, képviselő a fa-ügy miatt igen élesen támadta dr. Bencs Kálmánt, fegyelmi eljárás kezdeményezésével fenyegetve meg, mert szerinte a városra nézve károsan intézték a favásárlást. Tulajdonképpen nem is a fa-ügy volt itt már a fontos, hanem az akkor már a polgármesteri székre aspiráló Bencs Kálmánt akarta az ellenpárt ellehetetleníteni. Ez viszont nem sikerült, mert a közgyűlés többsége megvédte Bencset, nem látva okot a vizsgálatra, még kevésbé a fegyelmi eljárásra.

A Nyírvidék december 29-i száma pedig már a fa-ügy megnyugtató befejezését közölte. A város eladta Finály Zsigmondnak a kivágásra váró 12 600 köbméter fáját, ugyanakkor vett tőle 600 vasúti kocsifát, vagononként 950 koronáért. Így a korábban 6 korona 60 fillérért vásárolt fát 12 korona 60 fillérért, tehát haszonnal adta tovább. Csak az nem tetszett a képviselőnek, hogy a tőlünk 12.60-ért vett fát, Finály azonnal el is adta Erzsébetfalvának 24 koronáért. Közben Oltványi Ödön Budapesten járt és a Faértékesítő Irodában azt az információt szerezte, hogy az iroda az összes szerződést megsemmisíti, és közvetlen egyezkedésre utasítja Nyíregyházát és Erzsébetfalvát, Finályt kizárva. Így Nyíregyháza drágábban adhat, Erzsébetfalva meg olcsóbban vehet fát. A faközpont felkutattatta azt a 600 vasúti kocsifát is, amit Finály ígért, s abból vagononként 950 korona helyett 820 koronáért kap a város fát. Így a hatszáz vagon fán mintegy 80 ezer koronát nyert a város.⁹⁵

93. Nyv. 1917. okt. 18. XXXVIII. évf. 230. sz. 2.

94. Nyv. 1917. nov. 7. XXXVIII. évf. 246. sz. 2.

95. Nyv. 1917. dec. 29. XXXVIII. évf. 287. sz. 2.

1917 közepén cukorból, máskor sóból, gyufából voltak hiányok, azokat nagy utánjárással megoldották, egyedül a világító kőolaj hiányán nem tudtak segíteni. Rekvirálást három alkalommal kellett elrendelni, január-februárban, májusban és decemberben. A három rekvirálás során zár alá vettek 2485 mázsa 42 kg búzát, 4695 mázsa 1 kg rozsot, 2 mázsa kétszerest, 985 mázsa 49 kg árpát, 646 mázsa 66 kg zabot, 6217 mázsa 86 kg csöves tengerit, 943 mázsa 39 kg szemes tengerit, 109 mázsa 26 kg kölest, 30 mázsa 9 kg babot, összesen 161.015 mázsa 18 kg terményt. 1917-ben a Haditermény bizományosok 173 049 mázsa és 92 kg terményt vásároltak a városban, így a város összesen 334 065 mázsa és 10 kg terményt bocsátott az állam rendelkezésére.

Szálas takarmányból 5628 mázsa alomszalmát, 152 mázsa tavasz szalmát, 98 mázsa szénát, 46 mázsa zsúpszalmát, 15 mázsa nádat vettek zár alá.

A polgármesteri jelentés szerint 1917-ben az a város a fogyasztók rendelkezésére bocsátott 10.809 mázsa lisztet, 4800 mázsa cukrot, 1078 mázsa káposztát, 7 mázsa 50 kg margarint, 161 mázsa dánvaját, 2 mázsa szalámit, 15 mázsa borsót, 5 mázsa 60 kg babot, 40 kg aszalt szilvát és 1153 mázsa burgonyát. Ezen kívül 100 mázsa vörös hagymát és augusztus 23-ig 45 565 és fél liter tejet. Levágtak és elárusítottak 498 darab sertést és tüzelőanyagul 6961 méter fát. A városban az addigi hadikölcsönökből összesen 56 millió 443 ezer 350 koronát jegyeztek.⁹⁶

1918

Az utolsó háborús év elején a közgondolkodásban is jelentős változások történtek. Egyre erősödött, főleg a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a polgári radikálisok ténykedése eredményeként az igény a választójog kiterjesztésére. Ezen eszméket hirdette a város országgyűlési képviselője, Fényes László is. A város és képviselője közötti kapcsolat elmélyítését szolgálta az 1918. február végén megalakult Fényes László Asztaltársaság is. Az alakuló értekezletet február 24-én délután 4 órakor tartották a Korona szálló éttermében. A több mint 300 fős asztaltársaság kifejezett célja az volt, hogy szolgálni kívánja a városban Fényes László eszméit, s az átalakuló társadalomban a háborúból való hazatérőknek a visszailleszkedésben segítségére legyen. Erre az alkalomra Fényes László is Nyíregyházára utazott és február 24-én délelőtt szintén a Koronában képviselői beszámolót tartott.⁹⁷

1918 tavaszától azután megszorodtak a civil társadalom megmozdulásai a városban. Április 22-én délután 2 órakor a város összes üzletét bezárták, valamennyi üzemben szünetelt a munka, sőt jó néhány magánhivatal sem fogadott ügyfelet. A Korona szálló földszinti termében népgyűlést tartottak, melyen új jelenséggént sok nő is részt vett. A szónok a helyi szociáldemokrata párt egyik megbízottja, Kazimir Károly volt, aki az általános, egyenlő és titkos választójogért szállt síkra. Répánszky János előterjesztésére a népgyűlés Kazimir Károly követelését határozatba is foglalta, s felkérte Fényes Lászlót, hogy azt továbbítsa a képviselőház elnökéhez. Délután 5 órakor a népgyűlés véget ért, s az élet a korábbi kerékvágásban folyt tovább.⁹⁸

Nagy demonstrációt tartott a város lakossága 1918. május 1-jén is. A Korona szálló udvarán délután 3 órakor kezdődött a népgyűlés, melyen a szervezők nevében az üdvözlő szavakat Kazimir Károly tartotta, majd a népgyűlés elnökévé Nagy

96. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1918. febr. 20. Kgy. 87/1918.

97. Nyv. 1918. febr. 23. XXXIX. évf. 45. sz. 2.

98. Nyv. 1918. ápr. 24. XXXIX. évf. 94. sz. 2.

Kálmán gyógyszerészt választották meg. A beszédek sorát dr. Garay Kálmán városi pénzügyi tanácsos nyitotta meg, majd a Feministák Egyesületének nyíregyházi elnöke, Groák Ödönné szólt. A gyűlésen megjelent és szót kért Fényes László is, aki ismét csak az általános választójog bevezetésének fontosságát hangsúlyozta. Amikor beszédében oda ért, hogy a népnek jogai biztosítására joga van a forradalomra is, a mellette álló Kiss Sándor rendőrfőkapitány közbeszólt az elnökhöz fordulva, hogy ne engedjen ilyen fejtegetéseket, mert közbe kell lépnie. A tömeg viszont hangos szóval a képviselőnek adott igazat, aki beszédét azzal folytatta, hogy a népnek joga van a forradalomhoz, de oka is van rá, hogy ne tegye azt, mert az csak újabb szenvedéseket hozna rá. A népgyűlés végén a határozati javaslatot Nagy Kálmán fogalmazta meg, mely szerint elfogadják a választójog adott mértékét, de minden eszközzel tovább küzdenek annak kiterjesztéséért. A javaslat elfogadásával ért véget a népgyűlés.⁹⁹

A rekvirálások 1918-ban is napirenden voltak, bár a májusban elrendelt 19 vasúti kocsi termény helyett a város a rekvirálást mellőzve 1934 mázsát szállított le, és az előírt 110 szarvasmarha közül is a hónap végére beszállított 84 darabot.¹⁰⁰ Júniusban 100 mázsa zsírt kellett beszolgáltatni. Az aratás és a cséplés idején derült ki, hogy az 1917-hez képest még rosszabb az 1918. évi termés. A holdankénti termésátlagok igen alacsonyak voltak, búzából 210 kg, rozsból 234 kg, árpából 113 kg és zabból 66 kg. Éppen ezért a polgármester megtiltotta a Haditermény Rt. bizományosának, hogy a városból terményt szállítson el, hiszen valóságos éhínség fenyegette a lakosságot.

1918 augusztusában a kormány az egész országban zár alá vette a burgonyát. A vármegyéből 16 ezer vasúti kocsi burgonyát kell beszolgáltatni, már ezt a mennyiséget sem sikerült teljesíteni. A város határában viszont annyi sem termett, ami a lakosság ellátására elegendő lehetne, ezért az alispán mentesítette Nyíregyházát a beszolgáltatás alól. Ugyanakkor a Károly király kezdeményezésére és az ő fővénkötségével működő gyermeknyaraltatási akció folytán augusztus 8-án 500 bécsi gyermek érkezett a városba, akiket az állomáson az alispán és a polgármester vezetése alatt a város tanácsa köszöntötte, majd elhelyezték őket a családoknál.¹⁰¹

Augusztus 8-án délután 6 óra körül érkezett meg, több órás késéssel, az ausztriai gyerekek különvonata. A polgári fiúiskola udvarán osztották szét a fáradt gyerekeket családokhoz. Fogadta őket Mikecz Dezső alispán és dr. Bencs Kálmán polgármester, Oltványi Ödön főjegyző, dr. Garay Kálmán, Krecsányi Lajos tanácsnokok, dr. Konthy Gyula főorvos, dr. Walter Géza aljegyző, Kiss Sándor rendőrfőkapitány, Moravszky Ferenc a nyaraltató bizottság helyettes elnöke, az egyházak vezetői, a leányegylet részéről Kégly Szeréna és Klár Berta. Walter Géza hetek óta dolgozott a nyaraltatási akció sikerén. Az osztrák gyermekek szeptember 14-én, szombaton indultak haza. Az előtte való nap délutánján a bujtosi pályán ünnepi műsort adtak, ezzel köszönve meg a város és lakói jóindulatát.¹⁰²

A gondok mellett enyhülést a szeszgyár folyamatosan jó termelése jelentett. Ennek évi tiszta jövedelme 170 ezer korona volt, melyből 100.000 koronát a város rendelkezésére bocsátottak 50 ezer koronából újabb beruházások történtek, 20 ezer koronát pedig jutalomképpen szétosztottak dr. Garay Kálmán pénzügyi tanácsnok, Mangesius Ödön ügyvezető igazgató, Fried Sándor könyvelő, Pap Ferenc gyárvezető,

99. Nyv. 1918. máj. 3. XXXIX. évf. 101. sz. 2–4.

100. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1918. máj. 24. Kgy. 240., 241/1918.

101. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1918. aug. 30. Kgy. 427., 429/1918.

102. Nyv. 1918. szept. 11. XXXIX. évf. 204. sz. 3.

Ségel Fülöp üzemvezető, valamint raktárosok, fűtők, munkások között, de még Cserhanyaev és Vinakorov orosz hadifoglyok is kaptak 100-100 koronát.¹⁰³

1918. május 4-én érkezett a városba Kiss Árpád színiigazgató és társulata, aznap kezdődött a színházi idény a Márványmenyasszony című operettel Borbély Lilivel a főszerepben.

A színészek részt vettek a katonaság által szervezett társadalmi megmozdulásokon is. 1918. június 3-án nagy népünnepélyt rendeztek a 14-es huszárok a Sóstón az ezred özvegy-, árva- és rokkantalapja javára. Sáray Elemér cigányprimás és zenekarra kíséretével indult az első különvonat délután 2 órakor a Sóstóra. Az első járatot azután félóránként követte a többi. Kinn a nyári tánchelyiségben a debreceni MÁV vagongyár munkászenekara játszott, az egész Sóstót bazár, cirkusz, cukrászdák, gyorsrajzoló sátor töltötték meg. Különlegességgént fellépett egy orosz hadifogoly zenekar is orosz nótákkal. A huszárok háborús életképet mutattak be a sóstói híd elfoglalásával, majd a kabaré következett Borbély Lilly, Relle Margit, Béhr Matild, Szalma Sándor, Deák Gyula előadásában. Vacsora után a nagyteremben záróráig tartott a tánc.¹⁰⁴ A Nyírvidék 1918. június 20-i számából tudjuk, hogy a népünnepély tiszta bevétele 25 069 korona és 48 fillér volt.

1918. június 29-én elbúcsúzott Nyíregyházától Relle Margit a Kaméliás hölgyben, majd július 1-én Borbély Lilly a Gül Babában.

Az 1918-as színi évad július 30-án A kék rókával ért véget. Ekkor Kiss Árpád színiigazgató az újságban is elbúcsúzott a színházba járó közönségtől, megköszönve meleg pártolásukat.¹⁰⁵

A háborús viszonyok ellenére a város vezetése igyekezett iskoláit tovább fejleszteni. Az 1918. április 19-i közgyűlésen olvasták fel Baruch Artúr és dr. Hoffmann Móricz beadványát a községi felsőkereskedelmi iskola tárgyában. A közgyűlés a kérvényre elhatározta, hogy a felsőkereskedelmi iskolát beindítja. A város elhatározza a felsőkereskedelmi iskola ügyét Ennek érdekében a tanács készítse el az iskola szervezeti szabályzatát és terjessze a képviselőtestület elé. Szintén a tanács szeptemberre gondoskodjék megfelelő helyiségről az iskola számára, valamint felszerelésről és minden egyéb szükségletéről. Az előirányzat szerint az 1818/1919 évi bevétel: 35 090 korona, a kiadás 33.168 korona, 1919/20-as tanévben bevétel 48 590 korona, kiadás 45 058 korona, az 1920/21 tanévben a bevétel 60 590 korona, a kiadás 60 138 korona, s végül az ezeket az éveket követő normális évek bevétele 53 150 korona kiadás 58 000 korona. Az 1912-ben és 1914-ben megszavazott évi 6000 korona segélyt a város továbbra is fenntartotta. Az iskolát a képviselőtestület az alábbiakkal indokolta: „Évek óta roppant szüksége jelentkezik annak, hogy városunkban egy felső kereskedelmi iskola felállíttassék”, már csak azért is, hogy ne idegen iskolákba, ne idegen településekre menjenek el a fiatalok, vagy éppen más iskolatípust válasszanak. „E nem kívánatos következmény elhárítása, másrészt a gyakorlati pályákra készülő ifjaknak a megfelelő szakiskolához leendő juttatása érdekében szükséges ennél fogva és a képviselőtestület elhatározza a szóban forgó felsőkereskedelmi iskolának a felállítását.”. Azért is a város állítja fel, mert az idő tájt az államtól ezt nem remélheti, arra sincs kilátás, hogy az iskolát magánszemélyek vagy társulások működtessék.¹⁰⁶

Nyárra megérkezett a vallás- és közoktatásügyi miniszter 117370/V. A.-1918. számú rendelete az iskola megnyitása tárgyában. 1918. július 26-án a közgyűlés

103. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1918. júl. 26. K. 22757/1918.

104. Nyv. 1918. jún. 4. XXXIX. évf. 125. sz. 2.

105. Nyv. 1918. júl. 31. XXXIX. évf. 171. sz. 2.

106. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1918. ápr. 19. K. 11093/1918.

köszönetét fejezte ki dr. Meskó László főispánnak, Fényes László országgyűlési képviselőnek, Baruch Artúrnak és dr. Hoffmann Móricnak. Ugyanezen közgyűlés pályázat kihirdetése nélkül megválasztotta igazgatónak Margócsy Emil debreceni felsőkereskedelmi tanárt „tekintettel arra, hogy a legszélesebb körből beszerzett értesítések szerint az igazgatói állásra nevezett igen alkalmas...” A polgármester már meghirdette egy elsősorban francia-német, vagy magyar-francia, másodsorban bármely szakos tanári állást, az iskola szükséges felszerelését a budapesti Feiwel Lipót utódai budapesti cégnél megrendelte. Jövőhagyólag vették tudomásul, hogy az igazgató a számtant, a mennyiségtant és esetleg valamelyik ellátatlan tárgyat, a megválasztandó tanár a nyelveken kívül a kereskedelmi levelezést és történelmet tanítja, míg a többi tárgyakat, ezek között a tornát is, megfelelő képesítéssel bíró tanárok fogják előadni. Az iskola helyéül ideiglenesen a város tulajdonát képező úgynevezett Kisbörtön épületét jelölték ki az Eötvös utca 13. és a Csillag utca 2. saroképületet, melynek sarokterme tanterem, a többi helyiségei tanári szoba, igazgatói szoba és lakás lesznek. Az épületben lévő cselédszerző intézetet a városmajorba tették át.¹⁰⁷ Az 1918. október 18-i közgyűlésen jelentették be, hogy az iskolába 50 növendék iratkozott be, 22-en Nyíregyházáról, 24-en a vármegyéből és négyen más törvényhatóságból. Ugyanezen a közgyűlésen az iskola felügyelő bizottsága új iskolaépületet kért, mert a következő tanévben már 3 tanteremre lesz szükség a kiszolgáló helyiségek mellett: A közgyűlés úgy döntött, hogy az akkor frissen megvásárolt Vay Ádám utcai Bodnár István-féle házat adja át.¹⁰⁸

1918 őszére azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a Monarchia kimerült és a leg-halványabb remény sincs a háború győzelmes befejezésére. Az ellátási nehézségek a tetőfokra hágtak, de egyre erősödött a belső feszültség és a nyugtalanság is, melyet tovább növelt, az addig ismeretlen, nehezen gyógyítható kór, a spanyolnátha megjelenése. Az 1918. október 18-i közgyűlésen jelentette be Bencs Kálmán, hogy szeptember második felében Nyíregyházán is fellépett a spanyol kór. Halálesetek is történtek, s azok szaporodás miatt az alispán az iskolai tanítást előbb október 13-ig, majd a polgármester kérésére október 27-ig beszüntette. Ugyanaddig a mozgóképszínházakban is betiltották az előadásokat. A közgyűlésig Nyíregyházán 811 ember betegedett meg, kik közül 36-an haltak meg. Páratlan tevékenységet fejtet ki a járvány leküzdésében dr. Konthy Gyula városi ügyvezető orvos és dr. Hoffmann Emil kerületi orvos.¹⁰⁹

Ugyanezen a közgyűlésen jelentette be a polgármester, hogy a rend fenntartására a császári és királyi katonai rendőrség alárendeltségében 32 fős katonai rendőrség is cirkál a városban. Ezekben a napokban ismételtén kérte a közgyűlés, hogy a rend biztosítására, a városi csendőrség megerősítésre lovas csendőrséget helyezzen a belügyminisztérium Sipos bokorba, Királytelki pusztára és Simapusztára.

A hangulatot azonban ekkor már az Oroszországból hazatérő hadifoglyok formálták. A mindenfelé felbomló frontokról szervezetten vagy szervezetlenül özönlő katonák és a hazatérő hadifoglyok nap mint nap átutaztak Nyíregyházán. Jelenlétükkel, mozgásukkal, jelszavaikkal, indulataikkal nem a régi közigazgatás malmára hajtották a vizet.

1918. október 20-án, vasárnap délelőtt 11 órakor ismét nagy népgyűlés volt a Zöldség téren. Ötezres tömeg gyűlt össze, hogy állást foglaljon a mielőbbi béke, a magyar demokrácia, a magyar állam függetlensége mellett. Kimondta a népgyűlés,

107. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1918. júl. 26. K. 22343/1918.

108. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1918. okt. 18. Kgy. 583., 584/1918.

109. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1918. okt. 18. Kgy. 525/1918.

hogy össze kell fogni mindazon erőknél, akik ezt akarják. Nagy Kálmán megnyitó beszéd ezután dr. Garay Kálmán ismertette a kibontakozás útját és lehetőségeit, melyek szerinte mind egyfelé mutatnak, a Károlyi Mihály által megszemélyesített politika támogatása felé. Garay határozati javaslatot is előterjesztett: Károlyi Mihály és a vele szövetséges pártok, a Függetlenségi és 48-as Párt, a Szociáldemokrata Párt és az Országos Polgári Radikális Párt vezetősége egységes blokkban egyesüljenek, és e követeléseknek szerezzenek érvényt. A bejelentett szónokok közül Groák Ödön né betegsége, Gábor Sándor rajta kívül álló okok miatt nem tudott megjelenni, ezért azután Kazimir Károly kapott szót, aki az osztályuralom elvetését és a népparlament megválasztását követelte. A népgyűlés végén a jelenlévők táviratot intéztek a közéleti miniszterhez a város zsír- és lisztzükségletének mielőbbi kielégítését követelve. A népgyűlésen ismét nagy számban jelentek meg a nyíregyházi asszonyok is, akiket a Feminista Egyesület ügyvezetője, Sztompák Mária kért fel a részvételre.¹¹⁰

„Országok összeomlásáról, új országok alakulásáról szállingózó hírek közepette, amikor csődöt vallottak a régi értékek, falvakban, városokban felborult a rend, ellenőrizhetetlenné és irányíthatatlanná vált az élet, Nyíregyháza régi közigazgatása is csődbe jutott. 1918. október 31-én Bencs Kálmán polgármester táviratban közölte a város csatlakozását a Nemzeti Tanácshoz, tudomásul vette a dr. Murányi László vezetésével megalakult városi Néptanács működését, de az 1918. november elején kirobbanó rendbontást, fosztogatást és lövöldözést képtelen volt megakadályozni. A rend a város laktanyáiban is felborult. A legénység megtagadta az engedelmességet. Kitört a forradalom.” – írja Takács Péter.¹¹¹

Irodalomjegyzék

- Bene, 1991.: Bene János: A nyíregyházi huszárok. Jósa András Múzeum Kiadványai 31. sz. Nyíregyháza, 1991.
- Bene–Margócsy, 1999.: Adalékok a százéves nyíregyházi kórház történetéhez. Összeállították: Bene János és Margócsy József. Nyíregyháza, 1999.
- Bene 1999/a.: Bene János: 115 éves a nyíregyházi tűzoltóság. Nyíregyháza, 1999.
- Horváth, 1982.: Horváth Sándor: Ságvári-telepi krónika. In.: Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás III–IV. Szerkesztő: dr. Gyarmathy Zsigmond. Szabolcs-Szatmár megyei levéltár kiadványai. Nyíregyháza, 1982.
- Jakó–Kührner, 2006.: Jakó János dr.–Kührner Éva: Kilencven éve létesült Nyíregyháza I. világháborús katonai szükségkórháza, a barakk-kórház. In.: Orvosi hetilap, 2006. február 26. Budapest, 2006.
- Korányi, 1931.: Korányi Aladár: Nyíregyháza közoktatásügyi intézményei. In.: Nyíregyháza és Szabolcsvár-megye községei. Magyar városok monográfiája VIII. Szerk.: Hunek Emil. Budapest, 1931.
- Margócsy, 1986.: Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák II. Újabb fejezetek a régi Nyíregyháza életéből. Nyíregyháza, 1986.
- Margócsy, 1995.: Margócsy József: Nyíregyháza nemzet- ill. országgyűlési képviselői 1848–1944 között. In.: Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv XI. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárának Kiadványai. Évkönyvek 11. Szerk.: Dr. Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1995.
- Oberländer, 1997.: M. Oberländer Erzsébet: Három nyíregyházi polgármester (Adalékok a nyíregyházi Bencs-család egyik ágának történetéhez). In.: Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv XII. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai I. Évkönyvek 12. Szerkesztő: Dr. Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1997.
- Pirigyi, 1987.: Dr. Pirigyi István: A Hajdúdorogi Egyházmegye története. In.: A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye jubileumi emlékkönyve. Nyíregyháza, 1987.
- Takács, 1987.: Takács Péter: A polgárosodás útján (1848–1918). In.: Nyíregyháza története. Nyíregyházi Kiskönyvtár 15. sz. Szerk.: Cserenyák László és Mező András. Nyíregyháza, 1987.

110. Nyv. 1918. okt. 22. XXXIX. évf. 239. sz. 1–3.

111. Takács, 1987. 155.

történelem

Veszprémy László

A kenyérmezei csata (1479) emlékezete¹

A Mátyás-korabeli török–magyar háborúk nem bővelkednek csatákban, nyílt mezei ütközetekben, még kevésbé nagy magyar győzelmekben. Ennek számos oka lehet, így a Hunyadi János nevéhez köthető támadó stratégia nyilvánvaló kudarca, a Mátyás-i *nagy stratégia* eredménye, ami tudatosan nyugaton igyekezett elretteníteni a törököket, s a magyar–török fronton egyszerűen a *status quo* fenntartására törekedett. Ennek ellenére a magyar epikus hagyomány kiemelkedő eseményként tartja számon a szabácsi diadalt, amihez a legkorábbi fennmaradt magyar nyelvű – immár kétségkívül hitelesnek nyilvánított – történeti énektörödék kapcsolódik, de hasonló lehetett a Maros folyóhoz közeli Alkenyér (Zsibód) falu mellett 1479. október 13-án kivívott kenyérmezei győzelem is, ahhoz Bonfini szövege alapján két magyar nyelvű katonaének is kapcsolódik, sőt továbbiak létezésével is számolnunk kell.

A török terjeszkedés napi gyakorlata: a betörések

A török betörésekről azok nagy számához és pusztításuk mértékéhez képest általában nagyon keveset tudunk, hiszen végrehajtásuk és sikerük lényegéhez tartozott a meglepetés, kiszámíthatatlanság, gyorsaság. Normális esetben, a nagyobb betörések kivételével, az írott forrásokban is kevés nyomott hagytak, s a déli határ mentén az ismerteknél számuk a valóságban sokkal nagyobb lehetett. Feladatuk egyáltalán nem csak a zsákmányejtés, a zsold pótlása volt a katonák számára, hanem nagyobb politikai, stratégiai célokat is szolgáltak, köztük az átvonulás során érintett területek (ez esetben a román fejedelemségek) megfélemlítését, az ellenfél morális kitartásának a megtörését.

Magyarországi társadalmi és politikai hatásuk azonban sokkal jelentősebb volt, ilyen volt a Hunyadi János karrierjét elindító 1442-es márciusi marosszentimrei–vaskapui győzelem, majd a most tárgyalt kenyérmezei. Nem véletlenül, Nagyvárad februári felégetésével járó 1474-es török portya országos felháborodást váltott ki, s közvetetten nyilván szerepe volt a Szabács és Szendrő ellen indított hadjáratban, majd a déli határvédelem szervezeti reformjaiban, az Alsó Részek Főkapitánysága megszervezésében, ami éppen valamikor 1479 elejére, az év első felében fejeződött be. A védelem megszervezésének legnagyobb problémája éppen abban állt, hogy a több mint 600 kilométeres déli határszakaszon nem lehetett tudni a támadás

1. A tanulmány a kenyérmezei csata 530. évfordulóján rendezett nyírbátori konferencián elhangzott előadás alapján készült.

irányát, így az előzetes mozgósításra sem maradt idő. Ezen a szervezeti reform már segített valamit. Ráadásul nem csak a nagyobb ismert hágókon, hanem kisebb utakon is át tudtak hatolni a hágókon, például a Lator folyó (Lotru) forrásvidékén, amint talán 1442-ben, vagy még nagyobb valószínűséggel 1479-ben történt. Az 1442-es és 1479-es események közötti hasonlóságot elsőként Pálosfalvi Tamás vette észre, és hozzá, valamint kollégáihoz Szakály Ferenchez és Fodor Pálhoz kapcsolódik a források kritikai értelmezésére tett első modern kísérletet.

A hadjáratról és csatáról egyszerre tudunk sokat és keveset. Sokat, mert a nagy Mátyás-kori humanista történetíró, Bonfini terjedelmes fejezet szentel az ütközetnek, de a lengyelek nagy történetírója, Długoss sem hagyja részletesebb leírás nélkül (szövegét lásd a függelékben). Ugyanakkor a korabeli oklevelek, szemben például Zsigmond király galambóci vereségről írottakkal, már nem tartalmaznak részletező érdemleírásokat („narratio”), így egyedül Mátyás királynak a pápához írott levele kínál az ütközetről valami kiegészítő információt. A csata egyébként gyorsan lekerült a politikai napirendről, mert jöttek a sokkal jelentősebb osztrák háborúk, s főleg azért, mert Mátyás-maga nem volt jelen a kenyérmezei ütközetben. Fontos egy korabeli német névtelen leírása az ütközetéről, valamint a török történetíró, Kemálpasazáde (szül. 1468) összefoglalója. Ez utóbbi azért is fontos, mert igazolja, hogy a török oldalt mennyire fájdalmasan érintette a vereség. Ugyanakkor többek említéséből tudjuk, hogy további kisebb források is még kiadatlanok, mint a magyar követek beszámolója a birodalmi gyűlésen, amit a nagyszorgalmú román történész, Nicolae Iorga egy említéséből ismerünk.

Visszatérve Bonfini bő lére eresztett leírásához, a humanista történetírót már régóra sokszor megbízhatatlannak tartják, s a kritika több helyen a fejére olvasta többnyire véletlen tévesztéseit. A teátrális leírás, a csatamezőn az utolsó pillanatban felbukkanó, s vesztesre álló sebesült vezértársát megmentő Kinizsi képe gyanút keltő, s ami a részleteket illetően megindította a Pálosfalvi Tamás, Szakály Ferenc és Fodor Pál közti vitát. Furcsa módon a lényegi kérdéseket, az útvonal, menet-sebességek, felderítés problémáját mellőzte a korábbi történetírás, s helyette a létszámviszonyokra, a magyar, de leginkább a török sereg nagyságára koncentrált. A seregek nagyságáról azonban a kortárs említések ellenére sem tudunk semmi biztosat, s könnyen a határtalan számháború területére tévedhetünk. A török sereg kétségbekonthatatlanul rendkívül erős volt, ami a vezérek számából (5–7 vezért említenek), a fővezérek, a nagyhatalmú és nagy harci tapasztalatú Haszán bég-Oglu Isza a szultán bizalmasa, valamint Mihal-oglu Ali (ő Szilágyi Mihály törbecsalója 1461-ben, s Nagyvárad feldúlója 1474-ben) és Iszkander határbégek, a Malkocs-ogluból pedig Báli bég személyéből is következik. Továbbá abból a tényből is, hogy seregüknek nyilván imponáló-megfélemlítő benyomást kellett kelteniük, amikor a szempontjukból ingtag hűségű Havasalföldön átvonultak. Abból az adatból, amit a német visszaemlékező adatából tudunk, miszerint 30ezer lovat fogtak össze a csata után, feltételezve, hogy legalább katonánként egy tartalék lóval keltek útra, könnyen következhet egy 10 és 20 ezer fő közötti török sereg, aminél persze lehettek sokkal kevesebben is. A korabeli források ellentmondó adatok közölnek a török sereg nagyságáról. A szemtanú által írt rövid német nyelvű beszámoló szerint – a vlachokkal együtt – 45 000, Mátyás király levelei szerint – vlachok nélkül – „körülbelül” 43 000, a Dubnici krónika 35 000 emberre teszi, míg Bonfini és az 1536-ban írt *Hungariában* Oláh Miklós 60 000, a lengyel Długosz pedig – engedve a korabeli krónikások kerek számok iránti vonzódásnak – 100 000 főben adja meg

a törökök haderejét. E létszámok azonban – későbbi analógiák és a török hadszervezet ismeretében – még akkor is erősen eltúlzottaknak látszanak, ha helytálló az a Mátyástól származó híradás, miszerint a név szerint említetteteken kívül hét további szandzsákbég volt a hadban, s ezek, értelemszerűen, magukkal hozták kormányzóságuk szpáhijait is. A közel kortárs Angiolello viszont úgy tudta, hogy Iszát öt szandzsák katonasága és 6000 akindzsi, összesen 20 000 ember kísérte el Magyarországra, ami még mindig magasnak tűnik.

Határt szabott a sereg számának a mozgékonyság, a Kárpátok völgyein való átkelés nehézsége. A magyar sereg számát pedig kétségtől korlátozta a permanens készenléti állapot, ami már az év tavaszával kezdetét vette, s a királyi sereg egybehívására már valamikor a nyáron, július közepe előtt sor került, amint arra Szakály és Fodor következtetett. Ebből annyi biztos, hogy a magyar sereg októberig nem maradt együtt, inkább csak egyes részei maradhattak bizonyos készenléti állapotban, de éppen az idő rövidsége miatt a betörés hírére semmiféle kiterjedtebb mozgósításra nem kerülhetett sor: a méltóságok néhány százfős bandériumai, a legközelebbi települések fegyverfogó vitézei tudtak csak az azonnali hadba indulásnak eleget tenni. A győzelem titka így is a védelem Mátyás általi sikeres átszervezésében, a déli (Alsó Részek) főkapitányság létrehozásában, a személycserékben, a tapasztalt katonák döntő pozícióba juttatásában keresendő valamikor 1479 tavaszán. Ők valóban folyamatosan harckészültségben tarthattak egy több száz, akár egy-két ezres jól felfegyverzett katonaságot, akik gyakorlatilag egy szinte azonnali, néhány napon belüli bevetésre alkalmasak voltak, kiegészülve a környékbeliekkel. A létszámadatokról tudjuk, hogy 1513 után az Alsó Részek Kapitányságához 3590 lovas, 400 gyalogos, 1100 naszádos tartozott, de például a temesi 1250 lovasból csak 700-nak volt hét havi zsoldra szerződésre, a többiekkel rövidebb időre kötöttek. Ezek alapján a vezérek rendelkezésére álló katonaság számának nagyságrendjéről valós képet alkothatunk. A leírásoknak igaza lehet, hogy az ütközetben ott volt a szász gróf katonáival, a gyulafehérvári püspök, Geréb László katonasága, valamint Bátori és Kinizsi bandériumai. Így lehetett 1442-ben is, akkor a fehérvári püspök, Lépes György egy, Hunyadi beavatkozása előtti ütközetben életét vesztette, Kenyérmezőn pedig az akkori püspök kétszáz jól felfegyverzett, tehát bandériális katonája esett el. Lépes püspök akkori halálából nyilvánvaló, hogy 1479-ben a két nagy harci tapasztalattal rendelkező vezér, Kinizsi és Bátori személyes jelenléte bizonyult döntőnek, akik már az év tavasza óta a határszéli területen tartózkodtak, Bátori István országbíró Szászsebesen, illetve a környékén, amit az oklevelek adatai, s magának a csatának a lefolyása is megerősít. Sőt, azt látjuk, hogy Bátori egymaga nem is bírt volna a török túlerővel, minden korábbi, egyébként kétségbevonhatatlan török elleni hadisikere és harci tapasztalata birtokában. A magyar résztvevők között megemlítendő Kinizsivel érkező Jaksics Demeter szerb katonáival, s talán Vuk Brankovics (akiről azonban, noha a leggyakrabban megénekelt szerb hősről van szó, gyanúsán hallgatnak forrásaink) és valamint mindkét oldalon egy-egy román segédcsapat részvétele. A törökellenes havasalföldi trónkövetelő csapatának jelenléte ismét arra utal, hogy a magyarok régóta készültek a török betörés megtörésére, s bizonyos értelemben csapdát állítottak nekik, amire hónapokon át készültek. Románok azonban a törökökkel is voltak, valószínűleg a magyar pártiakhoz képest nagyobb számban, 1-2 ezer fővel képviseltette magukat, akik gyalogos lévén nem tudtak elmenekülni, s mind életüket veszítették.

A támadások kivédésében a felderítésnek nagy szerepe lehetett, különösen, ha már havasalföldi területről értesíthették a magyarokat. Azonban 1479-ben (miként 1442-ben is) éppen az ellenkezője történt, mivel a fiatalabb Basarab, akit Tepe-lusnak is neveztek, a törököket támogatta, s csak leveleiben igyekezett szépíteni magatartását. Eszerint azért nem állt módjában értesíteni az erdélyieket, mert embereit a törökök a Dunán való átkelésnél elfogták. Ennek ellenére a vajda magának tulajdonítja, hogy a törökök nem támadták meg Szebent és Brassót, nyilván, hogy a győztesek előtt tovább mentegesse magatartását. Meglehet, ebben szerepe lehetett annak, hogy a nagyobb hágókat a magyarok ellenőrzésük alatt tartották, s Szeben és Brassó közvetlen megtámadása nehezebb lett volna. Azonban az időtényezőnek rendkívüli nagy szerepe van a kenyérmezei győzelemben, s ezen belül a magyarok csakis a felderítéssel nyerhettek időt, amivel a Temesvár és Szászváros közötti légvonalban 175 kilométeres, gyakorlatban 220 km-es, Karánsebesen át 250 km-es távolságot magyarázni akarjuk (még ha váltott lovakkal napi 80-90 kilométeres napi menetet is feltételezhetünk a felderítők, hírvivők részéről, amit persze hegyes vidéken jócskán lecsökkenthet). Nemigen hihető, hogy a felderítők először Bátorihoz mentek, majd csak onnan Kinizsihez, sokkal inkább az, hogy egyszerre indultak mindkét főúrhoz, akik az előzetes terv alapján azonnal cselekvéshez láttak (talán ez lehet a Mátyás-levél „*ad mandata mea*” értelme), hiszen Mátyás egyébként az év őszén már Budán és környékén tartózkodott). A nagyobb sereg Báthorié lehetett, akihez a hírvivők még aznap elértek, s így nyilván hosszabb mozgósítási idő állt rendelkezésére, mint Kinizsinek.

A problémák Szászváros, illetve Kenyérmező és Temesvár közti távolságból adódnak. A 220 kilométer (Kenyérmezőig 180), még ha a Maros völgyében a lovascsapatok gyorsan is tudtak haladni, igen tetemes, s ha hírvivők, küldöncök esetében nyugodtan feltehetjük, hogy a távot másfél-két nap alatt megtették, egy sereg toborzása és vonulása igen nehezen illeszthető be a betörés feltételezett október 9. és a csata napja, október 13., Szent Kálmán napja közé. A magunk részéről a német Névtelen feljegyzése alapján („negyednap”) nem ragaszkodnánk a 9-i betörés dátumához, még ha a gyorsaság a betörések sikerének fontos része is volt. Ez esetben feltételezhető, hogy a magyar felderítők már korábban, talán már a Kárpátokon való átkelés közben tudomást szereztek a készülődő támadásról, s haladéktalanul értesítették a vezéreket, de lehet, hogy mindez napokkal korábban történt, megfelelő időt hagyva Kinizsinek csapatai legalább néhány napos összegyűjtéséhez.

Kinizsinek így is szinte semmi ideje nem maradt, s nyilván csak viszonylag kisebb seregének köszönhetően tudott 40–50 kilométeres napi menetteljesítményt elérni, azaz csak a célba éréshez, a csata előtt a lovak számára szükséges pihentetéshez legalább 4 napra volt szüksége. Gyorsabban már azért sem mehetett, mert közben nyilván még növelnie kellett a sereg létszámát a közbeeső településekről, másfelől serege növekvő létszáma, egy részének páncélos fegyverzete is csökkenthette a sebességet. Páncélos katonáiról török forrásunk elismerően emlékezik meg. A királynak, Mátyásnak, mint mondtuk, a levelében leírtakkal szemben közvetlen szerepe nem lehetett (noha mint írja, ő küldte a csatába Kinizsit), az előkészítésben persze valóban kivehette részét.

1442-ben is Hunyadi kívárt, amíg megbizonyosodott, hogy a Temesi vidékről elvonulhat Dél-Erdélybe, s távollétében nem éri támadás a déli határszakaszt; most Kinizsinek hasonlóképpen kellett gondolkodnia, de azonnali döntésre volt

kényszerítve. Lehet, hogy Pálosfalvinak van igaza, hogy Kinizsi a Temesi bánság irányából délről, a hegyeken át Karánsebesnek és Hátszegnek ment, egy alig hosszabb útvonalon. Ez a kenyérmezei csata esetében azt is magyarázná, hogy a törökök tetszik-nem tetszik ütközetre kényszerültek, mivel a kivezető, vaskapui utat állták el az érkező magyar csapatok. Sőt, Bátori seregének a megtámadását török részről indokolná, hogy így még a harapófogóba kerülés előtt próbáltak leszámolni a talán könnyebben legyőzhetőnek tartott közelebbi magyar sereggel, azzal számolva, hogy Kinizsi nem fog időben odaérni. Ebből következően a török portyának a német forrásból következtethető időtartama, összesen négy napja egyszerűen nem lehet igaz. Kinizsinek a toborzásra számított egy héttel számítva, a török betörésnek október 13-a előtt két héttel, de legalább egy héttel kellett megtörténnie, ám ebben az esetben a magyar haderő toborzására nem számíttunk időt, ami képtelenség.

Az eseményekben a fennmaradt helynevek komoly szerepet játszanak. Az Erdélyhez kapcsolható, így feltételezhetően jól értesült Dubnici krónika híradása, Kelnek/Kelling (Cilnic) nevének az említésével megerősíti, hogy valóban egyenesen a Sebes folyó völgye felé törtek. Gündisch rekonstrukciója szerint a havasalföldi Novaci felől indultak, s nehezen járható utakon átkelve jutottak ki Piatra Alba, Cindrel, Dus, Jina érintésével a Szászsebes felé vezető úton. Magunk azt is el tudnánk képzelni, hogy kezdetben a Szeben felé vezető nagy hadiúton indultak, majd csak később kanyarodtak el a Sebes folyó völgye felé. Az 1500-2000 méteres hágókon átvezető út nem kis feladat elé állíthatta a támadókat, de a meglepetés jócskán kárpótolhatta őket. Tekintetbe véve az útviszonyokat, a német forrás által említett ágyúk is inkább puskák, vagy legfeljebb kisebb tábori ágyúk lehettek. Az eseményekből ítélve a meglepetés tökéletes lehetett, hatalmas zsákmányt és számtalan foglyot ejtettek, akiknek kiváltásában később még az ifjabb Basarab havasalföldi vajda is segédkezik. A magyar ügyekben általában jól tájékozott Dlugosz Szeben nevét említi támadásuk irányaként, ami nem igaz, de nem is tévedett nagyot, s egy magyar ügyekben jól tájékozott külföldi nézőpontjából jól határozza meg a betörés irányát. Ezt támasztja alá, hogy Szeben német neveként Korn-t jelöli meg, ami nyilván Brassó 'Kronstadt' (latinul Corona) nevére utal. A hadtörténetészek a mai napig vitatkoznak azon, hogy miként találkozhatott Bátori és Kinizsi/Jaksics serege: véletlen, vagy előre megtervezett akció, vagy miként Szakály és Fodor Pál legutóbb felvetette egy korabeli német visszaemlékezés kapcsán, már jó előre egyesítették erőiket? Végleges választ nem adhatunk, de a csata leírásaiból bizonyos, hogy Kinizsi seregének időben való beérkezése nem volt magától értetődő, (erre úgy tűnik, hogy a törökök sem számítottak), s ennek a kortársak is döntő fontosságot tulajdonítottak. Továbbá az is, hogy Kinizsi beavatkozása nélkül Bátori nem bírt volna a törökkel, különösen miután az ütközet hevében lováról lesett és megsérült (s ha nem menekítik ki, nyilván az életébe került volna).

A Bonfininál is leírt teátrális epizódot először Dlugoss örökíti meg, miszerint Báthori hívta (*frequentibus nuntiis*) Kinizsit, hogy gyorsan jöjjön a segítségére: Győztek volna törökök, ha az említett két vezér, Kinizsi Pál és Jaksics hamarjában nem érkeznek meg, s az ellenfél oldalának megtámadásával nem verik szét őket – mint írja. A történet röviddel a csata után ismertté válhatott, hiszen Dlugosz az eseményeket követően néhány hónappal meghalt, s így krónikás könyvét szinte a kenyérmezei csata történetével zárja. Nem véletlenül van a csatának számos értelmezése, miszerint Kinizsi tudatosan avatkozott be késve, a válságos pillá-

natot kívárva, s ebben az esetben a két vezér közti rivalizálása motiválta volna a tetteket, vagy éppen a vak véletlen. Bátori esetleg megpróbálhatta ellopni a győzelmet és a zsákmányt Kinizsi elől és kezdett bele idő előtt egy ütközetbe, de ennek ellentmondhat Bátori sok éves harci tapasztalata, s a feltételezés, hogy a magyar vezéreknek volt, akár Mátyás utasítására, egy előzetes stratégiai tervük a török betörés felszámolására. Talán a magyar haditerv része volt, hogy Kinizsi viszonylag kevés emberével késleltetve, csak a megfelelő pillanatot kívárva avatkozik be, s a csata ezen a ponton a Szakály–Fodor-féle rekonstrukció szellemében folyhatott. Eszerint Kinizsinek volt annyi ideje, hogy csapatát a gyors menet után megpihentesse, s valóban felvegye a kapcsolatot Bátorival, s egyeztessék elképzeléseiket (amire maga Dlugosz is utalhat). Az 1442-es párhuzamból arra is gondolhatunk, hogy maguk a helyi csapatok, birtokosok és polgárok nem akarták tétlenül nézni a török pusztítást, s miként akkor történt, 1442. március 18-án Marosszentimrénél alapjában felkészületlenül, Hunyadi seregét nem bevárva támadtak Lépes püspök vezetésével, s szenvedtek megalázó vereséget, amit néhány nappal később, 22-én a Vaskapunál Hunyadi egy nagy győzelemmel kárpótolt. Dlugoss 1479-es leírásában talán erre utal, amikor arról ír, hogy Bátori ütközetre kényszerült (*ex necessitate... coactu est cum suo exercitu inire pugnam*).

A gyors vonulásra vonatkozó döntés Kinizsi határozottságát dicséri, aki védtelenül hagyva az Al-Dunát gyors menetben megindult a feltételezett török támadási irányba. Az óvatosság helyénvaló volt, hiszen 1463-ban Jajca elfoglalásával egyidőben a Szerémségben és Temesközben is támadott az ellenség, vagy amint korábban Hunyadi egyik leveléből kiderült: 1449-ből a temesi délvidék elhagyása előtt türelmet kér, hogy megbizonyosodjon az ellenfél szándékairól. A csata véres és fordultatos jellege joggal adódhat abból, hogy sem Bátorinak sem Kinizsinek nem volt ideje megvárni a mozgósítás végét, s a néhány nap alatt felszerelhető katonasággal törtek rá a nyilván így többszörös létszámbeli fölényben lévő török seregre. Meglehet, hogy ugyanezzel magyarázható Kinizsi későbbi beavatkozása a csatába, akinek a meglepetés erejével kellett a létszámbeli hiányt kipótolni. Ha Bonfininek igaza van, hogy a szászok a csata során megfutottak, akkor ez csak azt mutatja, hogy a környékbeli települések lakói a magyar sereg számbelileg jelentős, de katonailag csekélyebb értékű részét tették ki. A szászoknak persze voltak az évente a török elleni seregbe küldött (majdnem) hivatásos zsoldos katonái is. Nem szükségszerű ellentmondást látni abban, hogy Mátyás egy későbbi oklevélben megjutalmazta a szászokat helytállásukért, hiszen az szólhat a csatában, illetve azt megelőzően elszenvedett véráldozatnak is.

Magáról a csatáról éppolyan keveset tudunk, mint bármely más középkori ütközetről. Forrásaink egyetértenek abban, hogy először a törökök kerekedtek felül, s Bátori serege már-már megroppant, amikor beavatkozott Kinizsi. A törökök arra utalnak arra, hogy az alapvetően könnyűlovas akindzsik ellen a magyarok páncélt viseltek, azaz jól felfegyverzett elit alakulatokat vetettek be (a török forrás szerint „acélba bújt ördögfajzatok”), ami persze lehet a vereségük utólagos magyarázata. A szemtanúkat inkább a zsákmány mértéke, az elesett híres török vezérek (Isza bég), a török foglyok száma érdekelte, valamint az, hogy a magyarok a törökök jórészt lemeszárolták. A korai információterjedésre jó példa, hogy ez utóbbi momentumot egybehangzóan emeli ki Dlugoss és Mátyás levele, de ha arra gondolunk, hogy Dlugos-szal megegyezően Bonfini szerint is Bátori gyakori hírvivőkkel kért segít-

séget, nyugodtan feltételezhetünk az információk forrásaként egy mára elveszett, de a kortársak számára még ismert írott híradást.

A győzelem mértéke talán váratlan lehetett a magyaroknak, különösen miután 1476 végén Szendrőnél komoly kudarc érte őket. 1476-ban jellemző módon nem Szabács elvesztése, hanem Szendrő fenyegetése váltotta ki a szultáni sereg azonnali hadszíntérre vonulását, mivel a Szendrő elleni komoly magyar akció már az észak-balkáni erőviszonyok felrúgásával fenyegetett, s a török fennhatóságú román és szerb ütközőállamok feletti befolyás meggyengülésének, elvesztésének a rémképét vetítette elő. Mátyás jellemző módon a győzelem hírére (október 21.) elismerte Korvin Jánost természetese fiának, ami hosszú távú belpolitikai elképzeléseinek egyik pillérének tekinthető (a győzelemmel való kapcsolatára két román kutató, Ioan-Aurel Pop és Alexandru Simon lett legutóbb figyelmes). Ugyanakkor a király már nápolyi házasságára, majd osztrák hadjárataira koncentrált, amihez szüksége volt a békés déli határra. Ezt húzták keresztül a török akciók 1479-ban, majd 1480-ban az itáliai Otranto ellen, ami Mátyás apósa, Ferdinánd (Ferrante nápolyi király birtokában volt). Az osztrák háborúk előestéjén Mátyás mindkét eseményt maximálisan ki is használta, 1479 októberét komoly szerbiai portyák követték, Otrantóba pedig egy ütőképes, több száz fős magyar csapat kelt át s ért el említésre méltó hadi sikereket. Nem véletlenül, amikor a zárai Szent Ferenc templomban 1480 körül megfestették az Irgalmas Szűzanya oltárképén a pápa mellett ott találjuk Mátyást is, akik a török veszéllyel szemben védelmezik Európát.

A kilátások

Mindez nem változtatott az 1460-as és 1470-es évek szomorú valóságán a magyar török erőviszonyokban. Az oszmánok a Balkánon és a Földközi tenger medencéjében megtörték a velencei ellenállást, Szerbiát felszámolták, a román fejedelemségeket pedig a magyarok ingatag szövetségévé fokozták le. Magyarország biztonsága immár egyre inkább a nemzetközi erőviszonyok függvényévé vált, amit a Mátyás-idejében kezdődő csalóka béke évtizedei jó időre elhomályosítottak. Azonban e békés évtizedek mégis a középkori magyar állam példátlanul nyugodt kései virágzásához teremtették meg a kereteket, s nyugodtan mondhatjuk, hogy a nándorfehérvári győzelem mellett az ahhoz képest kisebb, de önmagában rendkívül jelentős további hadisikereknek is szerepe volt, mint a jajcai (1463-64), a szabácsi (1476), majd a kenyérmezei győzelemnek (1479). A törökök hosszú évtizedekre felhagytak a Közép-Európa elleni támadásokkal, s helyette inkább a Földközi tenger medencéjében és a Közel-Keleten terjeszkedtek.

A hatalmi viszonyokban jártas kortársak felismerhették volna, hogy 1456 és 1520 között a Török Birodalom erőforrásai drámai mértékben megnövekedtek, döntő változások következtek be Magyarország kárára. A Bizáncot meghódító harcias II. Mehmed szultánt (1444–1446, 1451–1481) követő II. Bajezid (1481–1512) békésebb uralma alatt a birodalom nagy gazdasági fejlődésnek indult, konszolidálta apja hódításait, és megteremtette az alapot fia és unokája terjeszkedő politikájának. I. Szelim szultán (1512–1520) 1514-ben legyőzte a perzsákat, majd elfoglalta Szíriát és Egyiptomot, valamint az iszlám szent helyeinek, Mekkának és Medinának védőjeként a muszlim világ vezető uralkodója lett. A birodalom területe 1,5 millió négyzetkilométerre, lakossága 14 millióra nőtt, a szultán évi bevétele már 1475-ben, II. Mehmed uralkodása idején a kortárs Mátyás csak ritkán elérte.

legmagasabb jövedelmének kétszerese volt, s ez I. Szulejmán (1520–1566) idején még megkétszereződött.

Miként arra legutóbb Fodor Pál figyelte fel, e győzelmekkel Magyarország időt biztosított nyugat-Európának ahhoz, hogy felkészüljön gazdaságilag, katonailag a törökökkel folytatott több évszázados küzdelemre. Igaz, meglehet ezzel azt a hamis látszatot is keltette, hogy egymaga képes feltartóztatni a török előrenyomulást, miként azt egy amerikai hadtörténész vetette fel. Egy bizonyos, e győzelmekért nemcsak a magyar, hanem az európai közvélemény is hálás lehetett a korabeli magyar hadseregnek s kiváló vezéreinek, Bátori Istvánnak és Kinizsi Pálnak.

Irodalom

- Amlacher, Albert: Die Türkenschlacht auf dem Brotfelde. Ein Erinnerungsblatt zum vierhundersten Gedenktage derselben. Hermannstadt, 1879.
- Babinger, Franz: Mehmed der Eroberer und seine Zeit. Weltstürmer einer Zeitwende. München, 1959 (2. kiad.)
- Ballun Ernő: A kenyérmezei diadal Bonfini Decasaiban. A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve 16 (1906) 73–87.
- Bánlaci (Breit) József, Doberdói: A Magyar nemzet hadtörténelme. Bp. 1937. 11/2. Bp. 1937. (176–183.)
- Długossii, Joannis: Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae, Liber duodecimus 1462–1480, Textum recensuit Danuta TurkoWska, [...], Commentarios confecerunt Christophorus Baczkowski, Thomas Graff, Darius Jach, Ianussius Smolucha, [...], Cracoviae: Polska Akademia Umiejętności, 2005.
- Engel Pál: Szent István birodalma. A középkori Magyarország története. Bp. 2001.
- Fraknoi Vilmos: Mátyás király levelei. Külügyi Osztály I. 1458–1479. Bp. 1893.
- Gündisch, Gustav: Siebenbürgen in der Türkenabwehr 1395–1526. Revue Roumaine d'Histoire 13 (1974) 315–443.
- Hoensch, Jörg: Matthias Corvinus. Diplomat, Feldherr und Mäzen. Graz, Wien, Köln, 1998.
- Horvát Richárd: Életrajzi szilánkok csesdi Bátori István politikai pályafutásáról (1458–1479). Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle (2009): 1, 48–82.
- Uó: A hadokozó király: Hunyadi Mátyás itineráriuma. In: Hunyadi Mátyás a király 51–62.
- Imber, Colin: The Ottoman Empire 1300–1481. Istanbul, 1990.
- Jorga, Nicolae: Geschichte des osmanischen Reiches. (Nach den Quellen dargestellt) II. (bis 1538) Gotha, 1909. 181–182.
- Kovács E. Péter: Matthias Corvinus. Bp. 1990.
- Kubinyi András: Magyarország története 1458–1490. Bp. 1991. (az általunk tárgyalt fejezet újrányomva in: Engel Pál–Kristó Gyula–Kubinyi András: Magyarország története 1301–1526. Bp. 1998.)
- Kubinyi A.: Mátyás király. Bp. 2001.
- Kubinyi A.: Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor hadtörténete. Bp. 2007.
- Kuppelwieser, Leopold: Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen vor der Schlacht bei Mohács. Wien, 1899.
- Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából 1458–1490. I–IV. Bp. 1877–78. (Monumenta Hungariae Historica IV/II. 1–4.), II. Szerk.: Nagy I.–B. Nyáry A. Budapest 1877.
- Magyar humanisták levelei, XV–XVI. század. Kiad. V. Kovács Sándor. Bp. 1971. 250–251.
- Mátyás és a humanizmus. Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 2008.
- Mátyás király levelei 1460–1490. Vál.: V. Kovács Sándor. Bp. 1966.
- Pálosfalvi Tamás: Az 1442. márciusi török hadjárat. Adalékok Hunyadi János első török ellenes harcaihoz. Történelmi Szemle 43 (2001) 43–54.
- Pálosfalvi Tamás: Nikápolytól Mohácsig 1396–1526. Bp. 2005.
- Rácz Árpád (szerk.): Nagy Képes Millenniumi Hadtörténet. Bp. 2000.
- Rázsó Gyula: Magyarország hadtörténete. Főszerk. Liptai Ervin. Szerk. Borus József. Bp. 1984. 1: 59–134.
- Régi Magyar Költők Tára. 7. Kötet. XVI. századbeli költők művei. Közzéteszi Dézsi Lajos. Bp. 1930. 120–134. (Temesvári István); 36–49. (Nikolsburgi Névtelen).
- Szakály Ferenc: A török–magyar küzdelem szakaszai a mohácsi csata előtt (1365–1526). In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Szerk.: Ruzsás Lajos és Szakály F. Bp. 1986. 42–49.
- Szakály Ferenc–Fodor Pál: A kenyérmezei csata (1479. október 13.) Hadtörténelmi Közlemények 111 (1998) 309–350. (Újraközölve Veszprémy L. szerk., Rex invictissimus. Bp. 2008, 65–94.)

- Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon. I–XII. Pest. 1852–1857.
- Thüry József: Török történetírók. 1. k. Bp. 1893.
- Unrest, Jacob: Österreichische Chronik. Hg.: Karl Grossman. Weimar, 1957. (MGH Scriptores Rerum Germanicarum, Nova Series 11.) 101.
- Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen VII. 1474–1486. Hg.: Gustav Gündisch, Herta Gündisch et al. Bukarest, 1991.
- Ursu, Ion: Descrierea bătăliei de pe Câmpul Pânii de lângă Orăștie (1479. Oct. 13). Revista pentru istorie, arheologie și filologie 14 (1913) [1914] 147–150.
- Veszprémy László: Magyar vonatkozású források Otranto ostromáról (1480–81). Hadtörténelmi Közlemények 103, 1990. 105–112.
- Veszprémy László: Zsigmond Galambócnál 1428-ban. Hadtörténelmi Közlemények 121, 2008 283–302.
- Veszprémy László: Szabács ostroma, 1475–76. Hadtörténelmi Közlemények 122, (2009), 36–61.

Függelék

Jaksics, Kinizsi Pál és Báthori István, a magyar sereg legbátrabb vezérei az Erdélybe betörő törökökkel kemény ütközetet vívtak, s a törökök felett fényes győzelmet arattak, még ha Báthori kivételével a vezérek elestek a csatában (Dlugosz, 12. könyv) (440–441. old.)

Október hónap 13. napján (a szövegben tévesen 14.), szerdán, a Szent Gál napja (okt. 16.) előtti negyedik férian a törökök hatalmas, százezer főre becsült serege, akiket a bessarábiak is támogattak, betörték Erdélybe Szeben városa közelében, amit a németek Kornak hívnak. Öt kapitánnyal jöttek, akiket basának hívnak, amiből megbecsülhető a törökök nagy sokasága is, míg a magyaroknak csak három vezére (kapitánya) volt, az egyik Bátori István, a másik Kinizsi Pál, származására nézve magyar nemes, de kis vagyonú, a harmadik pedig a rác származású Jaksics, nagy vitézségű férfiú, harcban felbecsülhetetlen értékű. Megosztották a sereget, s egymástól messze szétváltak, amikor Bátori István kényszerűségből arra kényszerült, hogy a rátörő törökökkel harcba bocsátkozzék. Aki, amikor látta, hogy ellenfele mennyivel erősebb, térdre rogyva megesküdt, hogy inkább a halált választja, mintsem a megfutamodást. Majdnem három óra hosszan tombolt a harc, amikor a törökök számbeli fölénye a magyarokat visszavonulásra készítette, s az erdélyi polgárok négyezer fős csapata már-már megfutott, amikor Bátori Istvánnak vadoló szavaival épphogy sikerült maradásra bírni. Miközben a magyarok rendezve soraikat ismét harcba szálltak, megérkezett a magyarok két kapitánya, az említett Kinizsi Pál és Jaksics, vezetésükkel az egész udvari katonaság és 900 rác katona, miután erre Bátori István többször hírvivői által kérte őket. Kikerülvén az ellenfél első hadsorát oldalról támadtak rájuk, s hatalmas öldöklést vittek végbe a törökök között és megfutamították őket. Ezzel véget is ért a harc, ami innentől a barbárok vereségévé és menekülésükké változott. Számos török meghalt és elpusztult, 50 előkelőjüket fogságba ejtették, a magyarok azonban inkább öltek, semmint foglyokat ejtettek. A győzelem egész Magyarországon hatalmas ujjongást és örömet váltott ki, még ha a magyaroknak a győzelem nem kis véráldozattal is járt. A kapitányok közül az egyik, Bátori István súlyosan megsebesült, még ha nem is halálosan. A magyarok másik két kapitánya, Kinizsi Pál és Jaksics sok magyar udvari vitézzel életét vesztette. A törökök felülkerekedtek volna, és kegyetlenül eltiporták volna a magyarokat, ha csak nem érkezik meg viharos gyorsasággal (tempestive) a két említett kapitány, Kinizsi Pál és Jaksics, s nem kapják az ellenséget oldalba.

Tóth Sándor

A Szabolcsvármegyei Benczúr Kör megalakulása és működése, 1931–1938

Nyíregyháza város életében 1945-ig három olyan egyesület jött létre, amelyek a kultúra területén az irodalom, a művészetek a tudomány eszközeivel igyekeztek művelt polgárságot teremteni.

1898-ban alakult meg a Bessenyei Kör, amely 1944-től Bessenyei Társaság néven végezte a Bessenyei kultusz ápolását. A megye és város elitjét magába foglaló egyesület konzervatív szellemben, változó intenzitással valósította meg a műveltség terjesztése, alakítása terén vállalt célkitűzéseit. 1923-ban alakult meg az egyesület képzőművészeti szakosztálya. Az Országos Magyar Iparművészeti Társulat nyíregyházi fiókszervezeteként létrejött Szabolcsvármegyei Bessenyei Kör képzőművészeti szakosztálya 1923. február 11-től a képző- és iparművészet különböző ágaiban tevékenykedő hivatásos és műkedvelő, megyebeli művészek, összefogását tűzte zászlajára. Ettől kezdve ennek a szakosztálynak volt a feladata a képző- és iparművészeti kiállítások szervezése, a művészeti ismeretterjesztés megvalósítása, elsősorban a megyeszékhelyen.¹

A forradalmakat követő második évben, 1921. január 16-án, a munkásművelődés megszervezésére, segítésére jött létre a város második művelődési egyesülete a Gutemberg Kör. „Azt akarjuk elérni, hogy a magyar munkás a szellemi kultúra összes áldásaiban részesedhessen, hogy acélos izmainak tevékenységét művelt fő dirigálja. S ha törekedünk, tanulunk, elérjük a művelt polgári középosztály színvonalát. A polgári társadalom pedig szimpátiával fogja venni a mi törekvéseinket, s örömmel fogja nyújtani felénk segítő kezét, hogy kiemeljen az iszapból, a tudatlanság és műveletlenség fertőjéből. Megismerteti velünk a szépet, a jót, a nemest s mindama kultúrértékeket, amelyek kimeríthetetlenül hatalmas erőforrásai lesznek a mi haladásunknak s művelődésünknek.” Ezeket a célokat a közművelődési egyesület létrehozásának kezdeményezője, Antal Gyula nyomdász, fogalmazta meg az alakuló ülésen. A helybeli polgári középosztály azonnal nyújtotta a segítő kezét. Az elnöki tisztet Vertse K. Andor irodalomszervező, publicista, a titkárit Téger Béla, az Állami Tanítóképző tanára töltötték be. Munkásjóléti és munkásművelődési akcióikban helyet kapott a Munkás Otthon, a munkáskönyvtár és munkás énekkar létesítése, az önképző összejövetelek, munkás kurzusok, aktuális lyceális előadások, hangversenyek, műsoros estélyek rendezése.² A közművelődési

1 Nyírvidek 1923. jan. 21.

2 Nyírvidek, 1921. febr. 15.

egyesület egyetlen képzőművészeti kiállítására 1922. november második hetében, a Horthy-inségakció javára került sor. A városháza nagytermében rendezett tárlaton Nagy Kálmán fővárosi festőművész képeiben gyönyörködhettek a látogatók és vásárolhattak a kiállított képekből.³ Más képzőművészeti jellegű tevékenységről nem rendelkezünk adatokkal.

Az XX. század negyedik évtizedének elején, a nagy gazdasági válság közepette, határozták el magukat a szabolcsi amatőr festők, hogy egyesületbe tömörülnek. A lelkes művészbarátok, célként a tehetség kibontakoztatásának támogatását fogalmazták meg. Az alakító bizottság gyűjtőívének aláíróit először 1931. július 12-re hívták meg az ideiglenes klubhelyiségbe, a Hattyú vendéglő kerthelyiségébe.⁴ Egy hét múlva arról számolt be a Nyírvidék c. hetilap, hogy 12-én megalakult a Nyíregyházi Amatőr-festők Társasága. Az alakuló ülésen annyi festő és festőművész jött össze, amely garantálta az új kezdeményezés életrevalóságát. Csonka Lajos amatőr festő, a Hattyú vendéglő tulajdonosa kezdeményezése pártfogókra talált s közös akaratallal fogalmazták meg az együtt végzendő munka, a továbbképzések és a közös tárlatok rendezésének igényét. Az elhatározást követték a tettek. Közvetítőnek Szalay Pál helyi festőművészt, a Polgári Fiúiskola rajztanárát kérték fel, aki sokuknak volt mestere, s művészi útra terelője. A közös munkához és tárlatok rendezéséhez a Solymosi-képszalon⁵ üresen álló helyiségét kívánta megszerezni az a küldöttség, amely a polgármestert kereste fel.⁶

Nyíregyháza város vezetése, dr. Bencs Kálmán polgármester művészetpártoló egyénisége volt a garanciája annak, hogy az amatőrök kezdeményezése, a válság nehézségei közepette is, valóra válhatott. 1931. november 1-i alakuló ülésüket már a polgármester által biztosított Rákóczi út 23. sz. alatti helyiségben tartották. A kezdeményezők ott mondtak köszönetet dr. Bencs Kálmán polgármesternek, Szohor Pál főjegyzőnek, dr. Polinszky Pál kultur-tanácsnoknak a támogató pártfogásért. Megköszönték Imre János főmérnök és Kovács Tibor mérnök művészetpártoló támogatását is, akik egyben a Bessenyei Kör képzőművészeti szakosztályának a vezetői is voltak. Ezen az ülésen, bizonyára a fenti támogatók hatására, Benczúr Kör néven jelentették be a megalakulást. Ezzel Nyíregyházán a Benczúr-kultusz ápolására, a képzőművészet területén, első alkalommal, alkotó művészek kötelezték el magukat.

A Benczúr Kör huszonöt működő és igen sok pártoló taggal jött létre. A pártoló tagok havi tagdíja egy pengő volt. Ennek fejében jogosultságot szereztek arra, hogy a kör tagjainak alkotásaiból (értékes szobor vagy festmény), félévente, egyet-egyet kiválaszthattak s az a tulajdonukba került. Az így befolyt összeget évente, egy-egy tagjuk külföldi tanulmányútjának támogatására fordították.

A várostól kapott helyiség volt a műterem és egyben kiállító helyiség is. A művészet iránt érdeklődők hétköznapiokon 4 és 6 óra között, szombaton és vasárnap egész nap gyönyörködhettek a kör tagjainak alkotásaiban.

Alakuló ülésükön a kör tagjainak munkáiból tárlatot mutattak be. A festők közül bemutatkozott Komlós István, Csonka Lajos, Belezna László és a Lengyel testvérek. Kitűnő karikatúrákkal Somogyi Ferenc szerepelt. Az alakuló ülés tár-

3 Nyírvidék, 1922. nov. 8.

4 Nyírvidék, 1931 júl. 8.

5 Solymosi Márton, fővárosi műkereskedő volt, aki vidéki városokban szervezett kiállításokat.

6 Nyírvidék, 1931. júl. 15.

latán tűnt fel először, a fiatal szobrásztehetség, Berky Nándor, aki a „Rákosi” és „Gondolkodó ember” című szobraival hívta fel magára a figyelmet.⁷

Alig telt el másfél hónap, amikor a helyi újság a városháza nagytermében megtartandó kiállításukra invitálta a város polgárait. A Karácsony előtt, december 19-én, szombaton megnyíló tárlatra több mint száz olaj- és akvarell képpel, grafikai művekkel készültek, amelyek egy részét már a kiállítás előtt megvásárolták.⁸ Olyan sikert ért el a fiatal művészek első kiállítása, hogy annak időtartamát 1932. január 5-ig meghosszabbították. A kiállítás leírását az alábbi módon kísérelte meg a Nyírvidék művészeti írója:

„Úgy sorrend, mint művészi szempontból elsők közé tartozik, Komlós István tájkép, interiőr és csendélet csoportja. Ez a fiatal művészember olyan kvalitást árul el, ami jogossá teszi azt a reményünket, hogy még sokat fogunk hallani róla. Színkeverése pompás.

Közvetlen mellette sorakoznak fel a Lengyel testvérek Endre, Béla és László. Minden munkájuk szép és értékes. Az ő nevük is nemsokára közismertté válik.

Csonka Lajos műveit jórészt ismeri Nyíregyháza közönsége, akt-, táj- és szentképeit nagy érdeklődéssel tüntette ki a műértő közönség.

Komlós Miklós képei megütik azt a mértéket is, amit egy a jelenleginél tágabb körű kiállítás reprezentálna.

Csupa hangulat és derű Molnár Sándorné erdőrészlete, úgyszintén csendéletei is. Breczkó Mária tanulmányfejei és akvarelljei kitűnő rajzkészséget és színérzékletet árulnak el.

Beleznay László erdőrészletei, csendéletei, tanulmányfejei és finom kidolgozású apróképei méltó feltűnést keltettek. Különös figyelmet érdemelnek Peller Kálmán rendkívüli aprólékossággal kidolgozott képei. Kiváló rajzkészséget árul el Munkácsi Dezső Benczúr Gyuláról készült rajza. Palitz József a portrait festés terén komoly tehetségnek bizonyult. Soltész István, Lengyel Viktor, Csillag Zsuzska, Révész János, Gödény András, Gergely Mihály és Vincze Lajos valamennyien gazdagítják a kiállítást egy-egy festményükkel vagy rajzukkal.

Az alig 10 esztendő Fiedler Ferike munkái valósággal bámulatba ejtik a látogató közönséget. Nem nehéz megjósolni, hogy néhány év múlva nagyon sok szépet fogunk hallani róla.

Külön emlékezünk meg Berky Nándorról, aki szobraival a kiállítók legtehetségesebb tagjának bizonyult. »Rákosi Jenő«, »Trianon«, »Hazafelé«, »Gondolkodó« és »Vak Bottyán« című szobrai külön-külön dicséretet érdemelnek.

Somogyi Ferencnek kollégáiról készült karikatúrái külön élménye a látogató közönségnek.

A fiatal kiállító gárda sikere megérdemelt.”⁹

A felsorolt 22 művész és a többiek nagy hatást gyakoroltak a város fiatal értelmiségére. Alig néhány hónappal a kör megalakulása után már irodalmi, amatőr fényképezők és keramikusok szakosztályaival bővült a Szabolcsvármegyei Benczúr Kör névre módosított egyesület tagsága. A novemberben rendezett műsoros estjükön már a Kör saját szalonzenekara szolgáltatotta a zenét, amely Benczúr-zenekar néven működött több éven keresztül.

Az irodalmi szakosztály aktivitását jelzi az a tény, hogy július 20-i határidővel vers és novellapályázatot írtak ki. Az írók, költők és a képzőművészek közötti

7 Nyírvidék, 1931 nov. 5.

8 Nyírvidék, 1931. dec. 18.

9 Nyírvidék, 1932. jan. 3.

barátságot fejezte ki a pályadíjak tartalma is. Az első helyezett, Berky Nándor szobrászművésznek, a pályadíjnyertesről készített plakettjét vehette át. A második helyezett portréját Komlós Miklós festőművész készítette el. A harmadik helyezett díszes kiállítású oklevele Rudas Jenő rajzoló alkotása volt.¹⁰

A helyi irodalmárok Bessenyei Körön kívüli, lázadó tevékenységét Katona Béla helyi irodalomtörténész, az alábbiakban foglalta össze: „Később néhány kezdő és újat akaró költő és író is csatlakozott hozzájuk, olyan fiatalok, akik a Bessenyei Kör lehetőségeit szűknek érezték. Hamarosan külön irodalmi szakosztályt hoztak létre a Benczúr Körben, ahol szenvedélyes vitaesteket, matinákat rendeztek különböző aktuális irodalompolitikai kérdésekről. Többek között Kovács Lajos, Mariss József, Sarlós Ottó, Csáky Lajos, Walter Ede, Országh Ödön és Szabolcsy Lajos voltak a csoportosulás aktívabb tagjai. Az ő kezdeményezésükre 1932 decemberében antológiát jelentettek meg Írások címmel. Ez azonban még nem elégítette ki a fiatalokban feszülő közlési vágyat, ezért a következő évben – most már a Benczúr Köről elszakadva – Forrás címmel folyóiratot indítottak.”¹¹

1932. áprilisában 20 fővel alakult meg az amatőr fényképezők csoportja. Vezetőjüknek egy kiváló szakembert, a városban fényképészeti műteremmel rendelkező Róna Miklóst nyerték meg.¹² A csoport működése nem volt hosszú életű a körön belül, hamar önálló útra tértek. 1933. közepén tartott egyesületi ülésen már nem szerepeltek a létező szakosztályok között. További működésük, a város kulturális életében betöltött szerepük külön tanulmányt igényel. A továbbiakban a körön belüli szakosztályok közül csak a kerámia, amely magába foglalta a szobrászok munkáját is, és a festő tevékenységével foglalkozunk.

Működésük első teljes évében, 1932-ben, az irodalmi, zenei, amatőr fényképészeti szakosztályok létrejöttén túl a képzőművészek újabb sikereket értek el. Május 29-én Kisvárdán rendeztek kiállítást, amelyre dr. Spányi Géza szakértelmét felhasználva a szelektálásban, mintegy száz képet és műtárgyat vittek el és állítottak ki. A műtárlatot dr. Rézler Gábor főjegyző nyitotta meg.¹³

Következő kiállításukra ismét decemberben került sor, amely ettől kezdve, a kör fennállásának időszakában, hagyománnyá vált. A kerámia szakosztály lelkes tagjainak munkáját a város közönsége már korábban megismerhette, mert Suhanes Lajos kereskedő, lelkes műpártoló, a Luther-házbeli bútorboltjának kirakatában helyezte el a szebbnél szebb kerámia tárgyakat s tette lehetővé azok megvásárlását is.¹⁴ A kerámia térhódítása így indult útjára Nyíregyházán.¹⁵ December 21-én, a városháza nagytermében megnyílt kiállításon a kerámia mellett megtalálhatók voltak a rajzok, festmények, szobrok, falfaragások és más iparművészeti tárgyak is.¹⁶

A Benczúr Kör célkitűzései közül a tehetségek felfedezése, a tehetség kibontakoztatásának segítése a kezdetektől érvényesült. A Kör egyik legtehetségesebb képzőművésze Berky Nándor bizonyult, aki a kör első kiállításain bemutatott szobraival hívta fel magára a figyelmet. A Nyírvidek című lap pedig a műértő közönség felé így jellemezte: „A magyar faj ígérete Berky, aki minden előzetes tanul-

¹⁰ Nyírvidek, 1932. júl. 6.

¹¹ Katona Béla: Irodalom, színház, sajtó a várossá nyilvánítástól a felszabadulásig. In.: Erdész Sándor-Katona Béla: Fejezetek nyíregyháza művelődéstörténetéből. Nyíregyháza, 1973. 97.

¹² Nyírvidek, 1932. ápr. 24.

¹³ Nyírvidek, 1932. máj. 29.

¹⁴ Nyírvidek, 1932. dec. 16.

¹⁵ Nyírvidek, 1932. dec. 17.

¹⁶ Nyírvidek, 1932. dec. 21.

mány nélkül, kizárólag a maga szorgalmából a nyers és durva anyagból szobrokat mintáz, olyan szobrokat amelyek méltán keltenek feltűnést. A kör munkatermében sorakoznak alkotásai: Benczúr Gyula mellszobra, Rákosi Jenőnek, a bölcs publicistának érdekes portréja, a »Forrás« c. női aktja, amely a test harmóniájának tökéletes meglátását árulja el, míg egy másik női aktja a fejlődő szobrászszem kőbe faragott álma.

Nagyon érdekes a »Hazatérő zsellér«-je, amely megkapóan erős realiztikus munka. A »Gondolkodó Ember« pedig Berky tehetségének legszebb dokumentuma. De az itt felsorolt szobrokon kívül még számtalan meglepően jó munka hirdeti Berky ösztönös tehetségét, azt a különös erőt, amely csodálatos alkotásokra képes, s amely csak a kivételes emberek sajátja.¹⁷ A műértő közönségen kívül a város és megye illetékeseinek figyelmét is felhívta egy őstehetség támogatására.

A rövid egyéves művészi múlt után, nem volt véletlen, hogy a Benczúr Kör decemberi kiállításán, annak részeként, Berky Nándor önálló kiállítással jelentkezett. Ezt a tényt a helyi Nyírvidék is hangsúlyozta, amikor beszámolt a tehetséges szobrász első önálló kiállításáról. Helyszűke miatt csak néhány alkotását említette meg: »a »Koldus«, »Siremlék«, »Vén cigány«, »Az élet«, »Modern rabszolga«.¹⁸

A fiatal egyesület rövid másféléves működése alatt olyan hírnevet szerzett, hogy a decemberi kiállítását megtekintette Mikecz Ödön dr. főispán, Bencs Kálmán dr. polgármester is. A festmények, rajzok, szobrok és más iparművészeti tárgyak mellett a kerámiatárgyak kerültek a látogató közönség érdeklődésének középpontjába. »A kerámia tárgyak, amelyeknek készítésében Spányi Géza főorvos volt a művészi ihletésű mestere, óriási feltűnést keltettek formagazdagságukkal, szín és fény pompájukkal.«¹⁹ A közönség érdeklődése megnyilvánult a nagyszámú látogatóban és azok vásárlásaiban. Az egyesület tárlatai hiánypótló rendezvényekként jelentek meg Nyíregyháza képzőművészeti életében.²⁰ Lehetett azokon vásárolni művészi tehetségről árulkodó festményeket, kislasztikákat, iparművészeti tárgyakat, szobrokat és a lakások díszéül szolgáló különböző kerámiai tárgyakat.

A Kör közgyűléseiről szóló jegyzőkönyvek közül csak egy maradt fenn részlegesen, a tiszti kart és a szakosztályokat megőrzítő 1933. június 25-i, amelyet a helyi Nyírvidék c lap közölt.

„Fővédnökök: dr. Mikecz Ödön, dr. Bencs Kálmán, Virányi Sándor, Liptay Jenő
Védnökök: Dietz Miklós, Szohor Pál, dr. Horthy István, dr. Spányi Géza, Tóth Bálint, dr. Polinszky Pál

Elnök: vitéz Vidovich Ferenc, **Alelnökök:** dr. Gáspár Margit, dr. Németh Sándor, Orbán Bertalan, **Főtítkár:** Thuróczy Árpád, **Titkár:** Kováts Erzsébet, **Főpénztáros:** Szikszay Pál, Pénztáros: Salzmann Ottó, **Ellenőrök:** Peller Kálmán, Urbán Ferenc, **Jegyző:** Bálint Mihály, **Gondnok:** Borcsik Pál, **Ügyész:** dr. Budaházy Menyhért

Szakosztályi elnökök és előadók:

Irodalom: Előadó: dr. Csáky Lajos

Kerámia: Elnök: dr. Spányi Géza, Előadó: Berky Nándor

Zene: Elnök: dr. Németh Sándor, Előadó: dr. Gáspár József

Festő: Elnök: Róczy Géza, Előadó: Horthy Rózsa

Fegyelmi: Elnök: dr. Németh Sándor, Előadó: Aszalós Sándor²¹

17 Nyírvidék, 1932. ápr. 23.

18 Nyírvidék, 1932. dec. 22.

19 Nyírvidék, 1932. dec. 23.

20 Nyírvidék, 1932. dec. 28.

21 Szabolcsi Hírlap, 1933. jún. 29.

A Szabolcsvármegyei Benczúr Kör vitéz Vidovich Ferenc irányításával nagyszabású terveket fogalmazott meg a következő évekre. A művészi kerámia helyi sikereit szélesebb körben is terjesztendőnek ítélték. 1933-ban megcélolták a Budapesti Nemzetközi Vásárt, ahol termékeikkel jelen akartak lenni. Ennek érdekében keresték meg a város országgyűlési képviselőjét, Éber Antalt, aki a BNV elnöki szerepét töltötte be. Közreműködése révén ígéretet kaptak a kiállítási és árusítási lehetőségekre. A kerámia szakosztály tagjai ezt követően minden erejüket a művészi tökélyű tárgyak előállítására fordították.²²

A kör vezetői mielőtt az országos közvélemény elé léptek volna művészi tárgyakkal, 1933. áprilisában, a Húsvéthoz kapcsolódóan, a helyi közönségnek mutatták be alkotásaikat, lehetőséget teremtve a vásárlásra is. A dr. Spányi Géza irányította szakosztály a dilettáns kezdőkből rövid idő alatt művészi alkotásokat produkáló műhellyé nőtte ki magát. A városháza nagytermében megrendezett kiállítást a helyi újság így írta le: „A kiállítási terem közepén, hatalmas asztalon vannak elhelyezve v. Vidovich Ferenc alkotásai. A fény sokszínű ragyogásában tündökölnek a teljesen egyéni elgondolással elkészített hangulatlámpák pompás színű celloptán ernyőkkel díszítve, Különösen szépek a jegesmedve és majom tárgyai, de invencióban gazdag minden egyes kerámiája.

A két Komlós testvér Miklós és István ismét hatalmas anyaggal szerepelnek. Alkotásuk gazdag formai érzéket árul el, és a mázak feltűnően szép színezése teszi tökéletessé munkájukat. Érdekesekek és újszerűek a kubista irányzat felé hajló szögletes, teljesen egyéni elgondolású figurái. A kiállított vázák, bonbonnierek, hamutartók, - minden egyes darabja egyéni stilizáció, amik közül különösen megkapó a Holló és a róka és a bordópiros rózsákkal díszített váza. Komlós István néhány szoborral is nagy sikert arat, így az oroszlánja és az elefántja tesz tanúságot arról, hogy vérbeli, kiforrott szobrász.

Berky Nándor épp olyan tehetséges a kerámia új terrenumán, mint a már sok komoly sikert aratott szobrászművészetben. Eredeti vázlat tervei merész újítások. Ősállat, Buddha és keleti figurája tökéletesek.

Horthy Rózsa néhány értékes, komoly darabbal szerepel. A néger nője egyike a kiállítás legszebb alkotásainak. Madár és halfigurái invenciózusak.

Beleznay László a fiatal festőgeneráció egyik legtehetségesebb tagja, művészi sokoldalúságáról tesz bizonyosságot stílusos vázáival és ötletes figuráival. Komoly, megérdemelt, szép sikere van.

Zombory József madarai, ezüstoffacánja, páva és papagályának tarka színezése tökéletes.

Adamovits József speciális majomfigurái, hamutartói és vázái tehetséget árulnak el.

Klein Etta vázái, bonbonnierjei és különösen a „tölgyfa levél bogárkával” darabjai méltón illeszkednek bele a kiállítás kereteibe.

Országgh Lola, Török Gyula, Kováts Erzsébet és Elekes Lili munkái értékes kiegészítói, annak a komoly művészi tevékenységnek, amit a Benczúr Kör ezzel a kiállítással diadalra vitt.”²³

A magas színvonalú és sikeres kiállítást a közönség nagyfokú érdeklődése miatt néhány nappal meghosszabbították. A megvásárolt tárgyakat újabbakkal, pótolták s teljesen új darabokat is bemutattak.²⁴

22 Szabolcsi Hírlap, 1933. márc. 28.

23 Szabolcsi Hírlap, 1933. ápr. 20.

24 Szabolcsi Hírlap, 1933. ápr. 22.; ápr. 26.

A májusban rendezett Budapesti Nemzetközi Vásáron nagy sikert értek el. Jelzi ezt az a tény, hogy megrendelést kaptak Kairóból, s meghívásokat kiállításokon való részvételre Olaszországból, a Képzőművészeti Társulattól és a Bútorasztalosok Szövetkezetétől. A fővárosban elért siker hatással volt a kör művésztagjaira, még nagyobb lendülettel készítették szebbnél szebb alkotásaikat. A siker hatással volt a helyi környezetre is. Többen léptek be a szakosztályba. A fiatalok mellé felsorakoztak az idősebb generáció tagjai is. Tagja lett a szakosztálynak Tóth Lajos, a Kossuth reálgymnázium festőművész rajztanára, Molnár Rózsi festőművész rajztanárnő az Evangélikus Geduly Leánygimnáziumból, Budaházy Menyhért és Kovács Dezső.²⁵

1933 decemberében, a már hagyományos bemutatkozásuk, Nyíregyháza művészeti életében újabb színfoltot jelentett. A december 17-25 között megtartott kiállítás újabb sikereket hozott a keramikusoknak. A régiek mellé újabb tehetségek csatlakoztak. Bemutatta alkotásait Molnár Rózsa, Földi Emilné, Bogár János, Harstein Béla, Pethő János.²⁶ Berky Nándor és idősebb testvére, András, v. Vidovich Ferenc, Adamovits József a régiek közül, egyaránt magas művészi színvonalat produkáltak.²⁷ A Kör kiállításai iránti vonzalmat, a széleskörű érdeklődést, a művészi színvonalon túlmenően a kiállított, megvásárolható alkotások olcsósága jelentette. Nem volt megalapozatlan a helyi Nyírvidek azon megállapítása, amely szerint „Az egész országban Nyíregyházán lehet a legolcsóbb és a legdiszesebb karácsonyi ajándékot vásárolni.”²⁸ A helyi siker mellett a Benczúr Kör kerámiai egyre nagyobb körben váltak ismertté. A Budapesti Nemzetközi Vásáron kiállított tárgyaikat úgy elkapkodták, hogy azokat vagy 3-4 alkalommal utána kellett pótolni. A kairói megrendelés és a különböző kiállításokra szóló meghívások jelezték, hogy a nyíregyházi kerámia rangot vívott ki magának. A Tiszántúli Ipari Vásáron bemutatott kerámiákról a Tiszántúli Ipar és Kereskedelem című szaklap is elismerően nyilatkozott és méltatta a szakosztály tevékenységét, ismertette addig elért eredményeiket. A szaklap szerint „Ez a jelentős siker nem lehet közömbös a tiszántúliak előtt, mert ez is fényes bizonyítéka annak, hogy a vidék is tud alkotni, tud termelni olyan értékeket, amelyek internacionális viszonylatban is megállják a helyüket és elismerést, hírnevet szereznek a magyar képzőművészetnek.”²⁹

Az a hatás, amelyet a Szabolcsvármegyei Benczúr Kör kerámiai szakosztálya helyben kifejtett, újabb igényeket generált. A kerámiakészítés iránti igény egy tanfolyam megszervezésére késztette az egyesület vezetését. Az előkészítő munka 1934. januárban érett be és hirdették meg a február 6-án kezdődő hathetes tanfolyam feltételeit. Az 1934. január 26-án tartott értekezleten v. Vidovich Ferenc elnök és Kovács Dezső mérnök ismertették a tanfolyamon részt venni óhajtókkal, hogy megállapodtak Eschenbach Jenő iparművész-rajztanárral, az Iparművészeti Iskola tanársegédével, a tanfolyam vezetését illetően. Az érdeklődők között megjelentek a helyi középiskolák, tanítóképzők rajztanárai, dr. Spányi Géza főorvos, a kerámiakészítés elkötelezett híve és sokan mások. Bejelentették, hogy a február 6-án induló tanfolyam megnyitására a Leánykálvineum tornatermében kerül sor. A 6 órakor kezdődő megnyitón, amelyen bárki részt vehetett, dr. Spányi Géza tartott előadást a kerámiáról. A tanfolyam iránti nagyfokú érdeklődést jelezte,

25 Szabolcsi Hírlap, 1933. dec. 17.

26 Szabolcsi Hírlap, 1933. dec. 20.

27 Szabolcsi Hírlap, 1933. dec. 21.

28 Szabolcsi Hírlap, 1933. dec. 17.

29 Szabolcsi Hírlap, 1934. jan. 11.

hogy az értekezletig a Kálvineum Tanítóképző mintegy 40, az Állami Tanítóképző 25, a Leánygimnázium 8 fővel kívánt részt venni, rajztanáraik vezetésével. Mindezek mellett még a városból mintegy 30 fő felnőtt érdeklődő is jelezte részvételi szándékát. A tanfolyam díja 10 pengő volt.³⁰ A tanfolyamra és a vetítettképes megnyitó előadásra, a helyi sajtó útján, többször is felhívták a közönség figyelmét.³¹

A nyitó rendezvényen dr. Spányi Géza nagy ívű előadás keretében mutatta be a kerámiakészítés több évezredes múltját, az ősebertől a XX. századig, a keleti iparművészeti ág kifejlődését, az európai és a magyar kerámiakészítés történetét. Részletesen ismertette a kerámiák válfajait s kiváló szemléltető képeket használt fel előadása során, amelyet a hallgatóság feszült figyelme kísért, s volt jutalma az előadás végén az előadónak, a lelkes ováció.³²

E tanfolyam kuriózuma mellett volt olyan esemény, tény a Benczúr Körben, amely további figyelmet érdemelt. A keramikusok, szobrászok mellett a festőszakosztályban is akadtak tehetségek. Berky Nándorhoz hasonlóan, a kezdetektől több tehetséges festő pályafutása indult el a Benczúr Körben. 1934-ben Belezna László került a figyelem és érdeklődés középpontjába. A fiatal tehetség, annak ellenére, hogy anyagi viszonyai miatt nem képezhette magát a Képzőművészeti Főiskolán, nagy szorgalommal és tehetséggel sajátította el a festészet mesterfogásait. Ezeket a Kör kiállításain rendszeresen be is mutatta s az elismerés sem maradt el. Elismerően nyilatkoztak alkotásairól a Képzőművészeti Főiskola tanárai. Levélben buzdította az alkotómunkára Neogrady Antal, s levél útján biztatta Lyka Károly is: „Munkád egy fejlődő komoly tehetség alkotásai, színezése, elgondolása és készsége a művészi tökélyt rejt magában.” Belezna, a fiatal, nagyreményű festőpalánta, szerény homokosri otthonában forgatva ecsetét, újabb kiállításokra készült.³³

Három hét elteltével a tanfolyam sikeréről számolt be a helyi sajtó. V. Vidovich Ferenc eltökéltségének eredményeként egy keramikus kolónia keretében formálták az anyagot a Kör régi keramikusai, az iskolák növendékei Molnár Rózsi, Tóth Ilona, Propszt Vilmos rajztanárok vezetésével, mintegy 70-en, s a város érdeklődő polgárai közül az alábbiak: Aradi Lulu, báró Splényi Viktorné, Bernáth Ella, Dienes István, dr. Földi Emilné, dr. Legeza Istvánné, dr. Walter Gézáné, Elekes Leona, Elekes Zsuzsa, Fried Ágnes, Friedmann Edit, Harstein Béla, Horthy Rózsa, Komáromi Kató, Kovács Jenő, Körmendy Lola, Molnár Anna, Molnár Rózsi, Némethy Magda, Nyulas Imréné, özv. Hadady Béláné, Richnovszky Ella, Sándor Kató, Scheer Vera, Schelderbauer Tivadarné, Simonfalvi Kató, Stessel Mária, Szemere Ilona, Ungár Anna, Vikár Sándorné, Westergaard Dánielné. A száz főt is meghaladó tanfolyam hallgatói a Kör műtermében formálták az anyagot, birkóztak a magyaros motívumok tárgyakra vitelével. Eschenbach tanár elsősorban a gyakorlati kérdésekre helyezte a hangsúlyt. Szabadidejében, elkészítette dr. Spányi Géza szobrát is. A hathetes tanfolyam mérlegét megvonva, a hallgatók elsajátították a kerámiakészítés fogásait, a tanár révén a magyar motívumkincs meghódította mindannyiukat.³⁴ Nyíregyháza képzőművészeti életében meghatározóvá vált az iparművészetnek ez a sajátos ága. A művészeti kifejezésen túlmenően, egyre inkább gazdasági hasznát is látták mind a művészek, mind a Benczúr Kör maga, de egyre inkább Nyíregyháza városa is. A kerámia, mint képzőművészet, része lett a helyi idegenforgalomnak.

30 Szabolcsi Hírlap, 1934. jan. 28.

31 Szabolcsi Hírlap, 1934. febr. 2.; febr. 7.

32 Szabolcsi Hírlap, 1934. febr. 8.

33 Szabolcsi Hírlap, 1934. febr. 24.

34 Szabolcsi Hírlap, 1934. márc. 6.

1934 októberében a Benczúr Kör részt vett a Bessenyei Kör és az Országos Magyar Iparművészeti Társulat Nyíregyházán megrendezett iparművészeti, háziipari és népművészeti kiállításán. A Korona Szálló termeiben megrendezett nagyszabású kiállításon az ország sok részéből vonultak fel a kerámiaművészet mesterei is. A Budapestiek mellett jelen volt a Felvidék és Erdély kerámiaművészete. Szerepeltek alkotásaikkal Csorba Géza és Szuchy Ferenc neves keramikusok. A kiállított szobrok környezetét Zsolnay ezinos vázái díszítették. A kiállítás becses darabjai voltak „Berky lelket vetítő plaket-portréi” „Spányi Géza gyíkos, szalamandrás vázája, amelyet az Iparművészeti Társulat állandó kiállítási darabjai közé iktatott intuitív szépségeért.” A Benczúr Kör azonban nemcsak kiváló szobrász és iparművészei révén volt jelen, testületileg is szerepelt a kiállítók között és bemutatta a nyíregyházi kerámia remekét. Erről a helyi sajtó így számolt be: „A Benczúr Kör művészi törekvéseinek v. Vidovich Ferenc, Spányi Géza dr. nevelő hatású dús virágzása a nyíregyházi kerámia. Az egyik vitrinben Horthy Rózsa, v. Vidovich Ferenc, Pető Károly és Harstein Béla nemes vonalú és színezésű kerámiai tárgyait, kispasztikai alkotásait csodáljuk meg, majd méltó helyen, önálló vitrinben találjuk a pestiekkal is versenyző Molnár Rózi kerámiai alkotásait, amelyeket a kulturált esztétikai tudatosság, a mesterségbeli készség, ízlés, rajztudás, magyar hangulat olyan becsessé tesz.”³⁵

A Szabolcsvármegyei Benczúr Kör decemberben, a városháza nagytermében rendezte meg hagyományos karácsonyi kiállítását. A Kör keramikusai közül Molnár Rózi, Horthy Rózsa, v. Vidovich Ferenc, Berky Nándor, Berky András, Harstein Béla, Pethő István szerepeltek.³⁶ A tehetségek közül Harstein Béla művészetét dicsérte meg a helyi újság, aki egy év leforgása alatt nagy művészi fejlődésről tett tanúbizonyságot. Az iparművészeti kiállításon bemutatott darabjain kívül „– magyaros figurái. Matyó vőfélye, Táncoló legénye, Szűrös parasztja, Faunja és groteszk figurái közül a »Jazz zenekar« a »Majomcsoport« stb. remekbe készült alakok. Művészi felfogásban, a modern kerámiában szükséges egyszerűsége törekszik. Az alakok frissességével, s a figurákból kiáramló derűvel és élethűséggel aratja legnagyobb sikerét.”³⁷ „A Berky Nándor által készített plakettek meglepő élethűen tükrözik vissza modelljeik arcának minden sajátos egyéni vonásaikat.”³⁸ A kiállítás művészi értéke mellett, amelyet a nyíregyházi származású Kecskeméthy Mihály festőművész tárlatával együtt valósítottak meg, a megvásárolható tárgyak olcsósága is hozzájárult a negyedik karácsonyi tárlat sikeréhez.

A kerámia térhódítása, divattá válása nemcsak nyíregyházi jelenség volt. Országos viszonylatban teret hódított s vált a legkedveltebb dísz tárgyak egyikévé. Egyre inkább terjedt a saját készítésű kerámiatárgyak használata. Ezt az igényt felismerve a Benczúr Kör vezetése egy újabb tanfolyam szervezésébe fogott. Az elmúlt évi tanfolyam tapasztalatait felhasználva, április 2-i indulással, hirdették meg a hathetes tanfolyamot. Vezetését a Kör legjobb keramikusai vállalták el. Jelentkezni Berky Nándornál lehetett az egyesület helyiségében.³⁹ Az 5 pengő részvételi díjú tanfolyamra a helyi újság több alkalommal is felhívta a figyelmet. A művészeti értéken túlmenően a kerámiakészítésben gazdasági lehetőséget is látott. Erre több alkalommal is felhívta a nyíregyháziak figyelmét. Ezt támasztotta alá az a tény is,

35 Nyírvidek Szabolcsi Hírlap, 1934. okt. 24.

36 Nyírvidek Szabolcsi Hírlap, 1934. dec. 23.

37 Nyírvidek Szabolcsi Hírlap, 1934. dec. 22.

38 Nyírvidek Szabolcsi Hírlap, 1934. dec. 25.

39 Nyírvidek Szabolcsi Hírlap, 1935. márc. 13.

hogy Budapesten jobban érdeklődtek a nyíregyházi kerámiai tárgyak iránt, mint akár helyben. Budapestről utaztak le a nyírség fővárosába, beszerezni itt, a jóval olcsóbb művészi tárgyakat.⁴⁰ Országos lapok foglalkoztak a szabolcsi tehetségekkel. Berky Nándorról, a fiatal, tehetséges keramikusról, majd a szobrásztehetségét kibontakoztatóról, a Budapesti Hírlapban jelent meg egy hosszabb hírlapi közlemény, 1934. december 11-én. Berkyt országos kuriózumként említette meg, aki rendkívül gyorsan tudja elkészíteni plakettjeit. A tehetséges, keramikusként indult fiatalembert már szobrászművészként mutatta be, aki egy úri család megbízásából, egy síremlék megvalósításán munkálkodik. A készülő mű művészi ihletettségéről, kivitelezéséről elragadtatással tájékoztatott a hírlapíró.⁴¹

Ez a Berky fogadta a második nyíregyházi kerámia tanfolyamra jelentkezőket. A sikeres szervezőmunka után, április 2-án, a Kör Horthy Miklós tér 2. sz. helyiségében tervezték megnyitni a tanfolyamot.⁴² Még a tanfolyam megnyitása előtti napokban egy budapesti kereskedő megrendeléssel fordult több nyíregyházi keramikus művészhez. Ez a tény is igazolta a tanfolyam szükségességét és a kerámiakészítés gazdasági hasznosságát is.⁴³ Március 31-én vált nyilvánossá, hogy a megnyitó előadást Molnár Rózsi festőművész rajztanárnő, kiváló keramikus fogja tartani, aki egyben a tanfolyam hallgatóinak egyik tanára lesz Horthy Rózsa, Kovács Erzsébet, Tóth István helybeli iskolai rajztanárok, valamint Berky Nándor és András és Harstein Béla mellett, akik elvállalták a tanfolyam vezetését, a tudás átadását.⁴⁴ A tanfolyam beindult úgy, hogy Molnár Rózsi előadása, közbejött akadályok miatt, elmaradt s azt áttették a következő hét keddjére.⁴⁵ E tanfolyam hallgatóiról, a tanítók működéséről adatokkal nem rendelkezünk.

1935. december 15-25 között rendezte meg a Benczúr Kör kerámiai szakosztálya hagyományos karácsonyi kiállítását a városháza nagytermében. A kerámiák, szobrok és más művészeti tárgyak mellett a fiatal nyíregyházi festőművész, Beleznay László képei valamint Ungváry József bekeretezett olajfestményei színesítették a kiállítást. Beleznay Búcsúsok című képét már a megnyitás órájában megvásárolta dr. Horthy István. Ungváry díszes, aranyozott keretű képeit, a kiállítást követően, a kör tagjai kapták meg ajándékképpen. A már ismert keramikusok közül kiállította legújabb darabjait Berky Nándor és András, Molnár Rózsi és Horthy Rózsa, a Kör elnöke, v. Vidovich Ferenc, valamint első kiállítókként Szoller Aladárné, Sebestyén Sándor és Belencéressy József, akik munkáikkal elérték a régi keramikusok színvonalát. A kiállított tárgyakat formai újítások és újabb mázolósi technikák jellemezték.⁴⁶

Országos elismertségük újabb bizonyítéka volt az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat megkeresése, amelyben az 1936. januárban Lett és Lengyelország fővárosaiban tartandó kiállításaihoz kért a nyíregyházi kerámiaművészekről újabb anyagokat a régiek mellé. Ez a tény további inspirációt jelentett a Kör művész tagjainak, s megerősítette a nyíregyházi kerámiában rejlő gazdasági lehetőségeket.⁴⁷

Nyilvános bemutatkozásaik közötti időben a Kör képzőművész tagjai szerényen, a nyilvánosságtól visszavonultan, formálták az agyaghegyeket, s újították

40 Nyírvidék Szabolcsi Hírlap, 1935. márc. 24.

41 Nyírvidék Szabolcsi Hírlap, 1935. márc. 19.

42 Nyírvidék Szabolcsi Hírlap, 1935. márc. 29.

43 Nyírvidék Szabolcsi Hírlap, 1935. márc. 30.

44 Nyírvidék Szabolcsi Hírlap, 1935. márc. 31.

45 Nyírvidék Szabolcsi Hírlap, 1935. ápr. 3.

46 Nyírvidék Szabolcsi Hírlap, 1935. dec. 15.; dec. 18.; dec. 21.

47 Nyírvidék Szabolcsi Hírlap, 1935. dec. 18.

meg művészetüket nap mint nap. Tanfolyamaik mellett, az irántuk megnyilvánuló kíváncsiság folyamatos volt. Iskolai osztályok keresték fel a műtermet, s szereztek élményt, tapasztalatot a képzőművészi munka hétköznapijaiból. 1936. márciusában a polgári leányiskola növendékei tettek látogatást a Benczúr Kör alkotóműhelyében. Megismerkedtek az agyag természetével, láthatták a forma megteremtésének művészi folyamatát, az égetés ritka pillanatát, majd a mintázás boszorkányos ügyességű, művészi fantáziát igénylő fázisát, s láthatták a gipszformázás és öntés látványos technológiáját. Megtekinthették a Kör keramikus-szobrászművészeinek, Berky Nándornak alkotó folyamatát, amint éppen egy siremlék művészi megformálásán munkálkodott. Kiállítások, tanfolyamok és iskolai látogatások révén a Szabolcsvármegyei Benczúr Kör híre helyben, országosan és a határokon túl is ismertté vált.⁴⁸

1936-ban harmadik alkalommal hívták mag a nyíregyházi keramikusokat a Budapesti Nemzetközi Vásárra. A hagyományoknak megfelelően, a vásárra vitt kollekciójukat bemutatták a város közönségének. Erre május 3-án került sor, az egyesület helyiségében, s ezzel módot adtak arra, hogy azok is megtekinthessék a kiállítási tárgyaikat, akik nem vettek részt a BNV kiállításán. A tárgyakat ugyanolyan fülkeszerű berendezésben helyezték el, amelyet Budapestre terveztek. Kivitelezője Kállay István iparművész volt. A kiállító művészek v. Vidovich Ferenc, Molnár Rózsi, Uray Jolán, Berky Nándor és Berky András voltak. „A vásárra kerülő mintegy 600 darabos kerámia mindegyike egytől egyig komoly művészi munka, amelyek között már ott látjuk a legdivatosabb modern figurális fali díszeket, a naturalisztikus állatfigurákat, vázákat, szobadíszeket. Igen kedvesek a magyar népviseletű és matyó figurák, amelyeknek különösen szépen sikerült a színezése és égetése.” tudósított az egynapos kiállításról a helyi Nyírvidék.⁴⁹ A Kör részéről a Vásáron a Berky fivérek álltak a közönség rendelkezésére. A kiállított tárgyak többségét értékesítették és sok kerámia tárgyra kaptak megrendelést a fővárosból, az ország minden részéből. A külföldiek elsősorban a magyar motívumokkal ellátott tárgyakat keresték és vásárolták. Így a nyíregyházi kerámia eljutott külföldre is. Sikerük most sem maradt el. A közönség és a szakérők figyelmét egyaránt sikerült magukra irányítani.⁵⁰

Karácsony előtt ismét a Benczúr Kör művészei foglalták el a városháza nagytermét. Beleznay László festőművész mutatta be legújabb alkotásait. A festészet minden ágában egyaránt otthonosan mozgó művész hangulatos pasztelljei, csendéletei, elevenséget sugárzó falusi képei a tehetség kibontakozásáról árulkodtak és tették teljessé a kerámia sokszínű világát. A keramikusok közül a kiállítók között v. Vidovich Ferenc magyar figurái, modern kerámiái és eozinos vázái, Molnár Rózsi Matyó figurái és hamutálcái, Kovács Erzsébet vázái, Berki András tehetségről árulkodó tárgyai nyújtottak élményt az érdeklődő és vásárló közönségnek. Berky Nándor szobraival mutatkozott be. „Ég felé” szobortanulmánya, „Herakles” és „Akt” tanulmányai tehetséges, kiforrott művészlől árulkodtak.⁵¹

1937-ben csak a karácsonyi kiállításuk révén kerültek a figyelem középpontjába. A december 17-25-e között megtartott hagyományos kiállításuk ismét, a festőművészek és keramikusok kollektív kiállítása volt. Az országos hírnévre szert tett egyesület kerámiái iránt kereslet jelentkezett az ország minden részéből. Az

48 Nyírvidék Szabolcsi Hírlap, 1936. márc. 11.

49 Nyírvidék Szabolcsi Hírlap, 1936. máj. 6.

50 Nyírvidék Szabolcsi Hírlap, 1936. máj. 24.

51 Nyírvidék Szabolcsi Hírlap, 1936. dec. 22.

ingyenes tárlat iránt már az első napon hatalmas érdeklődés nyilvánult meg. A kör tagjainak elmúlt évi művészi fejlődését bemutató tárgyak méltán vívták ki a helyiek elismerését és büszkeségét. A kiállítók között ott volt a Kör kiváló irányítója és szervezője v. Vidovich Ferenc magyar figuráival és ötletes tárgyaival. Berky Nándor szobraival, Berky András terrakottaival emelte a kiállítás színvonalát. Molnár Rózsi festőművész-rajztanárnő a kerámia terén is nagy aktivitást mutatott. Az evangélikus leánygimnáziumban is meghonosította az iparművészetnek ezt a szép és nemes ágát. Növendékei közül sokan kaptak bemutatkozási lehetőséget. Így Bogár Judit, Fletner Kató, Fuchs Anna, Horváth Judit, Heifel Edit, Katz Éva, Jakó Lily, Mogyoróssy Sári, Rényi Erzsébet, Reinicz Duci, Szohor Duni, Tarján Gabi, Tamáska Mária, Valent Vera, Veiser Edit, Weisz Éva és Zoltán Anikó. A festők közül ismét Kecskeméthy Mihály állított ki. „Nyíregyházi festő, izig-vérig ismeri a szabolcsi életből áradó meglátásokat és eredetisége különösen nagy erőssége. Az ev. templom utcai részlete, a Himes, az erdő hangulatos képei megkapóak. De erő sugárzik akvarelljeiből, mellyel már állami aranyérmet is nyert. Sokoldalúságának markáns megnyilatkozása női aktjai. Különösen megkapó a milánói nemzetközi kiállításon oklevelet nyert Földmunkások és Tabáni képei.”⁵²

A Szabolcsmegyei Benczúr Kör utolsó bemutatkozására a Bessenyei Kör 1938. évi jubiláris ünnepsége alkalmából szervezett kiállításon került sor. A Bessenyei Kör főtítkára, dr. Spányi Géza volt az iparművészeti kiállítás fő szervezője. Munkatársakul Kállay István iparművészt, az ipari tanonciskola tanárát, és Berky Nándort, a Benczúr Kör tehetséges szobrászművészt választotta. Ők voltak azok, akik elismerésre méltóan rendezték be a kiállítási tereket. Berky Nándor az istallációs munkálatokon kívül hatalmas Szabolcs vezér domborművével és kisplasztikaival volt jelen.⁵³ „A csupán néhány évi múlttal bíró Benczúr Kör kerámiái már elsőrangú alkotások.” írta a Szabolcsi Szemleben a kiállításról beszámoló dr. Spányi Géza.⁵⁴ A kiállítás kapcsán a Magyar Iparművészet c. folyóirat 1938. évi harmadik számában méltatta a Bessenyei Kör iparművészeti kiállítását. Szablya János, az Országos Magyar Iparművészeti Társaság alelnökének kiállítás-megnyitójában a Bessenyei Kör mellett említést tett a Benczúr Kör fiatal művésznövendékeiről is.⁵⁵

1938 karácsonyán a városháza nagytermében már hiába keresték a Benczúr Körben alkotó helyi művészek olcsó kerámiáit, a helyi festők alkotásait. Helyettük az iparostanonciskola művész tanárai mutatták be alkotásaikat.⁵⁶ December 8-tól nagybányai Horthy Béla és több országos hírű festőművész alkotásaiban gyönyörködhetett a közönség.⁵⁷

A Szabolcsvármegyei Benczúr Kör megszűnésének körülményeit nem ismerjük. Azonban a város, a megye képzőművészeti életében betöltött hiányukat érezkelte a közvélemény. Belohorszky Ferenc a Bessenyei Kör képzőművészeti szakosztályának másfél évi működéséről szóló beszámolójában, más kérdések mellett, ezt a hiányt érzékelteti. „A kiállítások megmutatták azt is, hogy Szabolcsban gazdag erők állnak rendelkezésre, akinek beszerzése és munkábaállítása egységesen talán mégsem reménytelen feladat, különösen, ha arra is gondolunk, hogy a Benczúr-kultusz kötelezettsége sok feladatot adhat még a jövőben s sohasem szabad arról sem

52 Nyírvidek Szabolcsi Hírlap, 1937. dec. 18.; dec. 20.

53 Nyírvidek Szabolcsi Hírlap, 1938. szept. 17.

54 Szabolcsi Szemle, 1938. 5-8. sz. 180.

55 Nyírvidek Szabolcsi Hírlap, 1938. szept. 17.

56 Nyírvidek Szabolcsi Hírlap, 1938. dec. 11.

57 Nyírvidek Szabolcsi Hírlap, 1938. dec. 6.; dec. 10.

megfelelkezni, hogy egy önálló képzőművészeti társaság létesítése Nyíregyháza és Szabolcs képzőművészeti kultúráját csak növelheti.”⁵⁸

Volt egy Benczúr kultuszát ápoló egyesület s volt egy országos hírnévre szert tett képzőművészeti társaság.

A Bessenyei Társaság elsősorban irodalmi szakosztálya révén volt a megyei kultúra szervezője. A Benczúr Kör pedig elsősorban képzőművészeti szakosztályai révén írta be nevét a megyei kultúrtörténetbe. Mindössze hét évet élt meg, azonban hatása időben és térben felbecsülhetetlen. Eredményeit elsősorban v. Vidovich Ferenc elnök és dr. Spányi Géza főorvos, szakosztályvezető elkötelezettségének, áldozatvállalásának és művészetszeretetének köszönhetette az egyesület.

Eredményei között tartjuk számon a fiatal tehetségek kibontakoztatását. Sok más mellett itt kezdte meg művészi pályafutását Berky Nándor szobrászművész, Belezna László festőművész s az a Fiedler Ferike, aki alig tíz évesen mutatkozott be a körben s vált Fiedler Ferenc festőművésszé egy évtized után.

Jelentős érdeme a körnek az iparművészet művészi kerámiai ágának meggyökereztetése s elterjesztése a megyeszékhelyen és a megyében.

Sikerei között tarthatta számon a hagyományos, helyi karácsonyi kiállításait, a helyi és országos iparművészeti vásárookra szóló meghívásait. Háromszor állítottak ki a Budapesti Nemzetközi Vásáron. A Magyar Országos Iparművészeti Társaság révén a nyíregyházi kerámia eljutott Európa sok országába s voltak megrendeléseik bel- és külföldről egyaránt.

Nagy érdemük volt az iparművészeti tudás átadása, terjesztése. Két tanfolyamukon több százan sajátították el a kerámiakészítés alapjait, felnőttek és fiatalok egyaránt.

Munkásságuk kihatott a város idegenforgalmára s tevékenységük eredményében gazdasági lehetőségek rejlettek.

A kor azonban nem kedvezett nekik. Még feltárássra vár az az ok, folyamat, amely megszűnésükhöz vezetett. Ebben az időszakban indult el a sóstói művésztelep kísérlete, azonban az sem tudott gyökeret verni. Bizonyára az okok ott keresendők, amelyet a Nyírvidék Szabolcsi Hírlap név nélküli munkatársa, a lap hasábjain, „Nagybányai Horthy Béla festményeinek és szobrainak kiállítása” című cikkében megfogalmazott. „Akár a régi kultúra utolsó évtizedeit éljük, akár egy legújabb művelődésnek első évtizedeit várjuk, - szemlátomást a neo-barbarizmus virradt ránk. Vajjon a legújabb neo-barbarizmus alatt Európa ege annyira besötétedik, mint a római birodalom bukásakor? Vagy a sors megkímél tőle, hogy ekkorát süllyedjünk? Bizonyára nem rajtunk áll ez, hanem egy legfelsőbb akarat vezet bennünket világosság vagy sötétség felé. Mindenesetre az emberiségnek meg kell tennie, ami hatalmában áll és ragaszkodnia ahhoz, amije van, nem pedig elfordulnia tőle. Mert a művelődés nem fényűzés, amire nincs múlhatatlanul szükség. Ellenkezőleg, a művészet és a tudomány a léleknek elemi szükségletei, mikről az ember nem mondhat le. Hát élet az élet művelődés nélkül?”⁵⁹

Bizony besötétedett és nagyot süllyedtünk.

58 Szabolcsi Szemle, 1940. 5-10. sz. 155.

59 Nyírvidék Szabolcsi Hírlap, 1938. dec. 6.

Elek Andrásné–Komiszár Dénes

A Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Történeti Gyűjtemény régi arcképcsarnoka

A Felső-Tisza-vidéken 1948-ig (az államosításig) öt nagyobb és három kisebb vízszabályozó társulat működött; úgymint a Bereg megyei Vízszabályozó és Árvízmentesítő Társulat (1846), Felső-Szabolcsi Tiszai Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat (1846), Nyírvíz Szabályozó Társulat (1879), Ecsedi-láp Lecsapoló és Szamosbalparti Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat (1894), Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat (1914).

1921-ben – Trianon után – a volt Szatmárnémeti Folyammérnöki Hivatal területének Magyarországon maradt részén Nyíregyháza székhellyel új hivatalt létesítettek Magyar Királyi Folyammérnöki Hivatal megnevezéssel.

Vízgazdálkodási Körzetek, Kultúrmérnöki és Belvízrendezési Hivatalok, Folyammérnöki Kirendeltségek alakultak, melyek 1953-ig a Vízügyi Igazgatóságok létrejöttéig működtek.

1953. október 1-jén a Minisztertanács a vízügyi feladatok egységes irányítása érdekében létrehozta az Országos Vízügyi Főigazgatóságot, mely közvetlenül a Minisztertanácsnak lett alárendelve. Az országban először tizenegy, később tizenkét vízügyi igazgatóságot szerveztek. Ezzel párhuzamosan, ugyancsak 1953. október 1-jén alakult meg a Nyíregyházi Vízügyi Igazgatóság – az Árvédelmi- és Folyam- szabályozási Hivatal és a Kultúrmérnöki és Belvízrendező Hivatal összevonása kapcsán. Székhelye Nyíregyházán, a Nyírvíz-palotában volt. Első igazgató-főmérnöke Zboray Károly.

1955-ben alakultak meg a szakaszmérnökségek. Kezdetben hat, a későbbiekben három szakaszmérnökség a központban, hat osztály és egy önálló csoport, valamint a gépüzem működött. Első lépésként megkezdték a meglévő szivattyútelepek felújítását, és a belvízcsatornákat 3 kategóriába sorolták. 1959-ben az Igazgatóság megnevezése „Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság”-ra változott.

A '60-as évek igen jelentősek voltak az Igazgatóság életében. Felépült a székház, és a Nyírvíz-palotából a műszaki állomány átköltözött. Megjelent a Felső-Tisza Híradó, 1962-ben az Országos Vízügyi Főigazgatóság tájegységi múzeumok létesítését rendelte el. A Nyíregyházi Vízügyi Igazgatóság vezetése azonnal reagált, és megkezdődött a Történeti Gyűjtemény kialakítása; a Nyírvíz-palotában létrehoztak egy „múzeumi szobát”. Összegyűjtötték a Nyírvíz-palota padlásán tárolt társulati elnökök, igazgatók – még megmaradt – festett portréit, és ezeket restauráltatták.

Felvették a kapcsolatot a „nagy vizesek” utódaival, örökösseivel, akiktől életrajzi adatokat, személyes használati tárgyakat, fotókat, eszközöket sikerült begyűjteni.

A folyók szabályozása, a pangó vizek levezetése, a lápok lecsapolása évszázadokon át tartó munka volt. Ennek a munkának írásos és tárgyi eszközeit gyűjtötte össze a vízügyi ágazat, és gyűjtötte azoknak a hazafiaknak életrajzi dokumentumait, akiknek nagy szerepe volt a vízi munkálatok elvégzésében. Akik pénzt és fáradságot nem kímélve szövetkeztek a magyar nép életkörülményeinek javítására. Széles körben tájékoztatták a dolgozókat a gyűjtőmunka fontosságáról. Ennek kapcsán sok régi eszköz és tárgy került a Gyűjteménybe.

1966-tól megkezdődött az összegyűjtött anyag leltárba vétele, tervek, irattári anyagok szakszerű feldolgozása, a meglévő fotók archiválása. A munka tíz éven keresztül folyt. Ekkor egy rossz vezetői döntés alapján megszüntették a Gyűjtemény kezelését. Utána tíz évig porosodott az anyag a Nyírvíz-palotában. Sajnos, ekkor tűnt el gróf Lónyay Menyhért térképe is. A gyűjtemény csak 1986-ban került újra megfelelő kezekbe.

1989-től 1994-ig a Jósa András Múzeumban „A Felső-Tisza-vidék vízügyi múltja” címmel rendeztek kiállítást a Gyűjtemény anyagából. 1988-tól – jelenlegi helyén – Nyíregyházán, a Móricz Zsigmond utca 48. szám alatt kapott helyet a Gyűjtemény. Működési engedélyt 1989. március 31-én nyert.

Az évtizedek alatt összegyűlt anyag – a vízügyi múlt megannyi emléke – nagy meglepetést okoz az idelátogatóknak. Szakdolgozatokhoz, disszertációkhoz, különböző témájú kutatásokhoz talál itt forrásanyagot az érdeklődő. Életrajzi anyagok, tanulmányok, monográfiák, tervek, térképek, diagrammok állnak a kutatók rendelkezésére. Csupán a múlt emlékei iránt érdeklődő is láthat szép tárgyakat, képeket, portrékat, mely gyönyörűségére szolgál. Tudatosan gyűjtjük az utókor számára a vízügyi témájú dokumentumokat. A mai valóság holnap történelem lesz.¹

Jelen tanulmányunkat a Nyírvíz Szabályozó Társulat nagynevű igazgató főmérnökének, Szeszich Lajos halálának centenáriuma alkalmából mindazon elődeinknek emlékére állítottuk össze, akik sokat fáradoztak azon, hogy a folyók ne okozzanak károkat a megyében élők számára.

Voltak köztük főispánok is, akiknek gyűjteményünkben megtalálható portréi duplumokban készültek megrendelésre egykoron; nemcsak a megyeháza közgyűlési termében, hanem a kaszinó, az egyházi tanácstermek, vagy épp a vízügyi társulatok közgyűlési termében néztek le a döntéshozókra. Az 1945 utáni politikai változások nyomán ezek a festmények szinte kivétel nélkül mind elpusztultak.² A Vízügyi Történeti Gyűjtemény szerencsésnek mondhatja magát, hogy annyi viszontagság után – néhány képet leszámítva – portrégalériája átvészelte a történelem viharait a „felszabadulás” után.

A következőkben közöljük a festményeken ábrázolt neves személyek életrajzát és az őket ábrázoló porték adatait:

1. A Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Történeti Gyűjtemény, Nyíregyháza. Készült a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával, 2000-ben. Szerkesztette: Elek Andrásné ny. főmunkatárs. Start Nyírségi Nyomda.

2. Erről bővebben ld. Komiszár Dénes: 1945 előtti festmények, szobrok a megyeházán. *Szabocs-Szatmár-Beregi Szemle*, 2006/1. 39–65.

Almási Almásy István (Mándok, 1834–Dombrád, 1899. augusztus 10.).

Apja Almásy István evangélikus lelkész.

A Felsőszabolcsi Tiszai Ármentesítő és Belvíz-levezető Társulat 1860-ban mérnöknek, 1888-ban igazgató főmérnöknek választotta meg, mely munkakörben 1898-ig – nyugdíjba vonulásáig – dolgozott.

Eredményesen működött közre a Tisza-szabályozás és belvízszabályozás munkáiban. Működése alatt épült ki a Társulat tiszai töltésrendszere, a belvízcsatornák nagy része, a tiszaberceli szivattyútelep és zsilip, amely ma ipartörténeti műemlék.

A m. kir. földművelésügyi miniszter 1897–1899. évekre a Vízügyi Műszaki Tanács másodalelnökévé nevezte ki. Vármegyei bizottsági tag 1898-ig, és tagja a Tiszavölgyi Társulat Központi Bizottságának.

Az Ezredéves Országos Kiállítás körül szerzett kiváló érdemeinek elismeréséül – mint „a felsőszabolcsi tiszai ármentesítő társulat igazgatójának” – I. Ferenc József császár és király magyar királyi tanácsosi címet adományozott részére díjmentesen 1897-ben.³ A Társulat a kiállításon való eredményes részvételéért bronzérmert nyert.

A millennium alkalmából – Virág László szakaszmérnökkel – megírta a Társulat történetét.⁴

Ferentzy Mártha:
Almásy István

Ismeretlen festő: gr. Dessewffy Aurél

Cserneki és tarkeői gróf Dessewffy Aurél

(Auri) Lajos Emil (Újszász, Pest vármegye, 1903. július 24–Curitiba, Brazília, 1975. november 28.) hitbizományos, dipl. mezőgazdász. Grófi rangját a M. Kir. BM 128 729/1915. szám alatt igazolta.

Apja gróf Dessewffy Emil (1873–1935) főrendiházi tag, országgyűlési képviselő, anyja: Batthyány Emanuella grófnő (1883–1964) császári és királyi palotahölgy. Preuss-Krawarnban, Sziléziában, 1925. július 23-án vezette oltár elé Henckel-Donnersmark Valéria grófnőt (*Katscher, 1905. augusztus 22. †?), gróf Henckel-Donnersmark Edgár és waldsteini és thali Windisch-Graetz Karolina hercegnő leányát, akitől két fia született: Aurél (Auri) és János (Hansi).⁵

3. *Nyírvidek*, 1897. január 3. (1. szám)

4. Vízügyi Történeti Gyűjtemény adattára.

5. Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. II. kötet. Budapest, 1993. 300.

Középiskoláit Budapesten végezte, majd a Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Akadémián nyert diplomát.

1938-tól elnöke volt a Kelet-Nyírvíz Lecsapoló Társulatnak, mely tisztségéről 1941. november 6-án mondott le. A Kelet-Nyírvíz Lecsapoló Társulat 1908-ban alakult Nagykárolyban, majd 1918–1945-ig Nyírbátorban működött tovább.⁶ A hatalmas Dessewffy-hitbizomány utolsó majoreszkója. 1947-ben Brazíliába emigrált, ahol a magyar kolónia egyik kiemelkedő alakja volt.

Gyermekkori pasztell arcképe a Vizügyi Történeti Gyűjteményben található.

Zahorai János: Elek Pál

származott. Családja evangélikus vallású, ősi frank eredetű volt, amely önálló nemzetséggé a Karolinok korában kezdte meg fokozatos nyugatról keletre húzódását. Később így emlékezett apjára: „[Atyámnak] Nyelvtelensége nem volt, a magyar nyelvet elsajátítani nem tudta. De szigorúan örökölt felette, hogy fiai magyar iskolákban és magyar szellemben neveltesse.” Ahogy a Feilitzsch-család esete – és még inkább Berthold későbbi élete – is mutatja, a Habsburg-hűség, az osztrákbarátság és a hű magyarság egyáltalán nem voltak összeegyeztethetetlenek.

Nagy hatással volt rá vívőmestere, Matinengó Nándor, „aki nemcsak vívni tanított meg, hanem lovagias szellemet is oltott belém” – írta emlékirataiban.

Elek Pál

Ártéri nagybirtokos, a Felsőszabolcsi Tiszai Ármentesítő és Belvízelvezető Társulat alelnöke volt 1854–1874 között.

Működése alatt épült meg a Belfő-csatorna 53 km hosszban, mely a Felső-szabolcsi belvizek összegyűjtését és a Tiszába történő bevezetését oldotta meg. Elkészült huszonkét nagyobb mellécsatorna és két tölgyfázsilip. Továbbá a tiszai töltések építése és magasítása terén is jelentősen munkálkodott.⁷

Báró Feilitzsch Berthold (Törökkanizsa, Torontál vármegye, 1867. július 15–Unterhartmannsreuth, NSZK, 1949. november 1.) a századforduló szabolcsi főispánja, a középkori lovagi erények nemes megtestesítője volt.

Apja Feilitzsch Feodor cs. és kir. lovaskapitány, anyja Lukáts Friderika. A család unterhartmannsreuth-i ágából

Báró Feilitzsch Berthold elpusztult portréja

6. Vizügyi Történeti Gyűjtemény adattára.

7. Vizügyi Történeti Gyűjtemény adattára.

Középiskoláit és a jogakadémiát Pozsonyban végezte el, 1889-ben mint közgazgatási gyakornok Torontál vármegye szolgálatába lépett. 1889-ben aljegyzővé választották. Ettől kezdve gyorsan haladt előre. 1892-ben II. aljegyző, 1893-ban I. aljegyző, 1895-ben főjegyző lett, 1897 áprilisában Szabolcs vármegye főispánjává nevezték ki.

Kolozsvárott, 1893-ban vette feleségül Bánffy Alice bárónőt, Bánffy Dezső miniszterelnök leányát.

A megyei millenniumi ünnepségek az ő főispánsága alatt valósultak meg; történelmi jelentőségű helyeink emlékoszlopokkal való megjelölése, a Bessenyei-szobor felállítása, a nyíregyházi „Erzsébet” kórház felépítése, a Szabolcs vármegyei múzeum fölavatása. A vármegye közlekedési viszonyainak rendezése, az 1898-as agrárszocialista megmozdulások megfékezése, és az azt előidéző viszonyoknak enyhítése és szanálása fűződik nevéhez. A Bessenyei Társaság alapító elnöke volt.

Szabolcsi főispáni tiszteből való felmentésekor kapta meg a királytól a Lipót Rend lovagkeresztjét.

A Trianon utáni Csonka-Bihar (1927–1929) és Békés vármegyék főispánja (1929–1931). A hazánkban megalakuló protestáns Johannita Rend magyarországi csoportjának első kommandátora. Horthy Miklós kormányzót ő öltöztette be lovagnak. Ekkora megtisztetés nem sokaknak jutott osztályrészül.

A Magyar Közösség parancsnoka, a Magyar Vöröskereszt Egylet főgondnoka, az Etelközi Szövetség (EX) Titkos Társaság elnöke, a MOVE társelnöke, az Országgyűlés Felsőházának alelnöke volt.

Múlthatatlan érdemei közé tartozik a megyei árvízvédelmi munkálatok kormánybiztosként való irányítása. Amikor kinevezték erre a tisztségre, a Samassa-temp-lomban kérte az Istent, hogy adjon ehhez neki erőt. Visszaemlékezéseiben jegyezte fel ezeket a szép gondolatokat.

A két világháború közötti időszakban a legnagyobb konzervatív szellemi tekintélynek örvendett, véleményére, nézeteire az akkori Magyarországon minden mérvadó politikai, politikai jellegű ideológiai szervezet adott.

Arcképét megörökítették a megyeháza közgyűlési terme számára, amelyet 1945 után pusztítottak el. Somogyi Sándor megyénkbeli szobrászművész – köszönetképpen, hogy Jósza András javaslatára felkarolta az ifjú tehetséget – mellszobrát is elkészítette. Mára csak Jósza szobra maradt meg...

1944-ben a felsőház és az országgyűlés megmaradt képviselőivel Németországba menekült, hogy az emigrációban megszervezzék a magyarság képviselőtét. Számkivettségének körülményeiről írt regényt Nyíró József „Íme, az emberek!” címmel. A münchenreuth-i családi kriptában helyezték örök nyugalomra.

Gaál Elek (Batiz, 1828–Balkány, 1918. december 21.).

Földbirtokos. Gazdasági akadémiát végzett.

A Nyírvíz Társulat megalakulásától (1879) részt vett a társulat ügyeinek intézésében. 1895-ben a

Zahorai János: Gaál Elek

Társulat alelnökévé választotta. 1902-től 1908-ig a Társulat elnöke. Elnöksége idején nyert megoldást a Nyírvíz Társulat és a Felsőszabolcsi Társulat elhatárolásának kérdése.

1908 őszén mondott le az elnöki tisztségről. Érdemei elismerésül a Társulat 1911. október 24-i őszi rendes közgyűlésén örökös tiszteletbeli elnökké választotta. Portréjának megfestéséről a Társulat 1901. november 7-i választmányi ülésén határozott.

A nyíregyházi Általános Takarékpénztárban is tevékenykedett, majd az ő elnöksége alatt alakult 1897-ben a takarékpénztár Balkányban 60 000 korona alaptőkével.⁸

**Zahorai János:
Hrabovszky Rudolf**

melynek alapító elnöke, a Kisvárdai Kaszinó választmányi tagja, valamint Szabolcs vármegye törvényhatósági tagja.⁹

Nagykárolyi gróf Károlyi Tibor (Pozsony, 1843. szeptember 26–Abbázia, 1904. április 5.) földbirtokos, valóságos belső titkos tanácsos, 1898–1900 között a főrendiház elnöke, országgyűlési képviselő.

Apja gróf Károlyi György (1802–1877) császári és királyi kamarás, anyja Zichy Karolina grófnő (1818–1903). Budapesten, 1868. június 9-én vette feleségül Degenfeld-Schomburg Emma grófnőt (1844–1901), akitől négy gyermeke született: Gabriella, Gyula (a későbbi miniszterelnök), Imre és Antal.¹⁰

Hrabovai Hrabovszky Rudolf (1823–Kisvárd, 1897. május 26.)

1848–49-ben honvéd főhadnagyként szolgált a 10. önkéntes zászlóaljban. Jogi diplomát szerzett és gróf Forgách László mándoki uradalmi ügyészeként tevékenykedett.

Közeleleti tevékenysége igen széleskörű volt. Kisvárdán városi képviselő, a helybeli közbirtokosság elnöke, vármegyei bizottsági tag.

A Felsőszabolcsi Tiszai Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat alelnöke, illetve választmányi elnöke 1885–1888 között. Ebben az időszakban végezte el a Társulat a Lónyay-főcsatorna iszaptalanítását Berkesztől Kékig 10 km hosszban, továbbá partvédműveket építettek a Tiszán Tiszabercelnél, Dombóvárnál, Tizsakanyárnál és Fényeslitkénél.

A Kisvárdai Takarékpénztár 1869-ben alakult,

**Zahorai János:
gróf Károlyi Tibor**

8. Vízügyi Történeti Gyűjtemény adattára.

9. Vízügyi Történeti Gyűjtemény adattára.

10. Gudenus J. i. m. 34–39.

Jogi egyetemet végzett. A Tiszavölgyi Társulat Központi Bizottság tagja 1896-tól. A Nyírvíz Szabályozó Társulat elnöke 1879–1882, majd 1895–1902-ig.¹¹

Az Ecsedi-láp lecsapoló és Szamos balparti Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulatot 1894-ben, Nagykárolyban alakította meg, annak elnökévé választották. 1901-ben lemondott, örökös diszelnökké választották.

Az Ecsedi-láp lecsapolásával elévülhetetlen érdemeket szerzett.¹²

A Társulat az olcsvai szivattyútelepet „Tibor-telepnek” nevezte el, munkásságának elismeréséül. A betonba ágyazott színes mozaiktablát a szivattyútelep tisztí lakásán helyezték el 1908-ban, ma a Vízügyi Történeti Gyűjteményben látható.

A Nyírvíz Társulat megfestette arcképét 1902-ben, amely a közgyűlési teremben nyert elhelyezést. A portrét Benczúr Gyula térdképe nyomán Zahorai János festette meg.

Kaplonyban, a családi sírboltban nyugszik.

**Gy. Némay Ferenc:
Kövessy Győző**

Kövessy Győző (Csongrád, 1861–Budapest, 1938. december 15.).

Elemi iskoláit Csongrádon, a főreáliskolát Szegeden végezte. 1888-ban szerzett mérnöki diplomát a Magyar Királyi József Műegyetemen.

Műszaki tevékenységét Szegeden kezdte, majd 1885-től a Pancsova–Kubini Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulatnál ártérfejlesztési munkákat végzett.

1887-től Budapesten, a Magyar Északkeleti Vasút Pályafenntartási Vezérfelügyelőségénél dolgozott.

1890-ben lépett a Szatmárnémeti Folyammérnöki Hivatal szolgálatába, ahol mérnök, majd királyi főmérnök, 1913–1920-ig a hivatal vezetője.

1892-ben kapott megbízást az Ecsedi-láp lecsapolásának és a Szamos balparti árvédelmi töltés terveinek elkészítésére. A tervezéssel 1894 elejére elkészült, ekkor elkezdte megszervezni az érdekeltek között az Ecsedi-láp Társulatot, mely ez év augusztusában megalakult.

Megbízást kapott a Maros-folyó hajózhatóvá tételét célzó munkálatok tervezésére, majd elkészítette a Tisza-Szamosköz vízrendezési tervét, mellyel Kvassay Jenő bízta meg.

Az 1913-ban a Tiszán, a Szamoson és a Túron levonult rendkívüli árvíz katasztrófális helyzetet teremtett a Tisza-Szamosközben. Ekkor Kövessy a nagybirtokosok többségét meggyőzte a társulat alakításáról. 1914-ben megalakult a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat.

1920-tól a Sátoraljaújhelyi Folyammérnöki Hivatal vezetője, majd megszervezte a Nyíregyházi Folyammérnöki Hivatalt és ettől kezdve ennek felügyelői teendőit látta el.

11. A Tiszavölgyi Társulat közgyűlési jelentése, 1896. Vízügyi Történeti Gyűjtemény adattára.

12. Péchy László: Az Ecsedi-láp szabályozásának története Trianonig (1784–1923). In: Magyar városok és vármegyék monográfiája XXVIII. köt.: Szatmár, Ugocsa és Bereg k.e.e. vármegyék, Bp., 1939. 188.

1926-ban – 64 éves korában – vonult nyugdíjba, mint miniszteri tanácsos. Ekkor a földművelésügyi miniszter kinevezte a Tisza-Szamosközi Társulat élére miniszteri biztosnak. E minőségében kidolgozta a társulati vízrendezés részletes kiviteli terveit. Sikerült a társulat részére 6 millió pengő államsegélyt kieszközölnie.

Irányítása alatt elvégezték a Túr szabályozását, megépült a Túr-csatorna, a sonkádi osztómű és a Túr torkolati bukógát. 1935 év végére a Tisza-Szamosköz vízrendezésének legfontosabb vízi létesítményei elkészültek.

1936 nyarán a földművelésügyi miniszter felmentette miniszteri biztosi teendői alól. Ezt követően – a társulat közgyűlése – érdemei elismerésül róla nevezte el a fő belvízgyűjtőként funkcionáló régi Túr-medernek a tiszai árvédelmi töltés keresztveződésénél létesült torkolati művel egybeépített nagy zsilipet.

Élete utolsó éveiben a Szatmárnémeti Folyammérnöki Hivatal 1860-tól végrehajtott vízi munkálatainak monográfiáját dolgozta fel.

Munkás életének hirtelen bekövetkezett halála vetett véget.¹³

Kisfaludi Liptay Béla (Jéke, 1857. június 25–uo., 1932. december 8.) m. kir. gazdasági főtanácsos, felsőházi tag, földbirtokos, híres lótenyésztő.

Apja Liptay Károly képviselő, anyja Horváth Karolina bárónő. Drankóczy Lenkével kötött házasságot. Két gyermekük született: László és Elza.

Iskolai tanulmányait a kassai premonstreieknél, a kalksburgi jezsuitáknál és Budapesten végezte, ahol államtudományi vizsgát tett, majd visszatért gazdálkodni jékei birtokára.

A politikus Liptay már Jékén bekapcsolódott a közéletbe, két évtizedig volt a falu bírása és tagja a képviselő testületnek. Képzettsége és tehetsége alapozta meg azt, hogy a vármegyei törvényhatóság munkájába is részt vegyen. 1910-ben a kisvárdai kerületben országgyűlési képviselőnek választották.¹⁴ Kisvárdán megalapította a Gazdakört, 1914-ben megkapta a Kisvárdai díszpolgára címet, a településért tett érdemei elismerésül. Neki köszönhető, hogy 1911-ben Kisvárdán megnyílt a gimnázium, s szerepe volt abban is, hogy a lányoknak szintén ekkortól az állami polgári leányiskola kínálhatta a tanulási lehetőséget. 1912-ben a gimnázium közelében a vasútnál a Hármasszuti megálló, az ún. Kisállomás. „kijárása” is az ő nevéhez fűződik. Mindezen tettei miatt a település vezetői 1914-ben indokoltnak találták Liptay Béla kitüntetését. A díszes iratot Dávidházy Kálmán debreceni kalligráfus készítette el, s február 28-án adta át egy népes küldöttség Budapesten. A díszoklevél szövege: *„Kisvárdai közönsége a kerület országgyűlési képviselőjének, a község mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi érdekei felkarolásáért, s különösen a tanügy terén az állami főgimnázium létesítése körül önzetlenül kifejtett fáradhatatlan munkásságáért, őszinte köszönettel és soha el nem muló hálával tartozik.*

Glatz Oszkár: Liptay Béla

13. Vizügyi Történeti Gyűjtemény adatai alapján.

14. Liptay Béla. Néző István: Országgyűlési képviselők a kisvárdai kerületben 1844–1944 között. *Szabocs-Szatmár-Beregi Szemle*, 1998/4. 528–530.

*Eme sokoldalú és közhasznú munkásságának elismeréséül s a mindenkor érzett tiszteletnek és ragaszkodásnak kifejezése gyanánt nagyságos Liptay Béla urat, a község képviselőtestülete, az 1914. évi január hó 25-ik napján tartott közgyűlésében 33/1914. Kgy. Szám alatt hozott egyhangú határozatával, a közönség osztatlan óhajának megfelelően, Kisvárda község díszpolgárává választotta.*¹⁵

A Tisza–Dunavölgyi Társulatnak a tiszai érdekeltségből választott alelnöke és a Felsőszabolcsi Tiszai Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat elnöke volt 1919–1932 között.

Elhalálózása alkalmából a Tisza-Dunavölgyi Társulat Központi Bizottsága 1932. évi december 20-án kelt jegyzőkönyvéből az alábbiakat olvashatjuk: „Liptay Béla elhalálózásával a hazai vízügyek szolgálatát igen súlyos csapás érte. Ő ugyanis már a század első éveitől kezdve élénken vett részt a Felsőszabolcsi Tiszai ármentesítő társulat ügyeinek intézésében. Előbb, mint az akkor miniszteri biztosság alatt álló társulatnál szervezett véleményező bizottság tagja, majd elnöke. A vidéki társulat ügyeinek intézése körül tanúsított nagy hozzáértése és fáradhatatlan buzgalma indította a Tisza és Duna völgyében működő társulatok érdekeltségét arra, hogy Őt 1922-ben még a Tiszavölgyi Társulat, majd 1924-ben a Tisza-Dunavölgyi Társulat központi bizottságának tagjává, majd 1930-ban alelnökévé választotta.”¹⁶

Jékén a családi sírboltba temették.

Gyűjteményünk igazi kincse Liptay Béla olajportréja.

Deteki és tengerfalvi Meczner Gyula (Makkoshotyka, 1842. március 12–Sátoraljaújhely, 1918. július 29.).

Elemi iskoláit Sárospatakon végezte és jogi diplomát is ott szerzett. Tanulmányainak befejezése után ügyvéd, bíró. Jogot végzett, országgyűlési képviselő, Zemplén vármegye főispánja.

A Tiszavölgyi Társulat Központi Bizottságának és Kataszteri Albizottságnak tagja.

A Beregmegyei Vízzabályozó és Ármentesítő Társulatnál 1883–1892-ig elnöki jogi hatáskört töltött be.

Az 1879-ben Nyíregyházán megalakult Nyírvíz Szabályozó Társulathoz 1882-szeptember 30-án kormánybiztosnak nevezte ki a közmunka és közlekedésügyi miniszter.

Tizenkét és fél éves működése alatt a Társulat 750 km csatornahálózatot épített, elvégezték a Lónyay-főcsatorna iszapkiemelését és töltésemelési munkáit.¹⁷

„Meczner Gyula, a Nyírvízzabályozó társulat kormánybiztosa, a nyírvízi ártér hasznárányi osztályozását foganatosító küldöttség elnökéül Nyíri Jánost, tagjaiul pedig Gál Eleket, Bleuer Bélát, Csajkos Miklóst, Zoltán Ödönt nevezte ki.”¹⁸

Zahorai János: Meczner Gyula

15. A községházáról. *Felsőszabolcsi Hírlap*, 1914. (5. szám) 3.

16. Vízügyi Történeti Gyűjtemény adattára.

17. Nyírvíz Szabályozó Társulati jegyzőkönyvek. Vízügyi Történeti Gyűjtemény adattára.

18. *Nyírvidek*, 1890. április 27. (17. szám)

I. Ferenc József császár és király kiváló munkája elismeréseként Meczner Gyula kormánybiztosnak az Osztrák Császári Vaskorona Rend III. osztályát adományozta 1892-ben.¹⁹

1895. március 28-án megtartott közgyűlésen búcsúztatták el a Társulattól érdemeinek méltatása mellett.

Makkoshotykán, a családi kriptában van eltemetve, amely jelenleg római katolikus kápolna.

Felsőkubinyi Meskó László (Nyíregyháza, 1851. szeptember 23–Budapest, 1922. július 22.) dr. jur., az utolsó dualista szabolcsi főispán.

Apja Meskó Pál városi főorvos, anyja az örmény származású Bölke Matild. A Meskó-család ún. Piszarovje-ágából származott.²⁰

A gimnáziumot szülővárosában és Eperjesen, jogi tanulmányait Budapesten és Bécsben végezte, ezután nagyobb utazást tett Olasz-, Franciaországban és Svájcban. 1877-ben jogi doktori és ügyvédi oklevelet szerzett. Nyíregyházán ügyvédi irodát nyitott.

Katonai kötelezettségének eleget téve, mint tartalékos hadnagy Bienert altábornagy főhadiszállásán részt vett a boszniai hadjáratban, melynek befejeztével főhadnaggyá léptették elő és áthelyezték az 5. honvéd huszárezredhez.

Nyíregyháza 1878-ban városi tisztiügyésszé választotta meg és ezen állását 1892-ig megtartotta. 1892. november 24-én házában hunyt el rokona, Irányi Dániel. Ezt emléktábla örökíti meg a közelmúltban lebontott háza helyén épült társasház cukrászdájának falán. Irányi halála után Békés város függetlenségi programmal a képviselőházba küldte, ahol pártja megbízásából többször kifejtette annak álláspontját.

1892-ben és 1896-ban Békés város függetlenségi párti országgyűlési képviselője. 1905-től 1917-ig Nyíregyházát képviselte 48-as és függetlenségi programmal. 1907-től 1909-ig államtitkár volt az Igazságügyi Minisztériumban. 1909-ben a 48-as és Függetlenségi Párt elnökévé, majd lemondása után tiszteletbeli elnökévé választotta.

A vármegye, valamint az evangélikus egyház bizalmából több előkelő tisztséget töltött be: a tiszai evangélikus egyházkerület egyik főjegyzője, majd egyik ügyésze, a nyíregyházi evangélikus gimnázium felügyelője, a nyíregyházi takarékpénztár igazgatóságának helyettes elnöke, a nyíregyházi kaszinó elnöke, a Nyírvíz Szabályozó Társulat elnöke. A képviselőház közigazgatási bizottságának tagja volt.

Kétszer nősült: először Vidliczkay József országgyűlési képviselő leányát, Annát, majd 1908-ban olcsvári Olchváry Ilonát vette feleségül. Gyermeke nem született.

A legnehezebb időben, 1917-től 1918-ig volt Szabolcs vármegye főispánja. Mint főispánt, 1917. november 27-én választotta a Nyírvíz Szabályozó Társulat elnöknek, mely tisztségéről 1918. október 15-én egészségügyi okok miatt mondott le. Előzőekben a társulatnál évtizedeken át, mint a társulat ügyésze, választmányi tagja működött.

Keipert László: Meskó László

19. *Nyírvídek*, 1892. október 30. (44. szám)

20. Meskó Márton: A Meskó család leszármazása. Mező-Berény, 1894. 44. és 356.

Utolsó éveiben sokat betegeskedett. Gyógykezeltetése miatt utazott Budapestre 1922 júliusában, ahol megoperálták. Életét azonban már nem lehetett megmenteni. Július 22-én hunyt el.²¹ Földi maradványait hazaszállították és az evangélikus templomban ravatalozták fel. 1922. július 25-én helyezték örök nyugalomra az Északi temetőben lévő családi sírboltban.²² A Meskó-sírt 1984-ben számolták fel.

Nevét utca is őrizte Nyíregyházán; ez ma Garibaldi nevét viseli az '50-es évek óta.

Tolcsvai Mezőssy Béla (Tolcsva, Zemplén vármegye, 1870. november 13–Újfehértó, 1939. január 19.) dr. jur., földbirtokos.

Apja Mezőssy László, anyja Margaretha Mária. Újfehértón, 1894. június 19-én esküdtött örök hűséget Szunyoghy Gabriellának.

Jogi tanulmányait Pécsen, Sárospatakon és Budapesten végezte.

A diploma megszerzése után Újfehértóra házassodott és az újfehértói birtokán gazdálkodott.

Szabolcs vármegye tiszteletbeli jegyzője, majd 1895-ben a nagykállói kerület országgyűlési képviselőjévé választja.

1904-ben a Nyírvíz Szabályozó Társulat választmányi tagnak választotta.

1906–1910-ig földművelésügyi minisztériumi államtitkár, ebben a minőségében kapta meg 1908-ban az Osztrák Császári Lipót Rend közepkeresztjét.²³

Földművelésügyi államtitkárként támogatta a Darányi Ignác nevéhez fűződő telepítési törvényjavaslat kidolgozását, fellépett a mezőgazdasági tarifák mérséklése érdekében, s megpróbálta visszaszorítani a termelői árakat mérséklő kereskedőkartelleket. Mindvégig a közepgazdaságok megerősítését, életképes paraszti gazdaságok kialakítását tartotta a magyar agrárpolitika legfőbb feladatának.

1910. június 18-án választották meg a Nyírvíz Szabályozó Társulat elnökévé, mely tisztségéről 1917-ben mondott le, földművelésügyi miniszterre történő kinevezése miatt, mely tárcáját 1918. január 25-ig tartotta meg.

Jelentős szerepe volt a Nyírvíz-palota építésének előkészítésében, a pályázatok elbírálásában.

1918-ban a Társulat ismét elnökévé választja.

Az I. világháború alatt tanúsított kiemelkedő munkájáért kapta meg a Polgári Hadi Érdemkereszt II. osztályát.

A Társulat 1927-ben megfestette portréját, mely a Vízügyi Történeti Gyűjteményben található.

Az I. világháború előtt jelentős szerepet vállalt Újfehértó községéből. Több ciklusban helyi képviselő-testületi tag volt. Ő állt a Százház építésének hátterében, valamint kapcsolatai révén ő szerzett kedvezményes hiteleket a Kaszinó felépítéséhez.

Mátyai János: Mezőssy Béla

21. *Nyírvidek*, 1922. július 25. (166. szám)

22. *Nyírvidek*, 1922. július 27. (168. szám)

23. *Nyírvidek*, 1908. április 5. (14. szám)

Tüdőgyulladásban hunyt el. Kastélyának parkjában temették el, felesége mellé. Lakóházát 1968-ban elbontották, sírja fölött jelenleg egy lakóház melléképülete áll.²⁴

Salamon Tivadar

A Felsőszabolcsi Társulat 1898. március 29-i közgyűlésén elnökének választotta, mely tisztségének 1899-ben bekövetkezett hirtelen halála vetett véget.²⁵

Festett portréja a Vízügyi Történeti Gyűjteményben található.

**Zahorai János:
Salamon Tivadar**

Zahorai János: Szeszich Lajos

Plavniczai Szeszich Lajos (Pécs, 1836. szeptember 23–Nyíregyháza, 1909. március 30.).

Apja Szeszich Ferenc császári és királyi biztos, anyja Preiszler Franciska. Felesége Juhász Emma.

1864-ben költözött Nyíregyházára, és ott találjuk a VIII. sz. főfolyás (Érpatak) kiásásánál, mint irányító mérnököt. 1876–1908-ig tevékenykedett a társulat érdekében.

Nagyszabású szervezőmunka és előkészítés után – 1879. március 12-én – megalakult a Nyírvíz Szabályozó Társulat, ahol mérnökké Szeszich Lajost választották „*ki a szabályozás és az érdekelttség érdekében tanusított eddigi szolgálatai által is magát különösen érdemessé tette*” – hangzott az indoklás.²⁶ Az alapításban részt vettek még: gróf Mailáth György országbíró, elnök, 25 választmányi tag és Jármy Ödön igazgató-főmérnök.

1889-ben a Társulat igazgató-főmérnökévé nevezték ki. Irányítása mellett a főcsatornák torkolati szakaszán lévő árvédelmi töltések magasítása is megtörtént. Nagy szerepet vállalt a felsőszabolcsi és a nyíri társulatok árterének elhatárolásában, ami jelentős esemény volt a térség vízgazdálkodása szempontjából.

1908 őszén vonult nyugdíjba.

„Szeszich Lajosnak, a Nyírvíz-szabályozó társulat érdemeiben gazdag igazgató-főmérnökének 25 éves szolgálati jubileumát fényesen sikerült, bensőség teljes ovációval ünnepelte meg a társulat választmánya, élén Gaál Elek alelnökkel e hó 8-án. Délelőtt 11 órakor választmányi dísz ülés volt a társulat székházában, a melyen a választmányi tagokon kívül a jubiléus tisztelői közül is többen megjelentek. Gaál Elek alelnök szép szavakban méltatta az ünnepelt férfit önzetlen munkásságát, a

24. Dr. Mezóssy Béla földművelésügyi miniszter. In: Buczkó József: Jeles személyiségek Újfehértó múltjából. Az Újfehértói Városi Múzeum kiadványai 7. Újfehértó, 2004. 51–54.

25. Vízügyi Történeti Gyűjtemény adattára.

26. Vízügyi Történeti Gyűjtemény adattára.

társulatnál szerzett elévülhetetlen, s azt a tiszteletet és elismerést, melyet kiváló tulajdonai által az egész érdekeltség körében kivivott, s a választmány csak magát tisztelte meg, a mikor egy oly hű és igaz munkását a fényesen megérdemelt erkölcsi jutalomban részesíti. Majd felolvasták az üdvözlő iratokat és sürgönyöket, első sorban Darányi földművelési miniszter leiratát, melyet ez alkalomból az ünnepelthez küldött, melyben a miniszter őszinte elismerését nyilvánítja. A miniszternek eme jóindulatú figyelmét a választmány táviratban köszönte meg. Ugyancsak sürgönyileg üdvözlőként Gróf Károlyi Tibor társulati elnököt, a ki szintén meglehetősen hangu üdvözlőket küldött e napra. Üdvözlő átiratot és sürgönyt küldtek még a Tisza völgyön működő összes folyammérnöki hivatalok és az összes vízszabályozó társulatok. Dr. Kállay Rudolf indítványára ezután elhatározta a választmány, hogy úgy az ünnepelt, mint Gróf Károlyi Tibor elnöknek, Gaál Elek alelnöknek és Meczner Gyula volt kormánybiztosnak arcképeit megfestetik s az ülés teremben felfüggesztik. A disz ülést bankett követte a Korona-szálló kis termében, hol lelkes hangulattal nyert befejezést a közönség ezen érdemes férfiának nem zajos, de annál bensőbb ünneplése.²⁷

»A Nyírvíz szabályozó Társulat választmánya 1901. május 8-án, Nyíregyházán tartott ülést abból az alkalomból, hogy Szeszich Lajos igazgató főmérnök 25. szolgálati jubileumát megünnepelje. Felolvasták a Földművelésügyi Miniszter Úr levelét: „Értesülvén arról, hogy igazgató főmérnök úr ez év május 8-án tölti be a Nyírvíz szabályozó Társulatnál elfoglalt szolgálatának 25. évét, ez alkalomból azon hasznos tevékenységéért, melyet igazgató úr hasznos szolgálata alatt a nevezett társulat javára és közvetve közérdekből is kifejtett, őszinte elismerésemet nyilvánítom”. Az ünnepeltet ezen alkalomból a folyammérnöki hivatalok, és az összes hazai vízi társulatok üdvözlötték. A választmány elhatározta, hogy megfesteti Szeszich arcképét.²⁸ A nagyméretű, díszes aranyrámában lévő kép a Gyűjtemény egyik ékessége.

Szeszich Lajos 1909. március 30-án hunyt el asztmatikus rohamban. Elhunyt a kalmából – a társulati véleményező bizottság ülésén – gróf Vay Gábor, a Felsőszabolcsi Társulat miniszteri biztosa méltatta elévülhetetlen érdemeit. Nyíregyházán, a családi sírboltban lelt örök nyughelyet (Morgó temető, XV. parcella, 32. sor, 67. számú sír).

A Társulat megalakulásának 50. évfordulóján, 1929. március 12-én a hálás utódok egy márványtáblát helyeztek el a Nyírvíz-palota harmadik emeletén, melyen feltüntették az alapítók neveit. A márványtáblát (150 × 80 cm) az 1980-as évek végén leszedték, az jelenleg a Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Történeti Gyűjteményben látható.²⁹

Vajai és luskodi gróf Vay Gábor (Berkesz, 1862. május 19-uo., 1931. május 24.) a függetlenségi eszmék élharcosa volt.

Apja gróf Vay Ádám, valóságos belső titkos tanácsos, főrend, 1872–77 között szabolcsi főispán, anyja Lónyay Mária. 1895-ben vette feleségül Zichy Márta grófnőt, akitől Mária leánya és László fia született, akit 1945-ben a szovjet katonák gyilkoltak meg.³⁰

A magyar lelkétől rideg szellemű bécsújhelyi katonai akadémián tanult, majd 27 éven át szolgált a császári és királyi közös hadseregben.

27. *Nyírvíz*, 1901. május 12. (19. szám)

28. Vízügyi Történeti Gyűjtemény adattára.

29. Imre János: A Nyírvíz Szabályozó Társulat története 1879–1929. Nyíregyháza, 1929. 95. Közli: Ilyés Gábor: „Beszél a márvány”. Nyíregyháza szobrai és emléktáblái. Nyíregyháza, 2008. 229.

30. Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. IV. kötet. Budapest, 1998. 167.

1902-től főrendiházi tag. 1905-ben a báró Fejérváry Géza nevével fémjelzett „darabontkormány” kinevezése után leköszönt tüzérszázadosi rangjáról, és az 1889-ben megkapott³¹ császári és királyi kamarási méltóságát jelképező aranykulcsot visszaküldte Ferenc Józsefnek azzal, hogy egy Vay csak egy alkotmányos uralkodó kitüntetését tartalmazhatja meg.

1906-ban kinevezése nagy megkönnyebülést és lelkesedést eredményezett a megyei közvéleményben. Régóta fagyos légkört olvasztott fel a Fejérváry-kormány leváltása. Beiktatása történelmi pompával ment végbe.

Főispánsága idején hozták haza kuruc Vay Ádám hamvait Danzigból Vajára, a magyar ipart támogató Tulipános-mozgalomban feleségével együtt élen jártak a hazai termékek népszerűsítésében. A Bessenyei Kör elnökévé választotta.

A magyar királyi földművelésügyi miniszter 1906-ban a Felsőszabolcsi Tiszai Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat miniszteri biztosának nevezte ki. Ezt a tisztséget 1909. november 23-ig töltött be. Működése a társulat életében meghatározó volt.³²

1909-ben köszönt le hivataláról. Közel 8 hónapi interregnum után követte őt bátyja, Tibor. Berkeszi birtokára vonult vissza gazdálkodni.

1914-ben, az első világháború kitörésekor önkéntes őrmesterként vonul be a cs. és kir. 5. lovaglő tüzérezredhez. Harcolt az olasz, a román és az orosz frontokon. Elnyerte a Nagy Ezüst Vitézségi Érmet, a Signum Laudis kardokkal és a Károly Csapatkeresztet, visszakapta századosi rendfokozatát is.

A forradalmak lezajlása és a megszálló román csapatok kivonulása után ismét a vármegye első embere lett, mint kormánybiztos-főispán 1920 márciusától májusáig, Jármy Béla kinevezéséig.

Utolsó éveiben sokat kezelték szívbetegségével, amely 1931. május 24-én hajnali ¼ 1 órakor végzett vele berkeszi kastélyában, 69 évesen. Másnap helyezték örök nyugalomra ősei mellé a családi kriptában. Temetésén a felsőház, a vármegye és Nyíregyháza népes küldöttséggel képviseltette magát. Kállay Miklós államtitkár is eljött Budapestről. Koporsójánál megyeházi díszruhás hajdúk álltak díszőrséget, végtisztességet adva néhai főispánuknak. A berkeszi református hívek vitték vállukon a rajongásig szeretett földbirtokost végső nyughelyére.³³

A társulat 1931. június 10-i jegyzőkönyvéből ezt olvashatjuk: „Vay Gábor gróf, miniszteri biztos működése a társulat életében korszakalkotó volt. Az Ő fáradozásai hozták létre társulatunknak a Nyírvíz szabályozó Társulattal kötött azon nagy fontosságú egyezségét, mely két társulat között a demarkationális határt megállapította. Az Ő eszméje volt a társulat belvízrendezési műveinek tökéletesebbé tétele és az erre vonatkozó tanulmányok lefolytatását és a tervek elkészítését is elrendelte. Ezen alkotásaival örökre beírta magát a társulat történetébe.”³⁴

Ferentzy Mártha:
gróf Vay Gábor

31. *Budapesti Közlöny*, 1889. július 2. (151. szám)

32. *Vízügyi Történeti Gyűjtemény* adattára.

33. *Nyírvidek*, 1931. május 27. (117. szám)

34. *Vízügyi Történeti Gyűjtemény* adattára.

Kézdivásárhelyi Vásárhelyi Pál (Szepesolaszi, 1795. március 25–Pest, 1846. április 8.) a reformkor legjelentősebb vízépítő mérnöke, az MTA tagja.

Apja: Vásárhelyi Mátyás, anyja: Téglássy-Beck Mária. 1821. március 21-én vette feleségül szentmiklósi Sebők Máriát, akitől három leánya született: Paula, Mária és Amália.

Algimnáziumi tanulmányait Miskolcon végezte, majd Eperjesen tanult filozófiát.

Mérnöki oklevelét 1816-ban szerezte meg a Budapesti Műszaki Egyetem elődjénél az Institutum Geometricum-nál, ahol két szemeszter alatt végzett, és mindenből eminens osztályzatot kapott.

1817-től úrbéri- és erdőfelmérésekkel foglalkozott, majd a Tisza, a Körös és a Berettyó hydrográfiai, hydrometria felméréseivel bízták meg, utána a magyarországi Duna-szakasz felméréséhez helyezték.

1819–1829-ig Huszár Mátyás mellett dolgozott. Nagy jártasságra tett szert a folyópartok szintezésében a sodorvonal és a mederfenék esésviszonyainak megállapításában.

1829-ben kinevezték a Duna-felmérés igazgató-mérnökévé és egyben az al-dunai szakasz királyi ideiglenes hajózási igazgatójává.

Gróf Széchenyi István diplomáciai közbenjárására 1833-ban irányítása mellett Orsovától a Traján-hídig elvégezték az al-dunai méréseket, igen mostoha körülmények között, életük kockáztatásával.

1837-ben kinevezték az Országos Építési Főigazgatósághoz első hajózási mérnökké.

1845-ben Széchenyi a Közlekedési Bizottmány elnökeként a Tisza szabályozását határozta el, és Vásárhelyi Pált bízta meg a szabályozási tervek kidolgozásával.

Vásárhelyi elkészítette az Általános Tisza-szabályozási tervet, melyben hangsúlyozta, hogy a szabályozási munkákat az összes érintett vármegyének és birtokosnak az összefogásával lehet csak elvégezni.

A Tiszavölgyi Társulat Központi Bizottságának ülésén a Károlyi-palotában ismertette részletesen kidolgozott szabályozási tervét, mely nagy vitát váltott ki. Vásárhelyi tervének védelme közben – a vita hevében – 1846. április 8-án összeesett, és szívroham következtében meghalt. A Kerepesi temetőben helyezték örök nyugalomra.

Tiszaadobon gróf Széchenyi István 1846. augusztus 27-én ünnepélyes keretek között indította meg a Tisza szabályozását. Helyén 1865-ben állított csonkagúla alakú emlékoszlop áll, Szász Károly versével. A három pilonon fekvő vörösréz földgömböt tartó emlékoszlopot a helyi földbirtokos, gróf Andrássy Gyula egykori miniszterelnöknek a Tisza szabályozása körüli érdemeiért állították 1909-ben. A harmadik, Vásárhelyi Pál szobra, Grantner Jenő alkotása 1969-ből, a kubikosmunkát megörökítő reliefen Vörösmarty Mihály versével.³⁵

Dobóczy Imre: Vásárhelyi Pál

35. Vízügyi Történeti Gyűjtemény adattára.

JEGYZETEK (a festményekre vonatkozó adatok)**1. L.I.F.2. Ferentzy Mártha: gróf Vay Gábor (1862–1931), Szabolcs vármegye főispánja (1906–1909 és 1920), a Felsőszabolcsi-Tiszai Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat miniszteri biztosának (1906–1909) portréja**

1911.

Olaj, vászon, 120 × 83 cm.

Sötétbarna háttérrel, kissé balra forduló, középkorú, őszülő hajú, barna bajuszú, fekete diszmagyaros és lila nadrágos férfi álló térdképe. Fehér keménygallért és fekete plasztront visel. Fején fekete, ékkövekkel díszített tollas főveg. Jobb kezében fehér kesztyűt, és arany diszkardot tart. Bal kezét zsebébe dugja. Balra lent jelezve: Ferentzy Márta 911.

Elhelyezés: Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Történeti Gyűjtemény.

2. L.I.F.5. Ferentzy Mártha: Almássy István (1834–1899), a Felsőszabolcsi-Tiszai Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat igazgató főmérnöke (1860–1898), a Nyírvíz Szabályozó Társulat elnökének portréja

1911.

Olaj, vászon, 71 × 53,5 cm.

Sötétzöld háttérrel, szembenéző, fejével kissé balra forduló, idősödő, ősz hajú és szakállú férfi mellképe. Fekete diszmagyart és plasztront visel.

Jobbra fent jelezve: Ferentzy Mártha Paris 1911.

Elhelyezés: Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Történeti Gyűjtemény.

3. L.I.F.6. Zahorai János: Salamon Tivadar, a Felsőszabolcsi-Tiszai Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat miniszteri biztosának (1898–1899) portréja

1899.

Olaj, vászon, 70 × 52 cm.

Sötétzöld háttérrel, szembenéző, középkorú, gesztenyebarna hajú és szakállú férfi mellképe. Fekete zakót, mellényt és selyemsálát visel, amelyen piros ékköves, díszes nyakkendő látható. Balra lent jelezve: Zahorai János 899.

Elhelyezés: Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Történeti Gyűjtemény.

4. L.I.F.7. Zahorai János: Elek Pál, a Felsőszabolcsi-Tiszai Ármentesítő Társulat elnökének (1854–1874) portréja

1899.

Olaj, vászon, 70 × 52 cm.

Sötétzöld háttérrel, szembenéző, fejével kissé balra forduló, idősödő, gesztenyebarna hajú, összes szakállú férfi mellképe. Sötétkék zakót, fehér gallért, arany sárga mellényt és fekete selyemsálát visel. Mellényén arany óralánc lóg.

Balra lent jelezve: Zahorai János 899.

Elhelyezés: Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Történeti Gyűjtemény.

5. L.I.F.8. Zahorai János: Hrabovszky Rudolf (1823–1897), a Felsőszabolcsi-Tiszai Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat választmányi elnökének (1885–1888) portréja

1899.

Olaj, vászon, 70 × 52 cm.

Sötétzöld háttérrel, szembenéző, fejével kissé balra forduló, középkorú, kopaszodó, összes szakállú férfi mellképe. Sötétkék zakót, fehér keménygallért és fehér csokornyakkendőt visel. Balra lent jelezve: Zahorai János 899.

Elhelyezés: Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Történeti Gyűjtemény.

6. L.I.F.28. Glatz Oszkár: Liptay Béla (1856–1932), Szabolcs vármegye felsőházi tagja, a Felsőszabolcsi-Tiszai Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat elnökének (1919–1932) portréja

1930.

Olaj, vászon, 91 × 71 cm.

Erdei tájban, szembenéző, fejével kissé balra forduló, idős korú, ősz hajú, bajuszú és oldalszakállú férfi mellképe. Szürke kalapot, kék öltönyt, fehér inget és fehér nyakkendőt visel. Nyakkendője csomóján díszes nyakkendő látható. Zakója hajtókájáról monokli lóg. Jobb kezében fekete távcső, bal kezével a jobb válltól végighúzódtó tölténytáska vállsijját fogja.

Jelezve nincs.

Megszerzés módja: leánya, Korniss Ferencné, Liptay Elza adománya.

Elhelyezés: Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Történeti Gyűjtemény.

7. L.II.Ny.1. Mányai János (Stetka Gyula után): dr. Mezőssy Béla (1871–1939), nyugalmazott földművelésügyi miniszter, a Nyírvíz Szabályozó Társulat elnökének (1918–1926) portréja

1927.

Olaj, vászon, 119 × 86,5 cm.

Sötétbarna-arany háttérrel, szembenéző, kissé balra forduló, idősödő, bajuszt viselő férfi álló térdképe. Aranyszínű díszmagyart és bordó mentét visel. Nyakában fehér plasztont és az Osztrák Császári Lipót Rend középkeresztjét viseli. Bal mellén a Polgári Hadi Érdemkereszt II. osztálya látható. Jobb kezében fehér kesztyű, mellyel a tőle balra látható, sötétbarna asztalra támaszkodik. Az asztalon bordó süvege nyugszik. Bal kezével diszkardját fogja.

Jobbra lent jelezve: Mányai J. Stetka ut. 1927.

Elhelyezés: Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Történeti Gyűjtemény.

8. L.II.Ny.2. Zahorai János (Benczúr Gyula után): gróf Károlyi Tibor (1843–1904), az Ecsedi láp Leccapoló és Szamos balparti Ármentesítő Társulat elnöke (1894–1901) és a Nyírvíz Szabályozó Társulat elnökének (1879–1882 és 1895–1902) portréja

1902.

Olaj, vászon, 76 × 50 cm.

Sötétbordó háttérrel, szembenéző, idős, ősz bajuszt és szakállt viselő férfi mellképe. Sötétbordó díszmagyart és jobb szemén monoklit visel.

Jelezve nincs.

Elhelyezés: Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Történeti Gyűjtemény.

9. L.II.Ny.3. Zahorai János: Gaál Elek (1828–1918), a Nyírvíz Szabályozó Társulat elnökének (1902–1908) portréja

1903.

Olaj, vászon, 116 × 83 cm.

Sötétbarna háttérrel, szembenéző, kissé balra forduló, időszerű, ősz hajú és bajuszu férfi álló térdképe. Sötétszürke öltönyt, fehér keménygallért, fekete nyakkendőt visel. Nyakkendője csomóján díszes nyakkendő tű látható. Mellényén ezüst óralánc lóg. Bal kezével faragott szék támlájára támaszkodik.

Balra lent jelezve: Zahorai János 903.

Elhelyezés: Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Történeti Gyűjtemény.

10. L.II.Ny.37. Zahorai János: Szeszich Lajos (1836–1909), a Nyírvíz Szabályozó Társulat igazgató főmérnökének portréja

1902.

Olaj, vászon, 116 × 83,5 cm.

Sötétbarna háttérrel, szembenéző, idősödő, kopaszodó, pödrött bajuszu, szakállas férfi álló térdképe. Sötétkék szalonkabátot, fehér keménygallért, fekete mellényt és fekete nyakkendőt visel. Nyakkendője csomóján díszes nyakkendő tű látható. Mellényén arany óralánc lóg. Szivarzsebében fehér díszszekendő. Jobb kezével vörös-arany színű, mintás drapériával letakart asztalra támaszkodik.

Jobbra lent jelezve: Zahorai János 902.

Megszerzés módja: unokája özvegye, Bozóky Szeszich Károlyné adománya.

Elhelyezés: Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Történeti Gyűjtemény.

11. L.II.Ny.48. Zahorai János: Meczner Gyula (1842–1918), a Beregmegyei Vízsabályozó Társulat elnöke (1883–1892), és a Nyírvíz Szabályozó Társulat kormánybiztosának (1882) portréja

1902.

Olaj, vászon, 117 × 84 cm.

Sötétbarna háttérrel, szembenéző, kissé balra forduló, középkorú, szakállas férfi álló térdképe. Sötétkék zakót, fehér keménygallért, sötétkék mellényt és szürke nadrágot visel. Fehér-piros csíkos nyakkendője csomóján díszes nyakkendő tű látható. Mellényén arany óralánc és medallion lóg. Jobb kezében sétabot, bal kezében sötétkék színű keménykalap.

Balra lent jelezve: Zahorai János 902.

Elhelyezés: Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Történeti Gyűjtemény.

12. L.II.Ny.54. Ismeretlen festő: gróf Dessewffy Aurél (1903–1975) gyermekkori arcképe

XX. század eleje.

Pasztell, 61 × 52,3 cm.

Sötétzöld háttérrel, balra forduló, hosszú, gesztenyebarna hajú kisfiú mellképe. Piros huszáregyenruhát és fekete csákot visel.

Jelezve nincs.

Elhelyezés: Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Történeti Gyűjtemény.

13. L.II.Ny.69. Keipert László: dr. Meskó László (1851–1922), Szabolcs vármegye főispánja (1917–1918), igazságügyi államtitkár, Nyíregyháza országgyűlési képviselője, a Nyírvíz Szabályozó Társulat elnökének portréja

1921.

Olaj, vászon, 115 × 83 cm.

Világoskék egű, tájképes háttérrel, szembenéző, fejével kissé balra forduló, középkorú, pödrött bajuszú, gesztenyebarna szakállú férfi álló térdképe. Világoszöld diszmagyart, bordó nadrágot és mentét, nyakában fekete plaszttront visel. Fején ékköves, barna sastollal díszített bordó színű, prêmes főveg. Bal kezében arany diszkardot tart. Zöld futónövénnyel befuttatott oszlopos tornácon áll. Jobbra lent jelezve: Keipert László 1921.

Elhelyezés: Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Történeti Gyűjtemény.

14. L.II.T.29. Gy. Némay Ferenc: Kövessy Győző (1861–1938), nyugalmazott miniszteri tanácsos, a Szatmárnémeti M. Kir. Folyammérnöki Hivatal főnöke (1913–1919), a Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat miniszteri biztosának (1924–1935) portréja

1940.

Olaj, vászon, 153 × 94 cm.

Sötétlilas háttérrel, kissé balra forduló, időskorú, kopaszodó, bajuszos férfi álló térdképe. Fekete öltönyt, fehér inget és piros nyakkendőt visel. Szivarzsebében fehér diszszsebkendő. Jobb kezének gyűrűsujján karikagyűrű van. Bal kezével borostyánnal befuttatott, négyszögletes tornácoszlopnak támaszkodik. A kép háttérében folyóparti táj látható.

Balra lent jelezve: Gy. Némay Ferenc 1940.

Megszerzés módja: unokája, Kövessy Gábor mérnök adománya.

Elhelyezés: Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Történeti Gyűjtemény.

15. L.II.V.204. Dobóczky Imre: Vásárhelyi Pál (1795–1846) vízepítő mérnök, a Tisza-szabályozás mérnöke, az MTA tagjának portréja.

XX. század második fele.

Olaj, vászon, 69 × 58 cm.

Krémszínű háttérrel, szembenéző, fejével kissé jobbra forduló, középkorú, barna hajú és bajuszú férfi mellképe. Sötétkék kabátot, fekete zakót, szürkés mellényt, fehér inget és fekete nyaksálát visel.

Jelezve nincs.

Elhelyezés: Felső-Tisza-vidéki Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság.

Tatai Zoltán

A mátészalkai „kötszövőipari kombinát”

Személyes emlékek a megye iparosításának múltjából (5.)

Cikksorozatunkban dr. Tatai Zoltán közgazdász eleveníti fel személyes emlékeit, tapasztalatait, amelyeket az Országos Tervhivatal területfejlesztéssel foglalkozó munkatársaként megyénkben szerzett az ezerkilencszázhatvanas-hetvenes években.

A Szabolcs-Szatmár megye iparosításával összefüggő, negyven-ötven éve szerzett tapasztalataimat felidézve általában a pozitív, eredményeket hozó élményeimről szoltam. Azonban az iparosítás során az egészében eredményes munkálkodás közben kudarcok vagy félsikerek is akadtak bőven. Most ezek közül említek meg egy jelentős példát.

Az 1970-es évek elején egy igen nagy reményekkel kecsegtető program kezdett kibontakozni. A Könnyűipari Minisztérium a textilipar, azon belül a kötszövőipar nagyléptékű fejlesztését tervezte. Egy több ezer főt foglalkoztató kötszövőipari kombinát létrehozását akarták egyedi nagyberuházással megvalósítani, központi beruházásként. Az iparág teljes vertikumát; a fonal gyártását, festését, a kelme kötését és konfekcionálását egy helyen, a legkorszerűbb technológiával, legalábbis az első megközelítésben. A Könnyűipari Minisztérium, az Országos Tervhivatal és természetesen Szabolcs-Szatmár megye párt- és állami szervei a kiépülőben lévő mátészalkai ipari park területén tartották célszerűnek létrehozni az új létesítményt. Ez annyira nagyszerűnek ígérkezett, akár a mesében, hogy alig-alig akartunk hinni benne. Úgy tűnt, minden simán megy; az országos ágazat- és területpolitikai koncepciók, valamint a helyi igények teljes mértékben egybeestek. Az ország iparilag legelmaradottabb térségében, ahol kiemelkedően magas a helyben vagy a lakóhely közelében dolgozni kívánó munkáskéz, a nőket tömegesen foglalkoztató korszerű gyár, nagyipari központ létrehozása jelentős sikernek ígérkezett.

Akik ellenezték

A témakörben érdekeltek között azonban, mint később kiderült, nem mindenki lelkesedett a nagyszerű, a kiemelkedő jelentőségű és méretű beruházás szatmári megvalósításáért. Honnan is jöhetett a számunkra nagyszerű fejlesztés ellenzése? Nem máshonnan, mint az ágazat nagyvállalataitól. A meglévő országos jelentőségű kötszövőipari vállalatok nem nézték jó szemmel, hogy a várható jelentős beruházás révén új nagyvállalat, versenytárs jelenik meg a piacon. Összefogtak és a bankok

segítségével, természetesen gazdasági-hatékonysági érvekkel „ellentámadásba” lendültek. Érdekes módon ebben segítséget jelentett számukra, hogy számos megyei település sem nézte jó szemmel Mátészalka kiemelt, rohamos ipari-infrastrukturális fejlődését.

Végül az történt, hogy a jelentős fejlesztés, kapacitásbővítés megtörtént ugyan, de nem egy helyen, Mátészalkán országos jelentőségű nagyipari központ létrehozásával, hanem a meglévő vállalati kereteken belül fejlesztésekkel és több kisebb, vidéki telephely és kisebb üzem kialakításával. Egy új nagyvállalat, új telephelyen zöldmezős beruházással általában kétségtelenül költségesebb, mint a meglévő vállalatokon belüli bővítése révén. Ez különösen akkor igaz, ha csak a vállalati szinten felmerülő költségeket vesszük figyelembe. Ha azonban a népgazdasági, országos szinten jelentkező járulékos költségeket is számba vesszük, már nem olyan egyértelmű, a fővárosi bővítés előnye a vidéki zöldmezős telepítéssel szemben.

A mátészalkai új nagyipari egyedi beruházás megghiúsulásához hozzájárult az is, hogy az országosan sikeresen alkalmazott módszert a meglévő kötszövőipari vállalatok mintegy a visszájára fordították.

Ebben az esetben a legmunkaigényesebb, egyszerű munkák kerültek vidékre, de a magasabb képzettséget igénylő; tervező, irányító, kereskedelmi stb. tevékenységek a meglévő vállalatoknál maradtak. Bár a vidéki iparfejlesztésnél, különösen a program megkezdésének elején az 1960-as években a foglalkoztatás, a létszámbővítés volt az elsődleges ok, más szempontokat is igyekeztünk érvényesíteni. Arra is törekedtünk, hogy az elmaradott ipari térségekben a lehetőségek szerint, magasabb szakértelmet kívánó, nagyobb jövedelmet biztosító munkahelyek is létesüljenek. Ennek szakmai, társadalompolitikai, hosszú távú okai voltak.

(Megjegyzem, hogy ilyen jellegű vállalati összefogás révén került le a napirendről a Szegedtől északra, Sándorfalva térségébe elképzelt óriási vegyipari bázis létrehozása is. Az olefinprogram és a gyógyszergyártás bővítése nem az új, elképzelt új nagyipari központban, hanem a korábban létrehozott vállalatok keretében jött csak létre.)

A nagyvállalatok a saját vállalati keretben ugyanis a műszaki irányítást, nagyobb gépi beruházást igénylő fejlesztéseket a vállalati központban kisebb építéssel és jelentős gépcserével oldották meg. Vidéken pedig kisebb telephelyek létesítésével a viszonylag nagy létszámot igénylő, az úgynevezett konfekcionálást, azaz a végtermék elkészítését az iparilag elmaradott térségekbe, Szabolcs megyébe is helyzeték. Ehhez az egyes városoktól, községektől támogatást kaptak. Ebben a fejlesztés finanszírozását végző bank volt a nagyvállalat fő szövetségese.

Első megközelítésben gazdaságosan, vidéki telepek, munkahelyek létrehozása révén főként a területfejlesztési, létszámnövelési koncepció is megvalósult. E koncepció érvényesülése révén Mátészalkán ugyan nem jött létre a kötszövőipar nagyipar központja, de Mátészalkán is megvalósult mintegy ezer főt meghaladó létszámot foglalkoztató kötszövőipari konfekció üzem, és az Alföld keleti felében még néhány, egyenként több száz főt foglalkoztató kisebb kötszövőipari konfekció telephely is létesült.

Mi lett volna, ha...?

Ez az eset azt mutatja, hogy a vállalati érdekek összessége nem feltétlenül szolgálja a hosszú távú országos érdekeket, az elfogadott célok megvalósítását. Mátészalka

szempontjából ez a megoldás lényegében negyed-harmad sikert ugyan hozott, de a kilátásba helyezett és talán később, a nagy nemzetközi versenyben is helytálló ipari bázis nem jött létre.

A történethez hozzátartozik, hogy a rendszerváltás után a viszonylag jelentős mátészalkai gyár és a több kisebb telephely (a fővárosi nagyvállalati központokkal együtt), nagyrészt mára már csak emlék. Azon lehet töprengeni, mi lett volna, ha...? Töprengeni ugyan lehet, de csupán tényeket tudjuk napjainkban regisztrálni: a magyar ruhaipar – a kötszövőipar is – gyakorlatilag megsemmisült.

A kötszövőipar Szabolcs-Szatmár megyei telepítését végül is összességében eredménynek tekinthetjük, mert ezen a tájon és az Alföld más vidékein több ezer főt foglalkoztató iparág jött létre. Egy ideig foglalkoztatást, kereseti lehetőséget nyújtott több ezer leánynak, asszonynak, segítette az ipari kultúra bővülését, és ha megváltozott szervezeti-tulajdonosi formában ugyan, de azért maradt valami a térségben ebből az iparágból. Az ágazat többször változó formában számos családnak segítette, segíti megélhetését.

A második világháború utáni évtizedekben az elmaradott térségek ipari fejlesztésében, az ipari munkahelyek kialakításában kétségtelenül kiemelkedő szerepük volt a helyi és főként a megyei tanácsoknak. Elsősorban a megyei tanácsok és a nagyobb városok rendelkeztek azzal a szellemi és anyagi tőkével, amely az ipari beruházásokat, munkahelyteremtő fejlesztéseket segítették. Ez részben saját vállalataik, részben a területükön lévő, más térségben, főként a fővárosban lévő, minisztériumi irányítású vállalatok hozzájuk csábitásával történt.

A tanácsoknak mindig volt lehetősége, hogy a saját forrásból vagy más módon segítsék a vállalati fejlesztéseket. A tanácsok az ipar fejlesztéséhez szükséges területeket, használaton kívüli épületeket, közműveket, igénybevételi lehetőséget adtak át a fejlesztést vállalóknak. A munkások kiképzésével is segíthették az ipari fejlesztéseket. Ahol nagy volt az ipari munkahelyek iránti igény, ott a tanácsok erre a feladatra nagyobb erőket mozgósítottak, mint más helyeken. Az egyes megyékben eltérő módszereket alkalmaztak. Ezekről a korábbi írásaimban többször és részletesen beszámoltam.

Negyven éves emlékek

Kádár János valamikor az 1970-es évek elején az Országos Tervhivatal dolgozói számára tartott gyűlésen – sok más téma között – beszélt a szabolcsi dolgokról is. Négy évtized távlatából nem tudom, nem is akarom pontosan idézni, de mondanójának lényege idevonatkozóan az volt, hogy munkatársai és mások is többször szóltak neki a szabolcsi elmaradottságról, szegénységről, kiemelt fejlesztésének szükségességéről. Azonban hozzátette: amikor itt járt, csupa szépet, jókat mondtak és mutattak a helyi állami és pártvezetők.

Nos, ezzel a szemlélettel, gyakorlattal „országjárásaim” során magam is sokszor találkoztam.

Természetesen, emberi tulajdonság, hogy a szívesen látott vendégnek, különösen az országos vezetőnek a vendégfogadók szeretnek kicsit dicsekedni és saját környezetükből elsősorban a szép dolgokat, elismerést kiváltó eseményeket, látványosságokat mutatják meg. Esetenként szinte komikusnak ható dolgok is történtek. Kádár János küldöttségének útja az ország egyik iparilag fejlett, dunántúli, megyéjében a cigánytelep mellett vezetett. A putrikat a rendelkezésre álló rövid idő alatt nem

lehetett eltüntetni, de takarására a közelben lévő óriási szalmakazlat rakatták át, hogy ne látsszék a kellemetlen „látvány”. A vezetőknek látogatásaik során bizony nemcsak nézni, de látni is kell, és célszerű a kulisszák mögé is bekukkantani – ez megítélésem szerint a mai vezetőkre is érvényes lehet.

A szabolcsi elmaradottság okainak találgatása, az OT-ban az érintett szakelőadók közötti beszélgetések során többször felmerült. Illés Iván, aki akkoriban került az OT-ba, fiatalos lendülettel, de nagyon értelmes, kézenfekvő magyarázatot adott. A térség örökölt elmaradottsága mellett lényeges lehet, hogy a helyi polgárságot-értelmiséget az előző évtizedben kétszer is „lefejezték”. Először a második világháború éveiben, az ott élő zsidók deportálásával, majd megsemmisítésével. A második világháború után pedig a félig-meddig dzsentrí hivatali-földesúri réteg felszámolásával. Ezt a témát sohasem vizsgáltam közelebbről, de logikusnak tartottam, és így voltak vele mások is, megítélésem szerint.

Ugyancsak szóbeszéd volt közöttünk, hogy a nyírségi almatermelés fellendítésére nyújtott állami támogatások, illetve annak révén megnövekedett helyi bevételek jelentős része a fővárosba és környékére költöző szabolcsi fiatalok letelepedését segítette, lakásuk építésére fordították az otthon élő szülők.

Azt is tapasztaltuk, hogy Szabolcs megyében kisebb energiát, kevesebb anyagi forrást nyújtottak a fővárosban vagy a nagyvárosokban felsőfokú tanulmányokat folytató fiatalok hazacsábítására, mint több más, gazdaságilag elmaradott megyében. Személyes tapasztalatom alapján úgy vélem, kevés olyan fiatal telepedett meg Nyíregyházán, mint például Körtély Sándor, akinek Markos György, a Közgazdaságtudományi Egyetem tanszékvezetője szép tudományos egyetemi karriert jósolt a fővárosban. Ő azonban hazaköltözött és Nyíregyházán igyekezett kamatoztatni megszerzett tudását. Vagy Czibalmos Béla, aki évtizedekig ugyancsak a helyi-megyei gazdaság felemelkedésében vett részt aktívan és eredményesen. Úgy vélem, a helyi műszaki-közgazdasági értelmiség hiánya, szűkös volta is egyik korlátozó tényezője lehetett a térség felemelkedésének.

Az 1960-as évek elején a kulturális irányítás helyes döntése volt az általános iskolai tanárképzés egyik bázisának nyíregyházi létrehozásával, a tanárképző főiskola megalapításával. Az intézmény sokat tett a megye, a térség iskoláztatási szintjének felemelkedéséért, a térség kutatói-értelmiségi bázisának szélesítéséért. Elnézést a talán egyoldalú és nem teljesen megalapozott vélekedésért, de mintha ebben a közegben a műszaki-közgazdasági szemlélet kissé háttérbe szorult volna, ezidőtájt a túlzott „jogászkodás”, „értelmiségi vitatkozás” a célszerűnél nagyobb teret hódított, ami esetenként lassította a beruházások megvalósítását.

Szabolcs-Szatmár megyében is – hasonlóan az ország más térségeiben is megmutatkozó tendenciához – a fejlesztéseknél, beruházások elhelyezésénél a megyeszékhely központúság talán az indokoltnál nagyobb mértékben érvényesült. A látványos és nem kevés költséggel járó beruházások esetenként a nagyobb társadalmi hatékonyságot ígérő fejlesztések elé kerültek. Erre megítélésem szerint példa az 1970-es években a város központjában megépült látványos, de viszonylag költséges kultúrház építése.

A megyében, Nyíregyházán esetenként hosszasan vitatkoztak egy-egy beruházás helyének kiválasztásakor, egyes beruházások tartalmának, helyének eldöntésénél. Erre példaként említem a Nyíregyháza központjában épült szálloda és autóbusz pályaudvar beruházását, elhelyezését. Az országos szervek elhatározása alapján szállodaépítési program kezdődött, mert gondot okozott, hogy a hivatalos szak-

emberek vidéki útjaik során nem, vagy csak nehezen tudtak megfelelő szálláshoz jutni. Ezen eleinte hivatali vendégszobák építésével, a magánházak vendégfogadói hálózatával kívántak javítani, de a gondokat az ilyen próbálkozások nem oldották meg. Emlékeim szerint a Szabolcs szálló-étterem beruházásának előkészítése az indokoltnál több vitát váltott ki és hosszabb időt igényelt. Ugyanezt tapasztaltuk az autóbusz állomás elhelyezésénél is. Végülis a legrosszabb megoldás született: rossz helyen épült meg a város központjában, szűk helyen. Szerencsére néhány év múltán ott jött létre az új, korszerű autóbusz-pályaúdvár, ahová való, a vasútállomás közelében.

„Nem rád, érted haragszom”

E felvetéseket egy idős ember morgásának tekintsék, a leírtakkal senkit megsérteni nem szeretnék, csupán emlékeimet vetettem papírra. Még valamit: írásaimban néhány személy nevét említettem csupán, nagyon sok azoknak a száma, akikről nem tettem említést, viszont sokat és felelősen dolgoztak Nyíregyháza, a többi város és község, a megye lakosainak érdeke, felemelkedése érdekében.

Az 1960–80-as évtizedekben a szabolcsi térség elmaradottsága gyakran szerepelt a közéletben; a sajtó, az írók, közéleti személyiségek foglalkoztak a témával. Ezeknek a hullámai természetesen a Tervhivatalhoz is eljutottak, a mi köreinkben a közbeszédbe kerültek. Az ide kapcsolódó emlékeimből, gondolatokból idézek néhányat.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye koszorús költője, országgyűlési képviselője, Váci Mihály gyakran és felelősen szólt a megye gondjairól, „perlekedett” a megye, az ott lakó-élő emberekért. Szavai mögött mindig éreztük a felelősséget, a tenniakarást, a jobbitási törekvéseket. A térséggel foglalkozó más írásokban, híradásokban, a Fekete vonat című filmben és más tudósításokban nem mindig éreztem a „nem rád, érted haragszom” gondolatot. Gyakran inkább a szenzációhajszolást, a központi vagy helyi szervekkel szembeni bizalmatlanságot véltem sugallni. A térség felemelkedése terén elért sikereket nem, vagy alig ismerték, mutatták meg.

Természetesen, nekem, nekünk is voltak vitáink a megyei, városi politikusokkal, szakemberekkel. Ugyanazok a dolgok különböző helyzetekből másként láthatók. Azonban én biztosan nem, de valószínűleg az általam ismert tervhivatali minisztériumi szakemberek sem vonták kétségbe a helyi politikusok tisztességét, jobbitási szándékát, a feladatok minél tökéletesebb megoldására való törekvését. Ezt a felelősségét az odaruccanó „művészkedőktől” nem mindig éreztem.

Ugyanakkor az egyes térségek, települések életének, az ott élő emberek sorsának alakulásában az egyes személyek szerepe sem elhanyagolható. Az országos, a vállalati területi szervezetek döntései mögött emberek vannak, akik vélhetően mindig a helyes döntésekre törekednek, de érzelmeik is vannak, és ezt nem lehet, nem szabad figyelmen kívül hagyni. Másrészt az adott történelmi helyzetet, körülményeket is szükséges figyelembe venni az egyes döntések események értékelésénél.

Úgy vélem, Szabolcs-Szatmár megye életének, a II. világháború utáni évtizedekben elért eredményei reális értékelésének mérlege összegzésében, ha nem is hibánélkülinek, de eredményesnek tekinthetők. A felhalmozott eredményekkel történő sáfárkodás, a megye további sorsának értékelése nem ennek az emlékező írásnak a feladata.

Idős emberként a Szabolcs-Szatmár megyében végzett tevékenységre általában meglepéssel gondolok. Úgy vélem, az 1960–80-as évtizedekben végzett munkám, még akkor is, ha a közreműködésem révén megvalósult objektumok fizikai valóságukban időközben megváltoztak, eltűntek, nem volt hiábavaló. A létrejött munkahelyek sok ember számára könnyítették meg az életet, javították életfeltételeket. Az erőfeszítések eredményei végülis élnek és hatnak.

Az 1960-1980-as évtizedekben egyesek a vidéki térségek – különösen a Szabolcs-Szatmár megye – elmaradottságát ostromozva „objektív” szociológiai megközelítést mímelve lényegében a Kádár-rendszert bírálták, igyekeztek lejáratni. Pedig ezekben az évtizedekben a lehetőségekhez képest a hivatalos politika nemcsak akart, de tett is az elmaradottság, az ország egyes területei közötti különbség mérsékléséért. Azok a „művészek”, kutatók, akik ezt nem látták; azok nem akarták látni, vagy éppen tudatosan hallgatták el a nyilvánvaló tényeket, az eredményeket. Csupán a hiányosságokat, a tényleges gondokat akarták látni és láttatni. Ehhez a témakörhöz egy elfogultsággal igazán nem vádolható Horthy-tiszt visszaemlékezéséből kívánok néhány sort idézni:

„A kiképzési évek végén a Nyírségbe jártunk több hetes gyakorlatra. Így ezt a területet csaknem teljesen megismertem. Nagyon lesújtó tapasztalatokat szereztem. Közelről szemlélhettem a kis nyírségi falvak szegényparasztjainak nyomorúságos életét. Sok rongyos, éhes gyermek, sovány, korán vénült asszony, agyondolgozott, toprongyos ember. És milyen otthonok! A nyomorúság és szegénység áporodott szaga, szomorú, fáradt, örömtelen arcok. Soha nem felejttem el Penészlek községet. Már a neve sem biztató. Micsoda elmaradottság, micsoda nyomor! A sok mezítlábas, kidülledt szemű, vízhasú gyermek naponta ott settenkedett a katonák kondérjai körül, és ha kapott, mohón habzsolta a levest, a húsdarabokat. Másfelől a kastélyok, a pár száz holdas homoki birtokok urai, hátszobákkal, istállókkal, fogatokkal, góggel. (Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig, Magvető Kiadó, Budapest, 1978. 235. old.)

Úgy vélem, ezeket a sorokat ma is érdemes figyelembe venni, a múlt század második felében történtek értékelésénél.

Természetesen az 1960–80-as vidéki iparosítás sem lehetett tökéletes, kisebb-nagyobb hibák, hiányosságok akadtak. Összességében azonban ennek a programnak az eredményességét aligha lehetett vitatni. Komoly tanulmányokkal, tényekkel, elemző kritikákkal erre nem is vállalkozott eddig senki.

Az utóbbi években sokan és sokat beszélnek az elmaradott térségek, a többszörsően hátrányos régiók fejlesztéséről, felzárkóztatásának szükségességéről, ebben az Európai Unió támogatásáról. Vidéki utazásaim során számos látványos beruházással találkoztam, amelyek az uniós programok támogatása révén valósultak meg. Külső szemlélőként úgy vélem, ezek inkább látványosak, mint hasznosak. Szépek a szökőkutak, látványosak az új közterek, azonban szerintem nekünk elsősorban sokkal inkább hosszú távon jövedelmező munkahelyekre, jövedelmet, megélhetést biztosító, termelő helyekre lenne szükségünk. Hozzátenném: a munkahelyteremtésről, a szegénységről sokat, igen sokat beszélünk. Számtalan vizsgálat, tanulmány, program készült e témákról, az indokoltnál is több hivatal, szervezet, intézmény foglalkozik a megoldásukkal. Ezekből lényegesen kevesebb sokkal hatékonyabban foglalkozhatna; oldhatná meg a feladatokat. Ehhez azonban nem bizottságokra, lényegében felelősség nélküli „széplelkekre”, hanem sokkal kisebb bürokráciára, kicsi, ám felelős szervezetekre lenne szükség. Lássuk be

végre, hogy a bizalmatlanság szüli a bürokráciát, amely nemcsak sokba kerül, de a korrupció melegágya is.

A csikótűzhelytől az automata vezérlésű szerszámgépekig

Korábbi írásaimban zömmel a munkámhoz közvetlenül kapcsolódó ipartelepítéssel, munkahelyteremtéssel kapcsolatos emlékeimről, tapasztalataimról szóltam.

Az ismertetett nagyobb, emlékezetesebb ipartelepítései, munkahely-teremtési akciókon kívül számos egyéb kisebb-nagyobb élményem, tapasztalom is halmozódott fel az idő folyamán. Például többször jártam Kisvárdán a vasöntödében, láttam a többszörös, eltérő méretű beruházások révén a folyamatos bővülését, korszerűsödését. Emlékezetes számomra a Nyírbátorban tapasztalt vasipari fejlesztés eredménye is a csikótűzhelytől a legkorszerűbb automata vezérlésű szerszámgépekig. Természetesen az idők folyamán más, zömmel kedvező emlékeim, élményeim voltak a Szabolcs-Szatmár megyei látogatásaim során. Most ezekből kívánok néhány emléket felidézni.

Mindenekelőtt érdemes erre is emlékezni, hogy az 1950-es, 1960-as évtizedekben a hivatalos, több napos vidéki utazás előtt célszerű volt előre gondoskodni a szállásról, mert különben előfordulhatott, hogy a közeli kisvárosba kellett szállásért utazni, esetleg magánházaknál, úgynevezett fizetővendéglátó helyeken tudtak csak szállást biztosítani. Az sem volt ritka eset, hogy vadidegen férfival kínáltak közös szobát. Nyíregyházán olyan gonddal sohasem találkoztam, mert a szállodában vagy a megyei tanács vendégszállásán mindig akadt számomra szoba.

Általában egyedül utaztam, és az estéket igyekeztem szabaddá tenni. A vendéglátók legtöbbször kínáltak különböző eseti programokat, de ezek elől lehetőleg kitértem. Tudtam, hogy este nekik is van saját elfoglaltságuk családi-baráti körben, és magam is inkább szerettem egyedül lenni vagy saját programot „szerveztem” magamnak. Több alkalommal a Móricz Zsigmond Színház előadását néztem meg és kellemes színházi élményben részesültem. Szívesen vacsoráztam a városközpontban lévő halászsárdában és hangulatos cigányzene mellett fogyasztottam el a finom, ízletes halászlét vagy gulyáslevest a túrós csusza társaságában. Időnként kilátogattam a szinte mindig zsúfolt vasútállomásra, ha szerét tehettem, a reggeli órákban a piacra. Akkoriban még nem a „lengyel” vagy „kínai” piac uralkodott, hanem a hagyományos, magyar városi piac falusi kofákkal, régiségkereskedőkkel, lacikonyhakkal, ahol olcsón, jót lehetett reggelizni. Mindig szerettem a városokban, ismeretlen vagy kevésbé ismert településeken az egyedüli kóborlásokat, itthon és külföldön egyaránt. Ismereteimet, tapasztalataimat igyekeztem nem csupán az irodalomból vagy hivatalos tájékoztatásokból gyűjteni, hanem „földön járva” saját élményeim, a látottak-hallottak alapján is.

A Szabolcs-Szatmár megyei munkám elsősorban gazdasági, iparfejlesztési témákhoz kapcsolódott. Mintegy mellékesen azonban sok szépet láttam, örömteli kulturális-néprajzi, történeti emlékekkel is találkoztam, maradandó élményekben részesültem. Móricz Zsigmond szülőházánál tudatosodott bennem, hogy zsenik nemcsak palotákban születhetnek. Szatmárcsekén megcsodálhattam a temetőben a különleges alakú fejfákat, a Kölcsey-siremléket. Maradandó élményt adtak számomra a fából készült, színes virágokkal díszített templom-mennyezetek, a fából készült haranglábak, a szabolcsi földvár és a közelébe épült és szépen restaurált ősi eredetű templom és, az azidőtájt gazdaságilag elmaradott térségben a

Báthori-család által emelt, ma is csodálatos katedrális és a körülötte kialakított épületegyüttes, vagy a turistvándi, ma is működőképes, csodálatos vízimalom.

A ma már a kilencedik X-ében járó emlékező „őregúrnak” szívmengető élményt nyújt e kellemes emlékek felidézése. Az, hogy Nyíregyháza központjának közeléből jórészt eltűntek a földszintes házacsok. A mostában szokásossá vált vasúti szárnyvonalak felszámolását sem gazdasági, sem más okokból nem tartom célszerűnek, de azt igen, hogy Nyíregyháza belvárosából, a főtérről eltűnt a keskenyvágányú vasút a kisállomással együtt.

Kedves és meglepő élményként tartom számon, hogy külföldi tanár-tudósok társaságával a megyét járva Mátészalkán a délutáni órában betértünk a nem sokkal korábban elkészült szennyvíztisztítóba. A becsengetésre egy talpig fehér „munkaruhába” öltözött fiatalember jelent meg. Kerestük a telep vezetőjét, hogy az üzemet szeretnénk meglátogatni. Mondta, hogy a keresett személy áll előttünk és a látogatásnak nincs semmi akadálya. A fiatal, alig több mint huszonéves, elegánsan öltözött, barna bőrű – magyarán jól láthatóan cigány – üzemvezető kitűnő, szakszerű magyarázatokkal mutatta be a valóban patika tisztaságú, gondozott virágos parkkal övezet, nem szokványos kinézetű közművet. Elmondta még azt is, hogy tanul angolul, de az általa vezetett létesítmény bemutatására egyelőre csak magyarul vállalkozik.

Engedjék meg nekem, hogy a múlt történéseinek, emlékeinek idézése kapcsán megjegyezzem: az elmúlt időszak történéseiről – az eredményekről és a mulasztásokról egyaránt – lehet és kell is beszélni. A történelmietlen szemlélet, a csólintás, a későbbi, a mai politikai szemlélet számonkérése egy egészen más körülmények közötti időszakon értelmetlen és ízléstelen. A múlt elemzésének, értékelésének célja, hogy a jövő érdekében a hibákból tanuljunk, az eredményeket továbbvigyük, azokra építsünk és hasznosítsuk.

*

Ezzel az írással a visszaemlékező sorozatot lezártak tekintem. Amennyiben időm, lehetőségeim lehetővé teszik, egy összefoglaló tanulmányban statisztikai adatokkal szeretném bemutatni és értékelni a múlt század második felének Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei ipari fejlődését.

Fekete Antal

„Egy tiszta lappal indulunk”

**Az írott sajtó rendszerváltásához Szabolcs-Szatmár-Bereg
megyében**

Az alábbi írás azzal a céllal készült, hogy szempontokat adjon, adalékokkal szolgáljon annak a folyamatnak a leírásához, amely az „egyszínű” pártállami sajtótól elvezetett a rendkívül tarka, mennyiségében és minőségében egyaránt megváltozott, plurálissá vált helyi sajtó kialakulásához. A vállalkozás objektivitását két tényező csorbíthatja. Egyrészt: a kellő történelmi távlat hiánya, az a tény, hogy ma még a történeteket az eltérő politikai szempontok más és más módon értelmezik. Másrészt: az elmúlt két évtizedben lezajlott átalakulás főszereplői – nyugdíjasként vagy ma is aktív „sajtómunkásként” – itt élnek közöttünk, velünk, szubjektív viszonyulásuk e folyamathoz természetes.

Írásomhoz felbecsülhetetlen segítséget nyújtott a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár kiadásában 2002-ben megjelent, *László Gézáné Szarka Ágota* szerkesztette Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (a történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék) sajtóbibliográfiája (1945–2000) című kötet.

Mire nem vállalkozik ez az dolgozat? Nem foglalkozik az elektronikus médiumokkal. Gondoljunk csak arra, hogyan rombolták le a „regionalizmus” jegyében a Magyar Rádió Nyíregyházi Körzeti Stúdióját, amely több mint fél évszázadon át szolgálta az Észak-Tiszántúlon (és a Kárpátalján, Partiumban) élőket. Gondoljunk arra, hogy 1994 vége felé megszűntek az első kereskedelmi rádiók (PB, Jonatán), amelyek aztán adás küzdelemben megszűntek, átalakultak, feltámadtak (Gold FM, Pop FM, Sunshine), jelentkeztek a (kis) közösségi, rétegadók (Retro, Campus, Mustár, Hajó stb.).

A folyamat tetten érhető a televíziózásban is. Az úttörő nyíregyházi *Városi Televízió* (ma már Nyíregyházi Televízió, mert régi nevét más „használja”...) után önálló orgánumként jelent meg a megyei önkormányzat Kölcsény Televíziója, nem beszélve a sok-sok települési önkormányzati televíziós műhelyről.

Nem vállalkozik ez az írás arra sem, hogy – a megyeszékhely önkormányzatának lapján kívül – vizsgálja a helyi nyilvánosság számtalan írott produktumát, az önkormányzati lapokat. Külön kutatás tárgya lehetne az előzményekkel is büszkélkedhető (kis)városi lapok (Nagykálló, Nyírbátor, Mátészalka, Kisvárd) mellett az újonnan városi rangra emelt települések (Baktalórántháza, Máriapócs, Balkány, Nyírmada, Vaja stb.) újságjainak sora. De a helyi nyilvánosság elemi igényét és robbanásszerű kiterjedését példázzák olyan, már-már kuriózumszámba menő önkormányzati lapok, mint például a tiszadobi *Tubus*, a tiszadada *Dada Szava*, a penyigei *Szenke*, a Székelyi Szó, a Kocsordi Csíkos és társai.

S persze tanulságos lenne nyomon követni azt is, hogy miként válnak ezek a kis újságok a sokszor megejtően amatőr helyi írástudók (pedagógusok, könyvtárosok, népművelők) néhol dilettáns, ám ügyszeretet tükröző, eleinte még stencilezett (!), fénymásolt lapjából profi módon megírt, korszerűen tördelt, fotókkal tudatosan illusztrált, kiváló nyomdákban előállított, már ISSN számmal is bíró (!) termékekké.

Nem foglalkozunk az írott sajtó immár mindennapjaink (nem mindig és mindenki által kedvelt) részévé vált szeletével: a reklám (hirdetési) újságokkal. Pedig érdekes lehetne „végigtapogatni” ezeket is, hogy miként vállal(hat)nak részt a helyi politika alakításában (lásd a Futár történetét), az egyéni, kis és közepes vállalkozások „öntudatra ébredésében”, miféle érdekek mentén osztódik fel a reklámtorta és így tovább. S végül nem vizsgáljuk a pártlapokat, az iskolai újságokat, egyházi kiadványokat, üzemi, intézményi „híradókat” sem.

Hovatovább az internetes lapoknak, hírportáloknak is lesz megírandó története, hiszen a fogyasztók mind jelentősebb hányada (köztük természetesen és elsősorban a fiatalok) a számítógép segítségével elégti ki információk iránti éhségét.

A közbeszédben rendszerváltásnak vagy rendszerváltoztatásnak nevezett folyamat egyik legfontosabb eleme a média, úgy is, mint az események, a politikai változások generálója, formálója, így is, mint alanya, „elszenvedője”, amelynek nyomán maga is átalakul, plurálissá válik. Az előzmények, az okok vizsgálata messzire vezetne, de ma már szinte közhelyszerű megállapítás, hogy az írott és elektronikus sajtó szerepe (és ezzel – habár ez nem mindig látszik... – a felelőssége is) hallatlan mértékben megnövekedett, olyannyira, hogy bizonyos vélemények szerint önálló hatalmi ágnak tekinthető. Az elmúlt két évtized tényei azt is igazolják, hogy szembeszökően megerősödött a helyi nyilvánosság jelentősége, a szűkebb környezet történéseiről szóló információk iránti igény.

A 80-as évek derekáig nálunk is igaz az az állítás, miszerint „*a diktatórikus vagy diktatúrára hajlamos hatalom nyúgében a sajtószabadsághoz – a valóság nyílt feltárásához, a saját álláspontjuk képviseléséhez – ragaszkodók bizton számíthatnak különféle retorziókra.*” (Koronai Zsuzsa: Kegyelet, érdekességek, tanulságok. *Magyar Sajtó*, 1999. 9. sz.). Ehhez képest az 1980/90-es évek fordulójához közelítve a „szabadságharcos” sajtó a rendszerváltás magas presztízsű szárnyashajójává vált még akkor is, ha a tájkép olykor csatatérre emlékeztet a média körüli háborúskodással, köpönyegforgató tollforgatókkal, a könnyűlovassághoz sorolható bértollnokokkal, alulművelt újdondászokkal. A hígulással a megszerzett tekintély is erodálódik

A Kelet-Magyarország fordulata

Az 1980-as évek közepétől lassan, fokozatosan, óvatosan ugyan, de elkezdődött a Kelet-Magyarország közléspolitikájának átalakulása. A megye évtizedeken át egyetlen napilapja még az MSZMP megyei bizottsága és a megyei tanács organuma, de elindult a függetlenné válás rögzös útján. Bár a pártállami intézményrendszer még működik, a Tájékoztatási Hivatal hatalma töretlen, a vezető káderek kinevezése még párthatáskör, rendszeres a műhelyek vezetőinek formális beszámoltatása és esetenként a szőnyeg szélére állítása, az évtized fordulójához közeledve – egyelőre még a rendszerhez való hűség keretein belül maradván – erősödnek a kritikai hangok, gyakoribbá válnak a gondokról beszámoló írások (a munkahelyek hiánya, a beruházások visszaesése, a megye leszakadása). 1987-1988-ban már egyre gyakoribb téma a Kelet-Magyarország hasábjain a nyíltság, a nyilvánosság, a beavatottság iránti igény, egyre inkább tetten érhető a tájékoztatás-politika liberalizálódása.

Ugyanakkor a lap nem volt könnyű helyzetben: örlődött a régi keretek és az új igények között. A fordulat 1988 vége felé vált nyilvánvalóvá nem függetlenül attól, hogy december elején ülésezett a megyei párttertekezet, amelyet Bátor számvetést! címmel köszönt a lap aláírás nélküli, azaz a szerkesztőség közös álláspontját tükröző vezércikkben.

Ezen a tanácskozáson szinte a teljes megyei pártvezető garnitúrát új, többnyire fiatal politikusokra cserélik, s erről, illetve a vitáról, *Berecz János* ideológiai titkár hozzászólásáról, az értekezleten elfogadott állásfoglalásról bő terjedelemben (nyolc teljes oldalon) számol be a lap. Két nappal később (december 7-én, a magyar sajtó napján) újból a megyénkből elszármazott *Berecz* cikkét közlik.

A régi és az új mezsgyéjén egyensúlyoznak a szilveszteri számban, amikor kolumnás interjút közölnek *Gyuricsku Kálmánnal*, az MSZMP négy hete megválasztott megyei első titkárával, ugyanakkor Itt és most címmel a körkérdés egyik megnyilatkozója, *Kiss Gy. Csaba* irodalomtörténész, az MDF ideiglenes elnökségének tagja már „*az uralom szerkezetének fokozatos átalakulásáról*” és „*a monopóliumok megszüntetéséről*” vizionál.

Ennél is izgalmasabb azonban a következő esztendő, 1989, amely rosszul, kényszerű áremeléssel indul (ennek nyomán mintegy negyedével csökkent az előfizetők száma). A felfokozott, majd egyre zaklatottabbá váló közéletet, az igazodási pontok bizonytalanságát jelzi, hogy egyfelől az apparátusi létszámcsökkentésről, a megújuló munkásárségról, a Tanácsköztársaság tiszteletére meghirdetett vetélkedőről (felcím: „*133 felejtethetlen nap*”) cikkeznek, másfelől a címekben, a témákban megjelenik a többpártrendszer, a szovjet csapatkivonás, az érdekvédelem, az esélyegyenlőség, a népiskola.

Február elsejétől polémia bontakozik ki március 15-e közös megünneplése kapcsán. Az MDF, az SZDSZ, a Párbeszéd Egyesület, a TDDSZ és a szerveződő Fidesz felhívására az MSZMP megyei bizottsága nevében *Kiss Gábor* titkár reagál mondván, hogy az együttes, békés ünneplést ők és a Hazafias Népfront kezdeményezték. A többszöri pengeváltás után az ekkortájt gyakran publikáló *Kiss Gábor* Paulusból Saulus címmel írott cikkében bélyegzi meg a köpönyegforgatókat.

Közben (január 26-án) a lapfejből eltűnik az „... és a megyei tanács lapja” (marad az MSZMP megyei bizottsága). Némi tétováság után 1989 nyarától, ősztől egyre gyakrabban jutnak megnyilvánulás lehetőséghez az ellenzéki pártok, mozgalmak, vagy ahogyan akkoriban mondták „*alternatív szervezetek*”, teret kaptak az egymással konfrontálódó vélemények, a közelmúlt évtizedeiben történtek újszerű megközelítései. Július elsején megváltozik az alcím: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei politikai napilap. Az impresszumban szeptember 22-éig szerepel, hogy azt MSZMP megyei politikai napilapja, másnapról ez áll benne: Szabolcs-Szatmár-Bereg társadalmi-politikai napilapja. Ugyanekkor az első oldalon A Tisztelt Olvasóhoz! címmel az alábbiakat tudjuk meg: „... a Kelet-Magyarország erősíteni kívánja hosszú ideje bizonyított szándékát, hogy a megye egész lakosságának lapja legyen. Lapunk kollektívája – mint önálló politikai műhely – a jövőben is nyíltan vállalja a haladást szolgáló baloldali értékek hordozójának szerepét... Célunk... a hiteles tájékoztatás...”

A következő állomás a főszerkesztő személyének változása: 1990. január 1-jétől (a kollektíva szavazatai alapján) *Angyal Sándor* lép *Kopka János* helyébe. Jó két héttel később, január 16-án minden kommentár nélkül ismét változik a lapfej: Szabolcs-Szatmár-Bereg független napilapja; az impresszumból pedig az derül ki, hogy a kiadó már nem a Szabolcs Megyei Lapkiadó Vállalat, hanem a Kelet-Magyarország Lapkiadó Kft. Még néhány hónap, és október 8-án a felelős kiadók neve is megváltozik: *Harmati Sándor* és *Kárpáti Imre* helyére az osztrák *Thomas Koch* és *Ésik Sándor* lép.

Határ-Szél

A 80-as évtized végén – mint az előzőekben láttuk – új szelek fújtak. Ennek egyik jele, hogy 1989. április 28-án beköszönt a magát független társasági hetilapként definiáló Határ-Szél. Az igazgató-főszerkesztő a volt „keletes” *Burget Lajos*, miként helyettese *Tarnavölgyi György* is. A kiadó a Stádium Lap- és Könyvkiadó Kisszövetkezet (szerkesztő *Kalenda Zoltán*, felelős kiadó *Reszler Gábor*), készült a Nyírségi Nyomdában a SZÜV Nyíregyházi Számítóközpontja Ventura szövegszerkesztésének alkalmazásával. Példánymenkénti ára 9,50 forint, előfizetési díja egy hónapra 80, egy évre 800 forint.

„*Egy tiszta lappal indulunk*” – hirdetett programot a főszerkesztő. „*Negyven esztendő után első olyan újságként jelenünk meg a megyében, amely független, amelynek hangját és arcát egyetlen politikai párt, csoport, egyesület, hatalmi szerv nem befolyásolja. Cél, hogy a Határ-Szél is hozzájáruljon ahhoz: megszűnjék a második nyilvánosság, hogy a társadalmi, politikai és gazdasági élet hírei ne informális csatornákon jussanak el az emberekhez. Illő távolságot kívánunk tartani a különböző politikai mozgalmak mai és a jövőben még inkább gyarapodó csatározásaitól, de kötelességünknek érezzük, hogy a mindenkori foglalkoztató kis és nagy kérdésekről a manipulálatlan igazságot közvetítsük.*”

Ugyanazon a napon a „nagy testvér”, azaz a Kelet-Magyarország címoldalán köszönti a lapot: „1989. április huszonnyolcadika jelentős határhő a megye sajtótörténetében. Mától Határ-Szél címmel új hetilapot talál az újságíróknál a megyében élő olvasó. Több okunk van rá, hogy köszöntsük új laptársunkat. Egyrészt, hogy négy évtized után jelent meg újra Szabolcs-Szatmárban egy hetilap. Másrészt: olyan újságot vehetünk a kezünkbe, amely magát függetlennek, s tiszta lappal indulónak tekinti. (...) Meggyőződésünk, hogy a konkurencia jótékony hatással lesz a megyei újságírás egészére. Tiszta szívvel köszöntjük...”

A mából visszatekintve nem tűnik túlzottan őszintének a lelkes hangvétel, inkább álságosnak minősíthetjük, hiszen a megyei napilap egyelőre még az MSZMP lapja, másrészt a Határ-Szél már az első szám címlapján belecsap a hürokbá: „*Nem tanulunk oroszul!*”

A majd csak május 5-én megjelenő 2. számból kiderül, hogy a lapalapítók az Elekterfém Kisszövetkezet, a Fényszöveg és a Szabolcs-Szatmár megyei Moziüzemi Vállalat. Ám fontosabb ennél az az interjú, amelyet a fővárosból hazatért *Papp Dénes* készített Tomka Miklós szociológussal. A lapalapítás, a helyi nyilvánosság, a sajtótermékek dömpingje kapcsán a szakember kifejti: „*Nemzetközi tapasztalat a lokalitás, a helyhez kötött szolgáltatások, a helyi közösség, helyi kultúra ápolása iránti igény növekedése.*” Az interjú alanya szerint az előző politikai rendszerben a kommunikáció is központosított lett, feszültség keletkezett a központi politikai hatalom és az autonómiára törekvő társadalom között. Azt tanácsolja, helyezzenek nagy hangsúlyt a helyi szolgáltatásokra, arra, hogy milyen a piac, mit ad a mozi, hogy cirkusz érkezik... Kellenek a helyi pletykák is, de figyelmeztet a provincializmus veszélyére is. Követendő célként jelöli meg, hogy „*maximálisan törekedni kell a társadalmi, politikai mozgások bemutatására, a közélet erősítésére*”, s óva int a bármely párttal való azonosulástól.

Megítélésem szerint a lap Tomka útmutatásainak csak részben tudott megfelelni. Nem vitatva el, hogy az adott politikai konstellációban a megjelentetett írásokhoz kellett kurázsi, gyakran tűnik úgy, hogy a napról napra táguló szabadság mámorító érzése egyes szerzőket olykor túlzásokra ragadtatta.

Jellemzőek az első évfolyam témaválasztásai: a formálódó többpártrendszer (*Ellenzéki kerekasztal alakult Nyíregyházán, Tüntetés Nyíregyházán, az alakuló-for-*

málódó pártokról szóló hírek); a kibeszéletlen múlt (*Trianoni évforduló, Elhurcoltak, Recsk, Fogolytábor Tiszalökön*); a recsegő-ropogó állampárt (*Ejtőernyősök, „elvtársi vadászatok”*); interjú Paskai László bíborossal, Seregély István egri érsekkal, ifjú Rajk Lászlóval; Kell-e rehabilitálni Mindszentyt? És persze újrateremtés, mártírok, átkeresztelendő utcanévek.

Az odamondogatás csapdáját mutatja az alábbi eset. Egy kép alá (amely az akkori pártházat ábrázolta) a következő szöveg került: *„Kíváncsian várjuk, vajon az MSZMP végül a föld alá kerül?!”* Egy magát érintettnek érző olvasó így csapta le a feladott labdát: *„... a tájékoztatás szabadságának politikai, technikai, erkölcsi határai hol húzódnak?”* Felteszi azt a kérdést is, hogy *„(az olvasó) tudásszomját vagy pletykaéhségét tekintik-e fontosabbnak, együttgondolkodásra akarják-e megnyerni vagy manipulálni akarják?”* Az olvasói levél szerint ez *„Nem megengedhető egy magát függetlennek mondó laptól.”*

A *„kellenek a helyi pletykák is”* jegyében fogant az *Azt suttojják...* című sorozat, amely sorozatosan váltott ki tiltakozásokat, helyreigazításokat, cáfolatokat.

Július elején *„új napilapként”* köszönti a Kelet-Magyarország főcímének változását, de azért odaszúrja: az impresszumban MSZMP szerepel.

Nehézségeket sejtet, hogy augusztus 4-én vállalkozók segítségét kéri a bizományos terjesztéshez, mert a posta nem képes teljesíteni vállalt kötelezettségét. Rá egy hétre új, szebb formát ígérnek változatlan tartalommal (B/4-es, jobb minőségű papír, 24 oldal). Ezzel együtt a kft-be belép az Országgyűlési Tudósítások Kiadó, amellyel együttműködést hirdetnek.

Szembetűnő, hogy egyre gyakoribbak a környékbeli országok eseményeiről szóló írások: *Sztálin, Hruscsov, Brezsnyev* kifigurázásához már nem kellett különösebb bátorság, ennél izgalmasabb a bomló Szovjetunió, s persze a Kárpátalján élők sorsa, a végéhez közeledő *Ceausescu*-rezsim, s egyáltalán, a közép- és kelet-európai átalakulás. A dögölt oroszlán rugdosásának tűnnek a Marosánt, Czinegét, Grósz Károlyt ostromozó írások, de nem fogynak ki a Sáfár Anikó – Berecz János párosról szóló írások sem. Ellentmondásosnak tűnik, hogy miközben egyre gyakrabban bukkannak fel a ledéren (vagy sehogysem) öltözött hölgyek, szaftos sztorik, a főszerkesztő a pornográfia terjedése ellen emeli fel a hangját (*„a társadalmak betegségtünetei közé tartozik”).*

Tomka Miklós már idézett intelmeihez képest 1989. októberében olyannyira elkötelezi magát a lap Szűrös Mátyás köztársasági elnöki jelölése mellett, hogy a szerkesztőség aláírásgyűjtési akciót indít érdekében. Gyors egymásutánban két interjúban is népszerűsítik, majd vendégül látják a szerkesztőségben, miközben a frissen alakult MSZP-ről az a véleményük: *„nem kelendő portéka.”*

A fentiek aránytévesztésnek is tekinthetők, hiszen a december 15-ei számban azt olvashatjuk: *„Várjuk az 500. előfizetőt”.*

S most ugorjunk egyet az időben! 1991. március elején arról értesültünk, hogy Burget Lajos és Papp Dénes, *„különféle személyes okok miatt”* megvált a szerkesztőségtől, a március 15-ei lap 2. oldalán ez áll: *„E számunkat Tarnavölgyi György szerkesztette”.* Április 26-án A második születésnap című írásban arról esik szó, hogy *„A második évfolyam már nem volt zökkenőmentes. Kft és szerkesztőségváltás rázkódtatta meg a fiatal Határ-Szél-t, lett belőle Határ-Szél Zenit.”*

Még néhány hét, és bekövetkezett a vég. 1991. június 14-én Búcsúzunk címmel jelentek meg az alábbiak:

„Kész, vége – legalábbis egyelőre. A szerkesztőség tagjai új lehetőségek, új munka után néznek, mivel a hetilap felfüggeszti megjelenését. Az ok igen prózai és

manapság egyáltalán nem meglepő: súlyos anyagi és személyi gondokkal küzd a lap már jó ideje.

A lap történetét így minősítik: „... megjelenése igazi szenzációnak számított.”, „...nagy fegyvertényt hajtott végre ez a kis csapat...” „... jelentős részünk van az előző rendszer falainak bontásában, az események tőlünk telhető gyorsításában, segítségével.”

A magunk részéről még egyszer szögezzük le: a Határ-Szél érdemei – ha a fentiek kissé túlzóak is – elvitathatatlanok. Ugyanakkor a korábban tiltott gyümölcs habzsolása gyakran eredményezett elragadtatott, túlfűtött megállapításokat, hangütést. Az új politikai rendszer konszolidálódásával, az új rezsim berendezkedésével okafogyottá vált a nagyotmondás, az odamondogatás, s ekkorra a szakmai muníció is megfogyatkozott. Ezzel együtt is tanulságos kordokumentumként lapozgathatjuk.

A rend kedvéért írjuk még ide, hogy 1997. áprilisában az ifjú Garamvölgyi Imre egy szám erejéig(!) „feltámasztotta” az Új Határ-Szél-t, amelytől Burget Lajos íziben elhatárolódott („Nem folytatója, nem örököse, sem jogutódja”)

Nyíri Futár

Az első szabad, demokratikus országgyűlési választások „előestéjén”, 1990. március első napján indult útjára a Nyíri Futár, az információs délutáni napilap. A köszöntő így fogalmaz:

„Nyíregyházának, valamint Szabolcs-Szatmár-Bereg megyének a sajtótörténet szerint soha nem volt délutáni napilapja. Így a Nyíri Futár úttörőként vállalkozik. Szerkesztőségünk kicsiny újságírói stábja tudósítókkal és főiskolai hallgatókkal erősödve azt reméli, hogy a megnövekedett információéhség idején egyre gyarapodó olvasótáborot toboroz.” Ez utóbbit olcsóságával (4,50 forint), illetve félárú hirdetési tarifákkal próbálta elérni.

Azt is ígérték, hogy *„eligazodást adunk az üzleti életben, gyors hírszolgálatlaltal szólnak az aktuális városi eseményekről, megkeressük a mindennapok városi szenzációját”. A főszerkesztő Lányi Botond „rég motoros” a szakmában, mellette szerkesztőként Száraz Attila, a volt „keletes” Szilágyi Zsuzsa és a korábbi rádiós, Váradi József nevét találjuk az impresszumban. Rajtuk kívül olyan ismert vidéki tollforgatók az állandó tudósítók, mint a fegyvergyarmati Molnár Károly, a mátészalkai Zsoldos Barna vagy a kiskvárdai Vincze Péter. A lap kiadója a Kertész Sándor ügyvezette Linea Olasz-Magyar Kiadó és Terjesztő, Szolgáltató és Kereskedelmi Kft.*

A Kelet-Magyarország így köszönti új laptársát: *„dömping van ma az újságosoknál, ám a Futár alapítói – akik szerkesztőségünkéből léptek az önálló gazdasági vállalkozás útjára – úgy vélik, megtaláltak egy rést a hírzónában, s ők ebéd után már az aznapi hírek, események összefoglalóit is az olvasók kezébe adják. (...) eddig Nyíregyházán csak egy napilap jelent meg, ezután kettő. Mégsem a konkurenciát látjuk elsősorban laptársunkban, hanem a színesebb, teljesebb tájékoztatás lehetőségét. Terveink vannak az együttműködésre.”*

A 16 oldalon a gazdaság- és foglalkoztatás-politika mellett gazdag a szolgáltatások köre (Merkur sorszámok, a legális és fekete valutaárfolyam, útinform, mozi-, színház-, rádió- és tévéműsorok), de helyet kap a bűnügy és a sport, a kereszt-rejtvény és a képregény és persze a hirdetés.

A történelmi időket jelzik az olyan témák, mint például: Mi legyen a Lenin-szoborral? Marxból Morgó, Münnichből Bolyai (közterületek, intézmények nevének megváltoztatása), Tovarisi good bye!, Földviasszaosztás, Felelősségre vonást kívánnak a múlttól,

Vörös csillagok alkonya, A székely himnusz énekli, Keresztelő a pártházban stb. Az első szabad választásokhoz közeledve megjelennek a politikai hirdetések, majd közli a lap a két fordulóban született eredményeket a kapcsolódó kommentárokkal.

Figyelemre méltó témánk szempontjából, hogy az április 3-ai számban *Angyal Sándor* főszerkesztő arról nyilatkozik, hogy a Kelet-Magyarország félti kivívott függetlenségét, önálló szellemi műhelyként kíván működni, bár az átalakulás elől nem zárkoznak el. „*A nálunk megtermelt nyereséget itt szeretnénk felhasználni, nem egy idegen tőkésnek odaadni.*” A később történtek fényében enyhén szólva is naiv óhaj.

Júniusban jelenik meg a Vállalkozói Nyíri Futár melléklet, majd augusztus 6-án arról értesülünk, hogy két hét felkészülési szünet után érkezik a Futár mindenkinek. Augusztus 21-étől a Futár 90 Kft. kiadásában már 40 ezer példányban, ingyen (!) jut el a lap „*minden városi lakásba*”. Új formában („*a hagyományos, nagyalakú újságformában jelenik meg*”), ám „*az ingyenesség megköveteli a kereskedelmi jelleg erősítését. Magyarán: az eddigtől valamennyivel több reklámmal is jelentkezzünk.*”

A fordulat azt jelzi, hogy Váradi József – felismerve a lapban rejlő üzleti lehetőséget – profilt váltott. Az információ helyett a hirdetés válik elsődlegessé, december közepére az újságírók fölöslegessé válnak, s innentől kezdve a Futár mint üzleti vállalkozás, hirdetési újság kívül esik vizsgálódásunk körén.

Esti Szó

1991. február 18-án indult útjára az Esti Szó, a nyíregyházi városi délutáni lap (Nyíregyháza lakosságának és a megyei jogú város önkormányzatának információs, szolgáltató délutáni napilapja) a Regös Kiadó Kft. Gondozásában. A „napilap” megjelölés annyiban pontosítandó, hogy hetente háromszor – hétfőn, szerdán és pénteken – jött ki a Nyírségi Nyomdából és került a munkából hazatérő előfizetők postaládájába.

Az ügyvezető *Lányi Botond* munkáját a Kelet-Magyarország szerkesztőségéből, illetve a Nyíri Futártól „magával hozott” *Farkasné Szilágyi Zsuzsa* és *Házi Zsuzsa*, valamint néhány – többnyire fiatal pályakezdő (köztük például *Arday Ottilia*, *Herczku Tünde*, *Zajác D. Zoltán*) segítette.

Az újság párbeszédet ígért a lap és az olvasók között, kapcsolatot kívánt tartani a városi önkormányzat intézkedései és a városlakó mindennapjai között. Népújság akart lenni, amely lehetőleg minden nyíregyházi család otthonába eljut – derül ki az első számban olvasó beköszöntőből.

A népújság jelleget, a beavatottság érzetét volt hivatva szolgálni a Hétnyitó, Hétközben, Hétvége rovat, a Kalendárium, az Időjárás, az Ez történt, a színház-, mozi- és tévéműsor, a Programok mindenkinek, az Anyakönyv (előbb csak házasságkötések, később Gölyahírek), az Útinform, a Horoszkóp, a Valutaárfolyamok, a Piaci árak, a Totó. Rendszeres a Városházáról jelentjük, majd a Kulissza című színházi oldal, helyet kapnak (ünnepek körül) az egyházi események. Jellemző a sok-sok apró, olvasóbarát hír, friss reagálás az eseményekre legfeljebb másfél flekk terjedelemben, a fürge, vibráló tördelés, a frappáns (de nem jópofáskodó) címek.

Önbizalomról tanúskodik, hogy november 8-án, amikor az első évfolyam 100. száma megjelenik, a szerkesztőség munkatársai azt óhajtják, hogy köszönthessék a 100. évfolyam első számát...

Az új esztendő elején (1992. január 3.) arról olvashatunk, hogy a Regös Kiadó Kft. gondozásában megjelent a Szószóló, Nyíregyháza Megyei Jogú Város Közlönye

(havonta egy alkalommal, 30 forintért). Elindul a Képviselők arcképcsarnoka, majd *Margócsy József* jóvoltából a megyeszékhely nevezetes, értékes ingatlanait számba vevő Házról házra című sorozat.

Tavasszal már baljós fellegek gyülekeznek: fogytán a pénz, gyérül a hirdetés, akadozik a terjesztés... A nehézségeket jelzi, hogy április 29-e és május 8-a között a megjelenés szünetel, majd a II. évfolyam 50. számától már Nyíregyházi városi lap megjelöléssel, s csak hetente egy alkalommal, péntekenként készült – igaz nyolc oldalon, ám kisebb méretben. Ez a néhány hét azonban már az agónia időszaka: nyolc szám után, június 26-án az Esti Szó a II. évfolyam 57. számával megszűnt.

A Búcsú az olvasótól – érthető módon – keserű hangvétellű: *„A legutolsó számot tartja kezében a nyájas olvasó ebben a formában. Anyagi okok miatt szüneteltetjük az Esti Szó megjelenését. Több mint egy éves működésünk során tízezer olvasó kísérik nyomunkon lapunk révén a város történetét. A városházáról (az önkormányzat egyik alapítója volt a kiadónak) egyik pillanatról a másikra elfogyott a támogatás (s ezt a képviselők talán nem is tudják?). A megyeszékhelynek szüksége van egy önálló lapra. A várospolitikát nem pénzben, s főképp nem a hirdetésekre szánt forintban, hanem hasznos tájékoztatásban, pártatlan információk közlésében kell mérni.”*

Az Esti Szó – a vállalkozás kudarca ellenére is – fontos szerepet töltött be a megyeszékhely sajtótörténetében. A Lányi Botond vezette csapat kijelölte a későbbi, hivatalos önkormányzati újság tartalmi, stílusbeli, formai nyomvonalát. Ez azonban már egy későbbi történet, a Nyíregyházi Naplóé.

Heti Szó

1991 őszén egy megyei hetilap kiadásával kezdett új vállalkozásba a Regós Kiadó Kft. (később, 1993. július 1-jétől, a 26. számtól a Heti Szó Plusz Bt.). A Lányi Botond főszerkesztő vezette, jórészt az Esti Szónál már együtt dolgozó csapat október 25-én indította útjára a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei társadalompolitikai (a 2. számtól közéleti) hetilapot, amelyet a megye lakosainak és önkormányzatainak kínáltak 17,50 forintért.

A főszerkesztő Az olvasóhoz cím alatt így ajánlja az újságot: *„... azt szeretnénk, hogy ... kedvenc, megszokott lapja legyen a Heti Szó, amely a maga lehetőségeivel hozzájárul szűkebb pátriánk mindennapjainak bemutatásához, igyekszik megtalálni az érdekes embereket és eseményeket azért, hogy tájékoztasson.”* Figyelemre méltó, és a fő irányt jelzi, hogy *„minden alkalommal négy oldal terjedelemben foglalkozunk az önkormányzatok életével. Tesszük ezt azért, mert egyre inkább a helyi politizálás, a településért végzett munka került az érdeklődés homlokterébe, de tesszük azért is, mert szeretnénk, ha az állampolgárok minél többet tudnának meg a sorsukért felelős, általuk választott testületek munkájáról, s átadnák a kedvező tapasztalatokat.”*

Az első szám 13. oldalán *Medgyesi József*, a megyei közgyűlés akkori elnöke Egy lépés tovább címmel így erősíti a fentieket: *„Mély meggyőződésemm, hogy akkor működik jól egy társadalom, ha tagjai jól tájékoztattak a közösség ügyes-bajos dolgairól. A közösség sokszínűsége az információs csatornák számában is megmutatkozik. (...) Egyre több település ismeri fel, hogy nagy értéke, ereje van a szónak. Annak, amit az önkormányzatok és a polgárok váltanak egymással. Mind több önkormányzat áldoz havonként-kéthavonként vagy éppen negyedévente egy-egy írásos tájékoztatóra, városi és nagyközségi lapra. (...) A demokrácia általános*

iskoláját járjuk, s ehhez a szavak, a kölcsönös információt nyújtó mondatok, a viták, a nyíltság annyira kellenek, mint a hat éven felüli, iskolaköteles gyermeknek az ábécé vagy az egyszeregy.” Végül szól arról, milyen fontos, hogy az itt élők hasznos ötleteket kapjanak másoktól, hogy lássák, másutt hogyan csinálják. Az új hetilap vállalkozását hasznos és támogatandó lépésnek tartja.

A kitűzött célok valóra váltásának szándékát bizonyítják a választott témák: fogyasztóvédelem, falusi turizmus, önkormányzati érdekképviselések, vagyonátadás, törvényesség, iskolaügy, a munkaerőpiaci helyzet (utóbbi hosszú időn át állandó rovat volt Padlón címmel), kárpótlás, infrastrukturális fejlesztések (autópálya, repülőtér, gázhálózat), mérnöki kamara, örökbefogadás. Nem véletlen a szisztematikus megyejárás sem: a lap szerzői Garbolctól Tiszadadáig, Bökönytől Zsurkig felkeresik a megye szinte valamennyi települését, hogy hírt adjanak az ott élők örömről és bánatáról. Gyakran olvashatók (a ma már fájdalmasan hiányzó) színvonalas riportok a hajnali utazókról, a játékautomaták rabjairól, a Jehova tanúiról, a periférián tengődő cigányokról, belülről ismerhetjük meg a börtön világát vagy egy Krisna-templomot. Megkülönböztetett figyelmet kap a kultúra: jó olvasni a már-már elfeledett festő Ámos Imréről, a megye nagyszerű műemlékeiről (az akkor százéves megyeházától a kisvárdai zsinagógáig), a színházi produkciókról, helyet kapnak a nyíregyházi rádió érzékenységről tanúskodó anyagai. Nehéz elragadtatás nélkül írni a sajnálatosan korán elhunyt fotós, *Belánszky Demkó Péter* remek, önmagukért beszélő képeiről a Szófotó rovatban. És persze van sport és bűnügy, háztartási tanácsadás és ételrecept, horoszkóp és keresztretjvény. Csak hirdetés van kevés (aligha hiányolják az olvasók ...).

Ez utóbbi körülmény kényszeríthette ki a változásokat 1992. márciusában. Új (olcsóbb) papíron, korszerűbb(nek mondott) tördeléssel, új rovatokkal, kirakós játékkal, de a régi áron kívánnak olvasókat toborozni. Ez utóbbit célozhatja a Pletykarovat is meg a rendszertelenül felbukkanó mellékletek (Ballagás, Kulissza, Négy keréken, Telemagazin), nem beszélve a bulvárosodó témákról, címekről (Ébredés a boncasztalon, Beszélgetés a túlvilággal, Azt súgja egy hang, hogy lopjak..., Elvágta a testvére nyakát). Határozott „célcsoportja” van az Abbától Zappáig című szó-rock sorozatnak. Ezzel együtt is, a lap megőrizte korábban vállalt, kialakított arculatát, többé-kevésbé tartotta a korábbi egyensúlyt.

Az olvasókat (előfizetőket) bizonyára váratlanul érte, hogy 1994. február 24-én a 3. oldalon Tisztelt Olvasóink! címmel Lányi Botond főszerkesztő tollából az alábbiak jelentek meg: *„A Heti Szó (mai számával búcsúzzunk ...) szünetelteti megjelenését, hogy helyet adjon az Új Kelet című, szintén megyei hetilapnak, amely alapítói szerint igen rövid időn belül napilapként színesíti a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei és a határok menti sajtópalettát. A Heti Szó Plusz újságíró gárdája az új lap mögé sorakozott fel.*” Kiderül még, hogy az előfizetők innentől kezdve az Új Keletet kapják kézhez.

Aztán júliusban ismét napvilágot lát a Heti Szó, s ezúttal is Lányi Botond szól Az olvasóhoz! Itt már kimondatik, hogy a több hónapon át tartó pauza okai anyagi természetűek voltak. Most azonban *„a megyei önkormányzat támogatásával lehetőség nyílt arra, hogy havonta egyszer eljusson egy olyan hírlap a képviselőkhöz, polgármesterekhez és jegyzőkhöz, amely kimondottan velük, valamint a kapcsolatban álló szervek munkájával foglalkozik.”*

Ne feledjük: túl vagyunk az országgyűlési választásokon, s már „melegítenek a kispadon” az önkormányzati választások jelöltjei...

Az ezután (még) megjelenő néhány szám már csupa „komoly” témával foglalkozik, hiszen a lapfejen is az olvasható: Önkormányzati Hírlap. Beszámolnak a megyei közgyűlés tanácskozásairól, megszületik (majd hamarosan elhal) a jegyzők, a kistélepülések fóruma, megszólalnak az akkor ellenzéki polgármesterek, tallóznak a települési önkormányzati újságokból.

Decemberben még közlik a helyhatósági választások fontosabb eredményeit (a megyei közgyűlés összetételét, a polgármesterek listáját), elkészül a négy esztendő mérlegét megvonó interjú *Medgyesi József* távozó közgyűlési elnökkel – s vége.

Új Kelet

Fontos állomása a rendszerváltás utáni megyei sajtótörténetnek 1994 első néhány hónapja. Új Kelet címmel január 28-án jelent meg a magát Felső-Tisza-vidéki hírlapként bemutató újság próbaszáma, amely a Nyírségi nyomdában készült 75 ezer ingyenes példányban. *Tarnavölgyi György* megbízott főszerkesztő (később felelős szerkesztő, a szerkesztőbizottság vezetője, majd főszerkesztő, 1995. májusa és 1996. februárja között pedig tanácsadó szerkesztő) köszöntőjében leszögezi: *„Terveink legfontosabb része: mielőbb napilappá válni!”* A 3. oldalon Az Olvasóhoz címmel, A szerkesztőség aláírással az alábbiakat olvashatjuk: *„Nem függetlenek, hanem lakosságpártinak, állampolgárpártinak deklarálja magát... Tájékoztatni akarjuk olvasóinkat: pártatlanul, elfogultság nélkül.”* A továbbiakban utalnak a polgári értékrendre, majd hangsúlyozzák: *„Politikailag semleges számunkra az önkormányzat.”* Szomszédolni is óhajtanak, hiszen azt ígérk, áttekintenek Romániába, Ukrajnába (Kárpátaljára), Szlovákia keleti részébe. Végül leszögezik: *„A nyilvánosság erejét és hatalmát szándékozunk biztosítani”,* s azt is, hogy: *„Demokratikus közéleti hetilapként indulunk, s ezt a szándékunkat meg is fogjuk valósítani.”*

A magasztos célokat látszik igazolni a próbaszám néhány politikai töltetű írása: Bérre menő vita, Almaháború, Gégényi falufórum a földosztásról. Ugyanakkor jelen vannak a szórakoztató célú (?) bulvár jelei is: A férfi, aki nő akart lenni, A gép szétदारabolta kezelőjét, A csecsemőgyilkos gimnazista.

Ugyanezen a napon a Kelet-Magyarország 2. oldalán rövid, tényyszerű közléssel „üdvözlí” a konkurenciát: *„a Nyírségi Nyomdában nyomtatják, a Posta terjeszti, a kiadói munkálatokkal pedig az MTC Press-t bízták meg.”* Fontosnak tartják megjegyezni: *„Az indításhoz szükséges tőkét vállalkozók, vállalatok adták össze.”* (A próbaszám kiadója *Igaz József*.)

Az újság ezután hetente került az olvasókhoz, majd eljött április elseje (a 9. szám), amikor bejelentik: *„Mától napilap az Új Kelet!”* A szerkesztőbizottság hangsúlyozza: *„... más stílusú, talán más hangnemű is e lap, mint a másik megyei újság, s ez nem véletlen.”* (Miként talán az sem, hogy nem írják le a Kelet-Magyarország nevét...) Az impresszum talányos: Szerkeszti a szerkesztőbizottság. Felelős a szerkesztőbizottság vezetője. Megtudhatjuk viszont, hogy a Mini Trade Center adja ki, a felelős kiadó *Tarnavölgyi György* (azaz már nem *Igaz József*), készül a Nyírségi Nyomdában. Hangzatos (mondhatni hatásvadászó) címek emlékeztetnek a próbaszámról, továbbá az ígért „más stílusra, más hangnemre”: Az évszázad telekspekulációja (Nyíregyházán), Sajtópert ígér a polgármester (Kislétán), Rablás a vonaton, Gyuri bácsi kézrátétellel gyógyít, Közgyűlési kandi kamera.

Az egész 1994. évi évfolyamot meghatározza a tavaszi országgyűlési, majd az őszi önkormányzati választás: MTI-től átvett kampányhírek, jelöltlisták, politikai hirdeté-

sek, eredmények, politikusi értékelések, kommentárok. Az idő előrehaladtával azonban egyre szembetűnőbb a koncepciótlanság, az esetlegesség, Gyérülnek a megyei, helyi információk, elindulnak, majd váratlanul abbamaradnak sorozatok (*Falujáró, Városról városra*), szaporodnak az ilyen-olyan mellékletek (expo magazin, műsorújság, *Nyíregyházi közelkép*, sport, színház, számítástechnika, mezőgazdaság).

A szerzők között néhány tapasztalt újságíró (például az Esti Szó – Heti Szó átmenetileg ide „átigazolt” gárdája) mellett egy sor pályakezdő ifjú tűnik fel (többségük azóta búcsút intett ennek a mesterségnek), pl. *Hámori Fruzsina, Garamvölgyi Imre, Vasas László, Koroknai Edit, Aradi Balogh Attila, Sikli Tímea* és társai. A mindvégig jellemző fluktuáció sodorja ide a későbbi „keletes” *Koncz Tibort, Fullajtár Andrást, Pusztai Sándort*, a később országos napilapnál publikáló *Varga Attilát*, a jószerivel az ismeretlenségből felbukkanó *Palotai Istvánt* (aki a „véghajrában” lapigazgató lesz), az 1995. tavaszán a lap élére kerülő *Kézy Bélát* – és a sort hosszan folytathatnák. A határon túlról tudósít *Muzsnay Árpád* (Erdélyből és a Partiumból), *Balogh Csaba, Tóth Éva* (Kárpátaljáról), többször vesznek át anyagot a Magyar Rádió Nyíregyházi körzeti stúdiójától. A kifulladás felé mutat, hogy egyre több lesz az MTI-től, az InfoNet New Service, az Atlantic Press sajtóügynökségtől származó írás olyan kétes értékű tartalmakkal, mint a *Cseresznyeközpő szövetség* vagy az *Apácagyilkosság Ruandában...*

Tegyük hozzá, hogy – legalábbis kezdetekben – a posta fölötti szerkesztőségi irodákból hiányoztak a napilap készítésének olyan elemi feltételei is, mint a telefon, az (akkor még) írógép, a kézirat- és tükörpapír, ráadásul az újságírók javadalma-zása is esetleges...

A hányattatás stációit mutatja, hogy 1995. márciusában a kiadó az Új Kelet Press Bt. lesz, májustól a Start Rehabilitációs Vállalat és Intézményei (utóbbi 1997. november 1-jétől laptulajdonos, a kiadó az Új Kelet Média Kft.). A kényszerű áremelések nyomán 1998. tavaszára a példányonkénti ár 34 forintra emelkedik, majd május 30-án (V. évfolyam 126. szám) bedobják a törölközőt. Maga által is bevallottan szokatlan módon a laptulajdonos, a Start vezérigazgatója, *Balogh Zoltán* szól ekkor az olvasókhöz. Elismeréssel illeti a kezdeteket, ám leginkább az anyagi nehézségeket emeli ki, ami újabb fordulatot értelt, magyarul: új tulajdonost kerestek. A végeredmény: „*július 1-jétől az Új Kelet előfizetői a megújult Kelet-Magyarországot kapják meg.*” (Egy szomorú mondat: *Munkatársaink maradék írásai a 2-3 oldalon olvashatók.*)

A kiinduló pont (ti. a monopolhelyzetben lévő Kelet-Magyarországgal szemben vagy mellette legyen egy másik napilapja a megyének) létjogosultsága nem vitatható. Ehhez azonban szükséges lett volna megteremteni (már előre!) a nélkülözhetetlen tárgyi és szakmai, személyi feltételeket, előzetesen ki kellett volna találni a lap elsősorban tartalmi arculatát. Ezek híján az eklektikusság, az amatőrizmus vált jellemzővé. Természetesen nem figyelmen kívül hagyható szempont a „nagy testvér” azon törekvése sem, hogy kiiktassa a konkurenciát.

Ez utóbbihoz tartozó adalék a Nyíregyházi Napló 1998. június 6-ai számában olvasható, *Tarnavölgyi György* által jegyzett írás: *Megszűnt az Új kelet*. A napilap szerkesztőségének dolgozói elfogadhatatlannak tartják a Kelet-Magyarországban *Lapfrigy* címmel megjelenteket, s közleményüket az MTI-hez is eljuttatták. Ebben egyebek között ez áll: „*Harmincöt dolgozó, köztük tizenkilenc újságíró, fotós, szerkesztő munka nélkül maradt. Ezt nevezi a Kelet-Magyarország a megyei újságtörténet jeles napjának! A legkevesebb, ha azt állítjuk: képmutató!... Az érthető, ha ezt a lapfrigyet ünnepli a tulajdonos. Egyedül lett (ismét) a piacon. De ha az újságíró, a szakmabeli*

is ünnepként éli meg a szerkesztőség megszűnését – nos, ennyit a szakmai szolidaritásról...” A tény – írja a továbbiakban Tarnavölgyi –: az Új Kelet megszűnt anyagi okok miatt. A Kelet-Magyarország mint tőkeerősebb fél felvásárolta és azonnal megszüntette. Megvette a piacot, át kívánja venni az olvasókat, az előfizetőket.

Nyíregyházi Napló

Kanyargós, kalandos utat járt be az elmúlt másfél évtizedben a Nyíregyházi Napló, a megyeszékhely önkormányzatának lapja.

Első ízben 1994. márciusában látott napvilágot mint „a város időszaki lapja” (a 11. oldalon, mintegy elrejtve azt is megtudhatjuk: „kísérleti lapról van szó.”). A 16 oldalas, fekete-fehér újságot *Tapolczai Zoltán* felelős szerkesztő jegyzi, a szerkesztést, a tördelést a Média Art Stúdió Sajtóügynökség végzi, a Nyírségi Nyomdában készül 35 ezer példányban. *Mádi Zoltán* polgármester naponapi köszöntőjén kívül többnyire aláírás nélküli cikkeket olvashatunk a város gazdálkodásáról, lakásügyről, közoktatásról, szociális és egyéb önkormányzati ügyekről, a színházi oldalakon (ne feledjük, *Mádi* nagy rajongója a teátrumnak!) már ekkor jelentkezik értő kritikájával *Karádi Zsolt*, aki azóta is állandó szerzője a lapnak. Jó ideig többé-kevésbé rendszeres rovat lesz a Rendeletár, s természetesen helyet kapnak az X-es hirdetési cikkek, reklámriportok.

Az 5. szám váratlanul színes borítóval jeleni meg 8 ezer fóliázott (névre szóló) és 27 ezer „normál” példányban. Hangsúlyozottan ingyenes: „senki nem árulhatja, senki nem kérhet el pénzt érte”. Bár itt szakmai tanácsadóként felbukkan *Burget Lajos* neve, meglepően sok hibával találkozunk: poszthumusz, bevalhatom; de nem sikerült helyesen leírni a francia filmrendezők (Chabrol, Godard) nevét sem... Nagyon hangulatos viszont *Margócsy József* Régi nyíregyházi képes revü címmel megjelent írása az 1937-ben kiadott (és még az abban az évben kimúlt) Képes Szabolcsról, illetve a kiadó *Elek József*ről.

Az önkormányzati választások közeledtét jelzi, hogy a 6. számban a tárgyilagos-ságot bevallottan nélkülöző dicshimnusz jelenik meg *Mádi* polgármesterről, majd októberben egy ismét színes borítás különszámot kapnak az olvasók A nyitott város – Nyíregyháza 1990–1994 címmel. A rendkívüli lap szerzői nem újságírók, hanem maga a város első embere, továbbá szociológus, irodavezető, tanácsos stb. A 8. szám már a megmérettetésre készülő öt polgármester-jelöltet mutatja be. Itt olvasható először a hosszú éveken át élő rovat, A Napló naplója, amely az előző szám óta történetek rövid összefoglalója.

Az új esztendőbe átlépve érezhető a változtatás igénye, megtalálható a vers, a zene, a keresztretjvény. Ennél is fontosabb azonban, hogy a II. évfolyam 4. száma új formátumban, narancssárga kísérszínnel kerül ki a nyomdából. Az impresszum szerint közreműködik a Heti Szó Plusz Bt., szerkeszti a szerkesztőbizottság, vezető *Lányi Botond*. A kissé elrajzolt lapfej, a mozgalmasabb, korszerűbb tördelés és az „új” tollforgatók névsora (*Házi Zsuzsa, Farkasné Szilágyi Zsuzsa, Siteri Éva, Bednárík Mónika* s ezen írás szerzője) jelzi, fordulat történt: az önkormányzat által kiírt pályázaton ez a gárda nyert. Nyár közepétől (II. évfolyam 8. szám, 1995. június 16.) a Napló már a Heti Szó Bt. Gondozásában jelenik meg, *Lányi Botond* a főszerkesztő, hivatalos voltát pedig az mutatja, hogy a kiadó Nyíregyháza Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala. A kétheti lapban rendszeressé válik a *Rendeletár*, visszaszorul a bulvár, tárgyyszerűbbé válik a hangvétel. A III. évfolyamtól új rovatok születnek: *Pártháztáji, Étteremsoroló, A Napló galériája*.

Később elindul a *Képviselők közelről, az Új arc városunkban* (illetve a városházán) sorozat, megszólalnak a politikusok (a megyeszékhely ekkori két országgyűlési képviselője Bányász Jánosné és Baja Ferenc), a városba látogató államfők (Roman Herzog, Göncz Árpád), nagykövetek, önkormányzati tisztségviselők (Csabai Lászlóné polgármester, Felbermann Endre, Giba Tamás, majd Tukacs István, Mikó Dániel alpolgármesterek, a diszpolgárok és más kitüntetettek, a sikeres menedzserek. Figyelemmel kísérik az önkormányzati cégek, a városban működő nagyüzemek életét (Nyírtávhő, Nyírségvíz, Diruváll, EKO, Taurus, Dunapack stb.). A személyi jövedelemadó egy százalékát 1997-től ingyen kérhetik a helyben működő, illetve az önkormányzathoz kapcsolódó alapítványok, egyesületek, civil szervezetek, a Napló ezzel a gesztussal kívánja elősegíteni megerősödésüket. A szerkesztőbizottságban ott van a közgyűlésben képviselettel rendelkező politikai erők egy-egy delegáltja, ezzel is összefügghet, hogy rendre megjelennek a közvéleményt foglalkoztató ügyek: „türelmi zóna”, funkcionális privatizáció a kórházban, a Metropol üzletház, az Interspar, az új Kodály iskola építésének vitája.

Nem titkolt szándékuk, hogy a Napló legkésőbb 1998-tól hetilappá váljék („*az anyagiakon múlik*”) – tudhatjuk meg a március 22-ei számból, október 4-én pedig – akkor még „kísérleti jelleggel” – hetenkénti megjelenésről szól a hír (41 ezer 600 példányban, 8-4-8-4 oldalon). Kék színű különkiadás köszönti az Európa Napot (május 23-án), elindul a *Városnéző*, amely a legrangosabb épületeket, köztéri alkotásokat, síremlékeket mutatja be. A sport a napi események helyett jelenségek, folyamatok, összefüggések, elemzések, portrék közlésében jelenik meg.

A következő esztendő (1998) a választások éve, ezért helyet kapnak a lapban a közérdekű tudnivalók (például a szavazóköri leírás); a ciklus eredményeit, problémáit számba vevő, összegző írások, interjúk, vélemények, bemutatkoznak a polgármester-, illetve képviselő-jelöltek, s természetesen dömpingje van a politikai hirdetéseknek.

A következő években kísérleteznek a megjelenés napjával (péntek helyett kedden, majd ismét a hét végén) a terjesztéssel (a Posta, majd a városon belül a Profi), a színekkel (színes a 8 oldalas, kék a 4 oldalas), megújul a lapfej. A tartalom gazdagodását tematikus mellékletek (a cigány kisebbségről, az idősekről, az ifjúságról) bizonyítják, *Mit látunk?* címmel képes rejtvényssorozat indul, miként műemlékeinkről is. Ellátogatnak Orosra, Nyírszőlőre, a bokortanyákra, bemutatkoznak a testvérvárosok, a civil szervezetek, új rovat lesz a *Kerti kalendárium* (később *Virágom, virágom...*). Az új évezredbe lépve sorra nyílnak a hiper- és szupermarketek (Metro, Tesco, Interspar, Baumax, Praktiker, Nyírplaza és társai), s ezek hirdetéseiből egészítik ki a lap önkormányzati támogatását.

A fenti tények talán igazolják azt az állítást, hogy ez az immár 47 ezer 400 példányban megjelenő Nyíregyházi Napló fénykora. Beágyazottságát bizonyítják a mind gyakoribb olvasói levelek, az ekkoriban készült közvéleménykutatási adatok, a konszolidált tartalom és forma.

„*Szebbet, jobbat!*” – fogalmazza meg szándékait 2003. tavaszán a lapot megjelentető társaság kollektívája. A változó olvasói igényekre való hivatkozással hűvétől kisebb méretre térnek át, de a 16 oldallal a felület nagysága lényegében nem változik. Tartalmi változást is ígérnek: hetente egy-egy vezértémát járnak körbe (a városalapító ősök, a minőségi sport, a munkaerőpiac, a lakásépítés, a szociális ellátás, az új tanév, a közterületek elnevezése); ismét jelentkezik a már-már kihaltban lévő műfaj, a riport (a tanyasi életéről, az önkormányzati bérleményekről, a pályakezdő diplomásokról, a kisebbségi önkormányzatokról, a korábban elhanyagolt

városrészekről – Himes –, a szórakozóhelyi hangoskodásról); ugyanakkor erősíteni kívánják a lap szolgáltató jellegét, az olvasmányosságot, a könnyedebb hangvételt (szép példája ennek *Pethő József* főiskolai tanár színvonalas Krúdy-sorozata, sikeres *A hét embere*, amelyben olyan köztisztviselőben álló személyiségek kapnak szót, mint a színész *Varjú Olga*, az újságíró *Farkas Kálmán*, a sebészorvos-versmondó-énekes díszpolgár, *dr. Szabó Gyula*, a sportoló *Miló Viktória*).

S azután 2004. december 10-én (XI. évfolyam 22. szám) újabb fordulat következik be: „*Legutóbbi számunkban – november 20-án – olvashatták, hogy a közgyűlés döntése értelmében ezentúl nem a Heti Szó Sajtóügynökség, hanem az önkormányzat tulajdonában lévő Város-Kép Közhasznú Társaság gondozásában jelenik meg a Nyíregyházi Napló. Az új helyzetben – mint láthatják – változik a formátum, a lapfej, s talán kicsit a hangvétel is. S persze nincs még minden „kitalálva”. Egy szerethető lap érdekében kérjük az Olvasók együttműködését.*”

A képviselő-testület politikai döntést hozott. A helyi média – a lap, a televízió, a város honlapja, a nagy rendezvények – egy cégbe való összevonása magyarázható financiális, hatékonysági szempontokkal is, de megkockáztathatjuk, hogy politikai megfontolások is szerepet játszottak a döntésben (közelednek a választások...). Látható az is, hogy az új konstrukcióban nem korlátozzák a hirdetési felületet (korábban az önkormányzat 20 százalékban maximálta), ezáltal kevesebb hely jut az olvasnivalónak. A 8 oldalas megyei mutáció kifejezetten reklámcélokat szolgál, a hirdetések közötti „maradék” helyen olvashatók megyei hírek, láthatók főként eseményekről szóló fotók... Nem tett jót a lapnak a „bulvárosítás” szándéka (mert az csorbítja önkormányzati, hivatalos funkcióját), s az sem, hogy meglehetősen gyorsasággal cserélődnek a fő-, illetve felelős szerkesztők. Mivel magam is ezek egyike voltam, óvakodnék a további minősítéstől.

Az igényestől a brutálisig Nyírvidék

Igényes, ízléses, ígéretes – így örvendezhettek a minőségi sajtó barátai 1989. augusztus 19-én, amikor napvilágot látott a Nyírvidék nulladik („minta”) száma. A szép, sárgás papírra barnás betűkkel nyomott, a szecessziót idéző illusztrációkkal díszített újság 15,50 forintért került az utcára és vállalta elődjét: „*Alapította Jóba Elek 1880-ban, (65. évfolyam) 1. évfolyam 0. szám.*”

A városi hetilap főszerkesztője az egykori nyíregyházi rádiós (most a Kossuth Rádió irodalmi szerkesztője), a grafikusnak is kiváló *Antall István*, helyettese a szintén volt rádiós, később a Futárt jegyző *Váradi József*. Olvasószerkesztő *Hordós László*, a szerzők között felbukkan az építész *Kulcsár Attila*, az azóta elhunyt költő *Magyar (Kovács) József*, a tanár *G. Tari Ágnes* („lapunk állandó színházi tudóstője”), majd *Karádi Zsolt*.

Már a próbaszámban arról olvashatni, hogy a Kölcsey Kiadó Kft-t (felelős kiadó *Mádi Zoltán*, aki bő egy év elteltével Nyíregyháza polgármestere lesz) a(z akkor még) városi tanács – a vállalatokon, intézményeken, magánszemélyeken kívül – 3 millió forinttal támogatja. „*Jó lapot kívánunk!*” – köszönti az olvasókat az első szám szeptember 2-án, hivatkozva az elődre (a másik Nyírvidék), interjút közölve Csabai Lászlóné tanácselnökkel, emlékezve Hársfalvi Péter tanár-történészre, s írással jelentkezik a nem sokkal ezután elhunyt Ratkó József. Ezek mellett olvasható itt a szintén volt rádiós *Samu András* (a legendás „főnök”) kertészeti tanácsadó

rovata, programajánló, étrend, tévéműsor, keresztrejtvény, zene, sport. A következő számokban a vers, a mese, a rajz, a karikatúra mellett egyre nagyobb tere kap a politika (ne feledjük: sorsfordító hónapokat élünk!); interjú Kulcsár Kálmán akkori igazságügyi miniszterrel, Berecz János MSZMP KB-titkárral, Baja Ferenc „reformkörü” politikussal, és végül (a szó szoros értelmében, hiszen ez a lap utolsó, 9. száma) Pozsgay Imre államfő-jelölttel (a címlapon koronával a fején), leszögezve, hogy „ő a legalkalmasabb”, „inkább ő, mint Ottó” (mármint Habsburg). A Határ-Szél november 10-ei számban a Váradi Józseffel készült interjúban arról olvashatunk, hogy a Nyírvidék háttér nélkül, inkább lelkesedésből készült, s „baklövés volt”, hogy a terjesztést a posta helyett rikkancsokra bízta. *„Nem volt mögötte kiépített információs hálózat”* – említi a bajok további okát, továbbá azt, hogy *„Antall István munkaviszonyát a kft. megszüntette.”*

A vég váratlanul következett be, hiszen az utolsó szám egyik cikke alján ez áll: (folytatjuk). Hogy mi okozhatta a „nosztalgia” Nyírvidék kiszenvetését? Talán az akkori olvasói elvárásokhoz képest szolid, mérsékelt hangvétel? Talán a lólábként kilógó politikai állásfoglalás? Talán – alighanem leginkább – a Váradi által fenn már említett (pénz)hiány és baklövés. Kár érte.

Árnyék

Feltételezhető, hogy az olvasók bulvár iránti megnövekedett igénye, a bűncselekmények (vagy a róluk szóló hírek) ijesztő gyarapodása, talán a lapalapító *Tarnavölgyi György* extrémításra való fogékonysága hívta életre az Árnyék (rosszmájú kollégák szerint Árnyékszék) című, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei bűnügyi magazint. Az 1992. februári próbaszám szerint *„... az Árnyék nem szokványos lapnak készül.”*

A február 1-jén megjelent magazint a Filantróp Bt. adta ki (később a Karakter Bt.), s szándékai szerint *„... segíteni szeretne a bűnözés elleni küzdelemben az olvasóknak.”* A továbblépés terveit mutatja, hogy a 8. számtól Észak-kelet-magyarországi bűnügyi magazin olvasható a lapfejen, s az átvett anyagok (hírügynökségek, Zsaru, Pandur, Atlantic, Stern) mellett Szatmárnémetiből, Ungvárról, Varsóból érkezett írások is helyet kaptak hasábjain.

1993. áprilisától (4. szám) már földrajzi tájolás nélküli Bűnügyi magazin, 1994. októberétől pedig Fél-Árnyék címmel a hóközi (félhavi) szám teszi a lapot kététhetivé azzal az ígérettel, hogy a közbenső számok színesebb külsővel, könnyedebb, tarkább tartalommal (vicc, grafológia, rejtvény) jelennek meg. Ehhez képest 1994. decemberében és 1995. áprilisában a Fél-Árnyék elmaradt, miközben az egyes példányok ára 43-ról 68 forintra emelkedett (igaz, az oldalszám is nőtt). Az 1995. áprilisában már csak Magazin egy hónappal később úgy múlt ki, hogy ezúttal is azt ígérték: folytatjuk.

Drukker

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Sportmagazin – így definiálta magát az 1993. november 5-én született Drukker című lap, amely voltaképpen a futballról szólt, hiszen a címlapon ez állt: *A Labdarúgó Szövetség Hivatalos Hetilapja*. Az A/4-es formátumú, 20 oldalas, 25 forintért kínált újság felelős szerkesztője az MTI tudósítója, a sport elkötelezett híve, *Bagoly Dániel* volt, kiadója a Heti Szó Plusz Bt. *Lányi Botond* dal az élen. *Zilahi József*, a megyei közgyűlés alelnöke – aki akkor a

megyei labdarúgó szövetség elnöki posztját is betöltötte – a bemutatkozó számban így fogalmazott: „*A foci szerelmeseinek lapja kíván lenni.*”

A Drukker első évfolyamának 7. száma (1993-ban az utolsó) reklámhordozó falinaptárral jelent meg, de ez is kevés volt: a 2. évfolyam 13. számával a lap megadta magát, jóllehet az előfizetőkhez szóló felhívással, változatlan (havi száz forint) árral toborzott (volna) további híveket.

Rövid léte a körülötte bábáskodók ügybuzgalma, a sportág (nem feltétlenül indokolt...) népszerűsége ellenére azt bizonyítja, hogy a piac nem bír el egy a helyi futballról szóló hetilapot. Egyébként hasonlóképpen járt a 90-es évek közepén a Ziccer című Nyíregyházi Kosárlabda Hírlap, amely mindössze 7 számot élt meg.

Megemlíthjük még mint hamvába holt kísérleteket a *Periféria* című, Kulimár János által jegyzett megyei kisebbség! közéleti, irodalmi lapot, valamint a Tapolcai Zoltán szerkesztette *Pénteki Bulvár Magazint*, a PB-média szórakoztató hetilapját.

A 90-es évek második felében *Száraz Attila Pistike* címmel havonta megjelenő vicclappal („humor, móka, kacagás”) kísérletezett, utódja, a *Viccözön* a mélypont, hiszen így minősíti magát: „*Brutálisan szókimondó disznó viccek.*”

Összegzés

Magvas tanulságok vagy messzemenő következtetések helyett álljon itt végül néhány összegzésnek szánt megállapítás. Az első, amit bizvást kimondhatunk, hogy a többpárti demokrácia létrehozásában megkülönböztetett szerepet töltött be az írott és elektronikus sajtó, némi fellengzősséggel úgy is fogalmazhatunk: történelmet formáló funkciót vállalt magára. Másfelől: maga is „terméke”, eredménye a változásoknak, bizonyítéka a szólás, a véleménynyilvánítás szabadságának, az ezen a téren is létrejött pluralizmusnak. Az elmúlt két évtizedben tanúi lehettünk megannyi napi- és hetilap, helyi és regionális újság, ezernyi kiadvány születésének (és jelentős hányaduk kimúlásának). Mindez – ha szerényebb mértékben is – szűkebb hazánkban is lejátszódott.

A nagy remények, a kitáguló lehetőségek, az állam kivonulása a lapok finanszírozásából nyugtalanító jelenségeket is hoztak magukkal. A piacosság hordalékaként zavaros ügyletek zajlottak le, új típusú kiszolgáltatottságok jelentek meg, s ezek erodálták a zsurnaliszták tekintélyét. Ezért jórészt maguk is felelősek: az imádomszerűen tartott sajtótájékoztatók kritikátlan „jegyzetelői” lettek, polgárjogot nyert a felületesség, a pontatlanság, a stílári hányavetiség.

Az 1989 előtti „kiszámítható” világot a helyi politikai és gazdasági hatalomtól való függőség váltotta fel, az újságíró autonómiája csökkent, egzisztenciális kiszolgáltatottsága növekedett. Talán ezzel is összefügg, hogy – az üdítő kivételektől eltekintve – fájdalmasan hiányoznak az oknyomozó, bizonyos társadalmi jelenségeket, folyamatokat empatikusan bemutató riportok, a szépirodalmi igényű tárcák, az alaposan végiggondolt (nem pedig a rendelkezésre álló felületet kitölteni igyekvő, szószátyár) publicisztikák, jegyzetek.

Mielőtt „az új idők új szavát”, a megváltozott olvasói szokásokat nem értő korszerűtlenség és a pesszimizmus vádjával illelnének, hadd reménykedjek abban, hogy a következő újabb húsz év konszolidált viszonyokat teremten ezen a téren (is), elhozza az igényesebbé váló közönség s az őt magasabb szakmai színvonalon kiszolgáló sajtó egymásra találását.

A Határ Szél első számának címlapja
1989. április 25-én. (Cikkünk a 81. oldalon)

interjú

Marik Sándor

Mozdulatokkal csodákat kifejezni

Beszélgetés Szakály György Kossuth-díjas Kiváló művésszel,
a Magyar Táncművészeti Főiskola rektorhelyettesével

Szakály György Kossuth-díjas táncos, Kiváló Művész. A Magyar Színházművészeti Lexikon szerint „generációjának legszuggesztívebb előadóművésze, aki a klasszikus és a lírai szerepekben is kiváló, de drámai alakításai egészen egyedülállóak”. Nyíregyházán született 1955-ben. Aktív táncművészi életének fő színtere 1977–2007-ig a Magyar Állami Operaház, miközben Dortmundban állandó szólista (1985–88), Bonnban első szólista (1993–95). Négy földrész színházaiban vendégszerepelt. A színpadi megjelenés mellett sikerrel vállalt fel egyéb, az eredeti szakmájához kötődő feladatokat is: 1992–1995-ig az Operaház balettegyüttesének művészeti igazgatójaként dolgozott. Később a Magyar Fesztivál Balett balettmestere volt, a Shakespeare Színiakadémián tanított. Mindemellett láthattuk prózai, musical- és filmszerepekben. Az MTV 1986-ban portréfilmeket készített róla Róna Viktor koreográfiájával, amelyet 1987-ben Nívó-díjjal jutalmaztak. Művészi karrierjét több balett-koreográfia is gazdagítja, köztük több televíziós műsorhoz készített. Munka mellett tanult, újabb diplomákat szerzett. Hosszabb ideje tanít a Magyar Táncművészeti Főiskolán, ahol 2006-tól a Táncművészképző Intézet igazgatója, 2008-tól kinevezett egyetemi tanár, művészeti és képzési rektorhelyettes. 2009-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjével tüntették ki – a művészi teljesítmény mellett először említve tanári munkáját. Elsőként kapta meg Szabolcs-Szatmár-Bereg új kitüntető elismerését, a Kozma Pál-díjat, amelyet 2009-ben alapított a megyei közgyűlés „a megyéből elszármazott személyek által kifejtett országos jelentőségű, kimagasló tevékenység elismerésére”. Szakály Györggyel életútjáról, a táncművészetről valamint Nyíregyházával és a megyével ápolta kapcsolatairól beszélgettünk.

– Mit tudott a balettről, amikor Nyíregyházáról 1967-ben tizenkét éves gyermekként Budapestre ment, hogy az Állami Balett Intézetben tanuljon?

– Nagyon keveset. Elhatározásomban talán a televíziónak volt közvetett szerepe, amely akkoriban, a hatvanas években sok emlékezetes színházi közvetítéssel járult hozzá a kultúra iránti igény felkeltéséhez. Szinte megbabonázott a nehéz függönyökkel keretezett, hatalmasnak tűnő színpadok látványa. Ilyet láttam a valóságban is, mert az iskolával, és külön is, többször jártam a nyíregyházi színházban. Amikor a Balett Intézet felvételi felhívását megláttam a megyei napilapban, egy kitétel döntött el mindent: azzal kecsegtettek, hogy a növendékek másodévtől rendszeresen táncolnak az Operaház színpadán. Ettől kezdve csak oda akartam menni, nem tudtam szabadulni a színpad vonzásától. Ez meglepő volt a mi családkban, hiszen szüleim gyári munkások voltak. Ám felvilágosult, nyitott emberek. Szóba került ugyan, hogy talán nekem is egy jó szakma kellene inkább – bátyám autóvillamossági szerelőnek tanult, itt-ott már keresett is –, de gyermeki lelkesedésemet, elhatározásomat látva inkább támogattak, mint akadályoztak volna. Talán érezték, hogy ebbe a gyerekbe más is szorult, mint a többibe. Amikor apám feltett a vonatra – tizenkét évesen egyedül mentem felvételizni Pestre –, azzal búcsúzott: „Ne ess kétségbe akkor sem, ha nem sikerül. Színész még lehetsz később is.” Neki egyébként volt némi fogalma arról, mi vár rám, mert fiatal korában látott néhány színházi előadást Pesten, sőt az Operában is. A nagyvárosban rokonok vettek pártfogásba, elvittek a tetthelyre. Nagyon sokan voltunk, később hallottam, hogy abban az évben három és fél ezer fiatal közül választott ki huszonhatot a bíráló bizottság. Egy hétig tartott a felvételi procedúra, azt hittem soha nem ér véget, de egy pillanatig sem gondoltam, hogy nem fog sikerülni a felvételi. Akkoriban Magyarországon a színpadi táncot csupán a klasszikus balett jelentette, az a sokszínűség, ami ma jellemzi a mozgásművészetet, teljesen ismeretlen volt. Így hát a balettel köteleztem el magam, hogy színpadra léphessek.

– Azt lehet tudni, ki látta meg önben a tehetséget?

– Nem. Olyan sokféle vizsgálatnak voltunk kitéve – például mozgásösszhang, hajlékonyság, egyensúlyozás-képesség, hallás, teherbírás, határozottság és egyebek –, hogy egyetlen személy kevés lett volna, többek egybehangzó ajánlása kellett. Ráadásul én nem voltam sudár táncos alkat, inkább duci kisfiú. De a kiválasztott huszonhatok egyike lettem, ami végtelen boldogsággal töltött el. Kollégiumi elhelyezést is kaptam, ami alapvető volt, mert szüleim nem bírták volna fizetni pesti létem költségeit. Ez más volt, mint a mai pesti tanulás a vidékieknek, akik minden hétvégére hazamennek. Én feljöttem Pestre augusztusban, aztán hazamentem karácsonyra. Persze akkor a szombat sem volt szabadnap. Jól kellett tanulni, mert félévenként minősítések voltak, és eltanácsolták azokat, akik nem teljesítettek rendesen. Mai fogalmak szerint a Balett Intézet egy tizenkét osztályos bentlakásos szakközépiskola felső nyolc osztályának felelt meg, ahol délelőtt a szakmát – a táncot – tanultuk és gyakoroltuk, délután pedig az általános-, illetve középiskolai tananyagot. Ezt követte a művészképző, amely után ösztöndíjasként még egy évet tanulhattam a leningrádi Vaganova Balettiskolában, amely az orosz balett egyik jelentős fellelvára. Mindezeket követően, csaknem egy évtizednyi tanulás után lehettem főállású táncos, először a kar tagja, álmaim színhelyén, a Magyar Állami Operaházban.

– A gyötrelmes gyakorlások idején soha nem gondolt arra, hogy mindennek van határa, ebből elég volt?

– Többször is megfordult a fejemben, de elhessegettem. Az számomra elképzelhetetlen volt, hogy hazamenjek a Vasgyár utcába, és azt mondjam a szüleimnek, feladom. Nem olyan fából faragtak... Pedig tényleg voltak gyötrelmes időszakok. Elmondok egy régi történetet 1981–82-ből. A próba című, Fodor Antal által koreografált balettben Júdás szerepét táncoltam, utólag hozzátehetem, sikerrel. A próbák idején sokat beszélgettünk a koreográfussal: én pályám elején jártam, ő tapasztalt ember, akkor egyben a Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára is. Felvetette, hogy talán érdemes lenne átmennem a színművészetire, amely hosszabb távú aktív életpályát ígér, ő el tudná intézni, hogy felvételi nélkül átvegyenek. Átfutott az agyamon, talán meg kellene lépnem, de nem tudtam megtenni, még ha sokszor szinte emberfeletti odaadást is kívánt a balett. Júdást egyébként tíz évig táncoltam. A darabot kétszer is felújították, 1998-ban és 2005-ben – immár teljesen új körülmények között, a rendszerváltás után. Érzésem szerint a felújítások idején már nem „durrant” akkorát az előadás, mint a nyolcvanas években. Pedig most talán aktuálisabb a mondanivaló, mint akkor volt, amikor az elnyomásról nyíltan nem lehetett beszélni, mint ahogy a kisebbségek helyzetéről, a szexuális orientációról sem. Most már lehet beszélni ezekről a gondokról, és sajnos kell is, bár nem sok eredménye van. Érdekes módon a hosszú szünet ellenére emlékeztem a Júdás-szerep minden lépésére, de már nem azt táncoltam, hanem az Üldözők főnökét – ami szintén érdekes feladat volt.

– *Kicsit előre szaladtunk. Milyennek látta a lehetőségeket, a jövőjét, amikor Leningrádból hazajött és 1977-ben a Magyar Állami Operaház hívatásos táncosa lehetett?*

– Leningrádban sokat lehetett tanulni, az iskolában, és azon kívül is. Például hetvenhét jegyet tettem el a Kirov Színházból, annyi előadást láttam a tíz hónap alatt. Szerencsésnek éreztem magam, fantasztikusnak láttam a lehetőségeket. Itthon nem az a kizárólagos irányzat fogadott, amivel kint szembesültem. Oda nagyon nehezen tört be, nagyon nehezen fogadtak be más irányzatokat. A magyar művészvilág – különösen a Szovjetunióban tapasztaltakhoz képest – nyitott volt Európára, a világra, a balett és táncművészet különböző irányvonalaira és stílusaira. Nálunk már akkor az Operaház színpadára kerülhettek a nyugat-európai és az amerikai modern balett olyan kitűnő alkotóinak darabjai, mint például Maurice Béjart, Hans van Manen, Alvin Ailey, Alberto Mendez és George Balanchine. Aránylag hamar táncolhattam én is Béjart három balettjében, megkaptam a Duke Ellington nevével fémjelzett jazzbalett, A folyó főszerepét. Persze az alkotóknak is különleges élmény lehetett a „vasfüggöny” mögé jönni, ahol egy nagyon jól felkészült, minden stílusban otthonosan mozgó társulatot kaptak. Sok darabot szinte jelképes összegért adtak a magyar együttesnek, ami teljességgel megszűnt a rendszerváltozás után. Most már hozzánk is piaci áron jönnek az alkotók, és ez az amúgy is drága műfajt még jobban megdrágítja. Nem véletlenül tartották sokan a királyok szórakozásának

– *Elég hamar kapott díjakat. 1983: az Évad Legjobb Táncosa (a Magyar Táncművészek Szövetségének díja), 1984: Liszt-díj, 1985: Érdemes Művész. Mit jelentett ez önnek?*

– Az „elég hamar” nagyon rugalmas megfogalmazás. A szakmák túlnyomó többségében negyvenkét év munka után lehet nyugdíjas valaki. Táncosként in-

kább negyvenkét évesen, vagy szerencsés esetben huszonöt, esetleg harminc aktív év után vehetjük igénybe a kedvezményes nyugdíjat. A szervezet a koncentrált, erős igénybevétel miatt elhasználódik, nem is mellesleg ez a fiatalok műfaja. Ha a táncos harminc éves korára nem tudja észrevenni magát, később már nagyon nehéz kitörni. A kartáncosokat egyébként méltatlanul keveset elemzik, pedig egy együttes értékét igazából a társulat, azaz a kar adja meg. Díjakat jókor kell kapni, nem idő előtt, és nem később – ez volna az optimális. Az a jó, amikor egy díj még inspirálni tud.

– *Hogyan történik a szereposztás, ami mindent, vagy majdnem mindent eldönt?*

– A szereposztásra nincs recept. Itt van például A diótörő, amelyet 1950-től folyamatosan repertoáron tart az Operaház, ráadásul négy szereposztásban. Ilyen hosszú idő alatt sokszor cserélődnek is a szereplők. Azt mindenki tudja az aktuális társulatban, hogy ki alkalmas már Diótörő Hercegnek vagy Mária Hercegnőnek. Sokat változtak a körülmények. Az én pályakezdésem idején jobban kiszámítható volt a szereposztás, mert nagyrészt állandó társulat volt, ismert tudással, erősrenddel. Ma mindenütt nyitottak a társulatok, már Pesten is teljesen bevett szokás, hogy külföldi művészek is vannak az együttesben, a balett-igazgató szinte a teljes nagyvilág „készletéből” válogathat – természetesen, ha van elegendő anyagi háttér. Jellemző, hogy a koreográfus kiválasztja az elképzelései szerinti ideális főszereplőt – ha régebbiről ismeri, képes a táncos fejével gondolkodni, tudja, mit bír a teste –, és mintegy neki írja a koreográfiát, hogy a táncos csilloghasson, mindent meg tudjon mutatni, amit tud, és kell. Ha jó szeme van, lehetnek meglepő döntések, és jó táncosok esetében megvan a „kiugrás” esélye is.

– *Mondana erre néhány példát?*

– Régi, számomra emlékezetes történeteket hoznék fel példaként. Valamikor, 1983-ban történt. Bemelegítettem a színpadon, a földön feküdtem, amikor Seregi László odalépett hozzám, és azt mondta: „Neked olyan macskaszemed van, nem akarsz a Macskákban játszani?” De akarok – válaszoltam. „Akkor gyere hatra.” Így lettem Mephistopheles, a varázs macska – több mint négyszázszor. Hozzáteszem: Seregi abban az időben, és most is, a legnagyobb tekintély, a legismertebb személyiség a szakmában. Ennél bonyolultabb esetem volt Mercutioval a Rómeó és Júliában. Számomra talán ez lehetett a fordulópont, ezzel a szereppel sikerült végérvényesen elfogadtatni magam a hazai táncvilággal 1985-ben, pedig akkoriban már jártam a világot és számtalan főszerep volt itthon a hátam mögött... Sereginek a nagyobb szerepekre eleve határozott elképzelése volt, mint mindig. Fel sem merült, hogy más lehetne Júlia, mint Volf Kati, Rómeó nála Lőcsei Jenőre volt szabva, Tybalt pedig csak Keveházi Gábor lehetett – és ezzel már majdnem ki is merültek a jobb lehetőségek. De feltörekvő „fiatalként” ott voltam én is, és abban a helyzetben talán visszatetsző is lett volna, ha nem jutok szerephez. Így találtunk egymásra Mercutioval. Akkoriban azt gondoltam, felnöttem ehhez a szerephez, azért kaptam. A „zuhanyhíradóból” és a „Film Színház Muzsika” című lapból viszont arról értesültem, hogy nem így volt. Seregi eleinte nem hitt bennem. Sokat töprengett, mielőtt nekem adta a szerepet – egyfajta csendes beletörődéssel: jó, akkor legyen a Szakály. Később maga mondta el nekem, milyen boldog volt, hogy sikerült. Szavai szerint az előadás egyik legjobbja lettem. Tehát a véletlennek is nagy szerepe lehet.

– *Mercutio milyen szerep, miért lehet alkalmas a „kiugrásra”?*

– Mercutio Rómeó barátja, Verona hercegének rokona. Szerintem a darabban ő a legintelligensebb ember. Okos, érzékeny, szinte filozofikus gondolatai vannak – még a szerelemről is. Ugyanakkor gátlásos, magának való. Keserű a humora, mégis ő viszi a prímet a veronai fiatalok között. Egy roppant összetett, ellentmondásokkal nehezített figura. Miközben ezerrel vibráló központi személy, fél az élettől, sőt még attól is, hogy esetleg nem fogják szeretni. A vívás-jelentben csak ő tudja egyedül, hogy halálos sebet kapott, ennek ellenére brillírozik, gúnyt űz saját halálából, szerepel a többiek előtt. Majd a haldoklása... – tehát a színdarab minden fázisában óriási lehetőségek vannak, ha az ember hasonulni tud hozzá, ha „meg tudja élni” ezt a bonyolult személyiséget. Ezzel együtt, soha nem gondoltam, hogy hős lennék, mint Spartacus, vagy bármiben hasonló lennék Mercutiohoz, pláne Júdához. Minden szépsége mellett kőkemény munka ez, amit nem szabad éreznie a közönségnek. Ez a művészet.

– *Rómeó szerepére nem vágyott?*

– Nem éreztem magamhoz közel azt a karaktert, egyszer talán azt is mondtam rá, hogy az olyan májbajos figura, bár talán ő megy át a legjelentősebb változáson a darab alatt, ifjúból felnőtt lesz, Mercutio meg felnőttnek született.

– *A szereposztásról, a koreográfus-szemtől kanyarodtunk ide. Van esetleg frissebb példája is, immár több évtizedes táncos-koreográfus élettapasztalat birtokában?*

– Novemberben volt a Karamazov testvérek premierje a Magyar Nemzeti Balett előadásában. Dosztojevszkij drámáját balettszínpadra alkalmazta, a koreográfiát tervezte és rendezte Boris Eiffman. Érkezését megelőzte stábjának előkészítő munkája. Hetek óta Pesten dolgozott már az asszisztense, a betanító és a próba-vezető balettmesterek is túl voltak már a nehezén. Az operaháziaktól hallottam az izgalmakról, a rendező milyen „vérengzéseket” szokott végrehajtani a színpadon, még a rutinosak is cidriztek. Ez nekem meglepő volt, mert véletlenül jól ismerem Eiffmant. 1977-ben Leningrádban ő rendezte a vizsgaelőadásomat a Vaganova Akadémián, amelynek 1970–77 között a koreográfusa volt. Később önálló színházat alapított, amelynek társulatával azóta is kirobbanó sikerrel járja a világot. Emlékeimben barátságos, bár kétségtelenül határozott elképzelésű művészként élt. Tehát szemmel tartottam, mi történik a bemutató előtt. Megérkezett Eiffman, megnézett részleteket a különböző szereposztásokból, aztán tényleg összevissza forgatta az egészet, órák alatt egy teljesen új előadást hozott létre. Kíváncsian vártam a premiért. Egy nyakigláb fiú, Medvecz József kapta Eiffmantól Alekszej, a pap szerepét. Csak néztem ezt a „vertikális” embert, mihez kezd majd a hosszú lábaival, kezeivel. Aztán azt vettem észre, hogy nem figyelek semmi másra, csak a játékra, ez a táncos egyszerűen meggyőzőtt – Karamazovot láttam. Telitalálat volt. Mindezt azért mondom el, hogy milyen fontos a rendezői szem, a megérzés, a bizalom.

– *Olvastam Eiffman egy interjúját, amelyet a pesti bemutató előtt adott. Azt mondta: „Feladatom az, hogy a nyelv eszközeiből a test eszközeibe helyezzem át a jellemeket. (...) Az én színházamban nem elég, hogy valaki technikailag jó táncos. Nagyon fontos nekem, hogy a kiválasztott táncos karaktere közel álljon a szerepéhez. Három szempontom van: a professzionális tudás, a külső és a belső hasonulás a*

figurákhoz, amit képviselnek. Nagyon elégedett vagyok a budapesti szereposztással, a táncosok nem csak koreográfiát fognak közvetíteni, hanem kimondottan hordozni fogják a dosztojevszkiji szellemiséget.” Hogyan lehet áthelyezni a nyelv eszközeiből a test eszközeibe a jellemeket, hordozni a dosztojevszkiji szellemiséget? Vagy személyesebbre, tágabbra nyitva a kérdést: önnek mit jelent a tánc, ami kitölti az életét? Hiszen ugyanazt teszi, amit Eiffman mond...

– Talán korábban már beszélgettünk arról: a legfontosabb, hogy a táncos mozgásával érzelmeket mond el. Nem véletlen, hogy adott esetben az ember, ha valamire már nem talál szavakat, elkezd táncolni: egy mozdulat mindennél többet fejezhet ki. Az a szép, hogy a balett az emberekről, az érzelmekről szól. Más kérdés, hogy a nagy, a legismertebb művek elsődlegesen a látványra, a tánc és színpadtechnikai bravúrokra épített, nem véletlenül hívják a balettművészetet arisztokratikusnak. De a cárok és uralkodók óta sokat változott a közönség és az alkotók ízlése, és ettől a történetek is emberibbek lettek. A táncos pedig akkor jó, ha táncával tud újat mondani, ha nem szokványos, ha nem elcsépett, ha akár tisztes is érdemes megnézni egy darabot, mert az mindig új, mindig más. A mozdulatokkal csodákat lehet kifejezni.

– *Volt Mandarin, Spartacus, Mephistopheles, Christoforo, Zorba (sőt, görög Zorba, vagy legalábbis Görögországban válogatott együttessel). Mennyi idő kell, hogy átlényegüljön egy ilyen karakteres szereplővé? Ha lehull a függöny, azonnal vissza tud változni hétköznapi önmagává?*

– Érzékeny vagyok az ilyesmire. Én képes voltam a Macskákban a négyszázadik fellépésem előtt is izgulni. A gondolataimból nem tudom kitörölni a soron következő feladatot. Sohasem voltam összehúzott szemöldökű, komolykodó ember, akihez előadás előtt szólni sem lehet. Ellenben nagyon fontosnak tartok egyfajta koncentrált figyelmet – önmagamra. És ez már elkezdődik reggel, tudom, hogy én ma Spartacus leszek, Mercutio leszek, vagy éppen Zorba. A háttérben ez egész nap bennem van, míg nem legördül a függöny, vagy még azután is. Nem szeretem, ha a társulat munka közben civille válik, ha fegyelmezetlen – de ez ugyanígy lenne, ha hentes, vagy favágó volnék. Nem viselem el, ha mások fegyelmezetlensége miatt nem tudom a maximumot nyújtani. Ez már akkor is így volt, amikor kartáncos voltam. Előfordultak emiatt konfliktusok is.

– *Egy férfitáncos megválogathatja hölgy partnereit?*

– A szereposztás a rendező-balettmester és a koreográfus dolga. Természetesen vannak legendás párosok, mit anno nálunk Kun Zsuzsa–Fülöp Viktor, Orosz Adél–Róna Viktor, akik párhuzamos pályát futottak be. Figyelembe kell venni az alkati sajátosságokat is, a magasságnak harmonizálni kell. Emlékezetem szerint én soha nem mondtam ki azt, hogy valakivel nem táncolok. Talán szerencsém is volt. Fiatalon többször táncolhattam színpadon a pályája csúcsán álló Sebestény Katalinnal, akinek jelentős szakmai tapasztalata finoman átsegített az esetleges buktatókon. Később sokszor volt partnerem Metzger Márta és Pongor Ildikó, akikkel félmozdulatokból is megértettük egymást. De elmondhatatlanul sokat tanultam Joyce Couco-tól, akivel hat évig állandó partnerek voltunk Németországban. A nemzetközi szinten dolgozó, képzett művészek akár ismeretlen partnerrel is meg tudják oldani a feladatokat. Nekem is volt ilyen esetem. Havannában vendégszereltem egy nemzetközi fesztiválon, ahol eredetileg négy este táncoltam volna. A

helybeli balettmester az első próbám idején, még a bemutatónk előtt megkérdezte, tudom-e a Giselle-t. Mondtam, tudom. És beugróként eltáncolnám-e másnap este a férfi főszerepet, mert az eredeti szereposztás művésze megbetegedett? – volt a következő kérdés. Természetesen, válaszoltam bátran. Egy vagy két próba után következett is az előadás. Kubai partnernőm, akit akkor láttam először, fantasztikusan táncolt, minden jól sikerült. A kubai balettmester azonban észrevehetett valamit, mert halkán megkérdezte, milyen gyakran táncolok a Giselle-ben. Bevallottam, színpadon életemben először. Ő csak azt kérdezte, tudom-e a szerepet. Tudtam, mert Budapesten két hét múlva lesz a premierem, tehát már hetek óta próbálok. Szóval Havannában volt a főpróbám.

– *Van valami szerepálma, amit nem sikerült eltáncolnia?*

– Nincs ilyen. A jobb években száz-százhusz előadáson léptem fel – ami soknak számít. Aktív pályafutásom alatt körülbelül nyolcvan-kilencven szerepet táncoltam, nagyon különböző karaktereket. Mindegyikben örömet leltem. Jóval az adott szerepben táncolt utolsó előadás után mertem magamnak bevallani, ha a mű rossz volt. Addig nem minősítettem soha egy művet se, mert féltem, hogy kihatna a munkámra.

– *A világ nagy színházaiban is táncolt. Más a New York-i Metropolitanben fellépni, mint például budapesti Operaházban?*

– Amikor kigyulladnak a reflektorok, nem nagyon van idő azon gondolkodni, hol is vagyok, legtöbbször a várost sem láttam, ahol felléptem. Éppen elég arra koncentrálni, hogy a lehető legjobban oldjam meg a feladatot, miközben figyelni kell a partnerekre is. Bármikor adódhatnak váratlan események. Elég magas ilyenkor az ember adrenalin szintje. Különben azt hiszem, éppen a Metropolitan volt az egyetlen hely, ahol a Spartacus-bemutató előtt angyali nyugalom szállt meg. Az történt, hogy a próba után szétnéztem kicsit a színpad körül, ahol legalább egy futballpálya-méretű teret járhattam körül. Például a mellékszínpadon állították fel a következő szín díszleteit, hogy az éppen aktuálisat két perc alatt betolják középre, ne kelljen az átrendezéssel foglalkozni. Ott dolgozott éppen egy hatalmas termetű fekete díszletmunkás, aki meglátott. Elmosolyodott, rám mutatott, hüvelyk ujját a jellegzetes „Number One” jelentésre emelte, s azt mondta: „Good...”. Magyarán: jó lesz az, fiú. Eszembe jutott az Operaház „Liftes Bertája”, amikor évtizedekkel korábban megcírógatott a vizsgaelőadásom előtt, és azt mondta: „Belőled lesz még valaki...” Érdemes az olyan, „ezer éve” egy helyen dolgozó szürke eminenciásokra figyelni, mint az arany szívű Bertuska. Mindent tudnak, látnak, hallanak. Megnézik egy-egy darab akár ötven-száz próbáját, előadását – sok mindent megélt élő lexikonok. És ami különösen fontos, hogy amit általában csendben megjegyeznek, érdek nélkül teszik. Könnyen meglehet, hogy az én fekete díszletmunkásom is látott már előttem vagy kéttucat Spartacust, meg mindenféle herceget, grófit. Mindenesre én megnyugodtam. Előadás után Seregi bejött az öltözőbe és azt mondta: „Apukám, ennyi volt, mindent elértünk, hová lehet innen még eljutni?” Persze vannak más legendás játszóhelyek, Róma, Athén, Párizs, Szentpétervár, Sydney, London – a történelmi helyszín, a nagy elődök, vagy éppen az építészeti különlegesség miatt. Gondolhat az ember a kiművelt közönségre is – de egy idő után mindezt meg lehet szokni, és csak a feladatra összpontosítani. Az a legfontosabb. Gondok azonban mindenhol adódhatnak. Még az is előfordult, hogy egyszer rosszul lettem. Jött az

orvos, megmérte a vérnyomásom: normális volt. Később, nyugodt körülmények között megtárgyaltuk, hogy a táncos vérnyomása „beáll” a terhelésre, akkor lesz „normális”. Ugyanis, ha előadás alatt érné el a maximumot, alighanem minden táncos infarktust kapna. Szóval mindig alacsony volt a vérnyomásom, csak este kezdtem fittnek érezni magam.

– *Úgy tűnik, mintha pályája meredeken ívelt volna egészen a csillagokig, holott tudom, volt eset, hogy bíróság helyezte vissza az Opera színpadára. Egy Kossuth-díjas Kiváló művész is kiszolgáltattott? Csak úgy, egyszerűen ki lehet tenni az utcára?*

– Igen, (majdnem) ki lehet. Máig nem értem, de hát a művészvilág is tele van megfejthetetlen dolgokkal, érdekek hálója szövi át. Ezért is mentem perre – ami másfél évig tartott –, és kiderült, hogy a bíróság sem érti, mi, miért történt, és visszahelyezett állásomba. Ez sem volt egyszerű, mert visszavettek, jogilag eleget tettek a bírósági ítéletnek, s néhány nap múlva újra elbocsátottak. Ezt azonban másnap visszavonták, mert nyilvánvaló volt, hogy újra megnyerem a pert. De az a színpad már soha többé nem volt az a színpad, amit én annyira tiszteltem, amire feltettem az életem. Ez azonban nem minden. Egy évtizeddel később, 2006-ban arra készültem, hogy táncosként – a törvényben megfogalmazott kedvezmények igénybevételével – nyugdíjba megyek, s talán lesz egy jutalomjátékom az Operában. A jubileumi évem indulásakor egy napon kicsit rossz érzés fogott el, amikor az otthoni postaládámból kivettem egy értesítést: ajánlott levelem érkezett az Operából. Mit küldhetnek, mikor naponta bent járok? Elmentem a postára, ott értesültem, hogy a szezon végével felmondtak. E lélektelen eljárás következtében néhány nappal később jéghideg volt a légkör, amikor a főigazgatói irodában búcsúztattak. Valahogy nem jött össze a dolog – otthagytam az „ünnepséget”. De nincs bennem harag vagy rossz érzés, csak szomorúság. Annyiszor hallottam hasonló esetet másoktól, nem hittem volna, hogy velem is megtörténik. Próbálok a dolog lehetséges pozitív oldalát nézni, mint például azt, hogy így sokkal több időt tudok a főiskolán tölteni.

– *Akkor talán némi elégtételt jelent az egyik legnagyobb példányszámú napilap 2009 november végi „Fővárosi Tánctermelő Szövetkezet” című írása, mely szerint az XY által „(ismét) lezüllesztett Magyar Nemzeti Balett külhoni (el)ismertsége származik.”*

– Ezt nem kommentálok, egy sajtóvélemény nem lehet elégtétel. Több időt töltöttem az Operaház épületében, mint az otthonomban. Én azokra az időkre emlékszem jó szívvel, amikor az Operaház balettegyüttese Európa legjobbjai közé tartozott, a legváltozatosabb repertoárral rendelkezett, és öt földrész bármely színpadán szívesen látták. Nem is olyan régen, mindössze húsz éve.

– *Váltsunk inkább témát: mi valójában a balett, mikortól ismerhetjük?*

– Szűkebb értelemben véve a balett a 16. századtól kezdődően Itáliában és Franciaországban kialakult dramatizált táncot jelenti. A műfaj egyetemes elterjedése szempontjából Jean-Georges Noverre gyakorlati és elméleti munkássága volt nagy jelentőségű. Az új irány a táncmozdulatokkal kifejezett és zenével kísért cselekményt tekintette a dramatikus táncművészet egyedül jogosult formájának, és elvetette a szavalt vagy énekelt szöveg kiegészítő közreműködését. Ekkor szakadt el fokozatosan az operától és vált önálló műfajjá. Egyébként az UNESCO

kezdeményezésére 1983 óta a híres francia mester születésnapján, április 29-én ünnepeljük a Tánc Világnapját.

– *Mikortól számíthatjuk a magyar balett kezdetét?*

– A 20. század első másfél évtizede számít a magyar balett igazi nyitányának. A két világháború közötti korszak megviselte a táncművészetet is, de a második világháború után kétségtelenül elképesztő fejlődésnek indult. Döntő változás, és több szempontból is új korszak kezdődött az 1949/50-es évadban, a hazánkba érkező szovjet balettmesterek közreműködésével. Irányításukkal – s persze, a politikai kényszer hatásaként – egy-két éven belül teljesen átalakult a művészi profil. Az egyébként kiváló szovjet mesterek gazdag repertoárt, s felkészült, jó képességű társulatot találtak. A művészek készséggel fogadták be a híres orosz technika alapján kifejlesztett szovjet Vaganova-módszert, melynek segítségével a 19. századi romantikus-klasszikus táncművészetet (Giselle, A diótörő, Csipkerózsika, A hattyúk tava), továbbá a 20. századi szovjet tradíció háromfelvonásos alapműveit (Párizs lángjai, A bahcsiszeráji szökőkút, Laurencia) is magukénak mondhatták. A balett-táncos képzés módszerében és rendszerében szintén lényeges változások történtek. A leningrádi Koreográfiai Iskola mintájára megalakult a kilencéves képzést nyújtó Állami Balett Intézet – amelynek később én is növendéke lettem.

– *Amikor Ön jelentkezett a Balett Intézetbe, minden századik jelentkező lehetett növendék. Ma is ilyen nagy a választék?*

– Sajnos, nem. Legutóbb kilencvenhatan jelentkeztek, körülbelül minden harmadik jelöltet vettük fel. Más a felvételi is, mint amikor én feljöttem: az egy hét egy délutánra zsugorodott. Próbálom is elérni, hogy ismét szélesebb körben népszerűsítsük az iskolát, hirdessünk vidéken is, hogy nagyobb legyen a meritési lehetőség. Sajnos, a világ is azt sugallja, hogy egy jó dal eléneklése, vagy nyilvános bogárevés után már ismert és gazdag ember válhat bárkiből, félig analfabétaként is lehet milliomos. Ehhez képest a kilenc évnyi tanulás, képzés – esetenként kudarc is – nagyon soknak tűnik, mire egy balettnövendék eredményt tud produkálni. Persze, mára sok minden nálunk is megváltozott. A fiatalok sokkal többet tanulnak, elképesztő a nemzetközi konkurencia. Néha sajnálom is őket: alig látnak napfényt, bejönnek reggel és hazamennek késő este. Azonban az esélyek is nagyobbak. Néha, ha mesélni támad kedvem, nem akarják elhinni, hogy amikor én fiatal táncos voltam, a külföldi utazás jutalom volt, kevesek kiváltsága, hiszen nem lehetett útlevelet, valutát kapni. Ha valaki bekerült legalább a tánckarba, utazhatott Bécsbe, Párizsba, évente akár öt turnéra is elmehetett. Ezzel most már nem lehet ösztönözni, mert az ifjú titán akkor utazik, amikor akar. Például, beül az apja autójába és elviszi a barátnőjét Bécsbe. Ez csodálatos eredmény, nem sirom vissza a „mi időnköt”. De tutujgatással nem lehet megtanítani a növendékeket táncolni.

– *A Táncművészeti Főiskola rektor-helyettesi irodájában beszélgetünk. Milyen út vezetett a színpadról az egyetemi katedrára?*

– Beszéltünk már arról, hogy a hivatásos táncosi pálya hamarabb lezárul, mint az aktív életszakasz. Az Operaházban korábban természetes volt, hogy a tapasztalt táncosok balettmesterként foglalkoztak a fiatalabbakkal, tehát adódott a lehetőség, hogy az idő múlásával mind nagyobb arányt tegyen ki a tanítás, és mind kevesebbet a tánc. Egy Érdemes, vagy Kiváló művész esetében a rangos szakmai díj

pótolta a diplomát. Ez éppen mostanában szűnik meg, de – szerencsére – időben szölkak a változtatás tervéről.

– *Tehát a tanulás vette át a főszerepet az életében...*

– Fogalmazhatunk így is. Először – több operaházi művésszel együtt – elvégeztem a főiskola balettpedagógus szakát, 2003-ban diplomáztam, majd a Színház és Filmművészeti Egyetem koreográfus szakát, ahol 2007-ben végeztem. Nemrégiben az egyetem doktori szakára (DLA) nyertem felvételt, remélem, a második félévben el tudom kezdeni az egyéni tanrend szerinti felkészülésemet.

– *Milyen témákat választ disszertációi témájául egy Kossuth-díjas táncművész?*

– Ráéreztem a kutatás és az írás ízére is. A pedagógus szakon azt vizsgáltam, miként hatottak a különböző korszakokban a politikai változások a 120. évéhez közeledő Operaház repertoárjára. A több mint száz év azt mutatta, hogy egy idő után nem csak az operát – és a balettet – kedvelő hozzáértő közönség alakult ki, hanem az áldozatokra képes mecénások köre is. Remélem, hogy ez egyszer a kétezres években is erőre kap. A koreográfusi szakon illő volt „direktebb” témát választani, Vámos György kiváló táncos-koreográfus szakmai munkásságát elemeztem. Őt nagyon jól ismerem, mert abban az időben volt a Dortmundi Balett vezető koreográfusa, amikor én ott szólista voltam. Később a Bonni, majd a Bázeli Balett igazgatója lett, koreográfusként táncdrámák komponálásával ért el nemzetközi sikereket. Most, a doktori iskolában – talán nem meglepő – Seregi László koreográfiai munkásságának összehasonlító elemzése a témám. Seregi a magyar balett kiemelkedő egyénisége. Már 1952-ben koreografált (a Kalotaszegi táncokat a Néphadsereg Művészegyüttese számára), munkássága 1957-től köti az Operaházhoz. Koreográfiáival a balett-együttes számos kiemelkedő sikert aratott itthon és külföldön, műveit a világ jelentős színpadain bemutatták, és műsoron tartják. Decemberben ünnepeltük 80. születésnapját.

– *Onnan kanyarodtunk el a tanulás, a disszertációk felé, hogy milyen út vezetett a színpadról az egyetemi tanári, a rektorhelyettesi kinevezésig...*

– Korábban is tanítottam a Balett Intézetben, a főiskolára pedig még Dózsa Imre, a kettővel korábbi rektor hívott meg, aki hosszú ideig, közel huszonöt évig irányította az intézményt. Őt a rektori poszton ifj. Nagy Zoltán követte, aki rendkívüli energiával, lelkesedéssel dolgozott, én pedig helyetteseként, intézetvezetőként segítettam a munkáját, miközben – természetesen – saját osztályomban is tanítottam, növendékeim 2006-ban, ill. 2009-ben végeztek. Sajnos, az egyébként sikeres, fiatal táncos, aki korábban soha nem volt beteg, még előadást sem mondott le soha, hirtelen megbetegedett, kórházba került, és elvesztettük őt. Másfél évi interregnum volt, mialatt Bolvári-Takács Gáborral, az általános rektorhelyettesssel vezettem az intézményt. Nehéz időszak, nem volt könnyű az utódlás sem...

– *Őn nem akarta a vezetői beosztást, hiszen kézenfekvő lehetett volna?*

– Bonyolult belső személyi ügyek nehezítették a helyzetet. Mivel én korábban már voltam vezető, a Magyar Állami Operaház balettigazgatójaként tudtam, mit jelent a mai világban felelős irányítóként dolgozni. Amikor 1995-ben fölálltam abból a székből, azt mondtam: nekem többet ilyen vezetői fotelom nem lesz! A

tánc, az oktatás és az íróasztal együtt nem viseli el egymást. Akkor a táncot nem akartam feladni miatta, most pedig a tanítást, hiszen én alapvetően táncos vagyok a tapasztalataim elsődlegesen innen származnak. Az első számú vezetői poszt egy nagy intézmény élén nagy stresszel jár, ám adódnak olyan helyzetek, amikor nem léphetünk el egy feladat elől. A lényeg, hogy több pályázati forduló után nevezték ki rektornak a szenátus által meggyőző többséggel ajánlott dr. Jakabné dr. Zórándi Máriát, aki néptáncművész, klasszikus balett- és néptánc-pedagógus, 1990-től a néptánc tanszék vezetője. Tehát avatott szakember, akiben teljesen megbízom. Ő kért fel közvetlen munkatársának, hogy folytassam a megkezdett munkámat, így fogadtam el a 2012-ig szóló rektorhelyettesi kinevezést.

– *Most hogyan egyezteteti össze mindazt, amit korábban egymást kizáró feladatoknak gondolt?*

– Az intézményvezetés a rektor feladata, ez nagy eltérés. Az én munkám döntő része most is a baletthez köt, amit legjobban ismerek, bár az adminisztráció és a kötelező jelenlét is nagyon sok időt vesz igénybe. A vezetői teendők mellett változatlanul vannak növendékeim, tíz tehetséges ifjú ember. Az élet különleges ajándéka, hogy ezzel az osztállyal az előző négy évben hajdani balettmesterem, az immár 72. évében járó Gál Jenő foglalkozott – amikor a fiúk táncolnak, szinte elképzelem, mit mondott nekik, hogyan tökéletesítette mozgásukat, amit most én folytathatok. Időnként felkérnek szerepekre az Operában – két hónap múlva például ismét a negyedszázada számomra szép sikert hozó Rómeó és Júliában fogok táncolni, de már nem a fiatal Mercutiot, hanem az idős Capuletet. Boldogtalan, aki nem tud belenézni a tükörbe, és azt akarja erőltetni, ami húsz évvel korábban volt. Én szívesen táncolom ezeket is, ez az élet rendje, és vannak még ilyen szerepek.

– *Hogyan épül fel ma a balettművész-képzés Magyarországon? Bemutatná a Táncművészeti Főiskolát?*

– Az iskolarendszerű táncművészképzés Magyarországon alig több mint hatvan évre tekint vissza. Az utóbbi fél évszázad eredményei pedig szinte teljes egészében a Magyar Táncművészeti Főiskolához kapcsolódnak. A balettnövendékek oktatása államilag szervezett módon elsőként a Magyar Királyi Operaházban indult meg 1937-ben. Ezt egészítette ki 1949-ben a Táncművészeti Iskola. A két intézmény egyesítésével jött létre 1950-ben az Állami Balett Intézet – amiről már szó volt. A balettművész-képzés egyedülálló életkori sajátosságai miatt az intézetben belül általános iskola és gimnázium is létesült. Ma a közoktatás a főiskola nyolcosztályos Nádas Ferenc Gimnáziumának keretében történik és már negyedik osztályos tanulókat is oktatunk. A kezdetben középfokú végzettséget adó balettművész oklevelet 1975-ben felsőfokú szakképesítésnek minősítették. 1983-ban az intézetet főiskolává szervezték át és átfogó pedagógusképzést is indított az intézmény. Később az Eötvös Loránd Tudományegyetem néhány épületét kaptuk meg egy nagyobb ingatlanon, ahol felépülhettek különböző részlegeink. A 2002-ben átadott új szakmai épület eredményeként ma már egy komplett főiskolai campus működik Zuglóban, a Columbus utcában. Itt szép környezetben minden létesítmény együtt található, kivéve a Koreográfus- és Táncpedagógus-képző Intézetet, amely egyelőre Erzsébetvárosban, a Kazinczy utcában maradt. A Magyar Táncművészeti Főiskola küldetése – amit a Szenátus fogalmazott meg –, hogy „olyan sokoldalúan képzett táncművészeket, táncpedagógusokat, koreográfusokat és elméleti szakembere-

ket képezzen, akik az egyetemes és a nemzeti kultúra, ezen belül elsősorban a táncművészet értékeinek birtokában, magas fokú mesterségbeli tudásuk alapján alkalmasak a hazai és a nemzetközi táncéletben az előadóművészi, oktatói és alkotói tevékenységre.”

– *Az előbb az új campusról beszélt. Néhány éve tele volt a sajtó, hogy elkótyavetették a Balett Intézet Operaházzal szembeni, milliárdos értéket képviselő épületét... Mi ebben az igazság?*

– Amikor ez történt, 1996-ban még nem dolgoztam itt, de ismerem a sajtót tíz évvel később bejáró történetet. A szóbanforgó 220 millió forintos vételár úgy igaz, hogy azon felül a beruházó megépítette a zuglói campus négy új épületét, és kivásárolta az Andrássy út 25. magánemberek által használt nagy értékű lakásait. Így már többmilliárdos összegről van szó, de a részletek senkit sem érdekeltek. Beleszólt a politika, aratott a rosszindulat és a bulvármédia.

– *Visszatérve az oktatásra: a globalizálódó világban egy művészeti főiskola számára különösen fontosak a hazai és a nemzetközi kapcsolatok. A Magyar Táncművészeti Főiskolának megvan ehhez a tőkéje?*

– Nincs ezzel gondunk. Mindenekelőtt a Magyar Állami Operaházzal tartunk fenn kölcsönösen gyümölcsöző kontaktust. Jó az együttműködés a fővárosi színházakkal, a hazai hivatásos néptánc-együttesekkel, számos modern- és alternatív társulattal. A vidéki társulatok közül a győri, a pécsi és a szegedi balett-együttesek, és az ugyanezen városokban működő táncművészeti szakközépiskolák megalakulásuk óta partnereink. Főiskolánk a világ számos táncművészeti intézetével tart fenn kapcsolatot, legintenzívebben az amszterdami, a bécsi, a drezdai, az észak-karolinai, a kölni, a londoni, a madridi, a moszkvai, a rigai, a rotterdami, a stockholmi, a szentpétervári, a wolfsegi akadémiákkal. Balettmestereink rendszeresen oktatnak külföldön, és nálunk is sok vendégtanár megfordul más országokból. Hallgatóink szívesen látott és eredményesen szereplő vendégei a nagy nemzetközi balettversenyeknek és fesztiváloknak (Aberdeen, Jackson, Lausanne, Osaka, Santiago, Helsinki, Peking). Minden évben jelentős számban érkeznek hozzánk külföldi hallgatók, elsősorban a táncművész szak klasszikus balett szakirányára, de sokan a Koreográfus- és Táncpedagógus-képző Intézetbe is.

– *Végzett diákjaik el tudnak-e helyezkedni?*

– Általában igen, de hozzá kell tennem, hogy legtöbbjük külföldön. Nagyon sok olyan kiváló magyar táncos van, akiknek a neve itthon nem ismert, ám kitűnően megállják helyüket öt földrész színpadain.

– *Említette a vidéki társulatokat. A fővároson kívül hol működnek komolyabb balett együttesek?*

– A számszerű arány nem kedvez a vidéknek. Hazánkban ötvenhét táncos produkciós műhelyt tartanak számon, ebből hét működik vidéken. Az évek során szinte mindegyikkel voltam kapcsolatban, táncosként vagy koreográfusként, esetleg tanácsadóként. A Pécsi Balett 1960-ban alakult Eck Imre vezetésével, ez volt Magyarország első modern balett együttese. Számukra A faun halálát koreografáltam. A Győri Balett 1978-ban érdekesen szerveződött: az Állami Balett Intézet végzős osztálya úgy döntött, együtt marad. Tervüknek nem csak a Győri Nemzeti

Színház vezetőségét nyerték meg, hanem Markó Ivánt is, aki Maurice Béjart világhírű együttesét hagyta ott Brüsszelben, hogy az új társulat vezetője legyen. A Győri Balett ma is magas művészeti szinten működik. A Szegedi Balett 1987-ben alakult Bokor Roland megszállott szervezésében, egy szintén külföldről, Angliából hazatért művész, Imre Zoltán szakmai vezetésével. Itt az első két-három évadban vendégszereplő és balettmester voltam. A társulat 1993-tól Szegedi Kortárs Balett néven újult meg, és a nevükben is szereplő kortárs táncra összpontosítanak. A miskolci táncélet a 90-es években éledt újjá, ez az Operafesztivál rangos balett produkciók helyszíne is. Az Egri Fesztivál Balett 2001-ben mutatkozott be, a helyi balettiskolára épít és élvezi a város anyagi és erkölcsi támogatását. Veszprém, Kecskemét is remek műhely, zsűritagként, koreográfusként mindkét helyen ígéretes táncosokkal, elkötelezett szakemberekkel találkoztam. Debrecen sem akar lemaradni. 2009 nyarán a Cívis Táncegyesület szervezte meg az I. Debreceni Nyári Klasszikus Balett és Modern Tánc Kurzust, amelyen a klasszikus balett csoportok az én irányításommal dolgoztak. Ebből a kezdeményezésből még bármi kifejlődhet. Röviden: van jövője a balettnak a fővároson kívül is.

– *Nyíregyháza rajta van az ország balett-térképén?*

– Szülővárosomban csak színvonalas amatőr balett életéről beszélhetünk, nagyrészt Feketéné Kun Ildikó balettmester jóvoltából. 1977-ben alapította a Primavera Balettegyüttest, amely tudomásom szerint mindmáig az ország egyetlen amatőr klasszikus balett-együttese. Több tanítványából lett hivatásos táncos, az Operaház tagja vagy balett-tanár. Szívesen segítek, ha tudok, 2009-ben, meghívásukra végzős főiskolai osztályomat is elvittem Nyíregyházára, hogy a fiatalok kölcsönösen ismerkedjenek, tanuljanak egymástól.

– *Meglepte a megyei kitüntetés?*

– Igen, nagyon is. Ugyan nem vagyok jelen a megye művészeti életében, aktív pályafutásom alatt sohasem titkoltam, hogy nem egy táncközpontú városban születtem, hanem egy távoli, határ menti megyéből származom. A külföldi újságírók bajlódtak is eleget, mire pontosan leírták: Nyíregyháza... Ha nem is túl gyakran, de járok haza – legtöbbször immár tizenöt éves Bence fiam is elkísér, ami nagy szó. Otthon érzem magam a felújított-átépített városközpontban, ha tehetem, megnézem a színházi bemutatókat, annál is inkább, mert testvérem leánya, Viktória is színpadra lép – aki egyébként elvégezte a Táncművészeti Főiskola pedagógus szakát. Úgy tűnik, ő viszi tovább a családban a tánc ügyét. És, mint szó volt róla, figyelemmel kísérem a nyíregyházi balettéletet is. Az elismerés megtisztelő, és főként emlékezetes volt a százötven éves ajaki görög katolikus templomban tartott 2009. évi megyenap kitüntetési ünnepség.

Szakály György főbb szerepei: Adam-Lavrovskij: Giselle (Albert); Csajkovszkij-Ivanov-Harangozó-Pongor: A hattyúk tava (Siegfried herceg); Csajkovszkij-Vajanonen: A diótörő (Diótörő); Minkusz-Petipa-Pongor-Harangozó: Don Quijote (Espada); Prokofjev-Seregi: Rómeó és Júlia (Mercutio, Capulet); Mendelssohn-Seregi: Sylvia (Orion); Csajkovszkij-Pártay: Anna Karenina (Karenin); Hacsaturján-Seregi: Spartacus (Spartacus); Theodorakis-Keveházi: Zorba (Zorba); Hérolld-Ashton: A rosszul őrzött lány (Colas-Simone anyó); Bartók-Harangozó: A csodálatos mandarin (Mandarin); Bartók-Milloss: A csodálatos mandarin (Mandarin); Bartók-Seregi: A csodálatos mandarin (Mandarin); Bartók-Fodor: A csodálatos mandarin (Mandarin); Keveházi: Christoforo (Christoforo); Balanchine: Simphoni in C (I. szerep); Balanchine: Agon

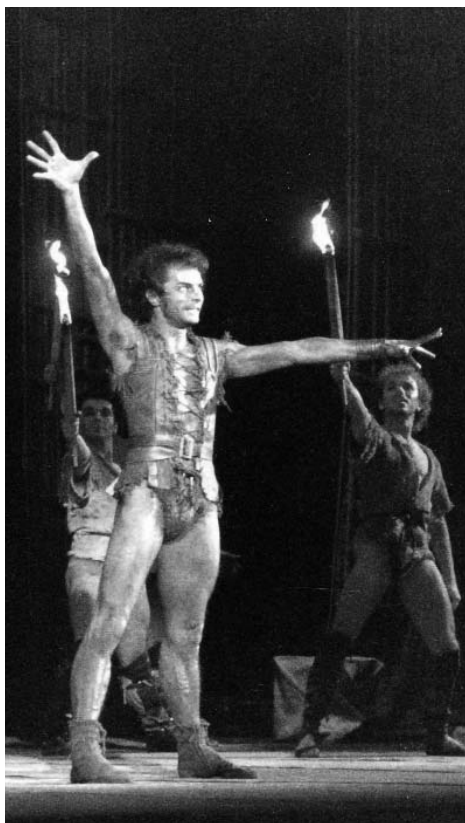
(pas de trois); Pártay: Othello (Othello); Béjart: Four Last Songs (Man); Béjart: Le Sacre du Printemps (Man); Fodor–Bach–Presser: A próba (Júdás–az üldözők főnöke); Webber–Seregi: Macskák (Mephistopheles).

Elismerései: Az Évad Legjobb Táncosa (1983) – a Magyar Táncművészek Szövetsége díja; Liszt-díj (1985); Érdemes művész (1988); MSZOSZ-díj (1990); Kossuth-díj (1991); EuroPas Magyar Táncdíj (2000); Kiváló művész (2000); A Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje (2009).

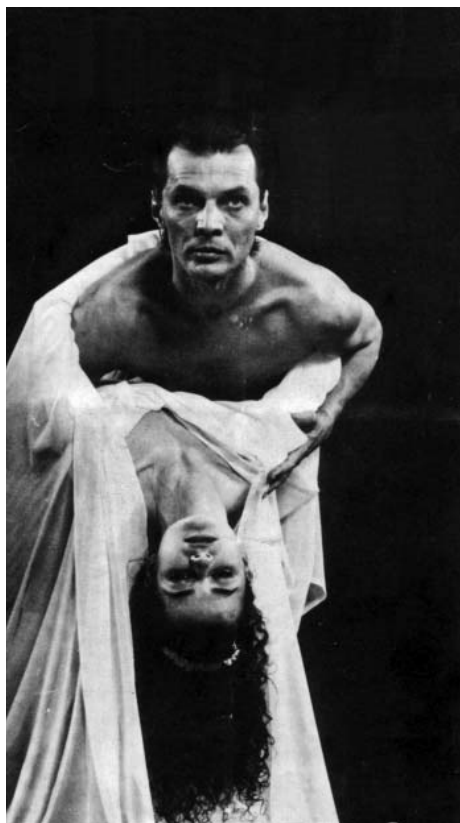
Alkotó tevékenysége: Egyfelvonásos balett koreográfiák: Pécsi balett (A faun halála); Csokonai Színház, Debrecen (Évszakok); KFKI Kamara Balett (Ha eljönnek az angyalok). Egyéb koreográfiák: West Side Story; A dzsungel könyve; A három testőr, valamint a József és a színes, szélesvásznú álomkabát című musicalhez; a Denevér című operetthez és tv-műsorokhoz.

Szakály György a Magyar Balett- és Kortárástánc-művészetért Díjat odaítélő művészeti tanács elnöke.

Kozma Pál-díj. A megye új kitüntető díját 2009-ben alapította a közgyűlés „a megyéből elszármazott személyek által kifejtett országos jelentőségű, kimagasló tevékenység elismerésére”. *Kozma Pál* (1920–2004) Gyulaházán született. Akadémikus, a szőlészet–borászat nemzetközi hírv tudósa, a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem egykori rektora, Állami Díjas (1975), a Magyar Köztársaság Zászlórendjének kitüntetettje (1990).

Spartacus (1983)
Szakály György

Mindhalálíg tánc (1993)
Szakály György és Végh Krisztina

valóság

Bodnár Zsuzsanna

A korszakalkotó néprajzkutató

Erdész Sándor, a folklorista–muzeológus, a Sóstói Múzeumfalu alapítója

80 éve született dr. Erdész Sándor (1929–2006), a nyírségi mesegyűjtő, a jászberényi Jász Múzeum, a nyíregyházi Jósa András Múzeum, s végül a Sóstói Múzeumfalu néprajzos muzeológusa, ez utóbbinak 15 évig az igazgatója. Különös egybeesés, hogy a Múzeumfalu is éppen 30 éve nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt. E két esemény elég indokot adott arra, hogy kétnapos program keretében emlékülést, emléktábla-avatást, időszaki kiállítást és konferenciát rendezzünk, melyre 2009. október 9–10-én került sor.

A magát mindvégig nyírséginek valló Erdész Sándor Szobon született 1929-ben, ahol édesapja határrendészeti szolgálatot teljesített. Nyíregyházán, Szatmárnémetiben és Budapesten végezte tanulmányait, majd diplomás muzeológusként 1953-ban a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztályára került előadónak, előbb Jászberényben dolgozott, a jászberényi Jász Múzeum vezetőjeként, majd 1956-tól munkahelyéül a Jósa András Múzeumot jelölték ki. Ekkor ismét ősei közé került, oda, ahol egy folklórkutató a civilizációs ártalmaktól még szinte érintetlen terepet találhatott. S az sem lehet véletlen, hogy a mesegyűjtéssel kezdett foglalkozni, hiszen mestere és tanára, Ortutay Gyula maga is a Nyírségben és a Rétközben folytatott másfél-két évtizeddel korábban terepmunkát. Az ő nyomdokain haladva előbb kisebb cikkeket, gyűjtéseket jelentetett meg, majd jött a nagy jelentőségű, Ámi Lajos meséit tartalmazó gyűjtemény.¹ Az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény 1968-ban három kötetben adta közzé a szamoszegi mesemondótól gyűjtött 262 mese majd mindegyikét. Fiatalkori munkásságáról sokszor elmondta, hogy „szerencsés időben érkeztem, amikor még nagyon sok tudós parasztember élt itt, akik írni-olvasni ugyan nem tudtak, de hetekig tudtak mesélni, oly magas színvonalon voltak birtokában az ősi paraszti kultúrának, a mezőgazdasági munkával kapcsolatos ismeretektől a meséken, dalokon át a népi hiedelmekig, mint egy-egy professzor, a maga szaktudományának.” Bár soha nem

1. Páll István: *Erdész Sándor (1929–2006) Magyar Múzeumok* 2006/3. 56–57.

lett hűtlen a népmesékhez, figyelme egy idő után a hiedelemmondák felé irányult. A Kigyókultusz a magyar néphagyományban című kötetével 1984-ben kandidátusi fokozatot szerzett.

Erdész Sándort nemcsak mint folkloristát, hanem mint muzeológust is nyilván tartja a tudománytörténet. A nyíregyházi Jósza András Múzeumban néprajzosként több mint 15 évig Kiss Lajos és Nyárády Mihály munkájának folytatója lett. Legfőbb feladata a néprajzi gyűjtemény gyarapítása volt, a gyűjtés, a leltározás, a kartonozás, de afféle mindenesként ő látta el az intézmény adminisztrációját, részt vett a kiállítások rendezésében, fogadta a szakmai ügyfeleket, a vendégeket.

1975-ben újabb fordulat következett be pályafutásában, amikor kinevezték az újonnan alapított Sóstói Múzeumfaluba élére, hogy a kezdet nehézségeivel küszködő intézményből múzeumot csináljon. Kőműveseket, ácsokat, segédmunkásokat kellett irányítani, de becsülettel helytállt, épített, szervezett. Közben folklórkutatásokat végzett, könyveket, kiadványokat szerkesztett, publikált. Életében több mint 300 kisebb-nagyobb cikke, tanulmánya és kötete hagyta el a nyomdát, s neve a mesekutatók között Európa-szerte ismertté vált.² 1979-re sikerült megnyithatóvá tenni a Múzeumfalut, amelyet még további tíz éven keresztül igazgatott. Erdész Sándor önéletrajzi írásában így vall erről: „... a Sóstói Múzeumfalut kicsit a gyermekemnek érzem, s ettől nincs felemelőbb érzés... És most, 60 éves koromban nem tudom eldönteni magamban, hogy mi is vagyok: muzeológus-e vagy folklorista? Hiszen a köztudatban e két munkakör nem fér össze. Azt tudom, hogy bennem a két munkakör összefonódott”.³ 1989-ben, 60 éves korában vonult nyugdíjba. Nyugdíjasként folytatta tudományos munkásságát, de több, befejezetlen, kiadatlan munka maradt utána: mesegyűjtések, hiedelemmonda-kéziratok gyarapítják a múzeum néprajzi adattárát, több száz kiadott munkája pedig közkinccsé téve várja a kutatókat.⁴

A Sóstói Múzeumfaluban 2009. október 9-én átadott újlétai magtár előadótermében emléküléssel tisztelegtünk Erdész Sándor munkásságának. A konferencia társrendezője a Debreceni Egyetem Néprajz Tanszéke volt. Az emlékülést dr. Bene János megyei múzeumigazgató nyitotta meg, majd dr. Ujváry Zoltán címzetes tanszékvezető „Erdész Sándor pályaképe” címmel tartott előadást, felidézve a régi gyűjtőutak emlékeit, amelyeken Erdész Sándor a népmeséket, hiedelemmondákat gyorsírással jegyezte le, a későbbi időkben pedig magnetofonnal. Dr. Lovas Kiss Antal „Erdész Sándor és a népmesekutatás” című előadásában a folklórkutatót mutatta be. Dr. Németh Péter címzetes megyei múzeumigazgató „Erdész Sándor és a Sóstói Múzeumfaluba” címmel tartott személyes emlé-

Erdész Sándor köszöntése 60. születésnapján

2. Páll István: *Erdész Sanyi bácsi meghalt*. In: Almássy Katalin–Istvánovits Eszter szerk.: A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve XLVIII. évfolyam, Nyíregyháza, 2006. 9–10.

3. Németh Péter: *Erdész Sándor 60 éves*. In: Németh Péter szerk.: A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve XXIV–XXVI (1981–1983). Nyíregyháza, 1989. 9–12.

4. Riczu Éva: *Erdész Sándor szakirodalmi munkássága*. In: Almássy Katalin–Istvánovits Eszter szerk.: A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve XLVIII. Évfolyam, Nyíregyháza, 2006. 11–21.

nyekben bővelkedő előadást. Kiemelte Erdész Sándor elévülhetetlen érdemeit a Múzeumfalu alapításában, építésében és működésének beindításában.

Az előadások után került sor a bejárati fogadóépületben Erdész Sándor emléktáblájának avatására, melyet dr. Bereczki Ibolya, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettese leplezett le, méltatva a múzeumalapító munkásságát. Az emléktábla-avatón részt vettek Erdész Sándor felesége, gyermekei és unokái is. Megható volt a népzenei tanulmányokat folytató unokák rövid műsora, melyben népdalokkal tisztelegtek nagyjuk emléke előtt.

Szintén ezen épületrészben került megrendezésre a „Dr. Erdész Sándor (1929–2006), a néprajzkutató és múzeumalapító emlékére” című időszaki kiállítás egykori munkatársa, dr. Bodnár Zsuzsanna rendezésében. Erdész Sándor 80. születésnapjára készülve kéziratai, személyes levelezései, tárgyai kerültek elő. Mindezek összegyűjtésében nagy segítséget nyújtott a család, hiszen féltve őrzött emlékeiket kölcsönözték a készülő kiállításához. A bemutatott két nagyméretű tablón a látogatók megismerhették Erdész Sándor életútját és munkásságát, archiv fotókat láthattak néprajzi gyűjtéseiről és a Múzeumfaluval kapcsolatos fontosabb eseményekről. A vitrinekben bemutatásra kerültek megjelent könyvei, gyűjtési füzetei, néhány általa készített leírókarton. A fogadóhelyiség másik oldalán álló vitrinekben mutattuk be személyes tárgyait, kitüntetéseit (A Szocialista Kultúraért, Kiváló Népművelő, TIT aranykoszorús jelvény, Kós Károly díj), az általa készített áttelepítési dokumentációkat. A kiállításnak személyes hangulatot adtak azok a tárgyak, melyeket az általa gyűjtött néprajzi tárgyak közül válogattunk. A néprajzi leltárkönyvek tanúsága szerint Erdész Sándor 1960–1992 között 2383 db tárgyat gyűjtött, ezek felsorolását láthatta a közönség a kiállításban szereplő füzetben. Mint muzeológus főleg az 1960-70-es években járta a falvakat – Apagy, Matolcs, Tyukod, Penyige, Jánkmajtis, Csenger, de meg kell említeni a Nyíregyháza környéki tanyabokrokat is –, s gyűjtése a tárgyi néprajz teljes körére kiterjedt. Megtalálhatóak közöttük a gazdálkodás, a háztartás, a kismesterségek eszközei, a népi bútorok, a viseletek, textíliák, a népszokások és a népi vallásosság tárgyi emlékei. Ha figyelmesen tanulmányozzuk a tárgylistát, kitűnik belőle, hogy fiatal férfi néprajzkutató létére jelentős gyermekjátékgyűjtést is végzett.

A konferencia, az emlékülés és az időszaki kiállítás alkalmat adott egy korszakalkotó néprajzkutató életútjának bemutatásával a Sóstói Múzeumfalu történetének megismerésére és megismertetésére egyaránt.

Dr. Erdész Sándor unokái adtak műsort az emléktábla leleplezésekor. A képen balról dr. Bene János megyei múzeumigazgató és dr. Bereczki Ibolya, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettese (Fotók: Bodnár Zsuzsanna)

Nagy László–Boda István

Minőségirányítás a könyvtárban

A 21. században ahhoz, hogy hosszú távon is sikereket érhesen el, egy humanisztikus vezetőnek csak állandó — egyéni és szervezeti — megújulással, a szervezeti tudás és kultúra folyamatos tökéletesítésével, az emberi erőforrásokban rejlő lehetőségek felszínre hozásával és maximális kihasználásával lehet esélye. Egy személyben kell a szervezet jövőképét fokozatosan kiformálnia és a szükséges változtatásokat megvalósítania: stratégiában és folyamatban kell gondolkodnia, egyszerre kell intuitívan előre látnia a jövőt és elképzeléseit „lefordítania” a konkrét lehetőségekre, egyidejűleg kell tervezni és szabályozni, egyszerre „jót csinálni” és „jól csinálni”.

1. A könyvtári szolgáltatások minőségéről, minősítéséről.

A szolgáltatásminőség sajátosságaival leginkább a marketingirodalom foglalkozik, melyben igyekeznek tipologizálni a szolgáltatások széles körét. Philp Kotler és szerzőtársa közismert művének¹ a „szolgáltatások tervezése és menedzselése” című fejezetében szolgáltatásmix-kategóriákról ír. A kategóriákat aszerint különböztethetjük meg, hogy milyen mértékben keveredik bennük a termék és a szolgáltatás: például beszélhetünk

- tiszta, tárgyasult termékekről (például fogkrém vagy könyv),
- hibridszolgáltatásról, amikor a tárgyasult termékhez szervesen, elválaszthatatlanul kapcsolódik a szolgáltatás (például éttermi szolgáltatás), és
- tiszta szolgáltatásokról (például orvosi szolgáltatás).

Ha egy termékre igény van, beszélhetünk a termék *keresési értékéről* — például tűvé tehetjük lakóhelyünk (majd az internet) összes könyvesboltját és antikváriumát egy ritka könyvért. Hibrid- vagy tiszta szolgáltatás esetében beszélhetünk *tapasztalati minőségről*; ez azt jelenti, hogy a szolgáltatás csak igénybevétel közben ismerhető meg, mivel nem tárgyasult, hanem úgynevezett tapasztalati termék. Ezen oknál fogva értékelése és mennyiségi jellemzőkkel való meghatározása nehéz. Például egy étterembe nem csak azért megyünk be, hogy bekapjunk valamit, hanem azért is, mert az a tapasztalatunk, hogy jó a szakácsuk és a kiszolgálás is tetszik. A tiszta szolgáltatásokat teljes egészében a keletkezésük pillanatában fogyasztják, az előállítás és a fogyasztás folyamata egymástól elválaszthatatlan. A szolgáltatás minőségét a felhasználás során érzékelik, emiatt a fogyasztó egyben a minőségellenőr, nincs mód a „selejt” utólagos minőségellenőrzéssel való kiküszö-

bőlésére. Ezért a szolgáltatás igénybe vételéhez szükség van a szolgáltatást nyújtó szervezet iránti bizalomra; ezt a szolgáltatás *bizalmi minőségének* nevezhetjük. Bizonyos szolgáltatások esetében a bizalmi minőség dominál, ilyen például az orvosi szolgáltatás.

A könyvtárak esetében például a következő ajánlat kategóriákat alakíthatjuk ki:

Tiszta, tárgyasult termékek lehetnek a saját kiadványok, az értékesítésre átvett dokumentumok, esetleg a használt, már gyűjteménybe nem illő könyvek, folyóiratok, stb. Ilyenkor a kínált termék lényegében nem különbözik az antikváriumok vagy könyvesboltok kínálatától. Az elektronikus könyvtári szolgáltatás tartalma, például egy elektronikus dokumentum, szintén tiszta, tárgyasult termék, ugyanígy a felhasználó letöltheti az internetről — azaz „hazaviheti”, mint bármely más használati cikket.

Érdemes megjegyeznünk, hogy ezekhez a termékekhez a könyvtár különböző *kísérő szolgáltatásokat* is kapcsolhat (például lehetővé teheti a vásárlást interneten keresztül, fénymásolást, nyomtatást vagy CD-re írást vállalhat stb.), amivel versenyelőnyhöz juthat a hasonló szolgáltatásokat nyújtó szervezetekkel szemben.

Hibridszolgáltatásnak tekinthető a könyvtárak fő tevékenysége, a kölcsönzés és az olvasótermi helyben használat. A könyvtár állományában lévő eredeti példány a tárgyasult termék, ennek a visszakeresése és kölcsönzése vagy helyben használata pedig a termékhez kapcsolódó szolgáltatás. Mivel a termék és a szolgáltatás egymástól elválaszthatatlan, *termékszolgáltatásról* beszélhetünk, amelyben a termék (az adott dokumentum) *keresési értékét* jelentősen megnövelheti a könyvtár által nyújtott szolgáltatás, amely „hozzáadott értékként” jelenik meg. Ezzel a tevékenységünkkel kapcsolatban már lehet az adott könyvtár szolgáltatásminőségéről beszélni. Az olvasók által érzékelt *tapasztalati minőséget* például meghatározhatja, hogy egyszerű, gyors és hatékony a kölcsönzés, és kedvesek, segítőkészek a könyvtárosok. Utóbbi azért is nagyon fontos, mivel a kölcsönzési szolgáltatásnál magas fokú a könyvtáros–olvasó interakció. A keresett dokumentum általában más könyvtárban is megtalálható, ezért a szolgáltatásminőség a felhasználók megtartása szempontjából alapvető fontosságú.

Van olyan ajánlatunk is, amikor valamilyen *jelentős szolgáltatás társul kisebb kiegészítő szolgáltatással vagy termékkel*, ezek jellemzik információs szolgáltatásaink többségét, a könyvvajánlásokat, az irodalomkutatásokat, a témafigyelést, a közhasznú információk szolgáltatását, a referátumkészítést vagy a fordítást. Az ilyen szolgáltatások vagy *szolgáltatástermékek* megítélése tekintetében meghatározó az olvasó tapasztalata és bizalma, a *tapasztalati és bizalmi minőség*.

Végül van *tiszta szolgáltatásunk* is, ilyen a felhasználók képzése és a felnőttoktatás, ahol már dominál a *bizalmi minőség*. Tiszta szolgáltatásnak tekinthetjük a különböző könyvtári rendezvények szervezését (könyvbemutató, író-olvasó találkozó stb.), valamint a könyvtáron belüli számítógép-használat biztosítását is (szövegszerkesztés, nyomtatás, speciális szoftverek biztosítása gyengén látóknak stb.), amelyhez általában könyvtárosi segítség is társul — ezeknél a szolgáltatásoknál a *tapasztalati minőség* a meghatározó.

A „service” és „quality” összeolvasztásából adódó műszóval elnevezett módszer, a SERVQUAL módszer vagy modell megalkotói² a szolgáltatásminőséget úgy tekintik, mint egy beállítódáshoz hasonló konstrukciót, amely az átélt (észlelt, meg tapasztalt,

a tényleges teljesítményen alapuló) és az elvárt szolgáltatás összehasonlításából származik. Az eredeti SERVQUAL modell szerint³ egy olyan kérdőívet állítanak össze, amely a minőség legfontosabb jellemzőire kérdez rá egy adott szolgáltatás esetében — mind a valós teljesítmény, mind az elvárások tekintetében (általánosan elfogadott 22 kérdés használata, így összesen 2×22 választ várunk a felhasználóktól, például a könyvtár olvasóitól). Az adott kérdések megválaszolására az felhasználók egy 7 pontos skálán fejezhetik ki a véleményüket, a szolgáltatásminőség pedig az egyes kérdések esetében a két válasz különbsége lesz. Tehát például

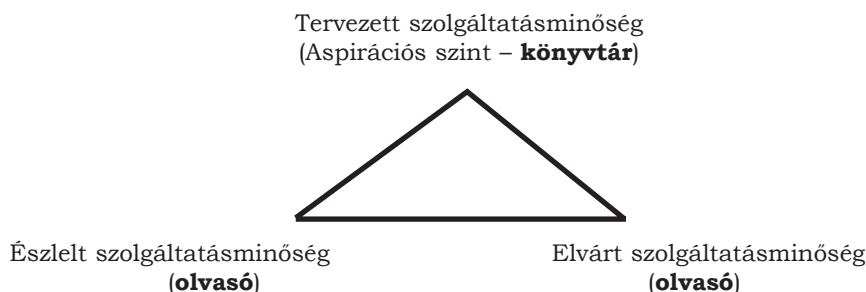
- ha az észlelt teljesítmény és az elvárás azonos, a különbség 0, azaz „azt kaptuk, amit vártunk”;
- ha az észlelt teljesítmény maximális (7), az elvárások minimálisak (1), a különbség 6, azaz „sokkal többet kaptunk, mint amit vártunk”;
- ha az észlelt teljesítmény minimális (1), az elvárások pedig maximálisak (7), a különbség – 6, azaz „a szolgáltatás meg sem közelítette az elvárásainkat”.

Bár később különböző módosításokat és egyszerűsítéseket javasoltak, az alap-filozófia lényegileg változatlan maradt. A többtényezős minőségmérési módszerek⁴ szolgáltatásokra vonatkozó alkalmazásai közül ez a modell azért tűnik szimpatikusnak, mert egyrészt bizonyos egzaktyságra törekszik, másrészt pedig az információs szolgáltatások széles körére adaptálható — például alkalmassá tehető a könyvtári vagy könyvtárakhoz szorosan kapcsolódó szolgáltatások összehasonlítására, teljesítményük megítélésére, valamint az interneten használatos keresőmotorok összehasonlítására is.⁵ Erre a modellre épül egyebek közt a LibQUAL+ módszer legutóbbi verziója is.⁶

A módszer alkalmazásának alapvető kérdése a minőség mérésére szolgáló skálák meghatározása — azaz a kérdőív egyes kérdéseinek összeállítása és csoportosítása különböző minőségtényezők (vagy „minőségdimenziók”) mentén. A módszer részleges könyvtári alkalmazásáról például a csongrádi Csemegi Károly Könyvtár honlapján olvashatunk (www.konyvtar.csongrad.hu). A 2008-ban végzett elégedettség-vizsgálathoz SERVQUAL modellen alapuló kérdőívet használtak. A kérdőívben szereplő öt minőségtényező, amit az egyes kérdésekkel konkretizáltak:

1. *Kézzelfoghatóság, „tárgyi tényezők”*: A könyvtár fizika környezete, elrendezése, felszereltsége, a könyvtár környezetének, eszközparkjának és személyzetének külső megjelenése (kellemessége, tetszetőssége).
2. *Megbízhatóság*: A könyvtár képessége arra, hogy az ígért szolgáltatásokat pontosan és megbízhatóan nyújtja.
3. *Fogékonyság az olvasó igényeire, reakálási készség*: A szolgáltatásban részt vevő könyvtárosok hajlandósága, hogy az ügyfeleknek gyorsan és készségesen segítsenek.
4. *Biztonságérzet, bizalom*: Az alkalmazottak tudása, felkészültsége, előzékenysége és annak képessége, hogy bizalmat keltsenek, biztonságérzetet váltsanak ki a könyvtár felhasználóiban.
5. *Empátia*: Az olvasó és igényeinek megismerésére tett erőfeszítés. Gondos, az olvasó személyére irányuló figyelem, ami kifejezi, hogy a könyvtár a könyvtárfelhasználó igényeit helyezi tevékenységének középpontjába.

A modell további finomításához jutunk el, ha feltételezzük, hogy a szolgáltatások minősítésének hármas természete van:

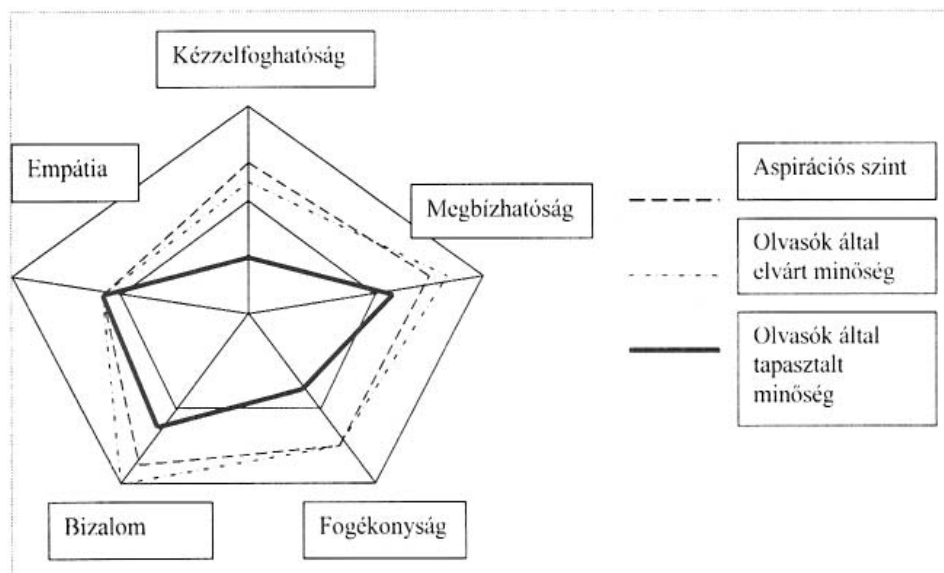
A szolgáltatások minősítésének hármas természete

A szolgáltatások minőségének hármas természete arra hívja fel a figyelmünket, hogy a szolgáltatásminőség értékeléséhez összehasonlíthatóvá kell tenni a könyvtár által tervezett minőséget (ún. aspirációs szintet), az olvasó által egy adott időpontban észlelt (tapasztalt) minőséget és az olvasó által elvárt minőséget. Az olvasói elégedettségvizsgálati kérdőívek feldolgozásával arra kapunk választ, hogy milyen az olvasók jelenlegi képe a könyvtárról – vagyis arra, hogy milyen a könyvtárnak az olvasók által tapasztalt, *észlelt szolgáltatási minősége*. Ahhoz, hogy megismerjük az olvasók elvárásait, arra kérdésre is választ kell kapni, hogy olvasóink szerint milyennek kellene lenni könyvtárunknak, vagyis az *elvárt minőségről* is kell információ. Végezetül a szolgáltatásminőség harmadik tulajdonságára, nevezetesen a könyvtár tervezett szolgáltatásminőségére, az *aspirációs szintre* is információt kell gyűjtenünk. Ennek egyik lehetséges módja az, hogy az olvasóknak feltett kérdéseket úgy fogalmazzuk át, hogy abból kiderüljön: milyennek szeretnénk látni mi könyvtárosok saját könyvtárunkat. Végezetül még annyit tegyünk mindehhez, hogy a szakirodalomban a szolgáltatásminőség hármas természetét egyes esetekben kibővítik és nem három, hanem öt különböző megközelítésmódot vesznek figyelembe:

- a konkurencia (pl. ingyenes internetes tartalomszolgáltatók) szintjén *összehasonlító (relatív) minőségről*,
- az ügyfél (pl. olvasó) szintjén *elvárt és észlelt (tapasztalt) minőségről*,
- a vállalat (pl. könyvtár) szintjén pedig *tervezett (aspirációs) és teljesített minőségről* beszélhetünk.

Metaforikusan a viszonyítás három szintjét fejezi ki az ún. „minőségnefelejcs”, amelynek öt szirma a szolgáltatás öt lehetséges megközelítésmódja. Valódi minőségről akkor beszélhetünk, ha a fenti öt minőségtípus találkozik. És bár a marketingtevékenység elsősorban az olvasó által elvárt és észlelt minőségre helyezi a hangsúlyt, a könyvtárnak törekednie kell az észlelt, elvárt, tervezett, teljesített és összehasonlító minőség közelítésére.⁹

A szolgáltatások minősítésének hármas természetére és a *minőségmérés több-tényezős modelljére* alapozva értelmezhető az elégedettségvizsgálati felmérés célja, funkciója, esetleges hiányossága, valamint a szolgáltatásminőség problémái és a minőségfejlesztés nehézségeinek okai. Ha a minőségmérés, minősítés mindhárom aspektusára alkalmazzuk, majd kiértékeljük a kérdőíveket, megalkothatjuk intézményünk *minőséghálóját*, ami kiváló támpontot ad minőségfejlesztési terv elkészítéséhez.

Minőséggháló a szolgáltatásminőség értékeléséhez

A szolgáltatásminőség fejlesztésének a nehézsége abból fakad, hogy az erre irányuló döntési helyzet, nevezetesen az öt minőségtényező teljesítési értékeinek a változtatására, javítására irányuló döntés meghozása *rosszul strukturált problémahelyzet*, amelynek a megoldására nincs kész sablon, azaz a megoldás nem triviális. A rosszul strukturált problémahelyzetek egyik oka az információhiány vagy *információs hézag (gap)*. Ebből adódnak a szolgáltatásminőség fejlesztésének „csapdái” is.

A szolgáltatásminőség értékelése szempontjából az alábbi relációkban keletkezhet információhiányos állapot:

Az olvasói elvárások és a vezetői észlelések relációban fellépő információhiány (**Hiány1**) azt fejezi ki, hogy a könyvtárvezető észlelései az olvasói elvárásokról nem pontosak. („Nem tudjuk, mit vár el az olvasó.”). A könyvtár, mint szervezet és vezető relációban fellépő információhiány (**Hiány2**) következménye, hogy többek között az előbbi információhiányból (Hiány1) fakadóan *rossz, vagy hiányos az in-*

1. másképp a könyvtár által ígért szolgáltatásminőség

tézmény minőségi szabályozása, rosszak az intézményi minőségi sztenderdek. A szolgáltatások minőségére vonatkozó előírások nem fejezik ki pontosan az olvasók elvárásait. A tervek és végrehajtás közötti relációban fellépő információhiány **(Hiány3)** azt eredményezi, hogy a szolgáltatás minőségére vonatkozó *specifikációk és a szolgáltatás végrehajtása sem fog megegyezni*. A végrehajtás és az erre vonatkozó ígéretek közötti relációban fellépő információhiány **(Hiány4)** az olvasóban azt az érzetet kelti, hogy félrevezették, *a könyvtár ígéretei nem egyeznek meg a valósággal*. A szolgáltatás jellemzőinek a kommunikációja nem egyezik meg a végrehajtás során tapasztaltakkal. Végül mindez az olvasói tapasztalatok és elvárások közötti relációban fellépő információhiányhoz **(Hiány5)** vezet: *Az olvasó nem az általa elvárt szolgáltatást kapja*. A ténylegesen észlelt minőség nem egyezik az olvasó által elvárt szolgáltatási minőséggel, azaz a könyvtár nem nyújt minőségi szolgáltatást.

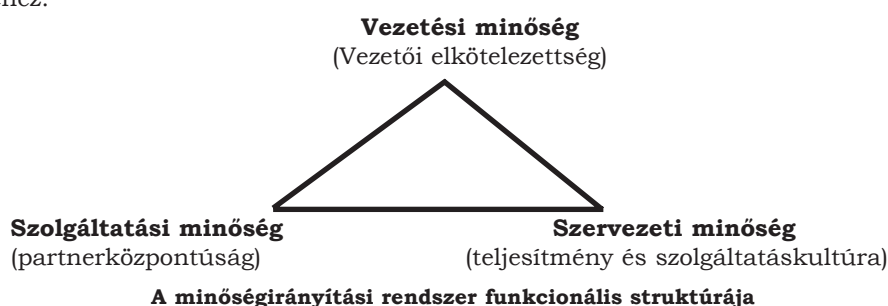
Pontosan ezeket az információhözágokat igyekszik „betömni” a minőségirányítási rendszer.

A szolgáltatás minőségéről és minősítéséről kifejtett nézeteink alapján értelmezhetjük a minőségmenedzsment célját és a minőségirányítási rendszer funkcióját.

A minőségmenedzsment célja szolgáltatásvezérelt környezet kialakítása. Ennek megvalósítása érdekében a könyvtárvezető néhány teendője:

- Adj a szolgáltatásokban résztvevő könyvtárosoknak megfelelő hatáskört, hogy az olvasók, és más partnerek érdekében cselekedhessenek, mikor a probléma felmerül;
- Használj magas színvonalú technológiát, mely lehetővé teszi a szolgáltatásnyújtóknak, hogy a felhasználói igények széles körét kielégíthessék;
- Legalább annyira figyelj az alkalmazottak igényeire, mint az olvasókéra, teremts kényelmes, kellemes felhasználóbarát klímát;
- Mérd és folyamatosan ismertesd a dolgozókkal az olvasók véleményét, és ha módodban áll, kapcsold a javadalmazást az olvasói elégedettség növekedéséhez;
- Igyekezz egyidejűleg tervezni és szabályozni, egyszerre „jót, és jól csinálni”!

Ezek a vezetői cselekvések hozzájárulnak a szervezeti minőség, a szolgáltatáskultúra és a teljesítmény javulásához, a minőségirányítási rendszer jó működéséhez.

A minőségirányítási rendszerben a korábban felvázolt „vezető – stratégia – szervezet” paradigma funkcionálisan átértelmeződik: *a stratégiát a könyvtár a felhasználói igényeknek megfelelően alakítja ki*. A vezetői dilemmában tehát prioritása lesz az alkalmazkodásnak, a stabil működést szorgalmazó szervezetről a szolgáltatást igénybevevő partnerekre tevődik a hangsúly.

2. A minőségbiztosítás lehetőségeiről

Napjainkban már könyvtári területen is evidenciának számít, hogy egy gazdálkodó szervezetnek *minőségi termékekre és szolgáltatásokra* (T/S) kell törekednie, ha hosszú távon is fent akar maradni az adott gazdasági-társadalmi környezetben. A minőség leginkább elfogadott meghatározása szerint *egy T/S minősége annál jobb, minél jobban megfelel a felhasználói igényeknek és elvárásoknak*. „Ez egyszerűen megfogalmazva: azt nyújtani a vevőnek, amit akar, amikor akarja, folyamatosan, és megfelelő árért.”⁸ Ezzel kapcsolatban alapvetően két kérdés merül fel:

- mik a felhasználói igények és elvárások legfőbb formái vagy típusai, amiket a szervezetnek ki kell elégítenie (ha „jót” akar csinálni) és
- milyen módszertani lehetőségei vannak egy adott szervezetnek, hogy minőségi T/S-t nyújtson a felhasználók számára (azaz mit tegyen, ha „jól” akarja tenni a dolgát).

Vegyük észre, hogy napjainkban a minőségre vonatkozó felhasználói elvárások már nem pusztán egy adott T/S-ra, hanem magára a szervezetre, pontosabban a szervezet általuk megfigyelhető működésére is kiterjednek.

A felhasználói igények és elvárások főbb formái

Induljunk ki a szoftvertermék-minőségre vonatkozó ISO/IEC 9126-os szabványból, amely hat fő minőségi kritériumot határoz meg.⁹ Ezeket könnyen általánosíthatjuk bármilyen T/S-ra:

- *funkcionalitás*: a T/S alapvető céljának megvalósítása, az alapfeladathoz kapcsolódó kiegészítő feladatok megvalósítása (komplexitás) stb.;
- *megbízhatóság*: hosszú élettartam, „hibatűrés”, stb.;
- *használatosság*: egyszerű, érthető, könnyű használat (és dokumentáció), „felhasználó barátságos” működés, stb.;
- *hatékonyság*: nagy teljesítmény, megfelelő (gyors, csendes, tiszta, stb.) működés, jó költség/haszon arány, stb.;
- *karbantarthatóság*: egyszerű karbantartás (pl. tisztítás), hibák felismerhetősége, gyors javíthatóság, elemek cserélhetősége, stb.;
- *hordozhatóság*: működés különböző körülmények között, rugalmas konfigurálhatóság (adaptálhatóság, „hangolhatóság”), megfelelés részben és egészben a vonatkozó szabványoknak („kompatibilitás”), stb.

Ezek mellett a felhasználók további igényeket is támaszthatnak, ilyen lehet például a T/S könnyű beszerezhetősége, támogatottsága (a „fogyasztói szolgáltatás” színvonala, pl. tanácsadás vagy jó szervízhálózat), esztétikai megjelenése, stb.

„Napjaink felfogása szerint [...] a minőség, a költség, a megbízhatóság, a rugalmasság és a fogyasztószolgálat magas színvonala együttesen biztosítja a vállalat versenyképességét. [...] ezen kritériumok egy része (hogyan melyik, az piaconként is, termékenként is, időszakonként is változhat) kvalifikációs (minősítő) kritériumként szolgál (tehát nem is »léphet pályára« az, aki nem teljesíti) — más részük az a versenykritérium, amelynek alapján a győztesek (akiktől végül a fogyasztó vásárol) kiválasztódnak. Napjainkban a legtöbb vélemény szerint a standard termékek nagy részénél a minőség és a költség ilyen minősítő kritérium, s a legélesebb versenytényezők a rugalmasság és a fogyasztói szolgáltatás.”¹⁰

Mivel definíciónk szerint a minőség a felhasználói elvárásokat tükrözi, bizonyos értelemben rajtunk múlik, hogy a fenti kritériumok közül mit tekintünk a minőség fogalmába tartozónak. Ilyen értelemben a *kvalifikációs kritériumok* és *versenykrité-*

riumok megkülönböztetése arra utal, hogy egy általános minőségfogalom esetében a minőséget meghatározó tényezők szerepe és fontossága különböző.

A minőségbiztosítás lehetőségei

A *minőségmenedzsment* eszköztára függ az adott szervezet fejlettségi vagy érettségi szintjétől. A minőségi T/S előállítására szolgáló számos módszer és módszertan túlnyomórészt három alapvető minőségbiztosítási forma köré csoportosítható, ezek

- a termékközpontú minőségbiztosítás (pl. ISO/IEC 9126),
- a folyamatközpontú minőségbiztosítás (pl. az ISO 9000 szabványsorozat), és
- a szervezeti kultúra optimalizálásán alapuló minőségbiztosítás (pl. a TQM).

A *termékközpontú minőségbiztosítás* lényege az, hogy csak adott minőségi kritériumoknak megfelelő, *ellenőrzött minőségű* végtermékek kerülhetnek adott márkanév alatt a piacra — ha a legyártott termékek egy bizonyos százaléka selejt, az egész széria megsemmisítésre kerül (a számítástechnikában egy időben jól ismert olcsó, „noname” termékek egy része valószínűleg ilyen forrásból származott).

A *folyamatközpontú minőségbiztosítás* azon a feltételezésen alapul, hogy a T/S minőségét — még inkább a minőség stabilitását, „megbízhatóságát” — nagymértékben meghatározza az előállítására szolgáló folyamat. Ezáltal a T/S előállításához (valamint tervezéséhez, fejlesztéséhez, értékesítéséhez, stb.) kapcsolódó folyamatok *megfelelő szabályozásával* elvileg biztosítható, hogy az előállított T/S minősége viszonylag állandó legyen (azaz a T/S minősége ne vagy csak bizonyos szűk határok között változzon). A folyamatközpontú minőségbiztosítás kiterjedhet minden szervezeti folyamatra, vagy csak a folyamatok egy meghatározott körére; egyes esetekben értelemszerűen magában foglalja a végtermék minőségének az ellenőrzését, valamint a felhasználói elégedettség folyamatos mérését is. A folyamatközpontú minőségbiztosításra a legfontosabb példát az *ISO 9000 szabványcsalád* jelenti, amely több szabványból áll; például

- MSZ EN ISO 9000:2005 Minőségirányítási rendszerek. Alapok és szótár
- MSZ EN ISO 9001:2009 Minőségirányítási rendszerek. Követelmények
- MSZ EN ISO 9004:2001 Minőségirányítási rendszerek. Útmutató a működés fejlesztéséhez

A *szervezeti kultúra optimalizálásán alapuló minőségbiztosítás* alap gondolata az, hogy a szervezeti működés legfontosabb, meghatározó eleme az *emberi erőforrás*, ezért a szervezet (pontosabban a menedzsment) olyan *szervezeti kultúra* kialakítására törekszik, amely lehetővé teszi és elősegíti a dolgozóknak rejlő képességek felszínre hozását és maximális kihasználását a szervezet (és ezáltal a dolgozók) hosszú távú céljainak megvalósítása érdekében. Ha mindez a termék- és folyamatközpontú minőségbiztosítás elveinek megfelelő szintű megvalósítására épül, a szervezeti kultúra optimalizálása jelentheti a leghatékonyabb minőségbiztosítási eszközt a menedzsment számára.

„A szakemberek között egyetértés uralkodik abban, hogy a minőség-ellenőrzés és a minőségbiztosítás az ISO szabványai szerint akkor működhet optimálisan, ha beágyazódik a Total Quality Management rendszerébe, és annak szisztematikus alapját képezi.” (Geczki Csilla: A TQM kapcsolata az ISO 9000-es szabványcsaláddal Kis- és középvállalkozás fejlesztési portál; <http://www.standard-team.hu/tqm-iso.html>, 2008.10. 10.)

Említettük, hogy a szervezetek lehetőségeit a minőségbiztosítás megfelelő módszerének kiválasztásában behatárolhatja a szervezetek *érettségi szintje*. A főbb

érettségi szinteket tekintjük át az eredetileg a szoftverfejlesztési folyamat menedzselésére kifejlesztett, de a szervezet különböző érettségi szintjei vonatkozásában könnyen általánosítható a *Képesség-Érettség Modell* (Capability Maturity Model vagy CMM) alapján:¹¹

érettségi szint (CMM)	központi elem egyéb jellemzők
1. kezdeti szint	kis méretű szervezetekre jellemző (pl. induló vállalkozás) a siker elsősorban a kollektíván (az egyéneken és ezek együttműködési képességén) múlik • kiváló képességű, improvizatív menedzsment • kiemelkedő szaktudású, motivált dolgozók nagy szerep jut a <i> kreativitásnak</i> és az <i>ötleteknek</i> jellemzője a nagyfokú rugalmasság (gyors alkalmazkodás a környezeti változásokhoz)
2. ismételhető szint	a siker meghatározója a menedzser (vezető) személyisége a működés középpontjában a kulcsemberek tudása és tapasztalata áll a múltbeli tapasztalatok megfogalmazása <i>irányelvekben</i> történik meg jellemzője a kis bürokrácia és rendszerint a végtelenségig fesztített munkatempó („belső motor”)

A szervezet *kezdeti és ismételhető érettségi szintjén* gyakorlatilag nem beszélhetünk minőségbiztosításról. A lehetséges vállalati kultúramodellek közül a kezdeti szinten a *személyiségkultúrát* és a *hatalomkultúrát*, az ismételhető érettségi szinten pedig elsősorban a *hatalomkultúrát* említhetjük meg. Ezek főbb jellemzői¹² a következők:

SZEMÉLYISÉGGKULTÚRA:

- végsőkéig leegyszerűsített szervezet
 - a szervezet sikerét tagjainak személyisége (képzettsége, motiváltsága, stb.) határozza meg
 - a menedzser feladata elsősorban a tagok tevékenységének koordinálása
- a szervezet tagjai nagyfokú önállósággal rendelkeznek
- a szervezetet érintő döntések közös megegyezésen alapulnak
- nagy a személyes (informális) kapcsolatok és az egymás iránti bizalom szerepe.

HATALOMKULTÚRA:

- fő jellemzője a hatalom egy pontba koncentrálása („pókháló” szervezet, esetleg lazán egymáshoz csatolt „pókhálók”)
- a döntéseket a vezető egy személyben hozza meg
- a tekintélyelv érvényesül, a vezető döntései megkérdőjelezhetetlenek
- a vezető teljesen kézben tartja a szervezetet, minden kérdésbe beleszól („kézi vezérléssel” irányít).

érettségi szint (CMM)	központi elem egyéb jellemzők
3. meghatározott szint	nagy(obb) méretű szervezetekre jellemző centralizált, <i>funkcionális szervezet</i> , amelynek alapja a munkamegosztás (nagyfokú specializáció) a működés középpontjában a szervezeti dokumentáció , a szervezeti struktúra és a munkafolyamatok állnak („hard” menedzsment orientáció) • részletes, pontosan szabályozott munkaköri leírások és munkafolyamatok (nagy <i>bürokrácia</i>) <i>minőségügyi csoportot</i> alakítanak ki (ennek feladata a folyamatok követése, „belső szabványok” fejlesztése, stb.) szervezeti <i>képzési programok</i> indítása
4. menedzselt szint	középpontban a folyamatok szabályozása : • <i>teljesítménymutatók</i> alkalmazása • <i>mérhető</i> minőségi célok előírása a folyamatokra és termékekre

A szervezet *meghatározott és menedzselt érettségi szintjén* alkalmazható minőségbiztosítási módszer a termék- és/vagy folyamatközpontú minőségbiztosítás, a lehetséges vállalati kultúramodell pedig a *szerepkultúra*. Ennek főbb jellemzői a következők:

SZEREPKULTÚRA:

- többszintű szervezeti hierarchia jellemzi, az egyes szinteken pontosan szabályozzák a tagok szerepét (feladat- és hatáskörét, valamint felelősségét)
 - o a döntések többnyire racionális megfontolásokon alapulnak
 - o mindenki „tudja a dolgát” (és a szerepét), ezért a szervezet viszonylag könnyen irányítható
- a menedzsment és a dolgozók közötti kommunikáció főként formális kommunikációs csatornákon keresztül valósul meg („szolgálati utak”)
 - o az információáramlás viszonylag lassú és az információk sokszor torzulnak
 - o a szolgálati utak „megkerülése” alapvető konfliktusforrás
- az elvárások az előírt szerepekhez kötődnek, az ezeket meghaladó tevékenységeket nem értékelik (és sokszor gyanakvással kezelik)
- a szervezetet a változtatásokkal szemben nagy tehetetlenség jellemzi (a szervezet nehezen alkalmazkodik a környezeti változásokhoz).

érettségi szint (CMM)	központi elem egyéb jellemzők
5. optimalizált szint	a középpontban az emberi erőforrás és a szervezeti kultúra áll („soft” menedzsment orientáció) a belső folyamatok menedzselése a termékek és a belső folyamatok folyamatos <i>javitása és tökéletesítése</i> ¹³ • a <i>problémák feltárása</i> , az érintett folyamat azonosítása és a folyamatgazda („problémagazda”) bevonása • a folyamat (dokumentációjának) elemzése és a probléma számszerűsítése (a mért teljesítménymutatók alapján) • az okok („miértetek”) megértése és a hibák kijavítása • jobb megoldások keresése (pl. új eszmék kipróbálásával, megvalósításával és értékelésével) a menedzsment törekszik a szervezeti tudás felszínre hozására, állandó fejlesztésére és menedzselésére

A szervezet *optimalizált érettségi szintjén* alkalmazható a szervezeti kultúra optimalizálásán alapuló minőségbiztosítás, az ennek megfelelő vállalati kultúramodell pedig a *feladatcultúra*. Ennek főbb jellemzői a következők:

FELADATKULTÚRA:

- konszenzuson alapuló kultúra
 - o közösen elfogadott szervezeti célok (pl. a felhasználói igények közép-pontba állítása)
 - o teljes körű részvétel és teljes elkötelezettség, a „bomlasztó” elemek kiszűrése
 - o közös („team”) munka, információk megosztása, csoportos probléma-megoldás
- a szervezetben elfoglalt hely alapja konkrét feladatok elvégzése vagy egyedi (projekt)célok megvalósítása
 - o a hatáskörök elismert teljesítményen (szakértelmen, „tiszteleten”) alapulnak
- kimeneti szabályozáson (az erőforrások elosztásán) alapuló irányítási rendszer
- decentralizált, mátrix típusú szervezet
 - o az erősen specializált szervezeti egységeket és kapcsolatrendszerüket adott termékek előállításának, meghatározott szolgáltatások nyújtásának, és/vagy egyedi projektcélok megvalósításának megfelelően alakítják ki, és eszerint *optimalizálják* az erőforrások felhasználását;
 - o az így kialakított szervezeti egységek irányítása „kettős”, mivel az egységek kapcsolatban állnak a hagyományos, funkcionális alrendszerekkel is (pl. fejlesztés, termelésirányítás, marketing, pénzügy stb.), ami néha konfliktusok forrása.¹⁴

A teljes körű minőségbiztosítás vagy minőségmenedzsment (TQM)

A *teljes körű minőségmenedzsment* (Total Quality Management, TQM) olyan menedzsment-filozófia (másképp „minőségkultúra”), amely néhány alapvető érték és alapelv bevezetésével optimális szervezeti kultúra kialakítását tűzi ki célul.

A *szervezeti kultúra* a szervezet tagjai által közösen elfogadott hiedelmek, magatartásformák, normák és értékek rendszere.¹⁵ (Másképp megfogalmazva a szervezeti kultúra a szervezet által elfogadott, preferált *attitűdök* konzisztens rendszere.) A szervezeti kultúra azt fejezi ki, hogy a szervezet bizonyos értelemben önálló organizmusként funkcionál. A szervezet működése, az emberek (sikeres) együttműködése során fokozatosan egy sajátos hiedelemrendszer, *világkép* alakul ki, amelyhez meghatározott *értékek* és *viselkedésminták* kötődnek:

- az *értékek* a szervezet által a múltban elért célokhoz kapcsolódnak, megőrzésüket rendszerint meghatározott *elvekben* rögzítik;
- a *viselkedésminták* pedig a múltban sikeresen megoldott problémák megoldási módjaként rögzülnek, amelyeket *normaként* – a szervezet „túlélése” érdekében – mindenkinek követnie kell, ha a közösséghez akar tartozni.

Ezáltal a szervezeti kultúra egyfajta „*közösségi programozottságot*” valósít meg, amely a szervezet működésének hatékonyságát — és ezáltal a szervezet sikerességét, a kitűzött célok elérését — meghatározza. A TQM a szervezeti kultúra

optimalizálását meghatározott *értékek* és *elvek* fokozatos bevezetésével és meghonosításával igyekszik elérni.

A TQM egy lehetséges modellje négy *alapelv* és hat *kiegészítő elv* köré épül.¹⁶ Először tekintsük át az *alapelveket*:

TQM1: középpontban a vásárló, a felhasználó:

- Ez az elv biztosítja, hogy a kialakítandó szervezeti kultúra középpontjában a felhasználói igények minél jobb kielégítése, azaz ténylegesen a *minőség* álljon.

TQM2: folyamatos javítás, tökéletesítés:

- Az elv főként a munkafolyamatok javítására vonatkozik. Ez mutatja, hogy a TQM szervesen ráépül a *folyamatközpontú minőségbiztosításra*.

TQM3: teljes elkötelezettség és teljes körű részvétel:

- Alapvető cél, hogy a dolgozók és a szervezet céljai megegyezzenek. Ez megfelel annak, hogy a dolgozók munkahelyi tevékenységüket *önmegvalósításnak* tekintsék. Ez a Maslow-féle motivációs modell szerint a legmagasabb, 5. szintű motivációt jelent — ami a szükségletek egymásra épülése miatt magában foglalja a fizikai, biztonság iránti (pl. biztos megélhetés, fizetés!), szociális (pl. egymás iránti bizalom, együttműködés), és elismerés iránti szükségletek kielégítését is.
- A TQM-ben a szervezet minden egysége és dolgozója egyaránt részt vesz — az optimális szervezeti kultúra kialakítását ugyanis jelentősen megnehezíti, ha az elveket belülről (a „háttérből”) állandóan megkérdőjelezzik vagy éppen támadják.

TQM4: társadalmi méretű tanulás

- Ez a cél nagyon közel áll a *tanuló szervezet* koncepciójához. A TQM bevezetésével kapcsolatos tapasztalatok megosztása a hasonló elveket valló szervezetek között hosszú távon a *szervezeti tudás* növekedése miatt sokkal több haszonnal jár, mint ha egy jó módszert rövid távú versenyelőnyként próbálunk hasznosítani.
- Általános cél a társadalmi és a szervezeti célok összhangjának biztosítása, ami összhangban áll az alternatív közgazdaságtan (remélhetőleg) egyre jelentősebbé váló *társadalmi felelősséget vállaló szemléletével, a felelős vállalati magatartással*.¹⁷

A TQM *kiegészítő elvei*:

- TQM_a: a menedzsment vezető szerepe — talán a legfontosabb kiegészítő elv, amely kiemeli a *humanisztikus vezetés* fontosságát,¹² mivel a *szervezeti kultúra* radikális változtatását csak „felülről” lehet hatékonyan kezdeményezni;
- TQM_b: a dolgozók jutalmazása — ez a Maslow-modell szerinti 4. szintű *motiváció*;
- TQM_c: folyamatos oktatás és (tovább)képzés — itt utalhatunk a *tanuló szervezet* valamint a *szervezeti tanulás* koncepcióira, és ezzel összefüggésben az egész életen át tartó *közös tanulás* szükségességére az emberekben rejlő képességek felszínre hozása és kiterjesztése (*képességváltozás*), valamint a szervezeti tudás folyamatos fejlesztése érdekében;¹³
- TQM_d: a belső (vállalati) kommunikáció fontossága — a problémamegoldás alapja az, hogy mindenki hozzájusson a szükséges információkhoz; emellett a szervezeti tudás „működését” csak a vállalati (formális és informális) tudáshálózatok fejlesztése és támogatása teszi lehetővé;
- TQM_e: a menedzsment támogatása — ez részint kiegészítő struktúrák igénybe vételét jelenti (pl. külső szakértők bevonását vagy tanácsadó testületek létre-

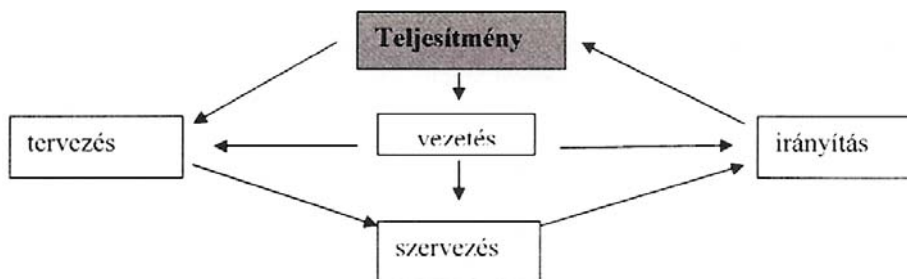
hozását), részint pedig a dolgozók bevonását a döntési folyamatokba („delegálás” különböző vezető testületekbe, „minőségi körök” létrehozása a folyamatok javítása céljából, stb.);

- TQMf: a (be)szállítók teljesítményének és a vevők elégedettségének mérése — szubjektív, elfogult vélemények helyett „vezetés a tények alapján”.

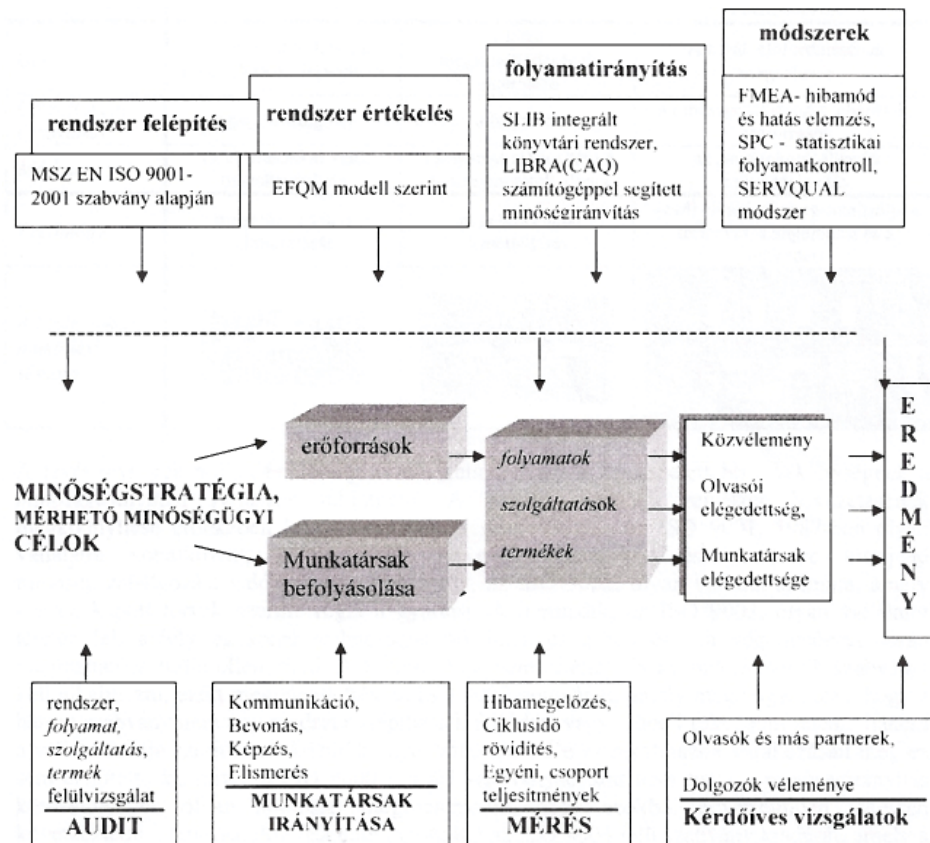
Mivel a TQM bevezetése hosszú és egyáltalán nem könnyű folyamat, érdemes alkalmazni rá is a második alapelvet: semmi sem lehet tökéletes, de a *jó* dolgokat mindig lehet (és érdemes) egy kicsit *jobban* csinálni — azaz folyamatosan javítani és tökéletesíteni.

3. A minőségirányítási rendszer bevezetéséről (esettanulmány)

A modern vezetéselelméletben² a menedzsment hat *alapfunkcióját* szokásos megkülönböztetni: a tervezést, szabályozást, szervezést, irányítást, vezetést és a (szervezeti) politikát. Ezek a funkciók szorosan összefüggenek. A *tervezés* magába foglalja a vízióalkotást, a vállalati politika kialakítását, a célkitűzés, ütemterv és költségvetés készítését, és a megfelelő eljárások kidolgozását. A *szervezés* a feladatok elosztását, (kapacitív) erőforrások biztosítását, kapcsolatok létrehozását és ápolását, szervezeti keretek, szervezeti felépítés kialakítását jelenti. A *vezetés* és *irányítás* fogalmakat, hogy összhangban legyünk a minőségirányítás szokásos terminológiájával, a korábbinál jóval általánosabb értelemben fogjuk használni; a *vezetést* a menedzsment szinonimájaként használjuk, az *irányítás* fogalmába pedig beleértjük az összes további menedzsment funkciót — egyebek között a *szabályozást*, amelyre jelen írásunkban fókuszálunk. A *szabályozás* a munkahelyi követelmények, a szervezeti folyamatok teljesítménymutatóinak beállítását, ezek mérését, értékelését, és szükség esetén a beavatkozást, korrekciót jelenti. Ez a beavatkozás nem közvetlenül az adott tevékenységre irányul, hanem közvetett módon, a terveken keresztül, azok szükség szerinti módosításával valósul meg és ezáltal a folyamatok eredménye — így a *vezetési folyamatoké* is — a mért teljesítményben mutatkozik meg:

A Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban a minőségirányítási rendszer tervezése során felismertük, hogy *párhuzamosan egymás mellett nem működhetnek menedzsment alrendszerek*, így minőségirányítási rendszer sem, azokat integrálni kell egy egységes, *átfogó irányítási rendszerbe*. Ezen elvi állás-

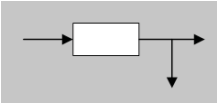
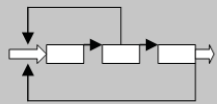
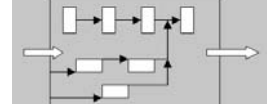

pont mentén épül a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár számítógéppel támogatott minőségirányítási rendszere:

A Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár átfogó irányítási rendszere

Az ábrán világosan látható, hogy a teljes értéklánc — az intézményi marketing- és innovációmenedzsment, a termelés- és minőségmenedzsment, a beszerzés és szolgáltatás, az emberi erőforrás menedzsment, a pénzügyek menedzsmentje, az információmenedzsment, a stratégiai, taktikai és operatív menedzsment, csak hogy a legfontosabb alrendszereket említsük — egyé kell váljon: nincs az egyes alrendszerek szerint elkülönített működése a kialakított minőségügyi rendszernek. Mindennek tökéletesen egybe kell fornia az intézményvezetéssel: a tervezéssel, szervezéssel, irányítással, az intézményi teljesítményértékeléssel, és ehhez kell megteremteni egy integrált információs rendszert.

Mielőtt részletesebben belemerülünk a „Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár esete a minőségügyi rendszerrel” sztorijába, felvázoljuk a minőségügyi tevékenységek főbb összefüggéseit²⁰:

	Minőségellenőrzés	Minőség szabályozás	Minőségirányítási rendszerek
<i>Cél</i>	A hibák felderítése, a hibás elemek eltávolítása	A hibák megismétlődésének elkerülése	A hibák előfordulásának megelőzése
<i>Célzott elem (Irányulás)</i>	a gép / a dolgozó	a folyamat	a rendszer: szervezet, eljárások, erőforrások
<i>Módszer</i>	az előírásokkal való összehasonlítás	a folyamat módosítása a képességmutatók alapján	az „auditokon” alapuló működésjavítás
<i>Eredmény</i>	megelőzi a selejt kibocsátását	megelőzi a hiba ismétlődését	vevői elvárásokra optimalizálja a terméket, szolgáltatást és a működést
<i>A tevékenység működési sémája</i>			

A tevékenységek működési sémája is érzékelteti, hogy a legösszetettebb tevékenységnek a *minőségirányítási rendszer* tekinthető. A minőségirányítási rendszer bevezetésének megkönnyítése érdekében három szabvány készült, az első az ISO 9001, 1987-ben olyan vállalatra vonatkozott, amely maga tervezi a termékeit és mindenre kiterjedő minőség szabályozást valósít meg. A második, az ISO 9002, olyan vállalat számára, amely készen kapott tervek szerint végzi a gyártást. A harmadik, az ISO 9003, olyan vállalatot tételez fel, amely egyszerű technológiát alkalmaz és a terméket a végellenőrzés során megbízhatóan tudja ellenőrizni. A felhasználók nem értették, hogy mikor melyik szabványt kell alkalmazni, ezért megjelenítették az ISO 9000 szabványt, amely megmagyarázza, hogy a három szabvány nem egy rendszer kiépítésnek fejlődési vagy időbeli fokozatait jelenti, hanem a vállalat profilja szerint kell közülük egyet választani. De az alkalmazók várakozásait még ez sem elégítette ki, mivel a ISO 9000–9003 szabványsorozat nem tudta a minőségirányítás követelményeit olyan pontosan megfogalmazni, hogy azokból egyértelműen lehessen következtetni a tennivalókra. Ez tette indokolttá az ISO 9004 jelű szabvány kiadását, amely a minőségirányítási rendszer kiépítésével kapcsolatos magyarázatokat, ajánlásokat tartalmazza és kifejti, hogy mi a rendszer célja — és mire kell különösen ügyelni. Az ISO 9000-es szabványsorozat felülvizsgálására először 1994-ben került sor, majd a második felülvizsgálat 2000-ben történt. Ennek eredményeként az ISO 9000 szabványcsalád jelenleg érvényes főbb nemzetközi szabványai: az ISO 9000:2005, az ISO 9001:2008 (a korábbi ISO 9001:1994, ISO 9002:1994 és ISO 9003:1994 szabványok *helyett*) és az ISO 9004:2000. Ugyancsak megjelent mindhárom szabvány európai változata, „EN ISO”-ként, ami azt jelenti, hogy az európai szabványügyi bizottságok változtatás nélkül vezették be nemzeti szabványként, így a magyar megfelelőjének jelzete „MSZ EN ISO”. A *jelenleg érvényes szabványokban az eredeti 1987-es kiadáshoz képest sok minden megváltozott: más az alapvető koncepció, más a felépítés, más a szó-*

használat. 2008. novemberében megjelent az ISO 9001 szabvány negyedik kiadása. Az ISO/CASCO 2008. novemberi ülésén 175 országban cca.1.2 millió tanúsított szervezetről számoltak be. A Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár 2010-re tervezi az új MSZ EN ISO 9001:2009 szabványra történő áttérést.

A Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár minőségirányítási rendszere

Rendszereünk az ISO 9001 szabvány²¹ szerinti nyolc alapelvre épül:

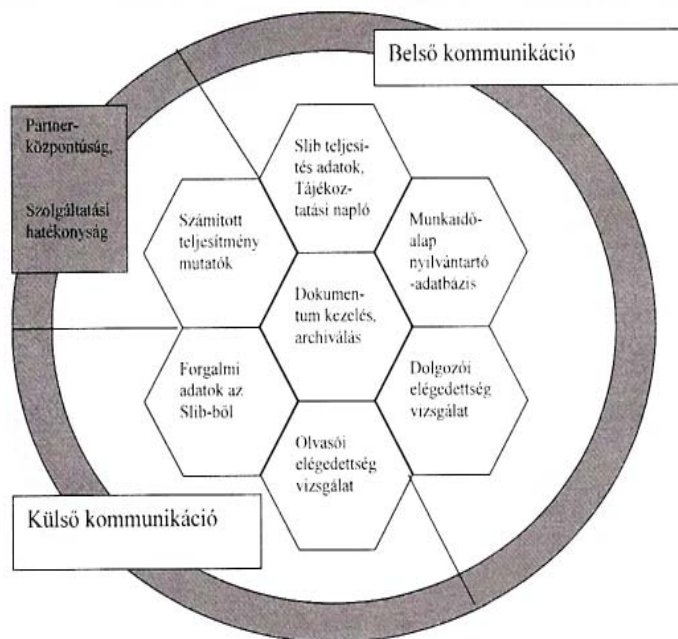
- *vevőközpontúság = partnerközpontúság,*
- *a vezetés felelőssége,*
- *munkatársak bevonása,*
- *flyamatszempléletű megközelítés,*
- *rendszerzemplélet az irányításban,*
- *flyamatos fejlesztés,*
- *tényeken alapuló döntéshozatal,*
- *kölcsönösen előnyös kapcsolat a szállítókkal.*

A *flyamatszempléletű megközelítés* teljes összhangban van a könyvtárunk által használt *számítógépes integrált könyvtári rendszer, az Slib flyamatszempléletével*. Az integrált könyvtári rendszer ugyanis funkciói alapján párhuzamba állítható egy számítógéppel integrált termelési rendszerrel (*Computer Integrated Manufacturing*). A CIM egy olyan, a vállalat egészét átfogó informatikai rendszer koncepcióját kívánja megvalósítani, amely a vállalati folyamatok integrálásának igényéből fakad, és egy olyan heurisztikus modellen alapul, amely a jogszabályok által behatárolt „vállalati szervezeti és működési szabályzatból” indul ki, ennek elmeit kísérli meg rendszerzemplélettel összekapcsolni²². Könnyen belátható, hogy ezen elveket követi az *integrált könyvtári rendszer* is, vagyis az integrált könyvtári rendszer nem más, mint a *CIM könyvtári adaptációja*. A jó integrált könyvtári rendszer moduljai az alapvető könyvtári munkafolyamatokat, tevékenységeket támogatják, és jórészt megvalósítják a rendszerszintű flyamatirányítás funkcióit is (gondoljunk csak az egyszeri adatrögzítés többcélú felhasználás, vagy egyszeri input többféle output, stb. megvalósulására). Ehhez már csak azt kellett megoldani, hogy a velük kapcsolatos erőforrásokot is flyamatként kezeljük (Ez a minőségügyi Know-how!) és így reális lehetőség nyílt egy számítógéppel támogatott átfogó intézményi irányítási rendszer könyvtári megvalósítása, melynek alrendszere a számítógéppel támogatott minőségbiztosítás (*Computer Aided Quality Assurance, CAQ*).

A **Libra** fantázia nevű számítógéppel támogatott minőségirányítási rendszerünk (CAQ) legfontosabb adatforrása tehát az **Slib** integrált könyvtári rendszer (CIM), melyet így definiálunk:

Könyvtári munkafolyamatokat és szolgáltatásokat támogató számítógéppel integrált rendszer, ami lényegében olyan számítógépes koncepció, módszer és eljárásgyűjtemény, amely alkalmas a tágabban értelmezett könyvtári szolgáltatás-menedzsment funkciórendszerének informatikai támogatására, valamint szervezeti, funkcionális és információs integrálására, és ezáltal növeli a könyvtári munkafolyamatok hatékonyságát.

A **Libra** adatforgalmát és integráló funkcióját az alábbi ábrán szemléltetjük:

Mint az ábrán is látható, a *Libra* másik fontos adatforrása a *tájékoztatói napló*, vagy ha úgy tetszik, a *tájékoztatói adatbázis*, amiben rögzítik a tájékoztató szolgálatban dolgozó kollegák a napi teljesítésüket (mely szolgáltatási ponton, hány referenskérdést válaszoltak meg, hány és milyen jellegű technikai kérések voltak, stb.) A *munkaidő alap nyilvántartás adatbázis* a jelenléti ív számítógépes változata, azzal a különbséggel, hogy ez dinamikus adatkezelést tesz lehetővé. A dolgozók, vezetők, hozzáférési jogosultságuktól függően tetszőleges időpontban, tetszőleges időintervallumra vonatkozóan lehívhatják, egyénenként vagy csoportokra összegezzhetik, stb. az adatokat. A rendszer minősítésének alapja az olvasói és dolgozói elégedettségvizsgálat, ami a korábban tárgyalt *SERVQUAL módszerre* épül. Alkalmazott módszertanunk fontos része a minőségsszabályozás fundamentumát jelentő statisztikai alapon megvalósuló folyamatkontroll, amit röviden *SPC* néven emlegetnek (*Statistical Process Control*)

Irányítási rendszerünk *értékelése* kettős: egyrészt az ún. *megfelelőségi vizsgálatot (AUDIT)* évente egy független értékelő szervezet — esetünkben a CERTPOP nemzetközi Termék és Rendszertanúsító Ház — végzi, másrészt *önértékeléssel*, az *EFQM üzleti kiválósági modell* alapján történik, amely egyben megegyezik a *Magyar Nemzeti Minőségi Díj* modelljével. 1989-ben 14 vezető európai vállalat létrehozta az Európai Minőségirányítási Alapítványt (*European Foundation for Quality Management, EFQM*), amelynek céljaként az európai vállalatok versenyképességének növelését jelölték meg, küldetéseiként pedig: „ösztönözni és segíteni a vállalatokat a TQM alapelveinek megértésében és alkalmazásában”. A modell öt

súlyozott adottságkritériummal rendelkezik (vezetés 10%, üzletpolitika és stratégia 8%, a dolgozók irányítása 9%, erőforrások 9%, folyamatok 14%) és *négy súlyozott eredménykritériumot* tartalmaz (vevői elégedettség 20%, dolgozói elégedettség 9%, társadalmi hatás 6%, üzleti eredmények 15%). Az EFQM modellt 1999-ben átdolgozták, melynek eredményeként az új modell a szervezet valamennyi érdekelt felét megszólítja — nemcsak a vevőket —, és kiterjed a partnerkapcsolatok minden formájára. Új eleme a szervezeti tudás menedzselése. Az új modell kompatibilis lett az ISO 9001:2000 és az ISO 9004:2000 szabványokkal, megkönnyítve ezzel az irányítási rendszerek továbbfejlesztését a kiválóság modell irányába. Az EFQM modell alkalmazásának előnyeiként említhetjük:

- Mint önértékelési modell lehetővé teszi a megvalósított MIR színvonalának számszerű kifejezését és értékelését;
- Mint szabályozási kör működtethető: a modell kritériumai szerint időszakonként elvégzett mérés és értékelés eredményeit rendszeresen összehasonlítva a szervezet célkitűzéseivel meghatározhatóak a továbbfejlesztés irányai, minőségfejlesztési projektek indíthatóak;
- Az önértékelés elvégzésével lehetőség nyílik a hazai és nemzetközi minőségdíj pályázatokon való részvételre. (A Magyar Nemzeti Minőségi Díjra 2011-ben könyvtárunk is aspirál.)

Az ISO 9000 *szabványcsaládon*, a TQM *elveken és módszertanon*, valamint az EFQM kiválósági *modellen* alapuló irányítási rendszerek összekapcsolhatóak, „elegyíthetőek”. Ezek integrálásának eredményeként csökken a bevezetéshez szükséges idő; egyszerűsödik a tanulási, auditálási folyamat; egyszerűbbé válik a belső ellenőrzési rendszer, nő a megbízhatóság, a szabványok, előírások együttes alkalmazásával a problémákat azonos módon és azonos értelmezéssel lehet kezelni.

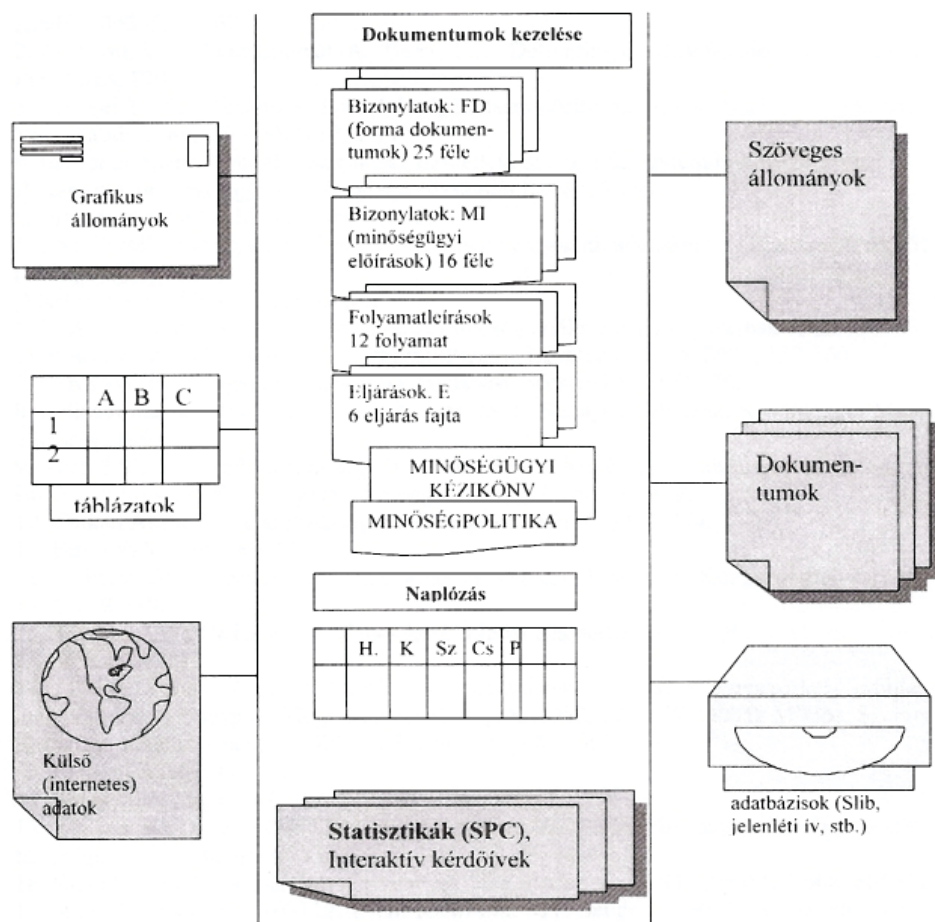
Egy lényegre törő értelmezés szerint, a *műszakilag jól átgondolt és kellő mértékben dokumentált szabályozási rendszert minőségirányítási rendszerek* hívják. Az értelmezés középpontjában a dokumentáltság áll, amely mindenféle minőségirányítási rendszer nélkülözhetetlen velejárója. A dokumentumok kezelése, archiválása a Libra-val integrált információs rendszernek is fontos része. Minden dokumentációs rendszerrel szemben alapvető követelmény, hogy feleljen meg a választott minőségügyi rendszermodellnek (pl. az ISO 9000-es szabványcsaládnak. — megjegyezve, hogy ebben az értelmezésben TQM rendszermodell nem létezik.).

A dokumentumok kezelésének rögzítése a *Minőségirányítási Kézikönyv* feladata. Egyértelműen le kell írni, hogy

- hogyan kell kezelni a szóban forgó dokumentumokat,
- ki a felelős a kezelésért,
- mit kell rendszeresen ellenőrizni
- mikor és hol kell az ellenőrzést végrehajtani.

A minőségügyi dokumentumok leginkább abban különböznek bármilyen más információs objektumtól, hogy sajátos azonosítóval kell szerepelniük a *nyilvántartási listán*. Ez a lista tartalmazza minden minőségügyi dokumentum azonosítóját, kibocsátási, jóváhagyási szintjét, a hiteles példányok számát és helyét, felülvizsgálati állapotát (státuszát). A dokumentumok kezelésében az előállítás, jóváhagyás, kibocsátás, szétosztás, nyilvántartás mellett a legnagyobb figyelmet a megváltoztatás, módosítás, aktualizálás, érvényesítés, megszüntetés, érvénytelenítés eljárásaira kell fordítani. A dokumentumkezelés a leghatékonyabban az erre a célra

kiválóan felhasználható *dokumentumkezelő rendszerekkel* végezhető el (pl. Lotus Notes, de a Microsoft Office is szóba jöhet). Könyvtárunkban a PHP-ben fejlesztett Libra rendszer biztosítja a keretet a dokumentumkezelőkből, táblázatkezelőkből, strukturált adatbázisokból nyert adatok azonos módon történő értelmezésének, felhasználásának. Foglalkozunk össze mindezt egy ábrán:

A Mór Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár minőségirányítást támogató integrált információs rendszere

Hát így kezdődött „a Mór Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár esete a minőségirányítással”. Terveink szerint az ígéretes kezdetet nem kevésbé gyümölcsöző folytatás követi majd — és bár mindez a jövő titka, az olvasók elégedettsége, a rendszer hatékonysága, és a magyar könyvtári rendszerben jelenleg meglévő egyedisége alapján bizvást állíthatjuk, hogy ez a minta alapjául szolgálhat a magyar könyvtárak lehetséges minőségügyi stratégiájának.

Irodalom

1. Kotler, Philip; Keller, Kevin Lane: Marketing – menedzsment. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2006. 525–562.
2. Zeithaml, V.A.; Parasuraman, A.; Berry, L. L.: Delivering Quality Service. New York: The Free Press, 1990.
3. Kenesei Zsófia–Szántó Szilvia: A szolgáltatásminőség mérése – elmélet és gyakorlat. Vezetéstudomány, 29 (1998) 12, 8–17.
4. Becser Norbert: Szolgáltatásminőség modellek. 89. sz. Műhelytanulmány. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Vállalatgazdaságtan Intézet, 2008. [Elérhető: <http://edok.lib.uni-corvinus.hu>]
5. Tóth Erzsébet: Hogyan mérhető az internetes keresők hivatkozása? = Híradástechnika 61 (2006) 1, 35–40. [Elérhető: www.hiradastechnika.hu]
6. Skaliczki Judit; Zsárai Kovács Éva: A minőség értékelése a könyvtárban és az információs szolgáltatásokban. Veszprém: Pannon Egyetemi Kiadó, 2008. 157–160.
7. Veres Zoltán: Szolgáltatásmarketing. Budapest: Műszaki K. 1998. 76.
8. Bálint Julianna: Minőség – tanuljuk és tanítjuk. Budapest: Műszaki K. – Magyar Minőség Társaság, 1998. 11.
9. Bíró Miklós: Szoftverminőség. In: Tóth Tibor: Minőségmenedzsment és informatika. Budapest: Műszaki K. – Magyar Minőség Társaság, 1999. 377–379.
10. Chikán Attila: Vállalatgazdaságtan. Budapest: Aula K. 1997. 374.
11. Bíró Miklós i.m. 369–370.
12. Bakacsi Gyula: Szervezeti magatartás és vezetés. Budapest: Közgazdasági és Jogi K. 1996. 238–239.
13. Tenner, A.R.; DeToro, I.J.: Teljes körű minőségmenedzsment. TQM. Budapest: Műszaki K. 1996. 104–115.
14. Child, John: A szervezetről – vezetőknél. (Útmutató gyakorlati problémák megoldásához.) Budapest: Közgazdasági és Jogi K. 1982. 120–127; Dobák Miklós: Szervezeti formák és vezetés. Budapest: Közgazdasági és Jogi K. 1999. 76–77.
15. Bakacsi Gyula i. m. 226.
16. Bálint Júlia i. m. 63–87; Tenner-DeToro i.m. 41–44.
17. Chikán Attila i. m. 134–137; Angyal Ádám: Vállalatok társadalmi felelőssége, felelős társaságirányítás. Budapest: Kossuth K. 2009. 22–26; 44–47.
18. Klein Balázs–Klein Sándor: A szervezet lelke. Budapest: EDGE 2000 K. 2008. 605 sköv.
19. Angyal Ádám i. m. 108–112; Klein–Klein i.m. 611; Senge, Peter: Az 5. alapelv. A tanuló szervezet kialakításának elmélete és gyakorlata. Budapest: HVG K. 1998. 5–6; 13.
20. Koczor Zoltán: Bevezetés a minőségügybe. A minőségügy gyakorlati kérdései. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1999. 47.
21. Magyar szabvány MSZ EN ISO 9001:2001. Minőségirányítási rendszerek. Követelmények (ISO 9001:2000). 108.
22. Tóth Tibor (szerk.): Minőségmenedzsment és informatika. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1999. 553.

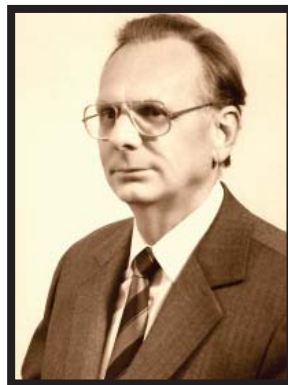
Joób Árpád Tarcai Zoltán temetésén

Miközben az emberek a született messiást ünnepelték, a szeretet, az ajándékozás földi formáiban sürgölődtek, 2009 karácsonyának másnapján Tarcai Zoltán csendben, szinte észrevétlenül befejezte földi életét. Úgy ment el, ahogyan élt, visszahúzódva, távol a zajtól, szerénység árnyékában, kórusművek utolsó akkordjainak kisimuló harmóniájában.

Halála előtt néhány nappal még pár szót válthattunk telefonon, bár már nagyon nehezeire esett a beszéd. Még a legutóbbi munkám, kis népdalkönyvem első példányát is igyekeztem eljuttatni hozzá – *Jelenti magát Jézus-válogatás* a magyar népzene keresztény szellemiségű anyagából – azt remélve, hogy örömet szerezhetek vele. Nem tudom, kézbe tudta-e venni, volt-e rá ereje, de eligazító, lelkesítő gondolatait – mint korábban – már nem kaphattam meg.

Bő esztendővel ezelőtt, 2008 őszén még meghitt ünneplésen lehettünk együtt. Ünnepeltük, hogy ötven esztendeje, fél évszázada hívta meg Nyíregyháza, és azóta munkájával, ahol csak szükség volt rá, gazdagította a város zenei életét. Szervezője, s aztán több mint húsz éven át vezetője volt a Tanárképző Főiskola Zenei Tanszékének. Mennyi küzdelme lehetett szakemberek megnyeréséért, hangszerek, könyvek kották megszerzéséért, az iskolai énektanítás, kórusmuzsika, hangszeres zene megszerettetéséért... Hány száz és száz énektanár kapta tőle zenei élményeit, további átadásra való ismereteit, életre szóló hivatástudatát... Az ő indító, negyven évvel ezelőtti munkája alapozta meg, hogy a Nyíregyházi Főiskola Ének-Zene Tanszéke ma az iskolai zenei nevelés legmagasabb szintű, elismert tanárképző műhelye lehet.

Tarcai Zoltán legkedvesebb „hangszere” az énekkar volt. Együtttest szervezett, éneklésre buzdított a gimnáziumban, tanítóképzőben, művelődési házban, hit-tudományi főiskolán, plébánián – ahol lehetett. És persze tudta, hogy a közös éneklés öröme, élménye csak felkészült szakemberek irányításával valósulhat meg. Karnagyi klubot szervezett, ahol fiatal, tehetséges muzsikusokat újabb és újabb feladatokra ösztönzött. Rangos szakemberek sorát hívta a városba, énekes találkozók, fesztiválok megvalósításának ötletét adta. Ez a gyümölcs is beérett. Nyíregyháza kórusait ismeri az ország-világ. Ezek mögött a sikerek mögött is ott van Tarcai Zoltán munkája. Mi mindenre futotta még figyelméből, energiájából.

Zenei évfordulók méltó, szép megünneplésére. Sokaknak, életre szóló élményt jelentő zenei ismeretterjesztő előadások, sorozatok megtartására, a Megyei Kodály Társaság élén a nagy mester szellemi hagyatékának őrzésére...

Mindezeket egy bő esztendővel ezelőtt, 2008 őszén még jelen időben fogalmazhattam. Mostanra minden múlt időbe került. A jelen idő most a veszteség, a szomorúság, a gyász ideje. Tarcai Zoltánt, Zoli bácsit nem láthatjuk a főiskola könyvtárában, a folyosón nem osztja meg következő koncerttervét a tanszék tanáraival, a karvezetőket nem biztatja egy-egy újabb feladatra. Nem várhatunk tőle új előadássorozatot. A Kodály Társaság is vezető nélkül marad. Gazdag volt a múlt, most szomorú a jelen, vajon milyen lehet a jövő?

Bizonyára más hangnemű, s talán nemcsak a hangnem változik. Requiem-ből Te Deum lehet. A gyász szomorúságából a hálaadás hangja szólalhat meg, hiszen Zoli bácsi gazdag örökséget hagyott ránk. Példát adott, mércét mutatott szakmai felkészültségből, szerénységből, kitartó igyekezetből, hivatástudatból, szeretetből. Ez a jövő számunkra, akiknek folytatni kell a munkát, hogy minél többeket gazdagítson ez az isteni ajándék: a muzsika. Ahogy Kodály *Síratóénekében* énekeljük: „Dalnok jó, dalnok megy, de örök a nóta.”

Január 8-án Nyíregyháza közönsége a Kossuth téri Római Katolikus Társasákegyházban gyászmisén búcsúzott a város szeretett karnagyától. Ott, ahol 1996. december 16-án, Kodály-émlékhangversenyen Zoli bácsi mondta az ősszekötőszöveget. Gondolatait az Emlékeim c. kötet így rögzítette: „Kodály talán legszemélyesebb kórusműve, Sík Sándor Te Deuma hangzik el. Ezt Kodály közel nyolcvan évesen, 1961-ben komponálta, a pap-költő jó barát és harcostárs papi jubileumának 50. évfordulójára, az ún. »aranymiséjére«. Szubjektív hálaének ez, amely az ember egyéni életének gondját-örömét kíséri végig”.

Bizonyára Zoli bácsi is magáénak érezte ezt a Kodály gyönyörű zenéjével megszólaló verset.

A Nyíregyházi Főiskola, benne az Ének-Zene Tanszék tanárai és hallgatói nevében, ezzel a Te Deummal búcsúzom: Isten áldjon Zoli bátyám!

Téged Isten dicsérlek

És hálát adok mindenért.

Hogy megvolt mindig a mindennapim,

És nem gyűjtöttem a másnapra valót.

Hála legyen.

.....

Hogy ember lehettem akkor is,

Mikor az emberek nem akartak emberek lenni.

Hála legyen.

Hogy tegnap azt mondhattam: úgy legyen,

És ma is kiálthatom: úgy legyen.

És holnap és holnapután és azután is akarom

Énekelni, hogy úgy legyen!

Hála legyen, Uram, hála legyen!

(Elhangzott 2010. Boldogasszony havának 9. napján Miskolcon, a Minorita templomban tartott gyászmisén)

Szabó Gyula
KÖSZÖNTŐ
(Tarcai Zoltán 70. születésnapjára)

Egy verset kerestem, illót köszöntésre,
Meleg kézfogásra, szoros ölelésre,
Hogy még életedben elhangozzék mindaz,
Mi a ravatalnál már elkésett vigasz.

Meglepetésemre nincsen olyan szózat,
Amely izig-vérig igaz lenne Rólad!
Bár irtak zenéről, zenésről, tanárról,
De az egészről nem; Tarcai Zoltánról.

Azt mondják, hogy senki sem pótolhatatlan.
Ostobaság, hamis, elfogadhatatlan!
Még az ekeszarvát markoló ember se,
Ha hamarabb meghal, mint hűséges tehene.

Ki, bár nehéz jármát naponta felveszi,
Gazdája hálából eteti, szereti.
Hogy lenne hát akkor egyetlen ember is,
Akit megismételhetne a Genezis?!

Nincs két egyforma agy, két azonos szellem,
Még a csólakó is lehet nemes jellem,
Ő is hiányozhat egy kukázó kutyának,
Ki hű árnyéka volt a koszos gúnyának.

Ha egyikük elmegy, már nincs kihez szólni,
Fagyos éjszakákon egymás mellé bújni,
Mert az a meleg, mely kitartott hajnalig,
Újabb napot adott, reményt a halálig.

Meg hát az önzésünk, mi lesz tovább velünk?!
Ha előbb megy el az, akit megszerettünk?!
Az agy bonyolultabb, a lélek egyszerűbb,
Egyikkel se tudjuk, igazán mit tegyünk.

Te szent zeneőrült, drága Zoli bátyám!
Hetvennél ne állj meg, még húsz évet várj rám!
Akkor már nekem is – közel a hetvenhez –
Jobban lesz időm a közös koncertekhez.

Addig meg Te légy az, ki gondoskods az arról,
Hogy sok bolond ember szokjon le a zajról,
Helyette hallgasson Bachot, Händelt, Wagnert,
Vagy a magyarokat: Lisztet, Kodályt, Erkel.

Apostol lettél itt, bár nem szülőhelyed,
Szívesen hallgatunk, fülünk már egy Veled.
Maradj kalauzunk, mi még eltévedünk,
Zene hatalmával szépítsd meg életünk!

(Elhangzott 2010. január 8-án a nyíregyházi római katolikus társszékesegyházban és 9-én Miskolcon, a Minorita templomban tartott gyászmisén)

művészet

Sipos László

A reneszánsz kései virágai – a 17. századi lónyai freskók

A lónyai református templomban a közelmúltban hazánk egyik legjelentősebb, több korszakon átívelő falkép-együttesére bukkantak. A lónyai freskókat a magyarországi emléktanyagban ma már vitán felül a kiemelten fontos értékek közé kell sorolnunk.¹ A románkori és a gótikus falképeket a Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 2009/2. számában – a szerző öt fotójával is illusztrálva – már bemutattuk,² most a reneszánsz – pontosabban a 17. századi, késő-reneszánsz – freskókat, s azok művészettörténeti jelentőségét vesszük górcső alá.

A magyar késő-reneszánsz művészet sajátos jelensége a „nagy stílust” sok évtizeddel túlélő ún. „virágos” reneszánsz.³ Jellemzője, hogy a dekorációban a reneszánsz átfogalmazott klasszikus díszítőelemei mellett a népi eredetű virágos, indás motívumkincsből merítenek a kő-, fafaragók, festőasztalosok és – nyugodtan hozzátehetjük – a templomi falfestők. A kálvinista közösségek a 16–18. században templomaikban a tematikus falkép-sorozatok helyére, vagy éppen azért, hogy elfedjék, följe virágornamentikát festettek.⁴ Jellemzően a 17. század közepe táján, a szigorúbb protestáns irányzat előtérbe kerülésének hatására került sor a középkori falfestmények levakolására. Jó néhány helyen pedig a friss meszelésre új, népies jellegű díszítő festés került. Erdélyből is több ilyen jellegű kifestést ismerünk.⁵ Ám Kelet-Magyarországból, Szabolcs-Szatmár-Beregből is számos fontos példát említhetünk.

A 17. század elején Laskod 13. századi templomának déli ablakait keretezték virágmotívumos kidolgozású, architektonikus kifestéssel.⁶ Kisszekeresen a szentély körablakát és a reneszánsz pasztofóriumot övezték ugyanilyen módon.⁷ 1641-ben Ófehértón, 1642-ben Csarodán ugyanaz a kéz telefesti a templombelsőket, s részben a külső felületeket is, himzésre emlékeztető, bájos, virágos mintákkal. A Vámosatyán újonnan felfedezett hasonló festés egy a 17. század közepén e területen működő festőműhely kifejlődésére utal.⁸ Sonkádön az 1760-as években készült a

1. Fazekas Gyöngyi, Lángi József, Oltai Péter és társai szerint.

2. Sipos László: A lónyai Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 2009/2, 269–275.

3. Aradi 1983, 196.

4. Aradi 1983, 204.

5. Lángi-Mihály 2002, 2004.

6. Sipos 2000/b.

7. Sipos 2000/a.

8. Entz 1986, 196.

falak díszítőfestése. Az élénkszinű, változatos mintákban a geometrikus elemek a szőlőindás, virágos növényi ornamentikával ötvöződnek.⁹

A lónyai 17. századi falkép-együttes feltárása azért volt rendkívül fontos, mert a protestáns templomi dekorációk egyik kimagasló jelentőségű alkotása került napvilágra, s válhat közkinccsé. Sajnos – mint ahogy arra a templom hivatkozott restaurátorai közül többen is rámutattak¹⁰ – ez a téma a művészettörténeti szakirodalomban mindez ideig alig-alig kerül említésre. Vidékünkön pedig csak két hasonló jellegű, nagy összefüggő felületen fennmaradt alkotás vált széles körben ismertté.¹¹ Az egyik az állandóan visszatérő párhuzam, Csaroda, illetve ugyanannak a mesternek egy másik munkája az ófehértói római katolikus templomban.

A lónyai református templom „reneszánsz rétege” – amelyet egy 1941-ben végzett tatarozás során tett megfigyelés szerint 1631-es évszámmal kelteztek – feltehetően Lónyay Menyhért¹² kegyurasága idején készült.¹³ Az azonban így is valószínűsíthető, hogy a lónyai késő-reneszánsz indás-virágos falképek egy teljes évtizeddel előzik meg a csarodai és ófehértói társaikat. Kiemelkedő művészettörténeti jelentőségük így még nyilvánvalóbb.

Am ahogy Fazekas Gyöngyi, Lónya vezető restaurátora fogalmaz: „Lónyán, ha a szentélyben felpillantunk a 17. századi díszítőfestésre, szinte látjuk magunk előtt a festőt, aki ezeket a népi himzésből vett mintákat (gránátalma, szívirág, szegfű, madár) fűtyörészés közben jókedvűen megfestette. Ezzel szemben Csarodán egy geometrikusan kiserkesztett mintát láthatunk.”¹⁴

Összegezve megállapíthatjuk, hogy Lónya reformátussá lett Árpád-kori templomában, a 17. században – pontosabban a század első harmadának végén – jelentős külső-belső felújítás történt, melynek során egységesen fehérre meszelték a falakat, és egyes felületek gazdag ornamentális dekorációt kaptak. Már nem a középkorban alkalmazott freskótechnikát használták ekkor, hanem a fehér meszelésre kazeinnel kötött pigmentekkel dolgoztak.¹⁵

A szentély boltozatának teljes felületét indás-virágos, szeszélyesen kanyargó indákra fűzött levél- és virág-ornamentika díszíti. (1. kép) Érdekes ellentmondásra hívja fel a figyelmet

1. kép. A lónyai templom szentély-mennyezetének freskói

9. Sipos 1999.

10. Fazekas Gyöngyi, Lángi József, stb.

11. Ezt a két – többször idézett – példát bővítendő vettük számba az előbbieken az indás-virágos falképeket őrző templomainkat.

12. Lónyay Menyhért nevét a szakirodalomban esetenként Lónyaiaként írják. Tanulmányunkban következetesen az elterjedtebb „ipszilonos” formát használjuk. Ez alól csak a forrás-idézetek esetében teszünk kivételt.

13. Lángi 2004, 371. Megjegyzésre érdemes, hogy Lángi József korábban Lónyai Zsigmondhoz kötötte a dekoráció keletkezését. (Lángi 2001, 333. p.) A megrendelő kiléte csak további levéltári kutatásokkal és a hajó északi falán feltárt kegyúri cimer-pár pontos személyhez kötött meghatározásával lehetséges.

14. Fazekas 2008, 10.

15. Lángi 2004, 371.

Lángi József, mely a vörös színvilágú dekoráció finoman kanyargó ornamentikája és diadalív, a bordák és az ablakbélletek durva rombuszmustrái között tapasztalható.¹⁶ A zárókónél a boltcikkelyek közepén egy-egy nagyméretű virág látható, jellemzően olyan, amilyen az adott mező kisméretű virágai. Egyetlen ponton, az északkeleti cselegyben jelenik meg egy madár alakja a mustrák között. Ekkor is a vörös szín árnyalatai domináltak, akárcsak a hajó 15. századi kifestésekor. A templomhajó oldalfalainak csak a felső harmadán fordul elő az ornamentika, ahol egy-egy nagy rozettával zárul, alatta pedig már csak a fehér alapmeszelés található.¹⁷

A diadalívet 55–60 cm széles, apró rombuszminták közé fogott palmettaszerű motívumok keretezik,¹⁸ mely az északi oldalon egy stilizált virággal, talán az ártatlanságot jelképező liliommal zárul. A liliom gyakran fordul elő a Bibliában. Jézus maga is hivatkozik a mezők liliomaira, mint az isteni gondviselésre való ráhagyatkozás példáira.¹⁹ A hófehér liliom a szűzi tisztaság és ártatlanság szimbóluma a középkorban.²⁰

A hajóban csak az ablakok körül, illetve a bélletekben készült ornamentális festés. Megjegyzésre érdemes, hogy a játékos kedvű mester más és más motívumokat festett a három ablak köré. A szentély felőli, keleti ablaknál csak a baloldali káva felső részén és a záradékbán maradt meg a 17. századi réteg.²¹ Íves záradékbán és a falsíkra kifordulva viszont feltárták a 17. századi indás mustrákból és geometrikus elemekből álló fehér meszelt alapra vörössel, rózsaszínnel és szürkével festett dekorációt. A középső nagy ablak bélletét csak a 17. századi ornamentális festés díszíti, melynek keretezése és mustrái is mások, mint a többi ablaké. Bővítése hasonló módon történt, mint keleti ablaknál, annyi csupán a különbség, hogy itt sokkal durvább munkát végeztek, így a függőleges szár is nagyon szabálytalan – állapította meg Lángi.²² A karzatra nyíló kis ablakot egyszerű vörös szalagkeret övezte, de bélletének növényi motívumaiból mára alig maradt fenn valami.

Lónya református templomának északi falát valamikor csak két gazdagon keretezett címer díszítette, de mégis talán ez a legérdekesebb része a 17. századi dekorációnak (2. kép). A falmező közepén, a padlótól jó 4 méternyi magasságban festették meg őket, és még a 19. században is láthatók voltak, mert a karzat építése

2. kép: Az északi fal címerei

16. Lángi 2004, 371–372.

17. Lángi 2004, 372.

18. Uo.

19. Máté 6, 28–29.

20. Seibert 1994, 206–207.

21. A függőleges száron csak a legkorábbi korszak márványutántatú festése található.

22. Lángi 2004, 372.

után is látni hagyták a bal oldalt, itt a hátsó sorban a végigfutó padon nem volt sem ülés, sem háttámla.

Lángi szerint az általa ismert Lónyay-címer nem teljesen azonos a falon megfestéssel, de az ott szereplő egyes elemek mégis megtalálhatók benne. A 17–20. századi Lónyay-címereken – mint írja – két egymással szembe forduló, ágaskodó oroszlán látható, melyből a jobb oldali mellső lábával kivont kardot, a másik három makkot tart. A sisakdiszen kivont kardot tartó páncélos kar látható. A falképen viszont a baloldalon egy 32 x 44 cm-es egyszerű csúcsos talpú pajzsban csak a három makkot tartó kar látható, felette a sisakdiszen egy szárnyas angyalfej, mellette pedig LM monogram olvasható. Ezzel szinte teljesen megegyezik a másodlagos elhelyezésben megtalált kőlap olaszkoszorúba foglalt címere, ahol a pajzs ábrája csupán egy holdsarlóval, illetve egy hatágú csillaggal egészül ki. A másik festett címeren halmon álló korona és belőle kiemelkedő kardot tartó kar látható, mely sisakdiszen is megismétlődik azzal a különbséggel, hogy két kardot tartó kéz látható a koronán. Felette összeszőtt BBE és talán LE betűk olvashatók. A foszladékokkal keretezett pajzsokat egy 8 cm széles, 110 x 68 cm befoglaló méretű szürke keret övezi, valamint további vörös színű, volutás mustrák is láthatók.²³

Fazekas Gyöngyi 2008-as tanulmányában már tényként állapítja meg, hogy a templom 17. századi festési periódusa a Lónyai családhoz fűződik, a hajó északi falán az ő címerük van megörökítve. Rámutat arra is, hogy az 1880-as évekig a Lónyaiak a szentélyt használták kriptának, amíg nem építettek kápolnát a temetőbe.²⁴

A magunk részéről a kétségtelenül hasonló lényegi címer elemeken túl az LM monogramot tekintjük perdöntőnek, mely nagy bizonyossággal a templom kifestésekor a falat birtokló Lónyay Menyhérttel azonosítható.

A népies szószékkorona 1776-os készítésekor a korábbi helyén új, kehely alakú, falazott szerkezetű szószékkosarat építettek (3. kép). Ennek mellvédjét ornamentális stukkókkal díszítette egy számunkra eddig ismeretlen mester, akinek több munkáját is ismerjük a beregi térségben. A plasztika egyes elemeit vörössel, szürkével színezték, illetve az alapsíkra is indás, leveles (!) motívumokat festettek. Felmerül annak a lehetősége, hogy a szószékkoronát készítő Asztalos Lándor Ferenc festette a korona és a berendezés készítésekor a mellvéd falfelületét is.²⁵

A templom falképeinek restaurátorai igyekeztek minden festett réteget megőrizni. Szerencsére kevés olyan felület akadt, ahol a középkori és a 17. századi rétegek fedik egymást. Ilyen esetben – mint tanulmányaikban²⁶

3. kép. A szószékkorona és a diadalív freskói

23. Lángi 2004, 372–373.

24. Fazekas 2008. 10.

25. Lángi 2004, 373.

26. Lásd: Fazekas, Lángi, Olti irodalomjegyzékben idézett műveit.

rögzítették - mindig csak a felső rétegeket tárták fel. „Kismértékű átfedések ugyan előfordulnak, de ezek alig zavaróak”,²⁷ így a három periódus – a már tárgyalt román és gótikus, és a most bemutatott késő-reneszánsz – egymás mellett, viszonylag harmonikus esztétikai egységbe foglalva vált bemutatathatóvá.

És ami ma már nagy szó: élvezhetően tanulmányozhatóvá.

Irodalom

- Aradi Nóra szerk. (1983): A művészet története Magyarországon, Budapest
- Entz Géza szerk. (1986): Szabolcs-Szatmár megye műemlékei, Budapest, Akadémiai Kiadó
- Fazekas Gyöngyi: A lónyai református templom falképeinek restaurálása, Örökség 2008/2. 10–11.
- Lángi József (2001): Lónya, református templom (falképkutatás), Műemlék-védelmi Szemle, 333.
- Lángi József (2004): Előzetes beszámoló a lónyai református templom falképeinek kutatásáról, feltárásáról, Műemlékvédelem 2004/6. 357–374.
- Lángi József–Mihály Ferenc (2002): Erdélyi falképek és festett faberendezések 1., Budapest
- Lángi József–Mihály Ferenc (2004): Erdélyi falképek és festett faberendezések 2., Budapest
- Máté Evangéliuma, in: Biblia
- Oltai Péter: A lónyai református templom műemléki helyreállítása Műemlékvédelem 2004/6. 348–356.
- Seibert, Jutta (1994): A keresztény művészet lexikona, Budapest
- Sipos László (1999): Europa Nostra-díj Sonkád templomának, Falu Város Régió 1999/7. 21–22.
- Sipos László (2000/a): A kisszekeresi református templom helyreállítása, Műemlékvédelem, 2000/1. 31–35.
- Sipos László (2000/b): Szent László freskók a laskodi református templomban, Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle 2000/4. 397–401

27. Lángi 2004, 373.

szemle

A politika sodrában

„A férfikor egy meghatározott szakaszában, az ember életében nagyobb jelentősége van a hiúságnak, mint a nőnek.” Kazinczyval szólva válaszolhatom: „A hiúság olyan véték, amelyből sok nemes tulajdonság származik”. Így nem restellhető az a szándék, amely ezt az írást létrehozta. A könyvet olvasva azon gondolkodtam, miért írjuk és kinek szánjuk az ilyesféle életpálya-összegzést? „Az életet már megjártam” – mondta volt Arany János. Jóllehet Gazda Lászlóról ez még nem mondható el, a mérlegkészítéshez megfelelő korba lépett. Hatvanon túl ugyanis visszanézve már látszik, mi az, amivel számot vethet az ember. Feltehetően Gazda Lászlóban is feléledt a lelkiismereti igény, hogy összegezze, amit az életében idáig tett, vagy elmulasztott. Mindannyian küzdünk a feledés, az elmúlás ellen. („Ércnél maradandóbb”) nyomot akarunk hagyni magunk után. Ez is lehetett talán az életrajzi beszélgetések motívuma. Továbbá – bennünk, idősökben erős az ösztönzés, hogy tapasztalatainkat (óvó szándékkal) áthagyományozzuk utódainkra. Manapság olyan kort élünk, amelyben teljesen otthonos a „velünk kezdődik minden” téveszméje. Az új nemzedékben erős a meggyőződés, hogy előtte nem is volt, vagy zárójelbe tehető (a) történelem. Ezért van jelentősége annak, hogy aki igényli és képes rá, nyilvánosan is reflektáljon arra a világra, amiben élt, él.

Kinek írta hát könyvét Gazda László? Természetesen szűkebb családjának, gyermekeinek: emlékezzetek, ez mind én voltam egykor. „Árkádiában éltem

én is...”, egy egész emberi élet van mögöttem. Magunknak is írunk könyvet, persze – gyakran érzünk késztetést, hogy számot adjunk arról, miként is sáfádkodtunk ama (a Bibliában példázatos) ránk bízott tallérokkal. Ebben kétségtelenül az önigazolás szándéka is benne van. Ámde önmagában mindez magányügy lenne. A közéletiség tulajdonsága ösztökél: osszuk meg gondolatainkat, életünk summáját a közvéleménnyel is: „itt az írás, forgassátok, érett ésszel, józanon...”

Ami a könyvet illeti: nem memoár és nem is konfesszió. Már csak azért sem, mert az a fajta személyesség, amit a valomásos műfaj feltételez, ebből hiányzik. A kívülálló azt érzékelheti, hogy az ön-életrajzi történetek középpontjában egy szemérmes, szenvtelen ember áll. Nem magát akarja a közérdeklődés előterébe helyezni. Érzelmeket igazából csak a feleség, család esetén árul el (enged meg magának) és azt is óvatosan. (Elmondja például, hogy felesége sohasem reprezentált mellette, mert szeretné őt megóvni mindazok sérelmeitől, amelyek saját politikai létezésének velejárói.) Egy zárkózott egyéniség tárgyiassága, és közvetítettsége jellemzi a főszereplőt. Nem az a fontos, én ki vagyok, hanem az, hogy mit alkottam. A tettek érdeme adja az ember rangját – ezzel Gazda László tisztában van. És ebben az összefüggésben tarthat igényt a könyv a tágabb nyilvánosság érdeklődésére is.

Miért van közöm mindehhez? – Tehetjük fel a kérdést a lehetséges olvasó szemszögéből is. Többek között azért,

mert elmondhatjuk: „oly korban” éltünk mi is. Érdekeselek lehetnek az összevetések: igazolhatóak-e, hogyan felelnek meg személyes tapasztalatainknak azok az észrevételek, amelyeket a világról Gazda László állít. Felfigyelhetünk arra is, milyen szerepet játszik az ember életében a körülmények hatalma, eltöprenghetünk, mennyire lehetnek szuverének azok a választások, amelyek akár életre szólóan is meghatározzák sorsunk alakulását.

A könyv egyik fejezetében elmondja, hogy un. „kiemelt káder” volt a Kádár-rendszer belső törvényszerűségei szerint. Elküldték Moszkvába tanulni, hogy majd hazajöve magasabbra pozícionálják, ami szélesebb cselekvési lehetőséget jelenthetett volna számára. Nem rajta múlt, hogy élete más fordulatot vett. A rendszerváltás előkészületeinek kellős közepébe érkezett vissza, s életét ugyancsak megmozgatták a nagy társadalmi folyamatok. A körülmények hatalma apróbb történeteiből is kiviláglik. A 70-es években lelkes fiatal tanácsi szakemberként aluljárót szeretett volna építtetni Nyíregyháza város éppen formálódó csomópontjánál. Ám a döntési helyzetben lévők szűklátókörűsége megakadályozta a terv valóra váltását. Ha manapság arra jár, az elmulasztott lehetőség árnyéka kíséri.

A város lakói csak a megvalósult létesítményeket láthatják, a hozzájuk vezető utat, a szakemberek „gyűrődéseit” nem érzékelhetik. Szintén a 70-es években – megyei főépítéssként – számításokat végzett, hogy 20 év múlva hány benzinkút-oszlopra lesz szükség, miként kell fölkészülni azok építésére. Az akkor valószínűtlennek tűnő nagy szám hallatán csaknem kikacagták, hiszen akkor csupán két benzinkút is kényelmesen kiszolgálta az igényeket. (A valóság, persze – most már láthatjuk –, jócskán felülmúlta az akkor egyesek szerint „fellegekben járó” elképzelést.)

Gazda László interjúi alapján beláthatunk a politikai vegykonyhába is: miként valósulnak meg (valósulnak meg más-képp, vagy hiúsulnak meg) olyan tervek, melyekbe egy vezető posztokon dolgozó szakember akár évtizedeken át fektetett be igen nagy energiákat. Amikorra eljön a kivitelezés, netán az avatás, a forgandó politikai szerencse másokat juttat döntési vagy kitüntetett helyzetbe, s többé már nem az „utat kitaposó” akaratán múlik, nem tőle függ, hogy a tervekből végül mi, hogyan válik valóra, más feszít majd helyette a pódiumon is.

Elgondolkodtatott a könyvet olvasván a sorsszerűség meghatározó ereje, hogy milyen szerepet játszik az ember életében a családi indíttatás és a történelem. Gazda László édesanyja Kassán, édesapja Marosvásárhelyen, ő maga Hidasnémetiben született. Ezek a földrajzi koordináták kijelölik személyes pályáját, s mögöttük ott az egész 20. század. Apja lehetett volna román állampolgár is, ha nem másként választja meg lakóhelyét, anyja szlovákiai, ennek a fiú életére is kiható konzekvenciáival. Szüleinek feltehetően nehéz integrációja, gyökértelensége, az ötvenes évek fenyegető légköre kitermelték a befelé fordulás védekező mechanizmusait. „Legyél óvatos!” – intették gyermeküket, aki megfogadta a tanácsot – életre szólóan.

A megélt történelem személyes feldolgozása fontos élettény. Mindannyian reflektáljuk az eseményeket, amelyek meg-esnek velünk. A történelemnek időnként csupán játékszerei vagyunk, szerencsés esetben cselekvő részesei lehetünk. Figyelemre méltó, hogy Gazda László a megélt történelemmel kapcsolatban megőrzi önérvényességét. Említést tesz a bős-nagymarosi vízlépcsőről. Az a véleménye, hogy hiba volt félbehagyni ezt az építkezést. Részben azért, mert ami megtörtént, azt már nem lehet meg nem történné tenni, amit beépítettek, ott van a folyó medrében. Másrészt azért,

mert pusztán ideológiai megfontolások alapján mentünk szemben saját érdekeinkkel (mint annyiszor ezelőtt, s azóta is). Gazda László beszél moszkvai tanulmányairól. Egy időben a „magyar tudományosság” lesajnálóan nyilatkozott az orosz műhelyekről, amelyeket eluralt az ideológia. Gazda László elmondja, milyen széles látókörű tanárai voltak, milyen felkészült professzorasszony volt csoportjuk felelőse, tőle (tőlük) itthon is jól alkalmazható korszerű ismereteket lehetett szerezni.

A Kádár-rendszerről is kiforrott véleménye van, amelyet nem változtat a politikai széljárástól függően. Osztom azt a nézetét, hogy a történelmi emlékezés, vagy szaktörténeti feldolgozás mennyire nem képes méltányos lenni a megelőző rendszerekkel. Nem lehet lényegére redukálva eltekinteni annak ellentmondó részleteitől. A Kádár korszakban is voltak olyan eredmények, amelyek említése megkerülhetetlen. Itt csak néhány olyan tény emelnék ki, amire Gazda László statisztikai adatok alapján hivatkozik. 1965-ben a megye iparában mindössze húszezren dolgoztak, 1980-ban már hatvan ezren. 400–500 ezer tonna alma termett és ebben a felívelő szakaszban 130 ezer tonna hűtőtároló-kapacitás épült, hogy meg lehessen hosszabbítani az értékesítési szezonot. Ugyanekkor épült a nyírgelsei, a mátészalkai, a vajai almalé-sűrítő üzem – tehát meghatározó bevételeket tudott eredményezni a megye kincse. Ami még érdekesebb: 1970 és 1980 között a szellemi foglalkozásúak aránya mintegy 40 százalékkal nőtt a megyében, messze az országos átlagot meghaladóan. Nem lebecsülendő trendek. Az országos felzárkóztatási program révén (amely az MSZMP Politikai Bizottságának egy korábbi, 1958. október 29-i, határozata alapján indult – csak ma ezt már sokan elfelejtik...) a 60-as években épült gumigyár és konzervgyár után újabbak létesültek. Például Nyír-

egyházán a papírgyár, a Hajtómű- és Felvonógyár, a BEAG Elektroakusztikai Gyár, Mátészalkán a „fejlesztési pólus” (a Magyar Optikai Művek, a Szatmár Bútorgyár, a Finomkötöttáru-gyár), Kisvárdán a Villamosszigetelő- és Műanyaggyár, a baromfifeldolgozó üzem, és mások. Mindezek azt mutatják, az időszak sematikus megközelítése nem tartható, és nem lenne ártalmára a mai Magyarországnak, ha történelmi emlékezetét kissé cizelláltabbá tudná tenni. Az időszak differenciáltabb megközelítésében nem állhatunk meg – az egyébként igaz – megállapításnál, hogy a rendszer túlélte önmagát, méltán bukott el, mert nem bizonyult igaznak, amit önmagáról hirdetett.

Az emberek és események tárgyilagos megítélése Gazda László fontos erénye. Ennek igazolására még egy példát meg kell említenem. Az idősebbek emlékezhetnek az egykori városi és megyei vezető, (első titkár) Varga Gyula történetére, akit meg nem érdemelten és gyalázatos módon hurcoltak meg a rendszerváltás évében. Olyan hazug és mondvacsínált „vétket” tulajdonítva neki, ami a mai világ bűneseteinek fényében egyszerre ítéhető tragikusnak és nevetségesnek. Hálás vagyok Gazda Lászlónak, hogy könyvében fontosnak tartotta ezt az epizódot megemlíteni, hogy igazságot szolgáltatson annak az embernek, aki puritánságáról volt nevezetes. És aki olyan mély elkötelezettséget tanúsított megyéje iránt, és azon társadalmi közeg iránt, amelyből kiemelkedett. Aki sokakkal tett jót, és még abba a kényszerhelyzetbe sem állított senkit, hogy hálásnak kellett volna lennie. Ez is egy olyan példa, ami azt mutatja, Gazda László igyekszik elfogulatlanul nézni a világot, és úgy körültekinteni benne, hogy ne legyenek előfeltevései, és ne „üljön rá” olyanfajta ideológiai divathullámokra, amelyek az ember tisztánlátását megzavarják.

Gazda László nem politikus alkat, viszont jó szakpolitikus. Ezt nagyon fontos hangsúlyozni. A valóságos felkészültség jól látszik abban, amit tett, és amit ezzel kapcsolatban ír. Két dolog meghatározó ebben az életútban: a hozzáértés és a munka. A teljesítmény esetenként segítségére volt az önvédelemben is. Mert hogy voltak politikai szituációk, és lehetnek is, amikor semmi más nem nyújthatott (nyújthat) védelmet, mint a szakmai hozzáértés. Amellyel ráadásul esetenként nem csak az ellenfelei, hanem még a hívei sem gazdálkodtak jól. (Csak egyetlen példa. Amikor először jutott mandátumhoz a magyar országgyűlésben, nem a területfejlesztési szakbizottságban kapott helyet – saját közössége sem figyelte fel arra, hogy hol lenne érdemes a képességeit leginkább kamatoztatni abban a parlamentben, ahol a területfejlesztésnek szinte alig van szakértője.) Mégis azt mondom, hogy szerencsés csillagzat alatt született, mert

életének legtevékenyebb és legsikeresebb szakaszát kormánytöbbséghez tartozó politikusként élhette meg, országgyűlési képviselőként, egyszersmind a megyei közgyűlés elnökeként. Így sokat tudott megvalósítani abból, ami egész életében foglalkoztatta. Jelentős teljesítmény hitelesíti tehát.

Befejezésül essék szó a beszélgetőtárs, Marik Sándor újságíró munkájáról, aki egyben a könyv szerkesztője is volt. Gondosan építette fel az egész könyv szerkezetét. Kérdései az interjú füzében mindvégig célratörők, tudatosak. Végig a háttérben maradt, mégis elérte, hogy a főszereplő Gazda László az olvasó számára úgy jelenjen meg, ahogy maga is szeretné, és ahogy a közvélemény is számon tartja.

Gazda László–Marik Sándor: A politika sodrában. Ardele Kiadó, 2010. 242 p.

Kiss Gábor

MÓRICZ-ÜNNEP A SZÍNHÁZBAN

1. Móricz Zsigmond nem posztmodern

Aligha érheti az a vád a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színházat, hogy ne tartaná elevenen névadója emlékét. Az intézmény belátható története során mérföldkövekként sorakoznak az író idéző előadások. Játszották színpadra írott műveit, műsorra tűztek friss adaptációt, és sor került asszonyaihoz fűződő kapcsolatát körvonalazó darab bemutatására is. Ez így van rendjén, mint ahogy üdvözölni lehet azt a szándékot is, amely az író születésének 130. évfordulója alkalmából ismét az ő szellemét óhajtotta megidézni. Móricz alkotásai sikerrel birkóznak a múlt idővel, a nézői-olvasói igények változásával és az irodalomszakmai

megítélések kacsaringóival. Erős vár ez az életmű, kiállta már az értelmezési kísérletek jó néhány ostromát, s az a hihetetlen életteljesség, a magyar valóságnak az a felfedező érvényű és lényeglátóan pontos ábrázolása, amelyig kevesen jutottak el még irodalmunk nagyjai közül is (illetve a paraszti világ ábrázolásában senki!), garantálja továbbra is a korábbi klasszifikáció érvényességét.

A születésnap tiszteletének a színház azt a formáját választotta, hogy felkért három divatos szerzőt (a jelző nem pejoratív, pusztán tényről rögzít; az érdekeltek teljesítményét hitelesen úgyis csak az utókor mérheti meg; a kortársi megítélés

mindig belebotlik az értékektől független szempontokba, a személyes elfogultságokba, nem beszélve a távlat hiánya miatti tévedés lehetőségének kockázatáról; ám ezek nem teszik feleslegessé az azonnali véleményeket), írnának az alkalomra egyfelvonásost, amelyben a színpad nyelvén reflektálnak Móriczhoz való viszonyukra. (Nem ismerem ugyan a felkérés pontos tartalmát, de ezt gyanítom a szerzői szövegek alapján, amelyeket a színház volt szíves rendelkezésemre bocsátani.)

A cél minden szempontból méltányolható! Először is a lehetőségteremtés okán, hiszen a mai magyar színházi szerzők és a kortárs teátrumok viszonya enyhén szólva sem felhőtlen, másodszor a Móricz által szívesen művelt, de a mai színházi gyakorlatban mostohán kezelt forma, az egyfelvonásos életben tartása miatt, s mindenek felett a hagyományörzés folytonosságáért.

Ám hogy a felkérés nyomán milyen darabok íródtak, azért a színház nem viselhet felelősséget, habár azzal számolniuk lehetett, amit a történeti tapasztalatok majdnem kizárólagosan alátámasztanak, hogy megrendelésre nem szoktak remekművek születni. (A statisztikai mutatók azonban nem jelennek felmentést a szerzők számára.)

*

Tasnádi István *Annuska* címmel írt egyfelvonásost a nyíregyháziak kérésére. Móricznak van egy hasonló című, 1915-ben írt novellája, és a realista módon kezdődő darab adaptációt sejtet, ami feljogosítja az olvasót az összehasonlításra. „A parasztszobában álló terített asztal, az asztalon álló kenyérkosár díszletét valóban konkrétan érthetjük...”, írja az előadáshoz mellékelt izléses leporelló szövegének szerzője, de aki egy kicsit is jártas a régi paraszti világ rekvizitumaiban, annak azonnal gyanús a szerzői utasítás, amely szerint a szobába lépő gyerek „felemeli a kenyérkosár tetejéről

a kendőt, és elcseni a serclit”. A házi sütésű kenyerek világában a cipőt házi-szóttes kendőbe takarták, kosárról szó se volt, s mindig csak annyit vágtak le belőle, amennyit elfogyasztottak. Nem volt ott előre levágott sercli, amit csak úgy el lehetett venni.

Jelentéktelen ügy, vélhetnénk, de egy realista játékban illik ragaszkodni az adott korra érvényes körülményekhez, a kulturális realitáshoz. A jelenet folytatásában asztalhoz ül a kovácmester és családja, s az apa felháborodott hangja szól: „Megint cibereleves! Még a kanalam se szeretem bemocskolni vele! Üssél oda inkább nyóc tojást, bele egy kis kolbászt, nekem erő kell, én dógozok...” Válaszul a feleség azt mondja, szegénységüket hangsúlyozandó: „Hát honnan...”

A Móriczot ismerő olvasó ekkor felkapja a fejét. Hogy is van ez? A kovács szavai ismerősek, szinte szó szerint ugyanez a kifakadás áll az *Életem regényében* a nagybácsi, Pallagi László szájába adva. A felszólítás az édesanyjának (Móricz nagyanyjának) szól, aki a háztartását vezeti. De az anya nem ellenkezik, s főleg nem hivatkozik a „honnan”-ra. De miért is hivatkozna? Móricz az említett életrajzi munkájában pontosan jellemzi nagybátyja helyzetét: „...a kovácsot mester úrnak kell szólítani s maguknál [tudniillik a parasztnál - HP] feljebbvalónak kell tekinteni, s ami azt illeti, ők el sem tudják képzelni, hogy a kovács mennyivel magasabb rangú embernek tekint magát annál, amilyenek őt nézik a parasztok: a kovács már majdnem *úr*.”

A novellabeli kovács is csak tessék-lássék reklamál („De ronda hús...”), amikor az asszony a sáfrántól sárga leves után kihozza a marhahúst a zöld-ségekkel. Miért ellenkezik Tasnádi a szociológiailag igazolható tényekkel? Azzal, hogy a kovács még egy kis faluban sem volt szegény ember? Ha a falusi nők kiszolgáltatottságáról akar beszélni, s

ennek döntő okát a szegénységben véli felfedezni, akkor miért nem választ ennek bizonyítására alkalmasabbat Móricz novellái közül?

A kulturális realitáskép tovább sérül a darabban az orvosnak a kovács házába érkezésével. Tasnádi félreértelmezi Móriczt is, a korabeli viszonyokat is. A tiszti orvos elsősorban hivatalnok volt már akkor is, és a novella szerint nem azt vizsgálja, Annuska virgo intacta-e, ahogy azt a darab sejteni engedi, merthogy ilyesmire nem volt szükség a jogrend szerint, pusztán azt, hogy a tizenöt éves lány testileg elég fejlett-e a házasságra. Ezt a vizsgálatot a novellában az orvos (nem a házánál, hanem a rendelőjében) elintézi annyival, hogy „Megérintette, megfogta lágyan [Annuska] karját.”

A novella be is fejeződik a rendelői jelenettel, Tasnádinál azonban folytatódik tovább. Néhány esküvői kép következik, például a menyasszony öltöztetéséé, az öltöztető asszonyok párbeszédével. A tőlük hallottak is kölcsönvett mondatok, *A baj forrása* című Móricz-novellából valók. Ott természetesen egész más szituációban hangzanak el az asszonyi kiszolgáltatottságról szóló sirámok.

A darab harmadik szerkezeti egysége – a szerzői utasításnak megfelelően – „minden különösebb átmenet nélkül” Annuska további sorsába enged bepillantást. Jó tizenöt év telhetett el az esküvő óta. De ez már egy harmadik, az előzőekkel semmiféle összefüggésben nem lévő novella cselekményének hozzátoldása a történethez. Ezt *Erzsébet* címen találhatjuk meg Móricz kisepikai művei között.

Ez a megoldás, hogy az egyfelvonásos szerzője két különböző novella két különböző főhősét összekopírozva egyetlen sors folytonos szereplőjének tekinti, akár el is fogadható, mert szociológiailag körülírható élethelyzetükben jellemző azonosságok figyelhetők meg, de ahogy a novellabeli Annuska sorsában nincs drámailag kibontható potencia, hason-

lóképpen Erzsébetében sincs. Ebből következően Tasnádi darabja ismétlődő állapotrajzok sorává válik, és hiányzik belőle a valódi konfliktus, a drámai opposíció. Epikus dráma születik így.

Móricz *Annuskájában* az apa és lánya közti ellentét lefojtott módon van jelen, de nem manifestálódik, ezért gondolom színpadai továbbgondolásra alkalmatlannak; az *Erzsébetben* pedig csak megrögzült „hadállások” vannak, amelyekből drámai elmozdulás nem ígérkezik, a változás legcsekélyebb esélye sincs a történetben.

De a darabnak ki kell futnia valahová, ezért illeszti Tasnádi a mű végére az Erzsébet-Annuska lányához érkező orvos jelenetét, immáron egyéni leleményként, a fátumszerűség, a tragikus örök visszatérés téziséét igazolva. Kiszolgáltatott süllyedő lányok, koravén asszonyok feketében, elnyúva a munkában, megkeseredve a pénztelenségben és a férfinélküliségben, majd feljön a Hold, a lány s az asszony énekelnek hozzá, a Hold szirénhangja pedig válaszol, de ő is csak a sors folytonosságáról dalol, feloldást nem ígérve.

Ki előtt tiszteleg Tasnádi István ebben a kompilációban? Ha valaki előtt, akkor az inkább García Lorca, akitől a darabnyitó és -záró mottót választotta. A spanyol költő-drámaíró sötét tónusait világítja meg darabjának szürrealizmusba hajló befejezésében a szemlélődő Hold.

*

Forgách András a maga egyfelvonásosa számára kölcsönvette Móricztól a *Tragédia* címet, utalva az íróelőd ismert, korai novellájára. A komédia műfaji jelölés olvasható a szövegkönyv címlapján, s ugyanitt a szerző köszönetet mond Cséve Anna irodalomtörténésznek, aki az említett leporellóban így foglalja össze, miről szól a mű: „A *Tragédia* című szindarab témája az író és novellája. Mig a színpadkép egyik oldalán a *Móricz Zsigmond* nevű szerző szépprózát és naplót ír, másik felén novellájának színpadra

alkalmazott változata él önálló életet. Forgách András azonban nem az élet-rajzot és nem is a novellát viszi színre, hanem az író alkotóműhelyébe enged bepillantást. 1933-ban járunk, Móricz pályája zenitjén a 24 évvel ezelőtt írt *Tragédiát* írja újra *Egyszer jóllakni* címmel az amerikai olvasóközönség számára.”

Ebből az összefoglalásból úgy tűnik, minden nagyon egyszerű Forgách színpadán, de a darab ezt nem igazolja vissza. Ott ugyanis többnyire nehezen vagy alig követhetően, dramaturgiai arabeszknek mentén indázik a cselekmény, amelyben egy karikatúra-Móricz lép elő, akiről a darab végére sem derül ki, hogy ez a figura maga az író lenne-e, avagy kezdettől fogva egy amerikai film szereplője, aki az író játékssza.

Ez a főhős megjelenik először egy olyan létsíkban, amely az enyhén karikírozott valóság (író a dolgozószobájában), majd egy újabb, de már imaginárius létsíkban megelevenedik az általa teremtett figurák világa, amelybe ő maga is belép, s aztán következik egy harmadik, virtuális sík, amelyet Forgách fantáziája teremt, mert a darabbeli filmforgatás-ügyhöz Móricznak igazolható köze nincsen, s az alakok (élők, a halott Janka, valamint az elképzelt figurák) úgy sétálnak oda-vissza az egyik közegből a másikba, hogy ember legyen a talpán, aki ezt követni tudja.

A szerző szinte mindennel önkényesen bánik, ami akár Móricz műveivel, akár az élettényeivel kapcsolatos. Persze egy olyan darabban, ahol sem a térnek, sem az időnek nincsenek megragadható, állandó komponensei, ott a tények egymásba csúsztathatók, átrendezhetőek, keverhetőek, mint a kártyalapok. Így fordulhat elő, hogy a cselekmény állítólagos jelen idejében, 1933-ban, az *Egyszer jóllakni* megírásakor ez a feltételezett párbeszéd játszódik le az író és felesége között:

„MÓRICZ: Hol az a levél?

MÁRIA: Elégettem.

MÓRICZ: Adja ide a levelet, ötven pengőt adok érte. Most rögtön.”

Most tekintsünk el attól, hogy épeszű ember, ha közlik vele egy levél elégetésének tényét, nem fogja azt mondani, hogy adják neki oda azt a levelet, de ha már ez a levél-ügy előkerült: erre az estre igazolhatóan 1936 végén került sor. Mit keres akkor itt?

A tér és idő koordinátáinak felszámolása Forgách kedvelt eszköze, és ez helyénvaló volt például a *Hosszú alkony*-ban, a Janisch Attila készítette filmben, amelynek a forgatókönyvét a rendezővel közösen írta, mert ott az adaptált irodalmi anyag sugallta ezt a lehetőséget, Móricz szövege azonban ehhez a tér-idő játékhoz semmiféle felhatalmazást nem ad.

Az pedig valótlan állítás, hogy Móricz a „*Tragédiát* írja újra *Egyszer jóllakni* címmel”! Móricz önálló novellát írt *Egyszer jóllakni* címmel, de nem az amerikai közönség számára, s nem filmi megvalósítás céljára. Az igaz, hogy felhasználja a *Tragédia* néhány motívumát, de benne egy más mentalitású paraszthős egy másfajta közegben, másfajta történelmi időben, másfajta emberi reakciókkal cselekszik, mint a névrokona. Nem ismerjük pontosan az *Egyszer jóllakni* megírásának motívumait, de aligha hihető, hogy Móricz éppen egy olyan novelláját akarná újraírni, amellyel egyébként maradéktalanul meg van elégedve. (Egy 1939-es naplójegyzetében felsorakoztatja 12 novellája címét, köztük a *Tragédiát*, s alájuk ezt írja: „A többi nem tökéletes...”)

Természetesen mindenki karikírozható, Jean Effel szerint még maga a Jóisten is. Akkor Móricz miért ne? A jó karikatúra a célszemély gyengéit keresi, ezeket a vonásait nagyítja fel. De Móricz nem létező falánkságát tenni karikatúra tárgyává? Ez legfeljebb a Móricz Virág által közölt töltött káposzta-esetre vezethető vissza, de az még nem falánkság, ha egy éjjel kettőkor munkába fogó ember (ahogy ez Móriczcal gyakorta előfordult) reggel felé

megéhezvén bekap néhány töltött káposztát, s nem bibelődik a megmelegítésével.

A másik, kipécézett okkal kapcsolatosan pedig csak annyit: kétségtelen, hogy 1936-ban Móricz „eladta magát” néhányszor a filmeseknek irgalmatlan anyagi kényszerhelyzetében, de úgy tűnik, más is írt már nem feltétlen belső készítésből.

*

Pozsgai Zsolt darabjának címe, a *Naplópók*, meglehetősen erőltetett szójáték, amely némiképp igazolni szeretné a mű egyik dramaturgiai ötletét. A szerző felvonultat öt költőt, a Nyugat első nemzedékének legjelesebbjeit, akik éppen naplót írnak, és a nyílt színen elmélkednek részben a jelenről, részben – látnokként – a jövőről. Adyról, Babitsról, Kosztolányiról, Tóth Árpádról és Juhász Gyuláról van szó (bár ez utóbbi néhol Krúdy Gyula-s színekkel van megfestve), akikhez csatlakozik végül Móricz Zsigmond is, de ő a játék szerint naplóírással nem foglalkozik.

Az egyfelvonásos alcíme *Játék az irodalommal*. Játsszani szabad (Kosztolányi még azt is megkérdi, ugyan nem itt, hanem egy versében: „Akarsz-e játszani halált?”), az irodalommal is szabad, vannak erre jó példák is, de csak akkor, ha világosak a játékszabályok és be is tartják azokat. Úgy gondolnám, hogy egy dokumentarista alapozású, egykor valószínűleg létező alakokat idéző darabban is lehet helye a fikciónak, de nem mondhat ellent a valóságos, ismert tényeknek. Ha a játékban valaki egyetlen tényt is megváltoztat, kijátssza a szabályt, hitelét veszti, mert attól kezdve feltételezhető, hogy bármilyen tényt megváltoztathat.

A darab címénél is erőltetettebb (és a valóság tényeinek ellentmondó) a *Naplópók* dramaturgiai kerete. Azt kellene elfogadnunk, hogy az említett költők „a pesti egyetemen, a Négyesszeminárium előadótermében, 1903-ban. Vagy máskor”, ahogy Pozsgai írja,

összegyűlnek, várván a professzor urat, s közben naplót írnak, verset írnak, szót váltanak, évődnek egymással. Irodalomtörténeti tény, hogy Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád és Juhász Gyula részt vettek Négyessz László szemináriumain (sőt Juhász volt a szenior, aki beosztotta a felolvasásra jelentkezőket), de Adynak és Móricznak a világon semmi köze nem volt ehhez a fórumhoz. Idecitálásuk annak a jele, hogy a szerző nem tudott kitalálni egy hitelesíthető helyszínt (ezt nem is csodálom!), ahol egybegyűjthette volna az említetteket.

Ez a dramaturgiai keret egyébként óhatatlanul kikényszeríti az oratórikus előadásmódot, s ez a maga statikus jellegével csak minimális játékra ad lehetőséget. Ezt a helyhez kötöttséget csak némiképp oldja a verbális szféra derűje, Pozsgai kitűnő humorérzéke. A darab föltétlen értékét adják a szavakban testet öltő parád-riposztok.

De mi a hozadéka a játéknak? Avagy az egész csak játék a játéért? Azzal a tanulsággal ugyanis nehezen lehet beérni, hogy a Móriczsal együtt érkező ifjú hölgy, nevezett Elefánt Olga (a név tetszés szerint behelyettesíthető, ha jól értem Cséve Anna nélkülözhetetlen magyarázatát) nélkül nincs költészet, nincs irodalom. Ennyire egyszerű lenne az egész, vagy csak egyesek túlbonyolítják a kérdést? A válasz nem olvasható ki a *Naplópók*kból.

Móricz modern író!

Gyanúba lehet hozni a posztmodernnel, de a vád úgyis lepereg róla, mint kuttyáról a víz. Ártani nem árthat neki ez sem, túléli, mint ahogy túlélte a korábban neki tulajdonított téveszméket. Vannak életművek, amiket nem tud kikezdeni az idő. Az övé is ilyen.

S jut neki talán alkalmasabb laudáció is az eljövendő kerek évfordulókon!

Hamar Péter

2. Ki volt Móricz Zsigmond?

Ki volt Móricz Zsigmond? Az-e, akinek Ady látta? Vagy Schöpflin Aladár? Vagy Czine Mihály? Esetleg Móricz Virág? Balassa Péter?

Az ő (kultuszképző) gesztusaik mennyire határozták meg (mai) Móricz-képünket? Egyáltalán: van ma az övékére hagyatkozó, vagy azt árnyaló Móricz-olvasatunk? (A szakirodalom számos izgalmas megközelítést kínált az utóbbi évtizedben: Baranyai Norbert, Eisemann György, Margócsy István, Cséve Anna, Onder Csaba, Takács Miklós, Hamar Péter dolgozatai gyakran helyezték új megvilágításba a korábban jól ismert(nek vélt) műveket is.)

Most azonban nem a irodalomtörténet, illetve az oeuvre recepciója felől közeledünk hozzá, hanem a nevét viselő nyíregyházi teátrum kreatív ötletének irányából.

A színháznak az volt a koncepciója, hogy az író születésének 130. évfordulóján ünnepi előadással emlékezik meg a névadóról, a huszadik századi magyar irodalom kétségtelenül egyik legjelentősebb alkotójáról. Azonban nem úgy, hogy bemutatja valamelyik színművét, hanem mai drámaírók róla szóló, általa ihletett vagy alkotásai nyomán keletkezett darabjainak színpadra állításával. Így kapott felkérést három, Nyíregyházán már korábban is sikerrel játszott szerző: Tasnádi István, Forgách András és Pozsgai Zsolt egy-egy új, lehetőleg negyvenöt-ötven perces játékidőjű egyfelvonásos írására. A *Móricz 2009* című előadás emiatt tartalmazott három, viszonylag rövid színpadi játékot.

Tasnádi Csaba direktor alapötlete több szempontból izgalmas. Nemcsak azért, mert új magyar drámák megszületését generálta, hanem azért is, mert hozzájárult Móricz újraolvasásához – és újraértelmezéséhez. A három mű egyenként is „megáll a lábán”, együtt azonban termékeny szempontokat kínál a móríci oeuvre (újra)felfedezéséhez.

Tasnádi István *Annuska* című munkája maradt leginkább hű Móricz világához. Legalábbis a felületen. Merthogy az író több novellájának felhasználásával megkomponált szöveg a nemzedékről nemzedékre öröklődő szegénység és kiszolgáltatottság drámáját úgy mutatta meg, hogy közben a címszereplő lélekrajzát is adta.

Tasnádi nem adaptálta a Móricz-elbeszéléseket, hanem azok elemeinek felhasználásával, ha úgy tetszik: intertextualizálásával saját darabot írt. Móriczot azonban az ő olvasatában átjárta García Lorca. A *Vérnász* rendkívül zárt, merev erkölcsi törvényekkel megzabolázott világa és a móríci szegénység kiszolgáltatottságát átszűrte Lorca poézise. Miként Tasnádi az Írószövetségben tartott kerekasztal-beszélgetésben (amelynek szerkesztett szövege megjelent A Vörös Postakocsiban) elmondta, a Lorca-hatás nem véletlen: Annuska szerepét ő tulajdonképpen Széles Zitának írta. (Az egyetemről kikerülve a színésznő nyíregyházi bemutatkozása a *Vérnász* hősnőjének megformálása volt.) Ez az írói intenció magyarázhatja azt, hogy a darab első részében tizenöt éves lányt kell játszania, később pedig már neki van ennyi idő leánya.

Az *Annuska* Hargitai Iván mértéktartó rendezésében került a nézők elé. Hargitai a színpadra ráépített, fából ácsolt, szobabelsőt mintázó térben (látványterv: Bártfai Lilla) többretegű előadást hozott létre. Árnyaltan láttatta a hierarchikus, apai akaratot végrehajtani kénytelen család belső viszonyait, a rossz házasságokban vergődő asszonyok tehetetlenségét és Annuska sógornőjének drámáját is. A realiztikus színjátás hagyományát a „Fehér Hold, fehér Hold” refrénű dal szerepeltetésével (zene: Kazár Pál) a ballada, a Ladányi Andrea koreografálta esküvői jelenettel pedig a groteszk látomás irányába indította el.

Ez utóbbi mozzanat látszólag idegen a Móricz világát idéző játéktól. A marionett bábuként mozgatott násznép, a fülsiketítővé hangosodó zene, a részegeskedésbe átcsapó mulatozás Annuska látomása. Ő ugyanis még öccsével kergetőző gyerek, amikor férjhez kell mennie. A apai akaratnak nem szegülhet ellen, jöllehet eszébe sem jutott még a házasság. Testvérének a *Vörös és feketéből* felolvasó gyermeklány, amikor – a család egyetlen, áruba bocsátható vagyontárgyaként – hozzáadják a kiszemelt legényhez. Eljátssza az esküvői szertartás kötelező mozzanatait, azonban iszonyodik az egésztől. Ezt a viszolygást, az ő iszonyát hivatott kifejezni a lakodalom harsány-groteszk ábrázolása. Mintha a *Tápai lagzi* elevenedne meg. A hold a Juhász-versben és Lorca drámájában egyaránt előfordul: nőiség-szimbólum, amely vakító fénnel vonja be Annuska leányának alakját, az áldozattá lett gyermeket, aki az Orvossal, a kérlelhetetlen Rend legitimálójával, az ismétlődő embertelenség biztosítójával együtt emelkedik az időtlenségbe.

Hargitai Iván színpadán a lakodalmas tömegből előbotorkál egy feketébe bújt, görnyedt öregasszony. A vigadozók nem veszik észre, hogy a halál lézeng közöttük. A jelenet végén az alak leveti gyászos gönceit: Annuska nagylánya volt. Ez a motívum a játék záró pillanataiban nem hagy kétséget afelől, hogy a sorsismétlődés, az anyai életút fátumszerű leképezése a fiatalság halálos ítélete egyben. Azzal, hogy Hargitai a zsinórpadlásról leereszkedő hintával fölemeli a Hold magasába, végképp el is távolítja, a költészet, a ballada szférájába emeli Annuskát és leányát.

A címszerepet megformáló Széles Zita egyetlen felvonáson belül a kamasz lányt és annak későbbi, immár anyává lett énjét alakította: fél órán belül jó másfél évtizedet kellett öregednie. Egyik figurát sem különdleges módon jellemezte. A házasság előtti, erősen vibráló Annuskáját a gyermekeit egyedül nevelő, megkeményedett asszony alakjára cserélte. Igyekezett megmutatni

azt, hogy ő, a kovács lánya, aki tanulni szeretett volna, s aki ifjan Stendhalt olvasott, nem abba a környezetbe való, amelybe az élet kényszerítette. Érzékeltette, hogy dacos felnőttként inkább a magányt választja, mintsem azzal éljen együtt, akit sosem szeretett. Apját, a rátarti kovácsmestert Tóth Károly széles ecsetvonásokkal festette meg, míg édesanyját Antal Olga, az Orvost pedig Petneházy Attila állította elének. Nehéz dolguk volt a szomszédasszonyoknak: Gosztola Adél és Molnár Marianna valós életkoruknál jóval idősebb személyiséget láttattak. (Jelenetük dramaturgiai fordulópont, hiszen Annuskának a kéretlen frigyától való ódzkodását az őt öltöztető, saját házasságuk romjai alatt vergődő, a férfiaktól semmi jót nem váró asszonyok sebzett szavai még tovább fokozzák.) Az elhagyott férj testvérét Pregitzer Fruzsina sok színből gyúrta össze. Rövid jelenetében számos érzelmi regiszteren játszva jellemezte a bátyjáért küzdő nőt. A nézői szimpátia egyértelműen Annuskáé, ám – hála Pregitzer gazdag alakításának – a számító, törleszkedő és alattomos sógorasszony igazságát mégis képesek vagyunk megérteni.

*

A *Móricz 2009* második egysége, Forgách András műve bonyolultabb szerkezetű, több síkon futó, többféle utalásrendszerrel egyszerre mozgósító játék. A darab illeszkedik napjaink deheroizáló-demisztifikáló attitűdjéhez is, amennyiben a Móricz-kultusz egyik sarkalatos, gyakran elemzett-magyarázott novelláját, a *Tragédiát* állítja ábrázolása középpontjába.

Forgách nem először foglalkozik Móriczcal. Bő másfél évtizede írt egy drámát Tercett címmel, amelyet Nyíregyházán is bemutattak (*Móricz és a színésznő, azaz a szép, a jó, a gonosz*).

Forgách András az Írószövetségbeli beszélgetésben kiemelte: alkalma volt betekinteni a Móricz-hagyaték még *publikálatlan* részeibe is. A kiadás előtt álló naplóban a következőket találta: az egyik kávéházban odaült Móriczhoz „egy amerikai-magyar

újságíró, és elmagyarázta neki, hogyha ugyanezeket a novellákat, amiket eddig írt, az amerikai lapokban közölné, sokkal több pénzt kereshetne, dollárban...”

Mindaz, ami a drámában a hollywoodi filmforgatás, írói lelemény, miként a sok tér- és idősík egyszerre történő szerepeltetése, ezáltal a realitás dimenzióinak feloldása.

Forgách darabjának címe: *Tragédia*. Alcíme: Komédia. E paradoxitás nem az irodalmi nézőpont megválasztásának esetlegességére utal. Nem is a luciferi relativitást idézi: „Tragédiának nézed? nézd legott / Komédiának s mulattatni fog.” Sokkal inkább azt sugallja, hogy a *Tragédia* című novella harmincas évekbeli átírása, újraírása tekinthető komikus gesztusnak. De – miként a fentebb említett kerekasztal-beszélgetésben az író válaszolt – nem a téma radikalizálódása, hanem a meg nem talált, a közegnek inadekvát nyelvhasználat következtében.

Forgách műve akkoriban játszódik, amikor Móricz életében feltűnik az a bizonyos újságíró, aki hollywoodi karrierrel kecsegteti. A játék szerint az amerikai ízléshez idomított *Tragédia*-alapötletből kisarjadó *Egyszer jóllakni* című novella képezi a (fiktív) filmforgatókönyv alapját. A drámai szituáció az az idő, amikor Móricz Zsigmond gyötrődik az anyaggal. Egyszerre látjuk vívódását önmagával s a szöveggel. Az alkotói válság, a gondolataiban vissza-visszajáró, halott első feleség, Janka, s a második asszony, Simonyi Mária között vergődő, az epikummal és önmaga lelkével egyaránt küzdő Móricz jelenik meg a színpadon.

A cím-alcím jelezte abszurditást jól húzza alá az a (móriczi alkotásmódra utaló) gesztus, hogy az író szabadon beszélget hőseivel: Kis János, a *Tragédia* legendás alakja így könnyen megjelenhet számára. (A darab kevésbé kidolgozott mozzanata az, hogy az éhes parasztembert alakító színész maga is válságos lelkiállapotban van, s kést emel teremtőjére. Ez a valóság és képzelet közötti

szinte eldönthetetlen imbolygás ismerős lehet Pirandello *Hat szerep szerzőt keres* című drámájának zárlatából.)

Koltai M. Gábor humort sem nélkülöző rendezésében a konzekvensen használt, több helyszínt láttatni képes tér (látványterv: Tihamy Ildikó) megidézi Móricz dolgozósobáját, a filmforgatást, a „valós” magyar pusztát, s a csendőrkkel körülzárt vigalom, a gyilkosság színterét. De mivel a szereplők a térben és az időben szabadon közlekednek, az egész felfogható *az írói tudat terepének* is. Ama tudatának, amelyben a rendkívüli energiákat mozgat az alkotásláz, a szerelem, a sikervágy, a drámai teremtetőerő. Amelyben összefonódik a két asszony, az élő Mária és az öngyilkossá lett Janka. Koltai M. színpadán a hatásos evési jelenetekben előtűnő, töpörödött öregasszony, a Halott az Annuskához kapcsolódó érzelmi-gondolati ívet teremti meg: jelenléte bizonyossá teszi a gróf és Kis János felesége románcának végkifejletét.

Móricz Zsigmondot Horváth László Attila alakította. A híres emberek megjelenítése színészre és rendezőre mindig nagy feladatot ró, hiszen a zseni ábrázolhatatlan. Legfeljebb külsőségeiben mutatható meg. Horváth azonban képes elhitetni, hogy Móricz akár ilyen is lehetett volna. Szenvedélyes, hiú, vívódó, szenvedő, hideg-pörköltöt-szerető, önelégtelt és elégedetlen. Aki szeretne boldog lenni Simonyi Mária oldalán. S aki nem tud menekülni Janka árnyékától. Hősét, a bosszúból evő Kis Jánost Avass Attila kevés eszközzel hozta közel.

Koltai M. gondosan vezényli a szerepkettőzéseket: Simonyi Máriát és Kis János feleségét Szalma Noémi szelid erotikával, az újságírót és a gróft Puskás Tivadar néhol túlrajzolt humorral, a kellekest és a csendőrt Gyuris Tibor körültekintő gesztusokkal, Jankát s a halottat Horváth Réka bölcs tudással állította elénk.

A *Tragédia* záró képében a munkások elbontják a diszletelemeket, és kiviszik a színről Móricz és Kis János szoborra vált alakját. Egyértelmű a jelzés: ideje leszámol-

ni az idollá merevült Móricz-képpel, ideje *dekonstruálni* azt. Meg kell tartani belőle azt, ami valóban utánozhatatlan, ami a legnagyobbak közé emeli, s el kell vetni az életműre ráakódott ideológiai ballasztokat. Újra kell olvasni. És újra felfedezni.

*

Erre az újra felfedezésre csábít a *Móricz 2009* harmadik része, a *Naplópók* is. A három mű közül azonban ez volt a legkevésbé ünnepi. Mondhatni, ünneprontó. Az olykor a szalagavatói bohóckodásokat idéző „Játék az irodalommal” alcímű produkció, Pozsgai Zsolt darabja a *Godot-ra várva* helyzetét felhasználva a híres-hirhedt Négyessy-szeminárium diákjai közé vezetett. A (meg nem érkező) professzorra váró egyetemi hallgatók, az ifjú Babits Mihály, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, Ady Endre társaságába becsöppent a fiatal Móricz Zsigmond, s elszavalta *A török és a tehén* című versét, hogy aztán végül (Adyval együtt) megdicsőülhessen.

A szellemesnek tűnő ötlet azonban túlnő önmagán. Mindannak a blódlínek, amit Bodolay rendezésében látunk, egyetlen mentsége van: a JÁTÉK. A játék, amely egyúvé terelheti a Nyugat első nagy nemzedékének így együtt soha egyetemre nem járó tagjait. Amely lehetővé teszi, hogy egymásról szóló, egymást reflektáló naplók megelevenedő lapjain feltűnjenek későbbi verseik, érett önmaguk lírai alakmái. Amely megengedi látni emberi gyöngéiket is.

A *Naplópók* vitathatatlan erénye a találó szereposztás. Kiváló Kosztolányiként Tóth Zoltán László, Babitsként Illyés Ákos, Tóth Árpádként Fellingner Domokos. Számos jó pillanata van Juhász Gyulaként Pásztor Pálnak, míg Ady gögös zsenialitását Balogh Gábor, Móricz őszerejét és írói elszántságát Nagyidai Gergő láttatja hatásosan. Mindannyiuk szerelmét, szeretőjét, hitvesét: műzsáját, az örök nőt Jenei Judit kelti életre. Csakhogy.

Csakhogy miképpen az ő önazonossága percről percre megkérdőjeleződik,

s valamennyi róla szóló állítás azonnal visszavonódik, azonképpen válik bizonytalanná mindaz, amit (és akit) látunk. Az olyan sztereotípiák, mint Ady és Kosztolányi ellentéte, az öngyilkossági kísérletekbe menekülő Juhász magánya, Babits túlérzékenysége, Tóth Árpád köhögése, Móricz energiája a naplóírók tollán úgy elevenedik meg, hogy már benne van az irodalomtörténeti tudás. A visszavonhatatlan későbbi életművek tanulsága.

Bodolay gegekben tobzódó rendezése a Nyugat-nemzedék paródiája. A varrógépet hajtó Tóth Árpád, a szobabiciklin egyensúlyozó Juhász, a kalapot viselő Kosztolányi, az üvegből vedelő Ady és a gumival felerősített bajuszt viselő Móricz szójátékai, humoros akciói azokat a nézőket is megnevettetik, akik semmit nem tudnak az ábrázolt költők munkásságáról. Azaz a bodolayizmusok sikere egyértelmű, főleg a fiatalabb befogadók esetében.

*

A három érdekes egyfelvonásos mindenképpen fölveti azt a kérdést, hogy kik alkotják a célközönséget? A diákok elsöprő többsége sem Móriczot, sem a nyugatosokat nem olvassa. Szelíd unalommal szemléli az *Annuskát*, nem érti a *Tragédiát* és jót mulat a *Naplópók*on. A felnőtt publikum tagjai pedig már régen jártak középiskolába, ők fakuló ismereteik következtében maradnak kívül az előadáson.

Mert lássuk be, a produkció problémaköre az irodalmároké. A Móricz-kép alakulása, persze, egész kultúránkra kihat, s mint ilyen, nagyban hozzájárul szellemi életünk alakulásához. Ugyanakkor tudjuk, napjainkban a humán kultúra mennyire háttérbe szorul. Ezért csak reménykedünk abban, a színház a maga eszközeivel hozzájárulhatott ahhoz, hogy a nézők közül többen elővegyék a magyar irodalom halhatatlanjainak könyveit.

Móricz 2009 – Móricz Zsigmond Színház, bemutató: 2009. október 16.

Karádi Zsolt

A nagyhalászi Hevra-könyv

„Széfer jafe” (Szép könyv), jutott eszembe a gyakran hallott mondat a sok évvel ezelőtti héber órákról, amikor kezembe vettem a Nagyhalászi Izraelita Hitközség Hevra-könyvét, mert valóban nagyon szép könyvvel ajándékozta meg az érdeklődőket a megyei levéltár. Nemcsak ritka és különleges könyvészeti értéket képvisel, hanem történeti forrásként is egyedülálló.

Míg a zsidó vallási szertartásokat, a rituálét nagyon csekély mértékben érintették a lokális hatások, hiszen azok már az ókorban kialakított, nagyon szigorú szabályok szerint zajlanak világszerte, mert ezzel volt biztosítható a zsidó közösségek önállósága, elkülönülése, így a beolvadás, az asszimiláció elkerülése, addig a közösségi élet más területei, például a hitközségi szervezet felépítése, működése, az iskoláztatás, vagy a Szent Egylet (Hevra Kadisa) működése már tükrözhetette a helyi sajátosságokat, megjelenhettek és megjelentek a szűk környezet, a szülőföld jellemzői, a hazaszeretet szimbólumai. A nagyhalászi Hevra-könyvben erre sok példát találunk.

A Szent Egylet (Hevra Kadisa) betegápolással, a halottak eltemetésével és jótékonyssággal foglalkozó egyesület volt, mivel, „minden zsidó embernek kötelessége a halottakkal foglalatosskodik, ha azonban van egy e célra alakult egylet, az egyén fel van mentve a halottakkal való gondoskodás alól.” (Jólesz, 1987. 81.) A középkortól kezdve mindenütt a világon, ahol zsidó közösség működött, létrehoztak ilyen szervezetet, így Magyarországon is szinte valamennyi hitközség keretén belül működött Szent Egylet, melyek többsége készített, vagy készíttetett magának kézzel írt, olykor kézi festéssel díszített jegyzőkönyvet a tevékenységéről. Ezek a jegyzőkönyvek

fontos dokumentumok és források az adott korszakról és a közösség életéről, ugyanakkor nagyon kevés maradt meg az utókor számára. Különösen értékes a nagyhalászi könyv, mert a vidéki zsidóság történetét igen nehéz kutatni, ugyanis nem maradtak fenn helyi dokumentumok a második világháború után. Napjainkban már szinte csak az élő emlékezetre támaszkodhatnak a kutatók, ám egyre kevesebben vannak az emlékezők, így ez a könyv becses része történeti forrásainknak.

A könyvben megtaláljuk az egyesület alapszabályát és alapításának körülményeit, indokait „az a gondolat merült fel bennük, hogy megegyezzenek, szent társaságban egyesüljenek mindazok, akik (itt) név szerint meg vannak nevezve, hogy egymással összefogva segítsenek és emlékezzenek”, mert „aki elkülönül és felhagy (az egyesület támogatásával), bizony megszégyenül”. A szabályzat, melynek szövegét a Nagykállói Hitközségtől vették át, részletesen előírja a tagok kötelezettségeit, először mindjárt a tagsági díjról rendelkezett, miszerint „mindenki adjon évről évre másfél arany pénzt (= magyar koronát)”, melyet két részletben kellett befizetniük. A vallásban járatos embereknek kellett lenniük, kik önzetlenek „mert boldog, aki megsegíti a szegényt, a beteget minden számára szükséges dologgal”. Tehát nemcsak a betegekkel törődtek, hanem „nagy szerepük volt a jótékonyosság terén is, segélyeket adtak a rászorulóknak”. (Jólesz, 1987. 81.) Nem hagyhatták egyedül a beteget „még nappal sem” és a „lélek távozásának órájában vallási kötelezettség (= micva), hogy tízen legyenek, hogy olvassanak vele”. Ha pedig valaki meghalt (ne közölünk való legyen) – tesszik hozzá a szövegben, akkor gondoskodtak a halott temetésre való

előkészítéséről (lemosták, körmét, haját levágták), a sír, a koporsó elkészítéséről, magáról a temetés szertartásáról, mindezt tapintatosan, méltósággal „ne tegyenek semmit csüfondáros módon”, még a szerszámok használatát is szabályozták „ne tapossanak a szerszámokra ásás közben” – írta a szabályzat. A temetési szertartás pedig „legalább tíz felnőtt (férfi jelenlétében) legyen (megtartva)”. Gondoskodtak a gyászolókról is, a temetés utáni első étkezést az egyesület biztosította és a gyászheten minden nap két tag látogatott el a hozzájuk a „gyászolók megvigasztalására”. Megemlékeztek a halálozási évfordulóról (Jahrzeit). Szabályozták az egyesület anyagi ügyeinek nyilvántartását, az elszámolást, valamint a vezetők megválasztását, gondosan ügyelve az összeférhetetlenségre „A Szent Egylet előljárója (pénztárosa) ne legyen jótékonyági előljáró”. Évente egyszer „Smini Aceretkor (az őszi záróünnepen)”, délután összegyűltek a Szent Egylet tagjai a pénztáros házában, ahol vendégül látta őket, nyilván megbeszéltek az év eseményeit, ügyeit (közgyűlést tartottak), „este felé” ellátogattak a zsina-gógába, ahol a közösség tagjai megvárták őket és együtt imádkoztak.

Mindezekből láthatjuk, hogy a zsidó közösség magas fokú öngondoskodással rendelkezik, mentesíti a gyászolókat a temetés anyagi kiadásaitól és a temetés „gyakorlati teendőinek” lebonyolításától és igyekezik könnyíteni a hozzátartozók bánatán. A jegyzőkönyv rögzíti a tanácskozások időpontját és a részt vevők neveit. Megörökíti az elhunytak emlékét emléklapokon, melyek színes rajzok, feltehetően a kemecsei Joél Kohn készítette azokat. Megadja a temetés időpontját és a sír két oldalán fekvő halottak neveit, ezzel pontosabbá tették a temetői nyilvántartást, nem utolsósorban pedig, ezek az adatok fontos források a közösség belső életéről.

A rajzokon található díszítő motívumok utalnak Nagyhalász természeti viszonyaira, hiszen láthatjuk az ott jellemző növényeket, gyümölcsöket, virágokat (pipacs, búzavirág, cseresznye, búzakalász). Megörökítették a közeli folyót, a Tiszát, mely meghatározó szerepet játszott a falu életében – ott ring a kikötött csónak a parton, ugyanakkor szimbolikus jelentőséget is tulajdoníthatunk ennek a képnek, hiszen a nagy tudású rabbijuk (Hájim Zucker) Beregszászra költözött, ott a rabbiképző vezetője lett –, tehát ez a motívum az elutazást jelképezheti. Az 1940. június 18-án elhunyt Jichák Lichtmann emlékezete a hatalmasra rajzolt magyar zászlón olvasható, a zászlórúd melletti kis képen nádas látható, gémeskúttal, egy kicsi ház és a háttérben az 1905-ben alapított kendergyár füstölő kéménye fedezhető fel. A magyar nemzeti színek feltűnnek Jesajáhu Steinberger emléklapján, ott a szövegmezőt osztotta a rajzoló három vízszintes sávra és színezte piros- fehér- zöld színűre. A héber Cvi nevet viselő személyeknél megjelenik a szarvas, lévén ennek megfelelője magyarul a szarvas (Hájim Cvi Grosz) lapján láthatjuk ezt. Ábrázolják a különböző foglalkozásokat, így felfedezhetjük Weisz Béla kocsmáját, Mordekháj Spitz fia Jisraél szabó ollóját, az asztalos-képeretező Dov Fried nevénél a lécekből összeállított Dávidcsillagot. Többször előfordul a hegyek megjelenítése a képeken (Avraham Lichtmann, Jaakov Teichtahl, vagy a már említett Hájim Zucker és Jesajáhu Steinberger esetében), ez egy síkvidéki falunál érthetetlennek tűnhet, de talán értelmezhető a Beregszászsal való erős kapcsolat okán, hiszen Zucker rabbi is oda távozott és más források alapján tudjuk, hogy a Bereg megyei Muzsaj községben élő Steinbergerek pl. Nyíregyházára szállítottak malomkővet. Valóban pezsgő, élő kapcsolat volt a két tájegység között, ezért tűnnek fel a beregi

hegyek a képeken. (Riczu, 1992. 20.) Természetesen megjelennek a zsidóság jelképei, a Dávid-csillag, vagy az áldást osztó kohanita kéz, a kohanita családok lapjain és minden esetben kifejezik tiszteletüket a „reb” (úr) kifejezéssel. A képek színezése többnyire sötét, néha komor, de üde, friss színekkel is gyakran találkozunk.

Fontos adalékokkal szolgál a könyv a nagyhalászi zsidóság életéről, a faluról, ahol 1944-ben 262 izraelita személy élt, a hitközség elnöke Diamant Jenő terménykereskedő, rabbijuk nem volt abban az évben, elemi iskolájukba 44 tanuló járt, és egy tanító oktatatta őket. Az akkori közösség tagjai, vagy leszármazottai közül napjainkban már senki sem lakik a kisvárosban. A gondozott temető őrizte eddig emléüket Nagyhalászbán, de most már a Hevra-könyv is felidézi életüket.

A könyvet (az összes hitközségi iratanyaggal együtt) 1944-ben elkobozta a helyi jegyző, majd a háború után a Megyei Levéltárba került, ahol jelenleg is őrzik. A raktárban elhelyezett dokumentum hosszú idő elteltével került a figyelem középpontjába, Nagy Ferenc igazgató zsidósággal kapcsolatos kutatásai során figyelt fel rá. A könyv fontosságát és jelentőségét megerősítette a Holocaustot túlélő Kovács László (aki, levéltári kutatásokat végzett akkoriban, mert könyvet írt a vészkorszakról), így fogalmazódott meg a kiadása gondolata. Ehhez a munkához nyerte meg a levéltár

Raj Tamás főrabbit, hiszen, hogy megértsük a leírtakat, magyar nyelvre kellett ültetni a vegyesen használt, olykor igen nehéz rabbinikus héber és jiddis, szöveget. A kiadás munkálatainak folytatása és végső formába öntése a levéltár jelenlegi vezetésére hárult, ezek után a mutatta be a könyvet az érdeklődőknek 2009. december 10-én Kujbusné dr. Mecsei Éva igazgató. Hálásak vagyunk munkájukért és köszönettel tartozunk érte. Ezzel a kiadvánnyal a levéltár folytatja azt a rendkívül gazdag kiadványozási tevékenységét, mely országosan is jelentős, hiszen széles témakörben, sok könyvet adott és reméljük a jövőben is ad majd ki. Jó szívvel ajánlom ezt a könyvet az olvasó közönségnek.

Felhasznált irodalom

- Jólesz Károly: Zsidó hitéleti kislexikon. Bp., 1987. Felelős kiadó: dr. Turai Tamás.
Magyarországi Zsidó Hitközségek 1944. április. A Magyar Zsidók Központi Tanácsának összeírása a német hatóságok rendelkezése nyomán. Szerk.: Komoróczy Géza. Bp., 1994. Az MTA Judaisztikai Kutatócsoport kiadványai. Hungarica Judaica. 6. I. rész. Adattár (B). 442.
Riczu Zoltán: Zsidó emlékek és épületek Nyíregyházán. A Jósza András Múzeum kiadványai 34. kötet. Szerk.: Németh Péter. Nyíregyháza, 1992. Gondozta és kiadta: MTC PRESS Kiadványszerkesztőség.

A nagyhalászi Hevra-könyv. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények, 37. Szerkesztő: Raj Tamás. Nyíregyháza, 2009. 212 p. Kiadja a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár. Felelős kiadó: Kujbusné dr. Mecsei Éva.

Riczu Zoltán

Tájéleíró képek

Nemcsak forrása, de menedéke a te-remtésnek a könyvtár. Aki szabadság-hiányos időkben kivonul, vagy kiszorul a társadalomból ide a tárgyak, a társak mellé húzódik, hogy a gondolatok csend-

je újabb eredeti gondolatokat teremjen, hogy a versek illata újabb verseket, a lapozott ábrák fényes villanása újabb képeket szüljön. Vraukóné Lukács Ilona persze nem egy könyvekbe menekülő

alkat, túllát a betűn, a papíron, de még a kemény táblán, a számítógép halványlila vibrálásán is. Nem várja meg, amíg a könyvekért fősorakoznak a Gutenberg galaxis elszánt csillagszámlálói, az időből és a térből kilebegő, elmélyülésre még képes olvasói, ő évek óta ki is válogatja, meg is számlálja, oda is elcipeli a bőrbe kötött remekműveket, a nélkülözhetetlen nyelv és kézikönyveket, ahol még a járt út, a villany a fűtött tanterem sem állandó kelléke a mindennapi életnek. A magyar szórványok fölkereséséhez a Kárpátok között ma is Juliánus baráthoz hasonló elszánás kell, különösen egy nőnek, aki munkahelyén a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban is megteszi a magáét, egy családayának, két leány édesanyjának, akinek otthon is helyt kell állnia. De a könyvek gondozásához, továbbadásához, elosztásához nélkülözhetetlen szakmai tudás köreit is megépítette, a rendszerváltás kezdetétől a felvidéki, a kárpátaljai, partiumi, erdélyi könyvtáros kollégákat hívja bemutatkozásra, ahogy az irodalmi esteknek is avatott és az újdonságokra, a fiatal tehetségekre érzékeny szervezője.

És akkor most Vraukóné Lukács Ilona mindennapi munkájának tájait körüljárva, szétnézhetünk gondolatai, érzései, hangulatai, asszociációi között is. nem kell félnünk, hiszen a fotográfia immár valóban mindenki számára elérhető, modern népművészetté lett, ennek ellenére nem lettek többen a látók, nem árasztották el a kiállító tereket, a műkereskedőket a kattintgatás dömpingáruival. Maradt a szemlélődésre, meditációra képes kevesek műfaja az önmagánál többet mutató fotográfia.

Finom érzékenységgel önnön természetében lelte meg a környező világ leképezésének, ha úgy tetszik közelítésének természetét. A képkivágás és a kompozíció sem mint racionálisan végiggondolt, kiagyalt rendszer épült a képbe.

Vraukóné Lukács Ilona bízott a szépség rendező elvében, mégpedig olyannyira, hogy nem riadt vissza a giccs kockázattól sem. Az ezerszer látott, ezerszer elmondott, elhasznált képi közhelyeket tudta eredendő ártatlanságával megújítani. Az pedig már csak ráadás, hogy a színes képek magakelletéséről lemondva a fekete-fehér fotózás sajátos, új barnított technológiájával egyszerre teremtette meg a képben rejlő drámai értelmezés esélyét, a fotográfia festőiségének újragondolását, és a lány, de mégsem fölpuhított tárgyiasságban, a képi világ hangulati elemeinek fölérősödését. Érdekes módon ez a telítettség mégis megőrzi e szemlélet puritán alapmagatartását, az „én megmutatom nektek, hogy mit látok, mit érzékelek” egy érzékeny lencse, egy még érzékenyebb technika, és nem félek leírni: a lélek által. Nő készítette ezeket a képeket és mégsem lett a szó negatív értelmében nőies ez a megszólalás, mert Vraukóné Lukács Ilona tartózkodása, képi költészetének visszafogottsága megővta őt a modoroktól.

Hogy professzionális fotográfus lett volna ettől a bemutatkozástól, ettől a kiállítástól, nem kell tartanunk az illúzió vonzásától. Mert hivatástudata és elszántsága, rendszerező és higgadt önértelmező képessége okán elég neki, ha embernek profi, ha úgy tetszik falujából hozott erkölcsének, világlátásának, magatartásának, moralitásának mintaképe. Egy közösségi élet évezredes belső rendjét, a természetben való létezés, a rendszeres és kitartó munka mindennapi módszereit, a szokások, a hit átörökítésének, a továbbadás képességét kapta útravalóul, amikor a városba ment. A hagyomány tehát termékeny alap, kiindulás pont és nem visszahúzó erő, tornyosuló akadály az ő könyvtárosi, kultúraszervezői, fotográfusi megnyilvánulásában.

A gőzös önmegvalósítás, a nőiességet a tehetség pótlására, esetleg pozíció és

hatalomszerzésre használó mentalitás éppoly idegen tőle, mint a szüfrazsett mozgalmak lázas ideológiája, vagy a feministák fáradt agresszivitása. Vraukóné Lukács Ilona értelmiségi – a szó legtisztább értelmében, minőségeszménye, egyáltalán eszményei övják őt a hamisságtól, ahogy őszinte szavaiban sem fér el soha a legenyhébb kétértelműség, sandaság sem. Bizhatunk benne, mert képeiben, fotográfiáiban is őnmaga. A színvonalat, amely szerint él, ami szerint dolgozik, mindig maga választja meg, s ehhez tartja is magát. Ezért érdemes most képeiben az időtlen emberit fölismernünk.

Dr. Vraukóné Lukács Ilona monokróm fotográfiái – Budapest, Idegennyelvű Könyvtár 2010. január 22. péntek, 16 óra.

Antall István

Utolsó erőfeszítések

Nincs zöld mező, nincs földgöngy
nincs hegy, sem domb, sem lankák
sehol árnyas, szélvédett völgy
sem ágakról vesztett levél, avarhalom
harmatcsillám, sem ágtővis koszorú.

Felhúzott térddel, odvas zugokban
vasorrú bábák huhognak, leplekbe
rejtőző kócos álommanók
zajos erdőjárót riogatók
megtépik ruháját, nyakon legyintik.

Forgószel szárnyán az álmok
ághegybe botlanak, föl
onnan a felhők mögé, egyre csak
magasabbra. Légszomjas
áttetsző szivárvány nemlét.

Csillagrengetegben, műholdak
országútján csodára éhes vándor
teleszkóp-botjára támaszkodik
évmillió versmintákat gyűjt.
Magas homlokán csúcsos süveg.

Búcsú

Esőverte napsugár az ágon
rozsdafoltos levélerezet

Lila buborékok szállingóznak
a szemhéjra égett tájban

Mezitláb a fűben, a saru kétszer tör
mikor le- és felcsatolják

Papírfoszlányok, szótöredékek
Ludwig W világszínpadán.

(Vraukóné Lukács Ilona fotói Kovács Katáng
Ferenc verssoraival)

TARTALOM

monográfia

BENE JÁNOS: Nyíregyháza az I. világháborúban	3
--	---

történelem

VESZPRÉMY LÁSZLÓ: A kenyérmezei csata (1479) emlékezete	33
---	----

múltidéző

TÓTH SÁNDOR: A Szabolcsvármegyei Benczúr Kör megalakulása és működése (1931–1938)	43
ELEK ANDRÁSNÉ-KOMISZÁR DÉNES: A Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Történeti Gyűjtemény régi arcképcsarnoka	55
TATAI ZOLTÁN: A mátészalkai „kötszövőipari kombinát”	73
FEKETE ANTAL: „Egy tiszta lappal indulunk”. Az írott sajtó rendszerváltásához Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében	81

interjú

MARIK SÁNDOR: Mozdulatokkal csodákat kifejezni. Beszélgetés Szakály György Kossuth-díjas Kiváló Művésszel, a Magyar Táncművészeti Főiskola rektorhelyettesével	97
--	----

valóság

BODNÁR ZSUZSANNA: A korszakalkotó néprajzkutató, Erdész Sándor, a folklorista-muzeológus, a Sóstói Múzeumfalu alapítója	111
NAGY LÁSZLÓ-BODA ISTVÁN: Minőségirányítás a könyvtárban	114
JOÓB ÁRPÁD: Tarcai Zoltán temetésén	134

művészet

SIPOS LÁSZLÓ: A reneszánsz kései virágai – a 17. századi lónyai freskók	137
---	-----

szemle

A politika sordában (Kiss Gábor)	142
Móricz-ünnep a színházban (Hamar Péter, Karádi Zsolt)	144
A nagyhalászi Hevra-könyv (Riczu Zoltán)	155
Tájéleíró képek (Antall István)	154